

Latvijas Universitāte
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvistikas un baltistikas nodaļa

Promocijas darbs

zinātnes doktora (*Ph.D.*) grāda iegūšanai
humanitārajās un mākslas zinātnēs
(valodniecības un literatūrzinātnes nozares
latviešu diahroniskās valodniecības apakšnozarē)

DZIĻO TĀMNIĒKU IZLOKŠŅU FONĒTISKĀS UN MORFOLOĢISKĀS SISTĒMAS DINAMIKA

Darba autore: **Daira Vēvere**

Darba vadītāja: prof. *Dr. philol.* **Lidija Leikuma**

Rīga 2023

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda projekta „LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā” atbalstu (Nr. 8.2.2.0/20/I/006).

Anotācija

Promocijas darbā „Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās sistēmas dinamika” pētītas lībiskā dialekta Kurzemes dziļās izlokšnes. Darbā detalizēti aprakstīta un analizēta astoņu izlokšņu fonētika un morfoloģija, balstoties uz autores vākumiem un salīdzinājumam izmantojot agrākus dziļo tāmnieku izlokšņu materiālus. Lai apzinātu pētāmo izlokšņu attīstību un izmaiņas dažādu intralingvistisku un ekstralingvistisku faktoru ietekmē, promocijas darbā analizēts šo izlokšņu fonētisko un morfoloģisko pazīmju noturīgums un dinamika.

Teorētiskajā daļā sniegts ieskats terminu *tāmnieku izlokšnes* / *dialekts* un *lībiskais dialekts* attīstībā, pētīta tāmnieku izlokšņu dalījuma dziļajās un nedziļajās izlokšnēs atbilstība stāvoklim mūsdienās, aplūkota šo izlokšņu pētīšanas vēsture.

Praktiskajā daļā skatīta latviešu valodas lībiskā dialekta un tāmnieku izlokšņu saistība ar lībiešu valodu, analizētas lībiskā dialekta dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās parādības.

Atslēgas vārdi: tāmnieku izlokšnes, lībiskais dialekts, lībieši, fonētika, morfoloģija, izlokšņu parādību dinamika

Annotation

The thesis “The Dynamics of the Phonetic and Morphological System of the Deep Tamian Subdialects” discusses the so-called deep Tamian (*tāmnieku*) subdialects of the Livonic dialect of Latvian which are spoken in Kurzeme. The thesis provides a detailed description and analysis of the phonetics and morphology of eight subdialects, using recently gathered data and comparing them to earlier materials on these subdialects. In order to understand the development of the researched subdialects and their changes under the impact of various intralinguistic and extralinguistic factors, this thesis analyzes the stability and dynamics of the phonetic and morphological features of these subdialects.

The theoretical part of the thesis briefly discusses the development of the terms “Tamian subdialects” (*tāmnieku izloksnes*), “Tamian dialect” (*tāmnieku dialekts*) and “Livonic dialect” (*lībiskais dialekts*) in Latvian linguistics, as well as the extent to which the traditional division of “deep” and “non-deep” subdialects corresponds to the actual situation today. A historical overview of the research conducted in the field of the Tamian subdialects is also given.

The practical part of the thesis discusses the relation between the Livonian language and the Livonic dialect of Latvian and its Tamian subdialects, as well as analyzes the phonetic and morphological features of the deep Tamian subdialects.

Keywords: Tamian subdialects, Livonic dialect, the Livonians, phonetics, morphology, dynamics of dialectal features

Saīsinājumi un citi apzīmējumi

< – radies no

> – pārvērties par

// – paralēlforma

? – nedroša forma

A., akuz. – akuzatīvs

D., dat. – datīvs

dsk. – daudzskaitlis

dz. – dzimis/-usi

FBR – „Filologu biedrības raksti”

Ģ., ģen. – ģenitīvs

ier. – ierakstīts

I., instr. – instrumentālis

L. – lokatīvs

LVDA – „Latviešu valodas dialektu atlants”

nāk. – nākotne

N. – nominatīvs

pag. – pagātne

pers. – persona

pier. – pierakstīts

resp. – respektīvi

sal. – salīdzināt!

siev. dz. – sieviešu dzimte

sk. – skatīt!

tag. – tagadne

vīr. dz. – vīriešu dzimte

vsk. – vienskaitlis

Skaņu apzīmējumi fonētiskajā transkripcijā¹

˙ – apzīmē vārda galveno akcentu (pirmās zilbes uzsvars netiek apzīmēts):

kaū˙kâc, ne˙kas, âr˙kârtig

~ – stiepta intonācija: *pûrs, stall̃s*

^ – laužta intonācija: *kuôks, saûc*

˘ – kāpjoshi krītoša intonācija: *âb, dîu*

˘: – stiepti krītoša intonācija: *saū:l, skuô:l*

˘^ – laužti krītoša intonācija: *diê:n, maî:z, vâ:rds*

ˉ – līdzskaņa pagarinājums: *ūp, nak̄ī, kāķ̄, nēs*

ē, ē̄ – plata *e*, *ē* skaņa: *es, mēs, bē:n, sēī*

ē̄ – pusplata *e*, *ē* skaņa: *âre, iêkšê̄n*

ī, ū – vokalizēti patskaņi: *tēī, tē̄us, dīpacmit*

ŗ – palatalizēta jeb mīkstināta *r* skaņa: *kaŗš, kuŗš, jūŗe, gaŗēm*

l' – palatalizēta *l* skaņa: *skuôl', skuôl'e, pal'iķ, pl'û:ms, vil'cēns*

ļ, ņ, ņ̄, ŗ – līdzskaņu zilbiska izruna: *egl, ziêsm̄, ûdņs, âtr*

ŗ̄, ņ̄ – velāra *n* skaņa, ko runā pirms *k*, *g*: *kuŗ̄ks, ruŗ̄g*

ż, ź – apzīmē *dz*, *dź* skaņu: *żîve, duñźnik*

ō – gara *o* skaņa: *kôls, pôsaŗs, ômîī*

uo – apzīmē divskani *o*: *guôc, valuô:d*

ou – labializēts divskanis *au*: *soûc, toûtib, igoûns*

âu – daļēji labializēts divskanis *au*: *lâûks, drâûks*

¹ Pamatā izmantota tradicionālā latviešu valodas fonētiskā transkripcija (sk., piemēram, Rudzīte 1964, 47–58).

Glosārijs

Šajā sarakstā ir apkopoti galvenie promocijas darbā lietotie jēdzienu apzīmējumi vai termini, kas attiecināmi uz pētāmo objektu.²

Dialekts – radniecīgu izlokšņu kopums (saukts arī **teritoriālais dialekts**).

Ekstralingvistiski (ekstralingvāli) faktori – politiski, ekonomiski, sociālekonomiski, vēsturiski, kultūrvēsturiski u. tml. apstākļi, kas ietekmē valodas, izlokšņu un dialektu rašanos un attīstību.

Ģeolekts – jaunizveidojies izlokšņu variants, kas daļēji saglabājis senākās valodas parādības (LKI 2014, 282).

Ģeolingvistika – starpdisciplināra nozare, kas pētī valodu un teritoriālo dialektu izplatības areālus un to robežas.

Hibrīdforma – forma, kas radusies, saplūstot izlokšņu formai (fonēmai, morfēmai) ar literārajā valodā lietoto.

Intralingvistiski (intralingvāli) faktori – valodas iekšējie procesi, kas ietekmē tās sistēmu.

Izloksne – noteiktā apvidū lietots teritoriāls valodas paveids. Latvijā tradicionāli par izloksni sauc viena pagasta (pēc 1939. gada administratīvā iedalījuma) teritorijā runāto valodas paveidu.

Izloksnes / izlokšņu (sistēmas) dinamika – izlokšņu attīstības gaita (parasti – ilgākā laika posmā), ko nosaka, izvērtējot pārmaiņas fonētiskajā, morfoloģiskajā u. c. sistēmās, vienlaikus atklājot izlokšņu parādību stabilitāti un mainīgumu.

Izloksnes parādība – valodas iezīme, kas raksturīga konkrētai izloksnei vai izlokšņu grupai (saukta arī **izloksnes īpatnība**).

Izlokšņu modifikācija – izlokšņu neliela pārveidošanās, tās rezultāts; arī paveids, variācija.

Izlokšņu nivelēšanās – izlokšņu parādību / īpatnību tuvināšanās citai (parasti – radniecīgai) izlokšņu grupai, piemēram, dziļo tāmnieku izlokšņu tuvināšanās nedziļajām tāmnieku izloksnēm, vai tuvināšanās literārajai valodai; izlokšņu / dialektu specifisko pazīmju sarukums.

Latviešu literārā valoda – normēts latviešu valodas paveids, kas kopīgs visai latviešu nācijai.

² Nozīmju skaidrojumi galvenokārt ir promocijas darba autores veidoti.

Literārā valoda – normēts nacionālās valodas paveids, kas kopīgs visai nācijai (saukta arī **standartvaloda**; **kopvaloda**; **kopnacionālā valoda**; **koplietojamā valoda**; **vispārlietojamā valoda**).

Literarizēta forma – izloksnē lietota forma, kas tuvinājusies literārajā valodā lietotai.

Lingvistiskie varianti – izloksnē vai dialektā lietoto formu varianti.

Lokālās īpatnības – izloksnei vai dialektam piemītošas parādības.

Paralēlformas – viena informanta runā saklausāmās izlokšņu formu variācijas, kas mijas ar citām dialektālām vai pat literārās valodas formām.

Rakstu valoda – (literārā) valoda, kurai ir izkoptas rakstības tradīcijas.

Reģiolekts – jaunizveidojies izlokšņu variants, kas tiek lietots noteiktā reģionā un kura īpatnības tuvinājušās literārajai valodai (saistīts ar izlokšņu nivelēšanos); vairāku ģeolektu kopums. Reģiolektam ir divas nozīmes: 1) noteiktas reģionālās valodas pārmaiņas, kas var būt saistītas ar vispārlietojamās valodas ietekmi; 2) starpvariants starp ģeolektu un vispārlietojamo valodu (LKI 2014, 282).

Reģionālais koinē – vietējo (lokālo) valodas paveidu (izlokšņu / dialektu) izlīdzināšanās rezultātā radies reģionālais valodas paveids, ko parasti veicina iedzīvotāju kontakti, to migrācija.

[Valodas] reģionālais paveids – valodas paveids, kas tiek lietots kādā reģionā (arī **reģionālais variants**).

Reģionālais standartvalodas paveids – standartvaloda ar reģionālām valodas īpatnībām.

Runa – valodas mutvārdu izpausme.

[Valodas] teritoriālais paveids – valodas paveids, kas tiek lietots noteiktā teritorijā.

Saturs

Ievads.....	10
1. Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās izloksnes: vēsturiskais aspekts	25
1.1. Termina <i>tāmnieku izloksnes</i> izcelsme un attīstība.....	26
1.2. Tāmnieku izlokšņu dalījuma dziļajās un nedziļajās izloksnēs problemātika un aktualitāte	28
1.3. Dziļo tāmnieku izlokšņu pētniecība	36
2. Tāmnieku izloksnes lībiešu un latviešu valodas mijiedarbes apstākļos	43
2.1. Lībiešu valodas ietekme lībiskajā dialektā.....	45
2.2. Lībiešu krasta iedzīvotāju runas analīze.....	49
3. Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās sistēmas raksturojums	71
3.1. Zilbe.....	71
3.2. Uzsvars	72
3.3. Intonācijas.....	72
3.4. Vokālisms	73
3.4.1. Gala zilbju vokālisms	73
3.4.2. Piedēkļu zilbju vokālisms.....	83
3.4.3. Priedēkļu zilbju vokālisms.....	88
3.4.4. Saknes zilbju vokālisms.....	91
3.5. Konsonantisms	104
3.5.1. Līdzskaņu kvantitāte.....	104
3.5.2. Asimilācija.....	104
3.5.3. Vokalizācija	105
3.5.4. Palatalizācija.....	105
3.5.5. Velarizācija.....	106
3.5.6. Līdzskaņu pārmaiņas <i>j</i> ietekmē	106
3.5.7. Līdzskaņu zudums	106
3.5.8. Līdzskaņu piespraudums	108
3.5.9. Konsonantu kvalitātes maiņa.....	109
3.5.10. Nebalsīgu līdzskaņu balsīgums	110
4. Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskās sistēmas raksturojums.....	114
4.1. Substantīvi	114
4.2. Adjektīvi	134
4.3. Numerāļi	137
4.4. Pronomeni.....	139
4.5. Verbi	143
4.6. Nelokāmās vārdšķiras.....	161
4.6.1. Adverbi	161
4.6.2. Prepozīcijas.....	164
4.6.3. Konjunkcijas.....	165
4.6.4. Partikulas	165
4.6.5. Interjekcijas	166
Nobeigums.....	169
Tēzes.....	173
Avotu un literatūras saraksts	175
Pielikumi.....	187

Ievads

Izloksnes ir ikvienas nacionālās valodas bagātība – uzticams valodas vēstures avots, tautas pagātnes liecinieks, rakstu valodas potenciāla rezerve. Ne visām tautām šī bagātība vairs ir dzīva, un arī latviešu valodas izloksnes nivelējas un modificējas, to lietojums sarūk. Straujais dzīves ritms, tehnoloģiju attīstība, pieaugošā iedzīvotāju migrācija, mainīgie savstarpējie sakari pastiprina latviešu rakstu jeb literārās un citu valodu ietekmi, arvien jūtāmāk iespaidojot kopnacionālo valodu visos tās līmeņos, noplicinot izlokšņu savdabību.

Tā kā 21. gadsimtā izloksnes un dialekti literārās valodas un globalizācijas izraisīto procesu dēļ mainās un zūd daudz straujāk nekā līdz šim, valodu lokālajām īpatnībām zinātnē tiek pievērsta īpaša uzmanība. Arī Latvijā izlokšņu materiālu vākšana un pētīšana ieguvusi jaunu nozīmību, jo, iespējams, jau tuvā nākotnē par vietējām izloksnēm varēs spriest tikai kā par dialektālo parādību reliktiem atsevišķas personas vai personu grupas runā. Izloksnes īpatnību saglabāšanās galvenokārt ir atkarīga no lietotāju lingvistiskās attieksmes, no vēlmes attiecīgu nacionālās valodas paveidu izmantot mutvārdu saziņā un pat rakstos, no vietējās izloksnes vajadzības apziņas nodošanas nākamajām paaudzēm. Tādēļ izlokšņu pētniecībā mūsdienās vairs nepietiek tikai ar dialektoloģisko parādību fiksējumu un analīzi, ir radusies nepieciešamība pētīt un vērtēt izloksnes arī pēc to lietojuma, tādējādi nosakot izlokšņu dinamiku un ilgtspēju nākotnē.

Tēmas raksturojums. Kurzemes ziemeļos runātās lībiskā dialekta izloksnes (sauktas arī par tāmnieku izloksnēm³) tiek dalītas dziļajās un nedziļajās izloksnēs. Promocijas darbā „Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās sistēmas dinamika” tiek pētītas astoņas lībiskā dialekta dziļās tāmnieku izloksnes: Popes, Ziru, Piltenes, Zlēku, Ances, Dundagas, Puzes, Ugāles (sk. 1. karti pielikumā). Izlokšņu parādības raksturotas katrai izloksnei resp. pagastam atsevišķi, tās salīdzinot savā starpā, iespēju robežās – arī ar nedziļajām tāmnieku izloksnēm, Vidzemes lībiskajām izloksnēm un vidus dialekta kursiskajām izloksnēm.

Tā kā Kurzemē runātās lībiskā dialekta izloksnes ir radušās uz divu etnosu – lībiešu un kuršu – valodu bāzes, promocijas darbā tiek pievērsta uzmanība arī Ziemeļkurzemes piekrastes ciemu – Lībiešu krasta (*Līvōd rānda*) – iedzīvotāju, konkrēti, lībiešu un viņu pēcteču, runas analīzei, meklējot atšķirīgo un kopīgo ar citiem tāmniekiem. Tam izmantota 24 informantu runas ierakstu analīze.

³ Promocijas darbā Kurzemes lībisko izlokšņu nosaukšanā tiek izmantots pamatā *tāmnieku* nosaukums.

Promocijas darbā pētīta tāmnieku izlokšņu *dinamika*, kas atbilst pētījuma nolūkam – noskaidrot dziļo tāmnieku izlokšņu attīstības gaitu (no 20. gs. vidus līdz 21. gs. otrai desmitgadei), izvērtējot pārmaiņas fonētiskajā un morfoloģiskajā sistēmā, vienlaikus atklājot stabilās un mainīgās parādības to lietojumā. Galveno tendenču atspoguļojumam izveidotas pētāmo izlokšņu fonētisko un morfoloģisko pazīmju tabulas (sk. 1. un 2. tabulu), kur apkopotas tipiskākās parādības pēc to noturīguma pakāpes. Tās noteiktas un klasificētas, vērtējot analizētās runas parādības pēc to lietojuma biežuma.

Promocijas darba **aktualitāti** nosaka nepieciešamība izvērtēt dziļo tāmnieku izlokšņu stāvokli mūsdienās, jo līdzšinējie pētījumi vairs neatspoguļo izlokšņu reālo stāvokli. Būdamas normēšanai nepakļauts nacionālās valodas paveids, izlokšnes ir mainīgas un dinamiskas, tādēļ tajās notiekošo procesu vērtēšanai nepieciešami jauni materiāli un aptveroši pētījumi.

Aktualitāti nosaka arī nepieciešamība izvērtēt Kurzemes lībisko izlokšņu vēsturiskā iedalījuma pamatotību un vajadzība precizēt latviešu dialektoloģijā lietojamo terminu atbilstību pašreizējam teritoriālo valodas paveidu stāvoklim.

Promocijas darba **novitāte**. Promocijas darbs ir aktuāls un faktoloģiski uzticams dziļo tāmnieku izlokšņu pētījums, kurā par pamatu izmantoti 21. gadsimta ieraksti, kas rāda reālo situāciju pētāmajā areālā. Balstoties uz jaunākajiem izlokšņu datiem, vērtēta dziļo tāmnieku izlokšņu fonētisko un morfoloģisko parādību stabilitāte, to izplatības robežas.

Novitāte ir arī pievēršanās Lībiešu krasta iedzīvotāju – lībiešu un viņu pēcteču – runātās latviešu valodas izpētei, lai noskaidrotu, kādi faktori un cik lielā mērā iespaidojuši viņu tāmnieku izlokšni.

Promocijas darba **objekts** ir dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskā un morfoloģiskā sistēma, kas raksturota, izmantojot gan latviešu dialektoloģijā tradicionālo, gan ģeolingvistisko un daļēji arī sociolingvistisko pieeju, kas reģionālo valodas paveidu izpētē kļūst arvien vairāk izplatīta.

Promocijas darba **mērķis** ir noskaidrot dziļo tāmnieku izlokšņu stāvokli mūsdienās un prognozēt to ilgtspējību, veicot detalizētu fonētiskās un morfoloģiskās sistēmas analīzi.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzītie **uzdevumi**:

- 1) izzināt vietējo un citvalstu valodnieku pieredzi līdzīgos pētījumos;
- 2) savākt jaunus datus no pētāmajām izlokšnēm, tos atšifrēt un analizēt;
- 3) noteikt pētāmo izlokšņu tipiskāko fonētisko un morfoloģisko parādību lietojumu pēc to noturīguma pakāpes;

4) precizēt dziļo tāmnieku izlokšņu resp. tām raksturīgo parādību izplatības robežas;

5) izvērtēt dziļo tāmnieku izlokšņu sīkāka dalījuma (dziļajās un nedziļajās) nepieciešamību un terminoloģijas atbilstību izlokšņu grupu nosaukšanai;

6) pētīt tāmnieku runu Lībiešu krasta teritorijā.

Promocijas darba **avoti un metodoloģija**. Darba pamatavots ir autore vāktais izlokšņu materiāls, izmantojot komunikatīvo pieeju – dialogu un sarunu, kas iegūts laikā no 2008. līdz 2022. gadam (sīkāk sk. avotu sarakstā) un ko pamatā veido vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runas dati (kopā no 65 informantiem⁴), jo viņu valodā saglabājušās arhaiskākas izlokšņu parādības. Izlokšņu dinamikas pētījumiem un salīdzinājumam ar vecākās paaudzes runāto tāmnieku izlokšņiem iespēju robežās izmantoti arī vidējās un jaunākās paaudzes runas ieraksti. Dati iegūti brīvās sarunās par informantiem tuvām tēmām, jo tādā veidā vākts materiāls atklāj dabisku runu.

Datu apstrāde saistāma ar izlokšņu audio ierakstu atšifrēšanu un pierakstu tradicionālajā latviešu izlokšņu fonētiskajā transkripcijā (sk. LVDA progr. 1954, 10–28; Rudzīte 1964, 47–58; LVDA 1999; Rudzīte 2005, 18–22; 16–18; LVDA 2013, 13–17; Avoti 2016, 14–15; LVDA 2021, 14–16; LVDA 2022, 10–12). Pētījumā iekļautie izlokšņu piemēri, ko veido autore vāktie materiāli, nav īpaši marķēti – tie ir viscaur darbā, ja vien atsaucē nav norādīts citādi.

Daļa datu ekscerpēti arī no audioierakstiem, kas veikti 2014. un 2015. gadā Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes (turpmāk – LU HZF) rīkotajās ekspedīcijās Dundagas novadā, 2015. gadā piedaloties arī promocijas darba autorei.

Pētāmo izlokšņu parādību dinamikas izpētei promocijas darbā izmantoti arī Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta (LU LaVI) dziļo tāmnieku izlokšņu materiāli (tekstā – LaVI mat.), resp., atbildes uz „Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programmas” (LVDA progr. 1954) jautājumiem: Ugāles izlokšnes sintakse (1954. g.), Piltenes izlokšnes leksika (1963. g.), Zlēku izlokšnes leksika (1963. g.), Ziru izlokšnes teksti (1963. g.), Popes izlokšnes teksti (1964. g.), Ances izlokšnes leksika (1964. g.), Dundagas izlokšnes sintakse (1966. g.). Izmantoti arī 20. gs. 2. pusē LU HZF (toreizējās Filoloģijas fakultātes (FF)) ieraksti dziļo tāmnieku izlokšņu areālā, t. sk. Lībiešu

⁴ Promocijas darbā personas datu aizsardzības nolūkos tiek norādīts tikai informantu dzimums, dzimšanas gads un dzīvesvieta.

Informantu piekrišana viņu datu izmantošanai pētniecības nolūkos ir gūta, mutiski vienojoties audioieraksta sākumā.

krastā (sk. avotu sarakstu). Nozīmīgs avots ir LU LaVI pētījumi izlokšņu ģeolingvistiskajā aspektā – publicētie „Latviešu valodas dialektu atlanta” (LVDA) sējumi: *Fonētika* (2013), *Morfoloģija I* (2021) un *Morfoloģija II. Sintakse* (2022).

Promocijas darbā izmantots šāds informantu dalījums paaudzēs:

- vecākā paaudze – līdz 20. gadsimta 50. gadiem dzimušie;
- vidējā paaudze – laikā no 20. gadsimta 60. līdz 80. gadiem dzimušie;
- jaunākā paaudze – pēc 20. gadsimta 80. gadiem dzimušie.

Šāds modelis izmantots, veicot jau arī iepriekšējos pētījumus (Vēvere 2009; 2011a; 2011b; 2013a; 2013b; 2014; 2016a; 2016b; 2017; 2019; 2020a; 2020b; 2021; 2022a; 2022b).

Izlokšņu runas dati promocijas darbā tiek interpretēti, pamatā izmantojot deskriptīvo jeb aprakstošo metodi, lai raksturotu pētāmo izlokšņu fonētisko un morfoloģisko sistēmu.

Lai aprakstīto izlokšņu materiālu salīdzinātu savstarpēji un ar citām latviešu valodas izlokšņu grupām, kā arī atbildētu uz pētījuma jautājumu – kāda ir pētāmo izlokšņu vēsturiskā attīstība jeb dinamika mūsdienās – tiek izmantota komparatīvā jeb salīdzinošā metode.

Analizējot dažādas izlokšņu pazīmes, rādot to teritoriālo izplatību, daļēji izmantoti arī ģeolingvistikā izmantotie paņēmieni – promocijas darbam sagatavotas 6 lingvistiskās kartes (sk. 5.–10. pielikumu), lai iezīmētu pētāmajam areālam raksturīgo fonētisko parādību izplatības robežas.

Promocijas darbā arī daļēji izmantota sociolingvistiska pieeja, raksturojot fonētisko un morfoloģisko parādību izpausmi dažādu paaudžu informantu runā, lai izprastu pārmaiņu procesus pētāmo izlokšņu lietojumā un noteiktu to ilgtspēju.

Pētījuma teorētiskais un empīriskais pamats.

Vērtējot dialektu pārmaiņas mūsdienās, jāsaprot, ka tas nav tikai intralingvistisks process, bet jāņem vērā tādi ekstralingvistiski faktori kā cilvēku mobilitāte, izglītība un sociālā kontrole, apkārtējās vides ietekme utt. (sk. arī McMahon 1994, 228–229; Del Gaudio 2022, 33). Tradicionāli dialektoloģijā balstās uz dialekta un rakstu jeb literārās valodas pretstatu un par dialektu pārmaiņu vai izžušanas veicinātāju uzskata pieaugošo normētās valodas ietekmi, ko sevišķi sekmē skolas, plašsaziņas līdzekļi utt. Šai gadsimtā it sevišķi izlokšnes ietekmē dažādu sociālo tīklu platformu izmantojums, kas veicina un

attīsta saziņu ar cilvēkiem, kas lieto literāro valodu vai citu valodas paveidu, vai pat, pamatā, citu valodu.

Izlokšņu pastāvēšanu nosaka vairāki apstākļi: ģeogrāfiskais (piemēram, piejūras iedzīvotāji runā izloksnē, iekšzemē no tās vairās), sociālais (izloksnē sazinās zemnieki un zvejnieki, „pieklājīgi” cilvēki nerunā izloksnē) un perceptuālais (izloksni lieto zemāka slāņa cilvēki, izglītoti cilvēki tajā nerunā). Šie iemesli, tāpat kā skološanās, studēšana lielajās pilsētās, runātāju mobilitāte, mediju un televīzijas ietekme u. c., veicina izlokšņu nivelēšanos un izlokšņu / dialektu robežu pārbīdi (Perea 2007, 86–87). Kā atzīst sociolingvisti (par šo plaši Ablijs (*Abley*) 2003; 2017), „robeža starp valodu, tās variantu, reģiolektu un citām eksistences formām ir plūstoša” (Druviete 2017, 13–14); arī Leslija Milroja (*Lesley Milroy* 2002, 10) uzsvērusi, ka vairs nevar runāt par slēgtām komūnām un lokāli lingvistisko iezīmību, jo cilvēki kļuvuši mobilāki un mēdz pielāgot savu izloksni standartizētām normām, tādējādi veicinot izlokšņu formu izlīdzināšanos.

Dialektu nivelēšanās ir raksturīga praktiski visām Eiropas valstīm, bet katrā kopienā šis process notiek dažādos apmēros un tempos, piemēram, tādās valstīs kā Zviedrija, Somija, Norvēģija un Islande pārmaiņas lokālajos dialektos notiek samērā lēni, sevišķi Norvēģijas rietumos un Somijas austrumos, salīdzinot ar citām valstīm – Dāniju, Nīderlandi, Angliju, Vāciju, Poliju, Krieviju u. c., kur dialekti mainās, arvien pieaugot prestižāko standartvalodas formu ietekmei. Par šo vairākkārt ir rakstījusi Dženija Nilsone (*Jenny Nilsson*: 2009; 2015). To apliecina arī 21. gs. veiktais plašais Lietuvas dialektologu pētījums (LKI – Lietuvių kalbos institutas 2014). Izlokšņu un dialektu nivelēšanos (angļu: *dialect levelling*) mūsdienās skatījis arī vācu valodnieks Pēters Auers (*Peter Auer*) un citi sociolingvisti (Auer, Hinsken 1996; Auer 1998; Auer, Hinskens, Kerswill 2005 u. c.).

Angļu sociolingvists Pīters Tradgils (*Peter Trudgill* 1983) uzsvēris, ka pilnvērtīgai dialektu izpētei būtu jāizmanto abās nozarēs – dialektoloģijā un sociolingvistikā – izmantotās metodes, jo sociolingvistikas paņēmieni visproduktīvāk palīdz novērtēt valodas variantus tieši sociālā aspektā (par to sk. arī Chambers 2002, 3; Britain 2013, 255). Dialektoloģija bez sociolingvistikas būtībā kļūst par reliktu (Chambers, Trudgill [1998] 2004, 188). Šāda pieeja mūsdienās ir aktuāla sociālo un teritoriālo valodas paveidu izpētē; bez tam ļoti svarīga ir arī ģeolingvistiskā pieeja – valodas parādību attēlojums kartēs uzskatāmāk rāda to izplatību un lieti noder etniskās vēstures izzināšanā.

Izlokšņu nivelēšanās Latvijā vērojama jau vairāk nekā gadsimta garumā, to sekmējušas skolas, baznīcas, grāmatas, iedzīvotāju migrācija dažādu vēsturisku, politisku, sociālu un ekonomisku faktoru ietekmē. Kārlis Mīlenbahs ([1900] 2009, 329) atzīst, ka:

“..mūsu laikos savienojusies pret izloksnēm trīs vareni ienaidnieki, kas plucina jo dienas, jo vairāk izlokšņu kuplumu un grasās viņu raibumu vietā jo dienas, jo vairāk rakstu valodas vienādību ieviest. Šie trīs lielie izlokšņu naidnieki ir skolas, grāmatas un māju iepirkšana.” Līdzīgi raksta J. Endzelīns (1922a, 1; 1951, 9): „Tagad [Domāts 20. gs. sākums – D. V.], protams, izlokšņu atšķirība to lielākajā daļā ir stipri izlīdzinājusies: tas noticis tiklab rakstu valodas ietekmē ar skolas, baznīcas un literatūras palīdzību, kā arī tā apstākļa dēļ, ka iedzīvotāji jau sen vairs nav „glebae adscripti”, bet stiprā mērā izmanto brīvas pārvietošanās iespēju, tā ka visi tagad bieži vien dzird rakstu valodu vai kādu svešu izloksni.” Tāpat pasaules kari ir atstājuši postošas sekas izlokšņu pastāvēšanā: „Arī pirmais pasaules karš daudz kaitējis izlokšņu tīrībai, jo toreiz liela latviešu daļa atradās ārpus dzimtenes. Tikai visvecākās paaudzes starpā un starp katoliskajiem austrumu latviešiem, kur materiālu vākšanas laikā (apm. no 1900. gada līdz 1911. gadam) kādreizējie apstākļi mazāk bija pārmainījušies, varēja vēl atrast ļaudis, kas savu seno runas veidu saglabājuši pilnīgi vai vismaz pietiekami tīru.” (Endzelin 1922a, 1; Endzelīns 1951, 9). Par izlokšņu nivelēšanos jeb unifikāciju runā M. Rudzīte (1964, 16): „Literārās valodas un izlokšņu savstarpējā ietekmē latviešu valoda unificējas, izloksnes tuvojas literārajai valodai.” Sakarā ar latviešu nācijas un līdz ar to nacionālās valodas rašanos 19. gs. otrā pusē, sākuši mainīties teritoriālie dialekti kā saziņas un domu apmaiņas līdzeklis, pakļaujoties „spēcīgai literārās valodas kā nacionālās valodas literāri apstrādātās formas ietekmei” (Rudzīte 1958, 145). Sevišķi strauji mainās dialektu leksika, savukārt to gramatiskā uzbūve lēnāk zaudē savas īpatnības (Rudzīte 1958, 145–146; par to arī Heeringa, Hinskens 2014, 26, 36–49), jo „attīstības iekšējās tendences, kas sākušas darboties kāda dialekta gramatiskajā uzbūvē, grūti pakļaujas literārās valodas normām, ja tās nesaskan ar šā dialekta attīstības iekšējām tendencēm” (Rudzīte 1958, 146).

Valodas parādību pāreja no viena areāla uz citu vai jauninājumu izplatība parasti notiek pakāpeniski, un tas ir vairāku lingvistisko, sociālo un ģeogrāfisko procesu rezultāts. Lai izprastu faktoros, kas tieši ietekmē dažādu valodas parādību ģeogrāfisko izplatību, nepieciešams izveidot migrācijas procesu modeļus, kā arī veikt to analīzi, kas palīdzētu izskaidrot konkrētu valodas parādību izplatību; tā dara sociolingvisti un ģeolingvisti. Tradicionālie dialektologu veidotie izlokšņu apraksti, bez šaubām, ir svarīgi izlokšņu parādību vēsturiskās attīstības un dinamikas noteikšanai, tomēr tagad izloksnes jāpētī, izmantojot mūsdienīgākas pieejas un metodes (sk. arī Trudgill 1983, 72).

Jau 20. gs. otrā pusē un 21. gs. sākumā dialektu pētniecībā sāk attīstīties jauni virzieni, kur tradicionālā jeb konservatīvā dialektoloģija koeksistē ar dinamisko jeb

progresīvo. Tradicionālā dialektoloģija ir tendēta uz stingru izlokšņu un dialektu robežu noteikšanu, to statiku, savukārt dinamiskā dialektoloģija akcentē izlokšņu un dialektu mainīgumu, to pārformēšanos jaunos valodas paveidos, proti, ģeolektos, reģiolektos, reģionālos standartvalodas paveidos. Notiekošās pārmaiņas mudina veikt areālos pētījumus, pastiprinot sociolingvistiskas un ģeolingvistiskas pieejas vajadzību tradicionālo dialektu izpētē, pievēršoties abu dzimumu, visu vecumu, dažādas izglītības informantu runas analīzei, kā arī runātāju attieksmei pret savu valodu. Pētījumi ar šādu ievirzi ne tikvien palīdz noteikt izlokšņu dzīvotspēju, bet arī paredzēt to pārmaiņu virzienu (par to sk. Mikulēnienē 2020a, 30–33; 2020b, 14–16).

Lietuvā laikā no 2010. līdz 2013. gadam tika realizēts projekts „Mūsdienu ģeolingvistikas pētījumi Lietuvā: punktu tīkla optimizācija un interaktīvā informācijas izplatīšana” nolūkā iegūt jaunus dialektālus materiālus no visas Lietuvas. Lai precizētu fonētisko parādību izplatību, noteiktu dialektu un izlokšņu robežas, tika veikta izlokšņu materiāla fonētiskā analīze. Pētījums sniedz jaunus rosinājumus aktuālu parādību padziļinātai izpētei, veicina sociolingvistisku paņēmienu izmantojumu reģionālo valodas paveidu dinamikas noteikšanā (LKI 2014, 280). Šāds darbs ir nopietns ieguldījums baltistikā un salīdzinošajā valodniecībā, un tāds visaptverošs pētījums būtu vēlams arī latviešu valodas dialektoloģijā un ģeolingvistikā, lai precizētu izlokšņu un dialektu robežas, noteiktu līdz šim lietotās terminoloģijas atbilstību reālajam. Promocijas darbā šis jautājums tiek aktualizēts tāmnieku izlokšņu areālā, un tas varētu kalpot par ierosmi plašākiem mūsdienu latviešu valodas reģionālo variantu pētījumiem, terminoloģijas izvērtēšanai.

Minētajā pētījumā lietuviešu dialektologi līdzās tradicionālajiem lieto vēl citus terminus, piemēram, *reģiolekts* un *ģeolekts*. Tie tiek uzskatīti par teritoriālo valodas paveidu jauniem apzīmējumiem (LKI 2014, 282); tādi būtu piemērojami arī latviešu valodas reģionālajiem variantiem.

Ar tradicionālajiem dialektiem ciešāk saistīti ir ģeolekti, kas ir heterogēni reģionālās valodas varianti bez noteikta ģeogrāfisko robežu areāla. Ģeolekti ir tradicionālo dialektu turpinājumi jeb jaunie izlokšņu varianti, kas saglabājuši noteiktas seno dialektu īpatnības. Nodalot ģeolektus, ģeolingvistiskajā kontinuitātē būtisks ir telpas jēdziens. Ģeolingvistikā telpa ir dinamiska – tās robežas ir mainīgas. Būtiski ir sociolingvistiski mainīgie faktori, proti, ģeolekta kopiena ir heterogēna (dažāds informantu vecums, dzimums, izglītība u. c.). Savukārt reģiolekts ietver reģionālās valodas pārmaiņas, kas var būt saistītas gan ar konvergenci (tuvināšanos), gan nivelēšanos. Tas var būt izplatīts diezgan lielā teritorijā –

pat vairāku ģeolektu robežās. Reģiolektam ir divas nozīmes: 1) noteiktas reģionam raksturīgas valodas pārmaiņas, kas var būt saistītas ar vispārlietojamās resp. koplietojamās valodas ietekmi; 2) starpvariants starp ģeolektu un koplietojamo valodu. Reģiolekta variācijas ir saistītas ar ģeolektiem – tās palīdz tos atšķirt. Ģeolektu valodas parādību konverģence un lietojuma izplatība var veicināt to saplūšanu ar reģiolektiem (LKI 2014, 282). Arī latviešu valodas reģionālie varianti arvien vairāk pakļaujas konverģencei; šī iemesla dēļ būtu jāpārskata izlokšņu grupu resp. dialektu robežas un jādomā par atbilstošāku terminu lietojumu.

Pēckara gados dialektu materiālu vākšana parasti ir notikusi kolektīvās ekspedīcijās, retāk individuāli. 21. gadsimtā Latvijā vairāk izplatīta individuāla izlokšņu pētīšana, kas bieži vien nav pietiekami efektīva vispārējā latviešu valodas dialektu un izlokšņu stāvokļa izvērtēšanai – gadsimta laikā Latvijas laukos daudz kas ir būtiski mainījies un daudzas izlokšņu parādības jau zudušas. Līdzīgi kā Lietuvā, arī Latvijā aktualizējusies vajadzība ne tikai izmantot jaunu pieeju un metodiku izlokšņu pētniecībā, bet arī izvērtēt līdzšinējās terminoloģijas atbilstību mūsdienu dialektoloģijā un ģeolingvistikā lietojamiem jēdzieniem. Tomēr arī agrāk veiktie darbi ir ļoti nozīmīgi dialektu pētīšanā, jo rāda izlokšņu noturīgās un mainīgās parādības, to statiku un dinamiku.

Pirmie tāmnieku izlokšņu pētījumi saistāmi ar 19. gs. otro pusi, kad tapuši vācu izcelsmes valodnieku Augusta Bīlenšteina (*August Bielenstein* 1863a; 1863b; 1864; 1892) un Adalberta Becenbergera (*Adalbert Bezenberger* 1885) darbi. 20. gs. tāmnieku (kā sākotnēji sauca lībisko dialektu) izlokšņu zinātnisku izpēti sāka latviešu valodnieki: Kārlis Mīlenbahs (2009; 2011), Jānis Endzelīns (1922a; 1922b; 1938; 1951), Velta Rūķe (1940a), Marta Rudzīte (1964; 1994; 1995; 2005) u. c.

Plaši tāmnieku izlokšņu apraksti publicēti 20. gadsimta pirmajā pusē „Filologu biedrības rakstos” (FBR). Dundagas izlokšnes apraksts publicēts FBR V (Adamovičs 1925, 125–142), FBR VI (Adamovičs 1926, 63–69) un FBR III (1927, 97–109). FBR VII publicēts Zlēku (Paula 1927, 31–55) un Ugāles izlokšnes (Grauds-Graudevics 1927, 12–30) apraksts. Pētījums par Popes izlokšni publicēts FBR XVI (Krautmane 1936, 108–129). Piltenes un Zirū pagasta izlokšnes apraksts publicēts FBR XX (Ēvalde 1940, 36–58), turpat Puzes pagasta izlokšnes apraksts (Krautmane 1940, 6–30).

21. gadsimtā iznākusi Lidas Krautmanes-Lohmatkinas „Pope un kaimiņizlokšnes” (2002) un Sofijas Dravnieces „Dundagas izlokšnes teksti” (2008). Daļa no viņu, tāpat kā FBR, aprakstītajām valodas parādībām mūsdienu izloksnēs vairs nav aktuālas. Svarīgs avots latviešu valodas dialektu izpētē ir 2016. gadā publicētā, uz jauniem vākumiem

balstītā kolektīvā monogrāfija „Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā” (sk. Avoti 2016), kurā nodaļu par lībiskajām izloksnēm sagatavojuši promocijas darba autore (sk. Vēvere 2016b, 212–263).

Iegūtais dziļo tāmnieku izlokšņu materiāls salīdzināts ar citām Kurzemes izloksnēm, proti, lībiskā dialekta Kurzemes nedziļajām (Mildas Graudiņas „Laidzes un Kandavas izloksne” (1958a, 257–296; 1964, 143–292)) un vidusdialekta kursiskajām izloksnēm: Brigitas Bušmanes „Nīcas izloksne” (1989), Mirdzas Pīrāgas „Skrundas izloksnes apraksts” (2006), Lienes Markus-Narvilas sastādītais izdevums „No Sventājas līdz Ancei: Latviešu izloksnes Rietumkurzemes piekrastē 20. gs. beigās / 21. gs. sākumā” (2008), Ievas Ozolas un L. Markus-Narvilas monogrāfija „Valoda. Laiks. Lejaskurzeme” (2021).

Kurzemes lībiskās izloksnes salīdzinātas arī ar Vidzemes lībiskajām izloksnēm, par kurām rakstījis Eduards Ādamsons (1934; 1959), Eduards Putniņš (1935; 1976; 1985), Jānis Endzelīns (1951; 1954) u. c. Salīdzinājums veikts galvenokārt tajās pozīcijās, kur sakrīt abu izlokšņu grupu iezīmes.

Tipiskāko dziļo tāmnieku izlokšņu fonētisko un morfoloģisko parādību dinamikas izvērtēšanai un to dzīvotspējas noteikšanai, radusies akūta nepieciešamība iegūt izlokšņu datus, kas rādītu aktuālo izlokšņu stāvokli mūsdienās. Tam tad arī veltīts šis promocijas darbs.

Promocijas darba struktūra: ievads, četras nodaļas ar apakšnodaļām, nobeigums, tēzes, izmantotās literatūras un avotu saraksts, vienpadsmit pielikumi.

Ievadā pamatota tēmas izvēle, darba aktualitāte un novitāte, izvirzīts darba mērķis un tā sasniegšanai nepieciešamie uzdevumi, raksturotas pētījumā izmantotās metodes.

Pirmā nodaļa „Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās tāmnieku izloksnes: vēsturiskais aspekts” veltīta lībiskā dialekta Kurzemes dziļo izlokšņu vispārīgam raksturojumam: termina *tāmnieku izloksnes* attīstība, tāmnieku izlokšņu dalījuma dziļajās un nedziļajās problemātika un aktualitāte mūsdienās. Tāpat te tiek aplūkota dziļo tāmnieku izlokšņu pētniecības vēsture, raksturoti 21. gs. iegūtie materiāli.

Promocijas darba **otrajā nodaļā „Tāmnieku izloksnes lībiešu un latviešu valodas mijiedarbes apstākļos”** skaidrota lībiešu valodas ietekme Kurzemes lībisko izlokšņu attīstībā un veikta Lībiešu krastā dzīvojošo lībiešu un viņu pēcteču runātās tāmnieku izloksnes analīze.

Darba **trešajā nodaļā „Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās sistēmas raksturojums”** aprakstīta pētāmo izlokšņu fonētiskā sistēma gan vokālismā, gan konsonantismā.

Promocijas darba **ceturtajā nodaļā „Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskās sistēmas raksturojums”** analizētas tipiskākās dziļo tāmnieku izlokšņu parādības morfoloģijā.

Trešajā un ceturtajā nodaļā izlokšņu parādību noturība skatīta salīdzinošā aspektā – izlokšnes salīdzinātas savstarpēji; vērtēta to īpatnību mainība un saglabātības pakāpe, kas ļauj noteikt pētāmo izlokšņu lingvistisko parādību maiņas dinamiku.

Nobeigumā apkopotas galvenās darbā gūtās teorētiskās un praktiskās atziņas.

Promocijas darba aizstāvēšanai izvirzītas **sešas tēzes**.

Promocijas darba **pielikumā** rādīts pētāmo izlokšņu attēlojums latviešu dialektu kartē un vairākas uz pētāmo areālu attiecināmas ģeolingvistiskās kartes (t. sk. sešas autoreis veidotas), sniegti visu astoņu pētāmo izlokšņu, tāpat Lībiešu krastā runātās tāmnieku izlokšnes tekstu paraugi.

Promocijas darba aprobācija. Par promocijas darba tematu nolasīti 23 referāti starptautiskās zinātniskās konferencēs, kongresos un semināros:

1. 04.11.2009. – „Piltenieku runa: agrāk un tagad” Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes „Dialektoloģijas lasījums” (Rīga).

2. 24.–25.11.2010. – „Piltenes izlokšne” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes studentu starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Aktuāli baltistikas jautājumi” (Rīga).

3. 29.–30.11.2012. – „Piltenes izlokšne dažādu paaudžu runā” Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes un Kurzemes Humanitārā institūta 17. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Vārds un tā pētīšanas aspekti” (Liepāja).

4. 04.11.2013. – „Zlēcinieces Austras Jerušēvicas runa” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes „Dialektoloģijas lasījums” (Rīga).

5. 28.–29.11.2013. – „Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās un nedziļās izlokšnes: daži jautājuma teorētiskie aspekti” Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes un Kurzemes Humanitārā institūta 18. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Vārds un tā pētīšanas aspekti” (Liepāja).

6. 07.–08.11.2014. – „Dažas raksturīgākās dziļo tāmnieku izlokšņu pazīmes: agrāk un tagad” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Aktuāli baltu valodu vēstures un dialektoloģijas jautājumi” (Rīga).

7. 12.–13.03.2015. – „Sociolingvistiski novērojumi dažās tāmnieku izloksnēs” Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes un Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes 3. starptautiskajā jauno lingvistu konferencē „Via Scientiarum” (Ventspils).

8. 15.05.2015. – „Dziļās tāmnieku izloksnes un to pētniecība” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas Universitātes Valodniecības DSP doktorantu zinātniskajā seminārā (Rīga).

9. 28.–30.10.2015. – „Par dažām noturīgām tāmnieku izlokšņu pazīmēm: sociolingvistisks aspekts” Viļņas Universitātes 12. starptautiskajā baltistu kongresā (Viļņa).

10. 11.12.2015. – „Tāmnieku izlokšņu īpatnības Dundagas novada iedzīvotāju runā” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes zinātniskajā seminārā „Pierobežas identitāte vērtību kontekstā” (Rīga).

11. 17.–18.03.2016. – „Gala zilbju vokālisms dundadznieku runā: salīdzinājums ar citām radniecīgām izloksnēm” 52. prof. Artura Ozola dienas starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Valodas gramatiskās un leksiskās sistēmas variatīvs” (Rīga).

12. 20.05.2016. – „Sieviešu dzimtes zudums un tā ietekme dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģijā” Latvijas Universitātes, Liepājas Universitātes un Ventspils Augstskolas Valodniecības nozares doktorantu zinātniskajā seminārā (Rīga).

13. 13.11.2017. – „Tāmnieku izlokšņu īpatnības ancenieku runā” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes „Dialektoloģijas lasījums” (Rīga).

14. 22.–23.02.2018. – „Garumu saīsinājumi un ar tiem saistītie fonētiskie pārveidojumi dziļajās tāmnieku izloksnēs” akadēmiķa Jāņa Endzelīna 145. dzimšanas dienas atcerei veltītajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Valoda daudzveidībā” (Rīga).

15. 29.–30.11.2018. – „Patskaņu un divskaņu zudums un ar to saistītie fonētiskie pārveidojumi dziļajās tāmnieku izloksnēs” Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas

zinātņu fakultātes un Kurzemes Humanitārā institūta 23. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Vārds un tā pētīšanas aspekti” (Liepāja).

16. 28.–29.03.2019. – „The main phonetic and morphological features in the Tamian (*Tāmnieki*) subdialects of the Livonian dialect” Šauļu Universitātes un Reģionālās attīstības institūta 8. starptautiskajā starpdisciplinārajā zinātniskajā konferencē „The region: history, culture, language” (Šauļi, Lietuva).

17. 28.–29.11.2019. – „Fonētisko īpatnību dinamika dziļajās tāmnieku izloksnēs” Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes un Kurzemes Humanitārā institūta 24. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Vārds un tā pētīšanas aspekti” (Liepāja).

18. 26.–27.11.2020. – „Lingvistisko īpatnību paralēles kursiskajās un dziļajās tāmnieku izloksnēs” Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes un Kurzemes Humanitārā institūta 25. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Vārds un tā pētīšanas aspekti” (Liepāja, *MS Teams* platforma).

19. 18.–19.03.2021. – „Patskaņa *ę* lietojums nomenu, verbu un adverbu gala zilbēs: dziļo tāmnieku izlokšņu piemērs” 56. prof. Artura Ozola dienas starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Gramatika un valodas apguve” (Rīga, *Zoom* platforma).

20. 13.–15.10.2021. – „Par “Lībiešu krasta” (*Līvōd rānda*) iedzīvotāju runāto tāmnieku izlokšni” 13. Starptautiskajā baltistu kongresā „Baltu valodas laikā un telpā” (Rīga, *Zoom* platforma).

21. 08.11.2021. – „Tāmnieku izlokšņu „pērles” meklējot...” Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes „Dialektoloģijas lasījums” (Rīga, *Zoom* platforma).

22. 22.–23.02.2022. – „Attīstības tendences dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskajā sistēmā” akadēmiķa Jāņa Endzelīna 149. dzimšanas dienas atcerei veltītajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Valodas reģionālie varianti” (Rīga, *Zoom* platforma).

23. 20.05.2022. – „Dundadznieka Viļņa Mitlera devums dzimtās izloksnes izpētei: „Dundznik valad”” 57. prof. Artura Ozola dienas starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Valodas mantojums: J. Endzelīna „Lettisches Lesebuch” (1922) – 100” (Rīga).

13 zinātniskās publikācijas par promocijas darba tematu:

1. Vēvere, D. (2011) Ziru, Zlēku un Piltenes izloksne mūsdienās. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Letonika starpkultūru kontekstā*. Latvijas Universitātes Raksti. 776. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 24.–32. lpp.

2. Vēvere, D. (2013) Piltenes izloksne dažādu paaudžu runā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 17(1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 261.–266. lpp.

3. Vēvere, D. (2014) Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās un nedziļās izloksnes: daži jautājuma teorētiskie aspekti. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 18(1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 298.–308. lpp.

4. Vēvere, D. (2016a) Sociolingvistiski novērojumi dažās tāmnieku izloksnēs. *Via scientiarum*. 3. Ventspils, Liepāja: Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 140.–147. lpp.

5. Vēvere, D. (2016b) Lībiskais dialekts. *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Sast. A. Stafecka, L. Markus-Narvila. Atb. red. A. Stafecka. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 212.–263. lpp.

6. Vēvere, D. (2017) Tāmnieku izlokšņu īpatnības Dundagas novada iedzīvotāju runā. *Diždundaga. Apcerējumi par Dundagas novadu*. Sast. J. Kursīte. Rīga: Zinātne, 71.–85. lpp.

7. Vēvere, D. (2019) Patskaņu un divskaņu zuduma un ar to saistīto fonētisko pārveidojumu noturīgums dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 23 (1/2). Liepāja: Liepājas Universitāte, 201.–207. lpp.

8. Vēvere, D. (2020a) The main phonetic and morphological features in the deep Tamian (*Tāmnieki*) subdialects of the Livonianized dialect nowadays. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. T. 26. Šiauliai: Šiauliai University, P. 173–183.

9. Vēvere, D. (2020b) Fonētisko īpatnību dinamika dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 24 (1/2). Liepāja: Liepājas Universitāte, 199.–209. lpp.

10. Vēvere, D. (2021a) Lingvistisko īpatnību paralēles kursiskajās un dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 25 (1/2). Liepāja: Liepājas Universitāte, 171.–179. lpp.

11. Vēvere, D. (2021b) Patskaņa *ę* lietojums nomenu, verbu un adverbu gala zilbēs: dziļo tāmnieku izlokšņu piemērs. *Valoda: nozīme un forma 12. Gramatika un valodas*

apguve. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 227.–239. lpp. (Scopus) DOI: <https://doi.org/10.22364/vnf.12.15>

12. Vēvere, D. (2022a) Par Lībiešu krasta (*Līvōd rānda*) iedzīvotāju runāto tāmnieku izloksni. *Valoda: nozīme un forma 13. Gramatika un valodas prasme*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 225.–242. lpp. (Scopus) DOI: <https://doi.org/10.22364/vnf.13.15>

13. Vēvere, D. (2022b) Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskās sistēmas attīstības tendences. *Linguistica Lettica*. 30. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 152.–168. lpp. (Scopus) DOI: <https://doi.org/10.22364/lingualet.30>

Referātu tēzes:

1. Vēvere, D. (2010) Piltenes izloksne. *LU Humanitāro zinātņu fakultātes 10. Studentu zinātniskās konferences „Aktuāli baltistikas jautājumi” tēžu krājums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 39.–40. lpp.

2. Vēvere, D. (2014) Dažas raksturīgākās dziļo tāmnieku izlokšņu pazīmes: agrāk un tagad. *LU Humanitāro zinātņu fakultātes starptautiskās konferences „Aktuāli baltu valodu vēstures un dialektoloģijas jautājumi” referātu kopsavilkumi*. Rīga: Latvijas Universitāte, 65.–68. lpp.

3. Vēvere, D. (2015) Sociolingvistiski novērojumi dažās tāmnieku izloksnēs. *3. starptautiskās jauno lingvistu konferences „Via Scientiarum” referātu tēzes*. Ventspils: Ventspils Augstskola, 18. lpp.

4. Vēvere, D. (2016) Gala zilbju vokālisms dundadznieku runā: salīdzinājums ar citām radniecīgām izloksnēm. *52. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Valodas gramatiskās un leksiskās sistēmas variatīvums” referātu tēzes*. Rīga: Latvijas Universitāte, 70.–71. lpp.

5. Vēvere, D. (2018) Garumu saīsinājumi un ar tiem saistītie fonētiskie pārveidojumi dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 145. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences „Valoda daudzveidībā” tēzes*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 66.–67. lpp.

6. Vēvere, D. (2019) The main phonetic and morphological features in the Tamian (*Tāmnieki*) subdialects of the Livonian dialect. *The 8th international interdisciplinary scientific conference’s „The region: history, culture, language” summary*. Šiauliai: Šiauliai University, Institute of Regional Development, P. 34.

7. Vēvere, D. (2020) Patskaņa *ę* lietojums nomenu, verbu un adverbu gala zilbēs: dziļo tāmnieku izlokšņu piemērs. *56. prof. A. Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Gramatika un valodas apguve” referātu tēzes*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 70. lpp.

8. Vēvere, D. (2021) Par „Lībiešu krasta” (*Līvōd rānda*) iedzīvotāju runāto tāmnieku izlokšni. *13. Starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodas laikā un telpā”*. Referātu tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 282.–283. lpp.

9. Vēvere, D. (2022a) Attīstības tendences dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskajā sistēmā. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 149. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences „Valodas reģionālie varianti” tēzes*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 71.–72. lpp.

10. Vēvere, D. (2022b) Dundadznieka Viļņa Mitlera devums dzimtās izlokšnes izpētei: „Dundznik valad”. *57. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Valodas mantojums: J. Endzelīna „Lettisches Lesebuch” (1922) – 100” referātu tēzes*. Rīga: LU Baltu valodniecības katedra, 19.–21. lpp.

1. Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās izloksnes: vēsturiskais aspekts

Kurzemes lībiskās jeb tāmnieku izloksnes, tāpat kā citas Latvijā runāto izlokšņu grupas, laika gaitā bijušas pakļautas dažādiem vēsturiskiem, kultūrvēsturiskiem un sociālekonomiskiem apstākļiem, tas devis pamatu valodisko procesu dažādībai. Promocijas darbā veiktie pētījumi dod pamatu vairāku latviešu dialektoloģijā par tradicionāliem kļuvušu pieņēmumu pārskatīšanai. Darbam skatīto izlokšņu dalījums nav īsti atbilstīgs reālajam – izlokšņu kartējums gan sakrīt ar 1939. gada administratīvi teritoriālo vienību robežām, bet ne reālo lingvistisko ainu. Kaut tradicionāli ir pieņemts runāt par tāmnieku izlokšņu dalījumu dziļajās un nedziļajās (sal. LVDA 1999, 34; LVDA 2021, 31; LVDA 2022, 25), dialektālās parādības abu grupu šķīrumam tā arī nekad nav skaidri definētas.

Tradicionāli, saskaņā ar 20. gs. izlokšņu dalījumu, pie dziļajām tāmnieku izloksnēm pieder Ventas⁽¹⁾, Popes⁽²⁾, Vārves⁽³⁾, Zūru⁽⁴⁾, Užavas⁽⁵⁾, Ziru⁽⁶⁾, Piltenes⁽⁷⁾, Zlēku⁽⁸⁾, Ances⁽⁶²⁾, Dundagas⁽⁶³⁾, Puzes⁽⁶⁴⁾, Ārlavas⁽⁶⁵⁾, Lubezeres⁽⁶⁶⁾, Nogales⁽⁶⁷⁾, Ugāles⁽⁶⁹⁾ izloksne (Rudzīte [1969] 2005). 21. gs. šāda izlokšņu klasifikācija vēl jo vairāk nav pieņemama, jo izlokšņu robežas ir tiktāl saplūdušas, ka zūd vajadzība tās dalīt tik sīkās vienībās, kā tas tradicionāli pieņemts latviešu dialektoloģijā. Lai precizētu mūsdienu tāmnieku izlokšņu robežas, ir nepieciešami jauni un dziļāki pētījumi, jo, piemēram, līdz šim tā arī nav skaidri iezīmētas izlokšņu parādības, kas šķirtu dziļās tāmnieku izloksnes no nedziļajām.

Promocijas darbā ir pētītas astoņas no šīm piecpasmit agrāk noteiktām dziļajām tāmnieku izloksnēm (Popes, Ziru, Piltenes, Zlēku, Ances, Dundagas, Puzes, Ugāles), tajā ir mēģināts precizēt mūsdienu dziļo tāmnieku izlokšņu izplatības areālu, to nosakot pēc vairākām raksturīgākajām fonētiskajām pazīmēm un galvenos rezultātus attēlojot ģeolingvistiskās kartēs (sk. 5.–10. karti promocijas darba pielikumā). Autores piedāvātos risinājumus / rosinājumus tāmnieku izlokšņu robežu noteikšanas un terminoloģijas jautājumos sk. darba nobeigumā.

Lai izprastu tāmnieku izlokšņu stāvokli mūsdienās un izvērtētu nepieciešamību sīkākam tāmnieku izlokšņu dalījumam dziļajās un nedziļajās, vispirms ir jāizzina terminu *tāmnieki* un *tāmnieku izloksnes* attīstība, dziļo tāmnieku izlokšņu pētniecības vēsture, šo izlokšņu datu ieguve un apstrāde mūsdienās. Par to turpmāk šajā nodaļā.

1.1. Termina *tāmnieku izloksnes* izcelsme un attīstība

Mūsdienās vispārlietojamais termins *tāmnieku izloksnes* ne vienmēr bijis viennozīmīgi attiecināts tieši uz lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēm. Tam ir sava vēsture.

17. un 18. gadsimtā termins *tāmnieki* lietots plašāk – tā saukti visas Rietumkurzemes latvieši (Endzelīns [1921] 1979, 89). Pirmās ziņas par tāmniekiem atrodamas Gotharda Frīdriha Stendera (*Gotthard Friedrich Stender*) „Lettische Grammatik” (1783, 207: *Tahmen, Tahmneeken*), resp., darba tulkojumā „Latviešu gramatika” (2015, 288: *tāmi, tāmnieki*), nosaukumu attiecinot arī uz Lejaskurzemes izloksnēm.

Par Ziemeļkurzemes jeb tāmnieku dialektu plašāk rakstījis vācbaltu valodnieks, mācītājs A. Bīlenšteins, ar to sākotnēji saprotot un kartējot plašu areālu Kurzemē (sal. ar A. Bīlenšteina latviešu dialektu karti, kas sagatavota ap 1860. g. – Trumpa 2010, 97; Trumpa 2012, 2. ielīme). Savās gramatikās autors runā par Ziemeļrietumkurzemes jeb tāmnieku dialektu (Bielenstein 1863a, 2–3; 1863b, 12, 14 u. c. – *nordwestkurische oder tahmische Dialect*). Atlantā A. Bīlenšteins (Bielenstein 1892, VI karte) vairāku tāmnieku dialekta fonētisko un atsevišķu morfoloģisko parādību izplatību attēlo precīzāk – ar izoglosām, ietverot tajās arī lībiskā dialekta Vidzemes ziemeļrietumu izloksnes (12. un 13. izoglosa).

J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu gramatikā” (1907, 7–8) tiek runāts par trim dialektiem – vidus, tāmnieku un augšzemnieku, bet vēlākajās J. Endzelīna gramatikās *tām(e)nieku* nosaukums tiek attiecināts vairs tikai uz ziemeļrietumu Kurzemes izloksnēm (apvidu starp Dundagu, Talsiem, Kuldīgu un Ventspili) (Endzelin 1922, 2–3; Endzelīns 1951, 9–10). J. Endzelīns sniedzis arī *tāmnieku* nosaukuma etimoloģisku skaidrojumu (sk. Endzelīns [1921] 1979, 89–90).

Programmā izlokšņu aprakstiem Velta Rūķe (1940b, 4–6) šķir Vidzemes lībiskās un Kurzemes tāmnieku izloksnes, dialektālo parādību raksturojumam paredzējama sešus sektorus un dialektus nosaukdama šādi: vidus, lībiskais (un tāmnieku), augšzemnieku.

Monogrāfijā „Latviešu dialektoloģija” Marta Rudzīte (1964, 29, 31. zemspītras piezīme) atgādina, ka par tāmnieku dialektu dažkārt dēvēts viss lībiskais dialekts resp. arī Ziemeļrietumvidzemes izloksnes.

Kurzemes un Vidzemes izloksnes, kurās ir nepārprotama lībiešu valodas ietekme, par *lībiskām* sācis dēvēt J. Endzelīns, tomēr termins *lībiskais dialekts* kādreizējā apzīmējuma *tāmnieku dialekts* vietā latviešu lingvistiskajā literatūrā nostiprinās ar 20. gs. 60. gadiem.

To lieto dialektoloģes E. Šmite (1958, 8 u. c.), M. Rudzīte (1958, 102 u. c.; 1964, 29 u. c.), S. Raģe (1967, 383 u. c.).

„Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīcā” (VPSV 2007, 387) minēts, ka par tāmnieku izloksnēm sauc lībiskā dialekta Kurzemes izloksnes; savukārt angļu un vācu valodā ar vienu un to pašu terminu mēdz apzīmēt gan lībisko dialektu, gan tāmnieku izloksnes (VPSV 2007, 214).

Par to, ka tāmnieku dialektu mēdz dēvēt visu lībisko dialektu, rakstījusi arī Dace Strelēvica-Ošiņa (2014, 261), uzsverot, ka sabiedrībā vairāk esot atpazīstams nosaukums *tāmnieku dialekts*, nevis *lībiskais dialekts*.

To, ka Kurzemes tāmnieku izloksnes savstarpēji nav vienādas, secina jau A. Bīlenšteins, tās nošķirdams ap 1860. g. tapušajā kartē – tiek iezīmētas gan īsti tāmiskās (*eigentlich Tamische*), gan tāmiskās (*nordwestkurische oder Tamische*). Arī K. Draviņš un V. Rūķe plašajā Stendes izloksnes aprakstā (1955, 1. zīm. pirms titullapas, 34–37) šķir stipri jeb stingri tāmiskās (*strengtahmisch*) un tāmiskās (*tahmisch*).

„Latviešu dialektoloģijā” apzīmējumu *tāmnieki* M. Rudzīte (1964, 29) attiecina uz Kurzemes lībiskajām izloksnēm, piesaucot arī faktu, ka sākumā par tāmnieku izloksnēm sauktas visas Kurzemes izloksnes. Tālāk M. Rudzīte (1964, 154) min, ka tāmnieku izloksnes ir dalāmas dziļajās (Dundagas un Ventspils apkaimē) un nedziļajās izloksnēs. Monogrāfijas kartē (Rudzīte 1964, 408–409) dalījums dziļajās un nedziļajās izloksnēs vēl nav realizēts, tas parādās M. Rudzītes doktora darba autoreferātā ([1969] 2005, 63; kartējums 100–103). M. Graudiņa (1958a, 257; 1958b, 57; 1964, 284) šķir „dziļās” un „seklās” tāmnieku izloksnes, kaut paralēli tam tāpat runā par dziļajām un nedziļajām tāmnieku izloksnēm.

Šis dalījums mūsdienās ir vispārpieņemts. Arī „Latviešu valodas dialektu atlanta” kartēs (LVDA 1995, I karte; LVDA 2013, 187, I karte; LVDA 2021, 186, I karte; LVDA 2022, 209, I karte) rādīts, ka lībiskais dialekts ietver Vidzemes lībiskās un Kurzemes lībiskās jeb tāmnieku izloksnes, kas savukārt dalās dziļajās un nedziļajās izloksnēs.

1.2. Tāmnieku izlokšņu dalījuma dziļajās un nedziļajās izloksnēs problemātika un aktualitāte

Būtisks jautājums mūsdienu latviešu dialektoloģijā ir tāmnieku izlokšņu dalījums dziļajās un nedziļajās izloksnēs. Ar to ir saistāmi vairāki jautājumi: Vai tāds šķīrums ir pamatots? Vai dziļās izloksnes nav pielīdzinājušās nedziļajām? Vai nedziļās izloksnes nav vairāk pietuvinājušās literārajai valodai?

M. Rudzītes izstrādātās dialektu kartes izlokšņu robežas atbilst administratīvi teritoriālo vienību robežām, bet tās ne vienmēr sakrīt ar reālām izlokšņu robežām. Par to rakstījis arī valodnieks Edmunds Trumpa (2012, 51–97), uzsverot kultūrvēsturiskās izpētes nepieciešamību lingvistisko izlokšņu robežu noteikšanā.

Ne līdz galam skaidrs ir arī jautājums, kuras tāmnieku izloksnes uzskatāmas par dziļajām un kuras par nedziļajām. Kā atzinis jau J. Endzelīns (1938, 4), nevar novilkt striktu robežu kādai izloksnei vai dialektam, bet var kādai izlokšņu īpatnībai. Dziļo un nedziļo tāmnieku izlokšņu šķīruma pamatā ir vairāki nosacījumi, kas jāievēro, lai veiksmīgi analizētu lībiskā dialekta izloksnes citu izlokšņu kontekstā, tāpēc nepieciešams apkopot un sistematizēt izlokšņu ģeolingvistiskajās kartēs un aprakstos atspoguļotās tāmnieku izlokšņu pazīmes un to izplatības areālu.

Lai noskaidrotu dziļo tāmnieku izlokšņu saglabātības pakāpi mūsdienās – 21. gs. –, promocijas darba autore iegūtais izlokšņu materiāls tiek salīdzināts ar agrāk – 20. gs. otrā pusē – veiktiem izlokšņu ierakstiem, kā arī citiem pieejamiem avotiem un literatūru, piemēram, A. Bīlenšteina (Bielenstein 1892, VI karte), V. Rūķes (1940a) un M. Rudzītes ([1969] 2005) karšu materiālu, kā arī LVDA (1999; 2013; 2021; 2022) iekļauto informāciju par tāmnieku izloksnēm.

Minētajos avotos dotas tipiskākās dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās parādības, pēc kurām iespējams iezīmēt dziļo tāmnieku izlokšņu areālu.

Pirmais latviešu valodniecībā tāmnieku izlokšņu pazīmes nošķīris A. Bīlenšteins (Bielenstein 1892, VI karte) izoglosu kartē (sk. pielikumā 2. karti). Tajā iezīmētas 19. gs. beigām raksturīgākās tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās pazīmes:

- gala zilbju zudums;
- personu galotņu zudums (to iezīmējot arī Vidzemē – D. V.);
- sieviešu dzimtes zudums (to iezīmējot arī Vidzemē – D. V.);
- dsk. dat. ar galotni *-īm* (vīr. dz.);

- vsk. dat. *taw, saw*;
- labializācija: *au > ou*.

A. Bīlenšteina izoglosu kartē lībiskajam dialektam raksturīgais **gala zilbju zudums** (1. izoglosa) iezīmēts t. s. „īsti tāmiskajām” (*eigentliches Tamisch*, kā tās sauktas viņa kartē ap 1860. gadu) izloksnēm. Šajā areālā ir mūsdienu Dundaga (*Dondangen*), Rinda (šobrīd Ance) (*Angermunde*), Pope (*Popen*), Venta (*Windau*), Puze (*Pussen*), Ugāle (*Ugalen*), Landze (*Landsen*), Piltene (*Pilten*), Zlēkas (*Schleck*), Užava (*Hasau*), Sārnate (*Sernaten*). Šis areāls salīdzinājumā ar mūsdienu situāciju ir ievērojami mazāks. Tradicionāli latviešu dialektoloģijā gala zilbju redukciju uzskata par tipisku visa lībiskā dialekta pazīmi (sal. Endzelin 1922a, 2; Endzelīns 1951, 10; Rudzīte 1964, 29, 150 u. c.).

Personu galotņu zudumu (12. izoglosa) un **sieviešu dzimtes zudumu** (13. izoglosa) A. Bīlenšteins iezīmējis precīzāk, abas parādības ir raksturīgas arī lībiskā dialekta Vidzemes izloksnēm un nedziļajām tāmnieku izloksnēm – Alsungas (*Alschwangen*), Jūrkalnes (*Felixberg*), Engures (*Angern*) un Mērsraga (*Markgrawen*) izloksnei. Par to, ka vīriešu dzimtes formas sieviešu dzimtes formu vietā un gala zilbju patskaņu zudums un ar to saistītie pagarinājumi saknes zilbē ir tipiska *lībiskā* pazīme, rakstījis arī J. Endzelīns (Endzelin 1922a, 2; Endzelīns 1951, 10–11).

Daudzskaitļa datīva formas ar galotni -īm: *krūmīm* (10. izoglosa) rādītas pie 1. izoglosas nosauktajām dziļajām tāmnieku izloksnēm, kam papildus atzīmēta arī Mērsraga izloksne, kas pieder nedziļajām tāmnieku izloksnēm. Tātad šī pazīme, pēc A. Bīlenšteina domām, pamatā ir raksturīga dziļajiem tāmniekiem. Tomēr tā ir pazīstama arī citviet Latvijā, turklāt nav viendabīga arī pašās Kurzemes lībiskajās izloksnēs (sal. Rudzīte [1969] 2005, 164–165).

Vienskaitļa datīva formas *taū, saū* resp. *taw, saw* (14. izoglosa) A. Bīlenšteins arī uzskata par tipisku dziļo tāmnieku izloksņu pazīmi, areālā iezīmējot arī Mērsraga un Engures izloksni. Šīs parādības izplatības areāls būtu vēl paplašināms, iekļaujot tajā arī Vidzemes lībiskās izloksnes (sal. Rudzīte 1964, 160).

Labializācija, kad *au > ou* (2. izoglosa), ir raksturīga dziļajām tāmnieku izloksnēm, tāpat arī Alsungai un Jūrkalnei, kas ir nedziļās tāmnieku izloksnes. J. Endzelīns (1951, 11) minējis, ka *au > āu // ou* ir tipiska „lībiskā” pazīme, uzskatot to par raksturīgu arī Vidzemes lībiskajām izloksnēm. Arī Stendes izloksnē, kas pieder nedziļajām tāmnieku izloksnēm, ir saklausāma labializācija (Draviņš, Rūķe 1955, 56). Tāpat *au* labializācija

sastopama arī augšzemnieku dialekta sēliskajās izloksnēs (sk. Rudzīte [1969] 2005, 130–131, 16. karte; Poiša 1985, 25–26; LVDA 2013, 241, 51. karte). Kaut arī M. Rudzīte (1995, 69) par iespējamo labializācijas rašanos raksta, ka šī fonētiskā īpatnība saskanot ar lībiešu valodu, tomēr ne vienmēr varot noteikt, vai parādībā rodama otras valodas ietekme. Arī J. Endzelīns (1951, 11; 1970, 8) labializācijas rašanos nedroši saista ar Baltijas jūras somu valodu ietekmi.

A. Bīlenšteina kartē attēlotās lībiskā dialekta izlokšņu īpatnības pētāmajā areālā joprojām ir dzīvas: gala zilbju un personu galotņu zudums, sieviešu dzimtes zudums, resp., vīriešu dzimtes vispārinājums, kā arī mūsdienās sarūkošas izlokšņu parādības: daudzskaitļa datīvs ar galotni *-īm*, vienskaitļa datīva forma *tau*, *saū*, labializācija: *au* > *ou*.

Izsekojot A. Bīlenšteina kartē iezīmētajām izlokšņu parādību izplatības robežām, iespējams secināt, ka 19. gadsimta otrajā pusē par dziļajām tāmnieku izloksnēm uzskatāma Dundagas, Ances, Popes, Ventas, Puzes, Ugāles, Piltenes, Zlēku, Ziru un Užavas izloksne, kas kopumā saskan ar vēlākiem pētījumiem. Alsungas, Jūrkalnes, Engures un Mērsraga izloksni, kur minētas vien atsevišķas tāmnieku izlokšņu parādības, būtu saucamas par pārejas izloksnēm no tāmnieku uz kursiskajām.

V. Rūķe (1940a, 75–128) lībiskā dialekta Kurzemes jeb tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās parādības apskata katru savā izoglosu kartē. Promocijas darbā V. Rūķes vērojumi ir papildināti ar piemēriem no izlokšņu aprakstiem, kas publicēti „Filologu biedrības rakstos” un citur, kā arī ar promocijas darba autores vākumiem dziļo tāmnieku izlokšņu areālā.

V. Rūķes izstrādātajā fonētisko parādību kartē (sk. 3. karti pielikumā), tāpat kā A. Bīlenšteina kartē, rādīta dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgā **labializācija, kur *aū* > *oū* > *õ*; *aū* > *oū* > *ô*: *koūls* (Popē) (Krautmane 1936, 111), *kōls* (Puzē) (Krautmane 1940, 13); *droūgs* (Ugālē) (Grauds-Graudevics 1927, 16), *drô^ugs* (Puzē) (Krautmane 1940, 13)**. Tomēr vairāk uz dienvidiem dziļo tāmnieku izlokšņu areālā sastopama daļēja labializācija, piemēram, Zlēkās, tāpat kā t. s. nedziļajās tāmnieku izloksnēs: Īvandē, Stendē, Strazdē, Vandzenē. Savukārt Piltenē, kas ir dziļā tāmnieku izloksne, mūsdienās labializācija nav konstatēta. Tas liecina, ka labializāciju var uzskatīt par tāmnieku izloksnēm raksturīgu pazīmi ar tendenci vājināties dienvidu resp. vidus dialekta kursisko izlokšņu virzienā. Tomēr 21. gs. ierakstos redzams, ka arī Ancē vērojama daļēja labializācija, piemēram, *nekâunig*, *râū*. Pat anceniece, runājot arī literārajā valodā, saka: *tâuta* (Markus-Narvila 2008). Ventā viena informanta runā saklausīta gan pilnīga, gan

daļēja labializācija: *rouš̄, sklañdrāūs* (Krautmane-Lohmatkina 2002, 94). Par to, ka labializācija bijusi izplatīta arī nedziļajās tāmnieku izloksnēs, rakstījusi M. Graudiņa. Viņa ievērojusi, ka *au* labializācija Laidzē izpaužas stiprāk nekā Kandavā. Abās izloksnēs visbiežāk vērojama daļēja labializācija, kaut Laidzē dažreiz tā ir arī pilnīga, piemēram, *soūl, troūk, roūt* (Graudiņa 1958a, 270).

V. Rūķes karte rāda, ka tāmnieku teritorijā vērojama **debitīva forma ar īsinātu priedēkli *jā-***: *ja3eñ, ja3tve*. Šī īpatnība nav raksturīga tikai dziļajām tāmnieku izloksnēm, tā fiksējama arī Stendē, Laidzē, Valgalē un citās nedziļajās tāmnieku izloksnēs, kā arī lielā daļā vidus dialekta kursisko izlokšņu.

Par tipisku dziļo tāmnieku izlokšņu parādību uzskatāmi **deminutīvi ar *-iš***: *krēslīš, jēriš* (Piltenē, Zirās), *māsiš* (Popē) (Krautmane 1936, 120). Līdzīgi piemēri sastopami arī Dundagā, Puzē, Užavā un Ugālē. Virzienā uz dienvidiem ir sastopamas substantīvu formas ar *-iš*, piemēram, Stendes izloksnē: *dēgunīš, kobīš, veñtīš* (Draviņš, Rūķe 1956, 24–27).

V. Rūķes izoglosu kartē redzams, ka visā Ziemeļkurzemē, izņemot Valgales, Virbu un daļēji arī Rendas pagastu, 3. personas pronomēna ***viņš* vietā** saka ***viš***. Mūsdienās vērojama šīs parādības (līdzās pronomēniem *viņš* un *viņč*) izplatība arī Dienvidkurzemē, piemēram, Bārtā: *lej plātē uñ viš iscepās. [..] mañ viš gařšuōja ař brūkleņu iēvārijumu uñ piēnu klāt* (Markus-Narvila 2016, 159), Rucavā: *viš i diēzgañ iñdīks* (Markus-Narvila 2016, 184).

Dziļo tāmnieku izlokšņu areāla ziemeļos – Dundagā, Ancē un Popē – sastopams **vienskaitļa 1. personas pronomēns *es***, tālāk uz dienvidiem – Ventā, Puzē, Ugālē, Užavā – *es*. Piltenes izloksnē mūsdienās var tikt lietoti abi varianti, kaut arī platais *es* dzirdams tikai atsevišķu vecākās paaudzes pārstāvju runā. Plašāk sastopams **daudzskaitļa 1. personas pronomēns *mēs***, kas fiksēts Ancē, Popē, Zūrās, Piltenē, Zirās, Zlēkās, Ugālē, Puzē, savukārt Ventā, Īvandē, Engurē saklausāms literārās valodas *mēs*.

Skaidras robežas nav starp izloksnēm, kurās tiek lietots **palatālais vai palatalizētais *r***, vai arī **nemīkstinātais *r* ar elementu *j***. J. Endzelīns (1951, 181) skaidro, ka *rj* varētu būt radies no *ř*. Palatālais *ř* izplatīts Dundagas, Popes, Zlēku izloksnē, piemēram, *bař, ař*; savukārt *rj* ir tipiskāks Piltenes, Ziru, Ugāles, Užavas izloksnei. Īpatnēji, ka LVDA kartē, kas rāda līdzskaņu savienojuma *r + j* izplatību latviešu valodas izloksnēs, redzams, ka *rj*

netiek uzrādīts kā raksturīgs Piltenes izloksnei, norādot tikai *r* lietojumu šajā izloksnē, tāpat kā kaimiņu Zlēku izloksnē (LVDA 2013, 277, 87. karte). Ugāles izloksnē agrāk fiksēts palatālais *r*, par ko liecina verbu formas ar *-rt(ēs)*, šaurais *e* verbu tagadnes formās: *ber*, *sver*, *ķer* (Grauds-Graudevics 1927, 21). Dažādas *r* skaņas variācijas var būt saklausāmas ne vien vienas izloksnes robežās, bet pat viena informanta runā (Rūķe 1940a, 91). Promocijas darba autore 21. gadsimtā vien retos gadījumos novērojusi palatālā *r* lietojumu gan Piltenē: *gaṛam̃*, gan Zlēkās: *gaṛem̃*. Paretam tas saklausīts arī Ancē un Dundagā. Ziru izloksnē šāda parādība vairs nav novērota. Palatālais *r* ir plaši izplatīts visā Kurzemē, ne tikai Ziemeļkurzemē (sk. LVDA 2013, 111, 87. karte), turklāt Dienvidkurzemē vērojams aktīvāks *r* lietojums, piemēram, *tiē vīri gā tālu jūrā; zives gaṛ jūras malu tvērēm* (Markus-Narvila 2008, 66, 69), *tas bij kaṛa laīks; es vēzumu mātēju labi kṛaūt; nu uz tā šķīvoja a kaṛuōti ustreb; bi šaūsmīgi grūti* (Markus-Narvila 2016, 105).

V. Rūķes izstrādātajā izoglosu kartē atzīmētas arī vairākas tāmnieku izloksnēm tipiskas morfoloģiskās pazīmes (sk. 4. karti pielikumā).

Zināms, ka visā lībiskajā dialektā **saīsina gala zilbes garos patskaņus**. Tāmnieku izloksnēs šie patskaņi mēdz mainīties arī kvalitatīvi. Tas vērojams lokatīva galotnēs gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī. Tā, piemēram, (*i*)o-celmu vienskaitļa lokatīva galotne *-ā* tāmnieku izloksnēs var būt pārveidojusies par *-e*: *kumļe* (Dundagā), bet daudzskaitļa lokatīvā – par *-es*: *kumļes* (Dundagā) (Adamovičs 1925, 140). Atšķirīgas galotnes fiksētas Piltenes izloksnē. Tur vienskaitļa lokatīva galotnē sastopama *e* skaņa: *tēve*, bet daudzskaitlī *a* skaņa: *tēvas* (Ēvalde 1940, 47–48). Galotne *-e* saklausāma arī *ijo*-celmu vienskaitļa lokatīvā: *brāle* (Puzē) (Krautmane 1940, 21), *bleīde* (Piltēnē) (Ēvalde 1940, 48); daudzskaitļa lokatīva formās *-es / -as*: *brāles* (Puzē) (Krautmane 1940, 21), *bleīžas* (Piltēnē) (Ēvalde 1940, 48). Ugāles izloksnē, atšķirīgi no Puzes izloksnes, bet līdzīgi kā Piltenē, tā paša celma vienskaitļa lokatīvā saka *brāle*, bet daudzskaitlī – *brālas* (Grauds-Graudevics 1927, 24). No piemēriem redzams, ka vienskaitļa lokatīva formās sastopama galotne *-e* literārās valodas *-ī* vietā, taču daudzskaitlī vērojamas atšķirības starp izloksnēm: Piltenē un Ugālē tiek lietota galotne *-as*, Puzē – galotne *-es*. Arī citu celmu substantīvu lokatīvā vērojamas atšķirības starp kaimiņu izloksnēm, piemēram, (*i*)*ā*-celma vienskaitļa lokatīva

galotne *-e*: *diņe* (Puzē) (Krautmane 1940, 21), *sīve* (Piltē) (Ēvalde 1940, 49). Tā ir uzskatāma par tipisku dziļo tāmnieku parādību, jo tālāk uz dienvidiem Ēdolē un Padurē, tāpat kā Kuldīgā un Kabilē, sastopama (*i*)*ā*-celmu vienskaitļa lokatīva galotne *-ē*. Līdzīgas galotnes daudzskaitļa lokatīvā vērojamas (*i*)*ā*-celmu daudzskaitļa lokatīvā: *-ēs / -as*: *diņes* (Puzē) (Krautmane 1940, 21), *sīvas* (Piltē) (Ēvalde 1940, 49). Ir novērots, ka mūsdienās Piltēnes izloksnē, tāpat kā Zirās un Zlūkās, lokatīvs ar *-e* saklausāms vairs tikai vecākās paaudzes runā, tam izpaužoties sporādiski, kas liecina par šīs parādības nivelēšanos.

Atšķirības tāmnieku izloksnēs vērojamas arī **substantīvu datīvā**. Dziļajās tāmnieku izloksnēs sastopamas šādas (*i*)*o*-celmu datīva formas: vienskaitlī galotne *-am*: *kumlam*, daudzskaitlī *-em*: *kumļem* (Dundagā) (Adamovičs 1925, 140). M. Rudzīte (2005, 164–165, 33. karte) atzīmējusi, ka Dundagas izloksnē blakus *o*-celmu daudzskaitļa datīva galotnei *-em* izplatīta arī galotne *-ems*. Līdzīgi lokatīva formu lietojumam, Piltēnes izloksnē vērojamas atšķirīgas galotnes arī datīvā: vienskaitlī izplatīta forma *tēvam*, bet daudzskaitlī forma *tēvim* (Ēvalde 1940, 47–48). Tomēr M. Rudzīte (2005, 164–165, 33. karte) arī Piltēnes izloksnē fiksējusi galotni *-em*. Līdzīgas datīva formas reģistrētas arī Stendes izloksnē, kur vienskaitļa datīvs ir *ragam*, daudzskaitļa datīvs *ragim* (Draviņš, Rūķe 1956, 48). Dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīga *ījo*-celmu vienskaitļa datīva galotne *-’am*, bet vietām arī *-’em*: *brālam // brāļem // brālēm* (Popē), *bleīžam* (Piltē) (Ēvalde 1940, 48). Pēc V. Rūķes materiāliem redzams, ka visā tāmnieku teritorijā sastopama galotne *-am*, Popē arī *-em*, kas liecina, ka pat vienā izloksnē var būt paralēlformas. Ir vērojamas atšķirības starp ziemeļu un dienvidu tāmnieku izloksnēm. Tā, piemēram, *ījo*-celmu daudzskaitļa datīva galotne *-em* saklausāma tāmnieku izloksņu ziemeļdaļā: *brāļem* (Puzē, Zūrās, Dundagā u. c.), savukārt galotne *-im* vairāk raksturīga dienviddaļā: *bleīžim* (Piltē, Zirās) (Ēvalde 1940, 48), *siseņim* (Stendē) (Draviņš, Rūķe 1956, 49). Arī (*i*)*ā*-celmu vienskaitļa datīvā, līdzīgi kā šo celmu vienskaitļa lokatīvā, sastopama galotne *-e*: *diņe* (Puzē) (Krautmane 1940, 21), *sīve* (Piltē) (Ēvalde 1940, 49). Savukārt (*i*)*ā*-celmu daudzskaitļa datīvā šajās pašās izloksnēs ir galotne *-am*: *diņam* (Puzē) (Krautmane 1940, 21), *sīvam* (*sīam*)

(Piltenē) (Ēvalde 1940, 49). Piltenes un Ziru pagastā blakus galotnei *-am* dzirdēta arī galotne *-em*: *mājem, sīvēm* (Rūķe 1940a, 103).

Pēc analogijas ar *a* skaņas pārvēršanos *ē* skaņā dziļajās tāmnieku izloksnēs varētu pieņemt, ka piedēklī *-šan-* vērojami līdzīgi procesi kā gala zilbēs, proti, tur gaidāms **piedēklis *-šēn-***. Izlokšņu aprakstos tāds tas arī ir fiksēts: *duošēn, iēšēn, gaīdšēn* (Dundagā) (Adamovičs 1925, 131), taču šāda maiņa raksturīga arī t. s. nedziļajām tāmnieku izloksnēm, piemēram, Stendes izloksnei: *ļirinašēn, satikšēn* (Draviņš, Rūķe 1956, 18–19). Ugāles izloksnē atšķirībā no citām dziļo tāmnieku izloksnēm sastopams piedēklis *-šan-*: *nākšān, duošān*.

Dziļajās tāmnieku izloksnēs **kvalitatīvas maiņas** gala zilbēs izplatītas arī **verbu formās**. Tā, piemēram, Ancē fiksētas šādas formas: *duōmē, žīvē, rāļēs*. Viena informanta runā var būt saklausāmas paralēlas formas, piemēram, *skāļēs // skāļas* (Markus-Narvila 2008). Šāda tendence novērojama arī mūsdienu izloksnēs, piemēram, *ziēde // ziēdai* (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *maņ liēkes // maņ liēkas* (Ancē, siev., dz. 1938. g.), *eļ skaļes, eļ skaļas!* (Ancē, siev., dz. 1955. g.). Šādu variantu rašanās, iespējams, saistāma ar literārās valodas formu ietekmi.

V. Rūķes ar izoglosām iezīmētās fonētiskās un morfoloģiskās šķirēj pazīmes ļauj samērā precīzi noteikt 20. gadsimta pirmās puses tāmnieku izlokšņu robežas. Morfoloģisko atšķirību kartē labi izdalās 15 dziļās tāmnieku izloksnes: Venta, Pope, Vārve, Zūras, Užava, Ziras, Piltene, Zlēkas, Ance, Dundaga, Puze, Ārlava, Lubezere, Nogale, Ugāle.

Blakus analizētajām A. Bīlenšteina un V. Rūķes tāmnieku izlokšņu pazīmēm minamas lībiskajam dialektam raksturīgās sekundārās intonācijas resp. **stiepti krītošā un lauzti krītošā intonācija**. Pēdējā fiksēta biežāk. Stiepti krītošā intonācija vērojama Popē, Zūrās, Užavā, Zirās, Piltenē, Zlēkās, Puzē, Ugālē, Ārlavā, dažviet arī nedziļajās tāmnieku izloksnēs, piemēram, Laidzē (Graudiņa 1958a, 262), paretam tā saklausāma Vidzemes lībiskajās izloksnēs, sporādiski arī dažās vidus dialekta kursiskajās izloksnēs (LVDA 2013, 194, 4. karte). Lauzti krītošā intonācija sastopama gandrīz visā dziļo tāmnieku areālā, izņemot Vārvi un Nogali (LVDA 2013, 195, 5. karte).

Mūsdienās latviešu dialektoloģijā izmanto M. Rudzītes (sk. [1969] 2005) izstrādāto izlokšņu iedalījumu, kurā lībiskā dialekta Kurzemes izloksnes šķirtas šādi:

- dziļās – Venta⁽¹⁾, Pope⁽²⁾, Vārve⁽³⁾, Zūras⁽⁴⁾, Užava⁽⁵⁾, Ziras⁽⁶⁾, Piltene⁽⁷⁾, Zlēkas⁽⁸⁾, Ance⁽⁶²⁾, Dundaga⁽⁶³⁾, Puze⁽⁶⁴⁾, Ārlava⁽⁶⁵⁾, Lubezere⁽⁶⁶⁾, Nogale⁽⁶⁷⁾, Ugāle⁽⁶⁹⁾;
- nedziļās – Ēdole⁽⁹⁾, Padure⁽¹⁰⁾, Jūrkalne⁽¹¹⁾, Alsunga⁽¹²⁾, Īvande⁽¹³⁾, Upesgrīva⁽⁶⁸⁾, Usma⁽⁷⁰⁾, Spāre⁽⁷¹⁾, Stende⁽⁷²⁾, Pastende⁽⁷³⁾, Laidze⁽⁷⁴⁾, Vandzene⁽⁷⁵⁾, Lauciene⁽⁷⁶⁾, Lībagi⁽⁷⁷⁾, Strazde⁽⁷⁸⁾, Zentene⁽⁷⁹⁾, Kuldīga⁽⁸⁰⁾, Renda⁽⁸¹⁾, Valgale⁽⁸²⁾, Virbi⁽⁸³⁾, Kandava⁽⁸⁴⁾, Cēre⁽⁸⁵⁾, Dzirciems⁽⁸⁶⁾, Pūre⁽⁸⁷⁾, Sabile⁽⁹⁰⁾, Mērsrags⁽¹¹⁹⁾, Engure⁽¹²⁰⁾, Sēme⁽¹²¹⁾.

Atšķirīgi tas rādīts LVDA kartēs, kur iezīmētas tikai četrpadsmit no iepriekš minētajām dziļajām tāmnieku izloksnēm, Zlēku izloksni atzīmējot kā nedziļo (LVDA 1999; 2013; 2021). Kas šādam dalījumam bijis par pamatu, LVDA komentāros diemžēl netiek paskaidrots.

Arī M. Graudiņa (1972, 151) par dziļajām tāmnieku izloksnēm sauc M. Rudzītes un V. Rūķes minētās 15 izloksnes. Viņa ir pētījusi dziļo tāmnieku izlokšņu fonētisko īpatnību noturīgumu, balstoties uz ziņām, kas publicētas FBR (1921–1940). Tās „Latviešu valodas gramatikā” (1951) izmantojis arī J. Endzelīns. FBR dotumus valodniece salīdzinājusi ar LZA Valodas un literatūras institūta ekspedīcijās (1962–1966) iegūto izlokšņu materiālu.

M. Graudiņa (1972, 151) uzsver, ka daži gadu desmiti nav ilgs laiks, tomēr tas ļaujot paredzēt izlokšņu attīstības tendences, spriest, kuras parādības vairāk pakļaujas dažādām ietekmēm, kuras ir noturīgākas. Par raksturīgām lībiskā dialekta parādībām M. Graudiņa (1972, 152–153) sauc īso patskaņu zudumu gala zilbēs, garo patskaņu saīsināšanos piedēkļos vai to zudumu vispār. Abas izlokšņu īpatnības tiek uzskatītas par noturīgām. Par dziļo tāmnieku izlokšņu tipisku parādību M. Graudiņa (1972, 158) uzskata arī *a*-skaņas labializāciju divskanī *au*, turklāt vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvji to izrunājot kā garu *ō* skaņu, piemēram, Zūrās, Zirās, Puzē, Vārvē, Ugālē, Piltenē un Užavā. Mūsdienās Piltenē, Zirās, Zlēkās *a*-skaņas labializācija nav fiksēta.

M. Graudiņa (1972, 166) secina, ka tāmnieku izloksnes dažu desmitu gadu laikā ir nedaudz mainījušās literārās valodas ietekmē, ko sekmējuši ienācēji. Izlokšņu parādību noturība visur nav vienāda, to ietekmē pilsētu tuvums un satiksmes iespējas. K. Draviņš un V. Rūķe (1955, 31) par izloksnes tuvinātāju rakstu valodai savulaik ir atzinuši grāmatas, avīzes u. c. periodiskos izdevumus, bet jo īpaši – plašsaziņas līdzekļu ietekmi.

Vidzemes lībisko izlokšņu pētnieks Eduards Ādamsons (1959, 267) uzskata, ka lībiskajam dialektam raksturīgs īso gala zilbju patskaņu zudums un garo piedēkļu un gala zilbju patskaņu saīsināšanās, turklāt piebilst, ka tāmnieku izloksnēs var izmest patskaņus

vārda vidū, piemēram, *pōsaŗs* (< *pavasaris*), *vakre* (< *vakarā*). Lībiskā dialekta Vidzemes izloksnēs šāda parādība neesot novērota.

M. Rudzīte ([1998] 2005, 16) uzsver, ka valodā vienmēr notiek divi procesi – diferencēšanās un integrēšanās. Ja agrāk latviešu valoda dalījās izloksnēs un dialektos, tad mūsdienās notiek apvienošānās, jo izloksnes arvien straujāk zaudē savas agrākās robežas. Dziļās izloksnes kļūst par nedziļajām, nedziļās tuvinās literārajai valodai. Par tāmnieku dziļo un nedziļo izlokšņu šķīrējparzīmēm varētu uzskatīt substantīvu lokatīva galotnes *-e*, *-es*: *meže*, *pīle*, *diēņe*; datīva galotni *-em*: *kaķem*, *cāļem*; pronomenu *es*, *mēs* izrunu; atvasināto verbu piedēkli *-e*: *duōme*, *zīve*; piedēkļu garo patskaņu un divskaņu zudumu: *dārt*, *līgdams*; blakus piedēkļu zudumam vērojamo kvalitatīvo maiņu gala zilbē: *izgūltes*, *spuōkjes*, *dañctes*; monoftongizāciju, kad *ou* > *ō*: *tōt* < *tō^ut* < *toūt* (< *taūt*), *ei* > *ē*: *mēt* < *mē^t* (< *meīt*); pronomenu *tev*, *sev* formu: *toū*, *soū* (< *taū*, *sau*); nebalsīgo troksneņu balsīgu resp. pusbalsīgu izrunu vārda beigās: *nāg* ‘nāk’, *labagz amadz* ‘labāks amats’. Tā kā nosauktās parādības joprojām ir dzīvas, tāmnieku izloksnes var dalīt dziļajās un nedziļajās. Tomēr līdz ar vecākās paaudzes aiziešanu, proti, pēc dažiem gadu desmitiem, dziļās tāmnieku izloksnes jau varētu būt pielīdzinājušās nedziļajām.

Šāds, t. i., M. Rudzītes, tāmnieku izlokšņu dalījums vairs nav aktuāls, ar izloksni saprotot sīkākās administratīvās teritorijas – parasti kāda pagasta – robežas. Nereti novērojams, ka vairākās kaimiņu izloksnēs pastāv vienas un tās pašas valodas īpatnības, kas izlokšņu klasifikācijā ļautu apvienot kaimiņu pagastu runas īpatnības vienā izloksnē. Taču viena ciema izloksnes īpatnības var būt arī kaimiņu apvidū, bet nevar noteikt, cik tālu tās sniedzas, tāpēc dialektālo pazīmju robežu noteikšanā tiek izmantotas izoglosas (sal. De Saussure 1959, 202).

1.3. Dziļo tāmnieku izlokšņu pētniecība

Pirmie pētījumi par dziļajām tāmnieku izloksnēm saistāmi ar 19. gs. otro pusi, kad top Augusta Bīlenšteina (Bielenstein 1863a; 1863b; 1864; 1892) un Adalberta Becenbergera (Bezenberger 1885) darbi. 20. gs. pirmajā pusē ar tāmnieku izlokšņu zinātnisku izpēti nodarbojies Jānis Endzelīns (1922a; 1922b; 1951) un Kārlis Mīlenbahs (2009; 2011). Vēlāk – 20. gs. vidū un otrā pusē – latviešu valodas dialektu, tostarp lībiskā,

pētniecībai pievērsusies Velta Rūķe (1939; 1940a; 1940b; 1947), pēc 2. Pasaules kara – Marta Rudzīte (1964; 1994; 1995; 2005), Milda Graudiņa (1958a; 1958b; 1964; 1972), Lida Krautmane-Lohmatkina (Krautmane 1936; 1940; Krautmane-Lohmatkina 2002) u. c.

Viens no pirmajiem tāmnieku un citu latviešu valodas izlokšņu pētniecībai pievērsies A. Bīlenšteins (1826–1907) – izoglosu metodes, ar kuras palīdzību iespējams precīzāk noteikt izlokšņu robežas, izveidotājs. Lai gan A. Bīlenšteina izstrādātās kartes uzskatāmi parāda izlokšņu īpatnību izplatības robežas, tās vairs nevar attiecināt uz izlokšņu stāvokli mūsdienās. Tomēr A. Bīlenšteina devums ir noderīgs izlokšņu īpatnību dinamikas pētīšanas avots.

Gandrīz vienā laikā ar A. Bīlenšteinu izlokšņu pētniecībai pievērsies arī A. Becenbergers (1851–1922) – autors vienam no pirmajiem apcerējumiem latviešu dialektoloģijā – „Lettische Dialekt-Studien”, kā pamatā ir paša A. Becenbergera vāktais latviešu valodas izlokšņu materiāls (sk. arī Leikuma 2015, 17–58).

Plašāki izlokšņu pētījumi veikti 20. gs. 1. pusē, tie saistāmi ar J. Endzelīna un K. Mīlenbaha vārdu (abu kopdarba rezultātus sk. Endzelīns 1951). Abi valodnieki jau 1901. gadā ir apstaigājuši tāmnieku izlokšņu teritoriju (viņu ekspedīcijas piezīmes ar nosaukumu „Ceļojums pa Kurzemi” lasāmas 1901. g. 31. decembra „Baltijas Vēstnesī” (296. nr.)). Šis ceļojums abiem pētniekiem ļāvis iegūt svarīgas ziņas par izloksnēm. Vākumi izmantoti arī J. Endzelīna kapitāldarbos: „Lettische Grammatik” (Endzelin 1922a) un „Lettisches Lesebuch” (Endzelin 1922b), kā arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna rediģētā, papildinātā un turpinātā (kopā ar Edīti Hauzenbergu-Šturmu) „Latviešu valodas vārdnīcā” (ME I–IV: 1923–1932; EH I–II: 1934–1946).

Pirmie pēc noteiktas sistēmas veidotie izlokšņu apraksti aizsākās 20. gs. 20. gados, kad izlokšņu materiālu vākšanas darbam pievērsās Latvijas Universitātes filoloģijas mācībspēki un studenti, kuru darbs rezultējies izdevuma „Filologu biedrības raksti” (FBR) 20 sējumos publicētajos 107 izlokšņu aprakstos (sk. Šmite 1954, 117).

„Filologu biedrības rakstos” publicēti arī vairāki šajā darbā pētāmo izlokšņu apraksti.

Dundagas izloksnes apraksts publicēts 3 daļās: 1925. gadā (FBR V, 125–142), 1926. gadā (FBR VI, 63–69) un 1927. gadā (FBR III, 97–109), kurā Fricis Adamovičs ir aprakstījis Dundagas izloksnes fonētiku, sākot ar intonācijām, ar patskaņu, divskaņu un līdzskaņu lietojumu, kā arī pievērsies vairākām parādībām morfoloģijā, aprakstam pievienojot arī Ernesta Dinsberga (1816–1902) Dundagas izloksnē rakstīto dzejoli „Rudiš”.

Valodniece Anna Ābele ir pētījusi Dundagas izloksnes fonētiku (FBR VI, 22–30) (FBR IX, 168–198), savā 1929. gada aprakstā iekļaujot eksperimentālo pētījumu

rezultātus, tādējādi izlokšņu pētīšanai piešķirdama citu skatījumu, notiekošo procesu praktisko pamatu.

„Filologu biedrības rakstu” 1927. gada izdevumā publicēts Zlēku izlokšnes apraksts (Paula 1927, 31–55), turpat Ugāles izlokšnes apraksts (Grauds-Graudevics 1927, 12–30). Abi izlokšņu apraksti veidoti pēc tradicionālā principa, resp., tajos raksturota izlokšņu fonētiskā un morfoloģiskā sistēma, apraksta sākumā rādot arī izlokšņu paraugus.

Pētījums par Popes izlokšni publicēts „Filologu biedrības rakstu” 1936. gada izdevumā (Krautmane 1936, 108–129). L. Krautmane tajā izseko Popes izlokšnes nozīmīgākajām īpatnībām fonētikā (akcentam, intonācijām, vokālismam un konsonantismam) un morfoloģijā (substantīvu deklinācijai, adjektīviem ar noteikto galotni, to gradācijas formām, īpatnējam katrā no vārdšķirām), kā arī iekļaujot tekstu paraugus.

Piltenes un Ziru pagasta izlokšnes apraksts publicēts „Filologu biedrības rakstu” 1940. gada izdevumā (Ēvalde 1940, 36–58), turpat Puzes pagasta izlokšnes apraksts (Krautmane 1940, 6–30). L. Ēvalde Piltenes un Ziru izlokšni ir aprakstījusi kopā, jo Ziru pagasts agrāk ietilpa Piltenes pagastā, un ciešais sakars starp abu pagastu iedzīvotājiem veicinājis arī radniecīgas izlokšnes. Šajā aprakstā ir analizēta Ziru un Piltenes izlokšnes fonētiskā un morfoloģiskā sistēma, detalizēti aprakstot intonāciju lietojumu, tipiskākās parādības vokālismā un konsonantismā, pievēršoties arī atšķirīgajam katrā no vārdšķirām, beigās iekļaujot arī izlokšnes paraugus un sīkas piezīmes par Piltenes un Ziru izlokšnes leksiku. Pēc līdzīga principa ir veidots arī L. Krautmanes Puzes izlokšnes apraksts.

V. Rūķe FBR aprakstījusi lībiskā dialekta Kurzemes jeb tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās pazīmes, ilustrējot to izplatību ar izoglosu kartēm (Rūķe 1940a, 75–128). Šis pētījums ne tikai rāda līdzības un atšķirības starp Kurzemes un Vidzemes lībiskajām izlokšnēm, bet tas arī ir mēģinājums nošķirt dziļās tāmnieku izlokšnes no nedziļajām, bet, kā atzīmē V. Rūķe, katrai īstēni lībiskajai parādībai būtu nepieciešama sava izoglosu karte, bet to apgrūtina trūcīgie materiāli par šīm izlokšņu parādībām.

21. gadsimtā par atsevišķām pētāmajām izlokšnēm ir publicēti vairāki darbi. Nozīmīgākais ir filoloģes L. Krautmanes-Lohmatkinas (1909–1989) apcerējums par viņas dzimto Popes izlokšni un tās kaimiņizlokšnēm, kas publicēts grāmatā „Pope un kaimiņizlokšnes” (Krautmane-Lohmatkina 2002), kur plaši aprakstīta Popes, Ances, Dundagas, Puzes, Ugāles, Zlēku, Ziru u. c. dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskā sistēma, atsevišķi raksturojot katru no tipiskākajām šo izlokšņu parādībām vokālismā un konsonantismā, pētījuma otrajā daļā ir aplūkota tāmnieku izlokšņu morfoloģiskā sistēma,

atsevišķi izdalīta vārddarināšana un vārdšķiru raksturojums. Grāmatā „Dundagas izlokšnes teksti” (Dravniece 2008) apkopoti un tematiski sakārtoti Sofijas Dravnieces (1895–1998) vāktie Dundagas izlokšnes teksti, sniegts arī neliels ieskats galvenajās Dundagas izlokšnes fonētiskajās un morfoloģiskajās parādībās. Vērā ņemams ir arī dundadznieka Viļņa Mitlera (1930–2012) bagātīgais Dundagas izlokšnes tekstu vākums, kas apkopots Dundagas muzeja „Kubalu skolas” izdotajā grāmatā „Dundznieku valodas” (Mitlers 2015). Būtiski piebilst, ka abās grāmatās iekļautie Dundagas izlokšnes teksti ir saglabājušies tikai rakstveidā, lentēs tie nav ieskaņoti. Tā kā šo monogrāfiju veidošanā izmantots pagājušajā gadsimtā iegūtais izlokšņu materiāls, tostarp „Filologu biedrības rakstos” publicētais, tad pieļaujams, ka daļa no aprakstītajām valodas parādībām vairs nav aktuālas mūsdienas izlokšnēs. Salīdzinājums ar agrākos avotos pieejamiem izlokšņu datiem ir nepieciešams valodas dinamikas izpētē.

Tā kā lielākā daļa šo pētījumu ir tapuši, par pamatu izmantojot 20. gs. iegūtus izlokšņu datus, nepieciešami jauni un visaptveroši pētījumi, kurā analizēts 21. gs. iegūts izlokšņu materiāls. Promocijas darbā „Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās sistēmas dinamika” veiktais pētījums ir pamatā balstīts uz šādiem materiāliem.

Promocijas darba autore vairākus pētījumus, veltītus dziļo tāmnieku izlokšņu fonētikai un morfoloģijai, ir veikusi kopš bakalaura studijām Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē, kur 2009. gadā aizstāvēts bakalaura darbs „Piltenes izlokšne” (Vēvere 2009; vadītāja – *Dr. philol.* Lidija Leikuma).

Piltenes izlokšne ir autore dzimtā izlokšne, kas pētīta visvairāk (Vēvere 2009; 2011a; 2011b; 2013a; 2013b; 2014; 2019; 2020a; 2020b; 2021a; 2021b; 2022b). Līdz šim intervēti 12 piltenieki. Audioierakstu ilgums ir aptuveni 7,5 stundas. Pirmie ieraksti veikti 2008. gadā, rakstot bakalaura darbu. Vecākā informante satikta Piltenes lauku teritorijas ciemā Ūdrandē (dz. 1924–2012. g.), līdzvērtīgs runas materiāls iegūts arī no 1926. gadā dzimušas sievietes. Vēl 2008. gadā Piltēnē ir intervētas sievietes, kas dzimušas 1927., 1928., 1932., 1940., 1949. gadā. Ieraksti veikti arī 2012. gadā, intervējot 4 jaunākās paaudzes pilteniekus: 1982., 1988., 1994. gadā dzimušas sievietes un 1993. gadā dzimušu vīrieti.

Izlokšne, kas tiek runāta Ziru pagastā, ir viena no Piltenei tuvākajām kaimiņizlokšnēm. Lai gan abas šķir Venta, tās tiek uzskatītas par līdzīgām, jo līdz 1922. gadam Ziras un Piltene ir bijis viens pagasts (Ēvalde 1940, 36). Ziru pagastā ir

palikuši maz iedzīvotāju, tātad arī izloksnes runātāju ir maz. 2010. gadā tur ir izdevies uzmeklēt 3 vecākās paaudzes informantus: vīriešus, kas dzimuši 1922., 1931. un 1941. gadā. Ierakstu ilgums ir ap 2 stundām. Ziru pagastā novērotas visām tāmnieku izloksnēm raksturīgas parādības. Viena informanta runā (dz. 1941. g.) regulāri saklausāms dziļajiem tāmniekiem raksturīgais platais *ę* gala zilbē citu patskaņu vietā un datīvs ar *-im*.

Zlēku pagastā ieraksti veikti 2010. gadā, kuras laikā tika ierakstīti 7 informanti. Ierakstu ilgums ir ap 3,5 stundām. Vecākā informante dzimusi 1920. gadā, bet viņas izloksni stipri ietekmējusi literārā valoda, lasot grāmatas, tāpēc viņas runā nav saglabājušās, kā tas būtu gaidāms, senas izloksnes īpatnības. Bagātīgs izloksnes materiāls iegūts no 1924. gadā dzimušas zlēcinieces, kuras runā sistemātiski saklausāma kvalitatīva patskaņu maiņa garajās gala zilbēs: *skuōliņe* (< *skuoliņā*), *bērnibe* (< *bērnībā*), *Kuļdige* (< *Kuldīgā*), *staīge* (< *staigā*), *duōme* (< *duomā*), *laīkes* (< *laikuos*). Informantes runā fiksēts dziļajiem tāmniekiem raksturīgais piedēkļa zudums un kvalitatīva maiņa gala zilbē: *līz ar zēm nuōkāršes i* (< *līdz ar zemi nuokārušies ir*). Zlēcinieces runā vērojams lībiskajam dialektam raksturīgais sieviešu dzimtes zudums un 3. personas verbu formu lietošana 1. personas formu vietā: *meīteņš jau i jaūnāks* (< *meitēns* ‘meitene’ *jau ir jaunāks* ‘jaunāka’), *es jau viš mūž i nuōčuñčurejiēs i* (< *es jau visu mūžu ir nuočunčurējies ir* ‘esmu noočunčurējusies’), *te es i žimuš, te es i viš mūž nuōstrādajis i* (< *te es ir dzimusi* ‘esmu dzimusi’, *te es ir visu mūžu nuostrādajis* ‘esmu visu mūžu nostrādājusi’). Vēl Zlēkās ir intervēts vīrietis, kas dzimis 1922. gadā, viņa sieva, kas dzimusi 1931. gadā, kā arī citas sievietes, kas dzimušas 1923., 1924. un 1935. gadā, kuru valodā saglabājušās tipiskākās tāmnieku izloksņu īpatnības, bet kas vairāk tuvinās nedziļajām izloksnēm.

Ugālē 2014. gadā intervēti 8 vietējie iedzīvotāji: 5 sievietes, kas dzimušas 1922., 1955., 1957., 1964., 1967. gadā, un 3 vīrieši, kas dzimuši 1923., 1943. un 1959. gadā. Ierakstu kopgarums ir ap 9 stundām. Šīs ekspedīcijas mērķis bija veikt sociolingvistisku aptauju, vienlaikus arī sarunu ierakstīšanu diktofonā, lai iegūtu runas materiālu.

Popē 2014. gadā aptaujāti un ierakstīti 4 cilvēki – 1919., 1929. un divas 1944. gadā dzimušas sievietes. Ierakstu ilgums ir ap 3 stundām.

Dundagā ieraksti veikti 2015. un 2019. gadā. 2015. gada vasarā intervēti 10 cilvēki, ierakstu kopgarums ir ap 11 stundām. Intervēta arī viena lībiete, kuras runā vērojamas tipiskas tāmnieku izloksnes pazīmes. 2019. gada oktobrī intervēti 9 cilvēki, ierakstu ilgums

ap 7 stundām. Jaunākais informants dzimis 1980. gadā, vecākajai – intervijas brīdī bija vairāk nekā 90 gadu, izteikta izloksne saklausāma arī 1962. gadā dzimušas dundadziņas valodā un 1960. gadā dzimušas lībietes runā. Salīdzinoši izteikta izloksne saglabājusies Dundagas pagasta Kaļķu ciemā. Promocijas darbā izmantoti arī 2014. gadā ierakstītie audiomateriāli Dundagā LU HZF rīkotajā ekspedīcijā, kas iegūti no 5 informantēm, kas dzimušas 1924., 1926., 1927., 1928. un 1930. gadā.

Ekspedīcijā uz Anci promocijas darba autore devās 2017. gada septembrī, kur gandrīz nedēļas garumā tika apzināti izloksnes runātāji, viņu runu ierakstot diktofonā. Ekspedīcijas laikā kopumā tika intervēti 10 cilvēki, no kuriem senākās izloksnes īpatnības saglabājušās 3 informantiem (vīrietim, kurš dzimis 1937. gadā, un divām sievietēm, kuras dzimušas 1938. un 1955. gadā).

Mūsdienās izlokšņu robežas saplūst un nav vairs vērojamas sevišķi izteiktas atšķirības starp izloksnēm, taču kaimiņu izlokšņu runātāji atšķirības izjūt. Piemēram, pirms ekspedīcijas Ancē, citu tāmnieku izlokšņu runātājiem tika jautāts, ar ko atšķiras ančiņu runa no viņējās, uz ko tika atbildēts, ka *vīņ tā garāk veļk tuōs vâ: rds* ‘viņi tā garāk velk tos vārdus’: *uz Veņcpīl* (citās izloksnēs: *uz Veņspīl // Veņspīl*) ‘uz Ventspili’. Lai gan paši ancenieki saka, ka viņi lauž: *mañ tēs paŗbrauċ nuô pīlsĭ, mañ tēs paŗvêd tuō* ‘mans tēvs atbrauca no pilsētas, man tēvs atveda to’; *paņem̃ maskârĭtīņ!* ‘paņem mazo karotīti!’; *mazmeĩ a rukšpiē:n* ‘mazmeita ar rūgušpienu’; *mascũk* ‘maza cūka’; *mazguōĭ* ‘maza govs’; *masteļš* ‘mazs teļš’.

2022. gadā ekspedīcijā Puzē intervētas divas sievietes (dzimušas 1929. un 1937. gadā). Kaut gan kopējais materiāls, kas iegūts Puzes izloksnē, nav apjomīgs (kopā ~2 stundas), abu sieviešu runa uzskatāmi rāda mūsdienu tendenci tāmnieku izlokšņu pastāvēšanā un attīstībā, kā arī iezīmē to dinamiku, jo, ņemot vērā nelielo gadu starpību, katras informantes runa ir krasi atšķirīga – 93 gadus vecās sievietes runā saklausāmas samērā senas tāmnieku izloksnēm raksturīgās īpatnības, savukārt 85 gadus vecā sieviete runa ir bez sevišķām dziļajām tāmnieku izloksnēm piederīgām parādībām, dažbrīd pat vērojams literāro formu lietojums. Jāuzsver, ka abas sievietes savu mūžu ir vadījušas Puzes pagastā – kā pagasta centra daudzdzīvokļu mājās, kur vairāk iebraucēju, tā arī nomaļās viensētās. Vienīgā atšķirība, ka 1937. gadā dzimusī puzeniece ir ieguvusi augstāku izglītību – agronoma specialitāti, kādu laiku atrodoties ārpus dzimtajā Puzes pagastā, kas sekmējis izloksnes formu nivelēšanos. Šī iemesla dēļ promocijas darba fonētikas un

morfoloģijas apraksta daļā pamatā doti 1929. gadā dzimušās informantes runātie izlokšņu piemēri.

Tā kā šis promocijas darbs ir mēģinājums no jauna aktualizēt tāmnieku izlokšņu robežas, veicot dziļo tāmnieku izlokšņu parādību analīzi, nākotnē tāmnieku izlokšņu datu vākšanas un to pētīšanas darbs ir turpināms vēl plašākā mērogā, lai noskaidrotu pārējo tāmnieku izlokšņu stāvokli, kas ļautu precizēt to izplatības robežas un paredzēt šo izlokšņu dzīvotspēju.

2. Tāmnieku izloksnes lībiešu un latviešu valodas mijiedarbes apstākļos

Ir vairākas versijas par to, kā lībieši nonākuši Latvijas teritorijā un kurā laikā tas varētu būt noticis. Vairākas iespējamās teorijas ir apskatījis vēsturnieks Muntis Auns rakstā „Lībieši rakstīto vēstures avotu ziņās (līdz 13. gs.)” (Auns 1994). Sistemātiskākas ziņas par lībiešu vēsturi ir atrodamas Indriķa hronikā, kur aprakstīti bīskapa Meinharda un viņa sekotāju mēģinājumi pievērst Daugavas lejteces lībiešus kristietībai. Tas ir datēts ar laiku ap 12.–13. gs. (Auns 1994, 7–8). Drošākas ziņas par lībiešu apmetnēm Latvijas teritorijā saistāmas ar 10.–12. gadsimtu. Par Kurzemes lībiešiem ir mazāk ziņu – 12. un 13. gs. avotos tie nav minēti (sk. arī Zemītis 2013, 96). Ziemeļkurzemē atrastie akmeņkrāvumu kapi, kas datējami ar 1. gadu tūkstoša sākumu un vidu, kā arī vietvārdi un dialektoloģiskais materiāls norāda uz to, ka Ziemeļkurzemē dzīvojuši Baltijas jūras somi (Tenisons 1994, 25–26; Ariste 1958, 36–37), šī teritorija sakrīt arī ar tāmnieku izlokšņu robežām (Tenisons 1990, 48).

Liela daļa arheologu uzskata, ka tieši Ziemeļkurzemes lībieši esot Daugavas un Gaujas lībiešu priekšteči. Šādam viedoklim piekrīt vēsturnieki arheologi Francis Aleksandrs Balodis, Harijs Moora (*Harri Moora*), Eduards Šturms. F. Balodis uzskata, ka lībiešu senči Latvijas teritorijā ienākuši aptuveni 1200 gadus p. m. ē. (Tenisons 1994, 26), lai gan valda uzskats, ka lībieši šeit ienākuši jau 2. g. t. p. m. ē. Iespējams, ka kurši bija tie, kas lielai daļai lībiešu lika pamest Kurzemi, jo 9.–12. gs. Kurzemē notika kuršu ekspansija ziemeļu virzienā. Materiāli par ziemeļkuršu senkapiem liecina, ka kurši ne agrāk par 11. gs. vidu nostiprinājās uz ziemeļiem no Abavas un ziemeļaustrumiem no Ventas (Asaris 1996, 41, 1. att.; Zemītis 2013, 98). Tie lībieši, kas Ziemeļkurzemē tomēr palika, pārņēma no kuršiem ne tikai viņu kultūras iezīmes, bet tas arī ietekmēja viņu valodu. E. Šturms šādus lībiešus dēvē par kuronizētajiem lībiešiem (Tenisons 1994, 26).

Ziemeļkurzemes lībiešus mēdz saistīt ar vendu tautu, kas bijuši Vindas (Ventavas) iedzīvotāji un kas minēti arī Indriķa hronikā. Faktu, ka vendi pēc padzīšanas no Kurzemes apmetušies pie latgaļiem Cēsīs, apstiprina arheoloģiskās liecības (Zemītis 2013, 96–97), un no kura nosaukuma varētu būt radies Ventavas – viena no lībiešu ciemiem – nosaukums.

Tradicionāli par lībiešu ciemiem Ziemeļkurzemē tiek uzskatīti 12 ciemi: Melsils, Kolka, Vaide, Saunags, Pitrags, Košrags, Mazirbe, Sīkrags, Jaunciems, Lielirbe, Miķeļtornis jeb Pize, Lūžņa (sk. arī Ariste 1958, 38). Līdz Latvijas Republikas izveidošanas laikam pirmie deviņi ciemi (tā saucamie austrumu lībiešu ciemi) piederējuši

Dundagas muižai, bet pārējie (tā saucamie rietumu lībiešu ciemi) – Popes muižai, kas, Popes pagastam sadaloties, tika iekļauti Ances pagastā, un administratīvā pārkārtojuma rezultātā šī lībiešu tradicionāli apdzīvotā teritorija tika iekļauta Ventspils apriņķī. Līdz 2009. gada teritoriālajai reformai lībiešu austrumu ciemi piederēja Talsu rajona Kolkas pagastam, bet rietumu ciemi – Ventspils rajona Tārgales pagastam. Mūsdienās austrumu ciemi atrodas Dundagas novada Kolkas pagastā, rietumu ciemi – Ventspils novada Tārgales pagastā. 1923. gadā tika mēģināts izveidot atsevišķu Jūrmalas jeb t. s. Lībiešu pagastu, kurā atrastos visi lībiešu apdzīvotie ciemi, sākot no Lūžņas līdz Melnsilam, taču šī iecere palikusi neīstenota (Blumberga 2013, 170–171).

Lībiešu valodai ir divi dialekti: Vidzemes un Kurzemes. Tos iedala vairākās izlokšņu grupās – Kurzemes dialektam tradicionāli pieder austrumu un rietumu izlokšne. Kaut arī starp tām nav būtisku atšķirību (galvenokārt saistāmas ar fonētiku, ortogrāfiju), katra no tām ir pietiekami nozīmīga; mūsdienu lībiešu rakstu valodas pamatā ir austrumu izlokšne, ko runā Irbes upes ietekas labajā pusē – ap Kolkas un Dundagas pagastu (sk. arī Ernštreits 2011, 26; Ernštreits 2022).

Lībiešu krastu ir skārušas ne tikvien vairākkārtējas administratīvi teritoriālās reformas, – tā ir teritorija, kas piedzīvojusi ierobežojumus / aizliegumus padomju okupācijas gados Latvijā, kad Kurzemes piekrastes ciemu iedzīvotājiem bija liegta brīva pieeja Baltijas jūrai, proti, pastāvēja t. s. slēgtā zona, atņemot lībiešu tautai viņu galveno iztikas avotu – zvejniecību –, tam rezultējoties iedzīvotāju dzīvesvietas maiņā, savstarpējā migrācijā, jaunu kontaktu dibināšanā. Šo politisko, sociālekonomisko faktoru sekmētā tautību / valodu mijiedarbe negatīvi ietekmējusi ne tikai lībiešu valodas prasmi, bet arī lībiešu un viņu pēcteču runāto tāmnieku izlokšni.

Šajā nodaļā veikta 24 lībiešu vai to pēcteču (detalizētāk sk. 2.2. apakšnodaļā) runas analīze, kam abi vai viens no vecākiem ir bijuši lībieši un kas lielāko daļu mūža pavadījuši Mazirbē, Košragā, Pitragā, Kolkā, Melnsilā u. c. Lībiešu krasta ciemos.

Izvērtējot informantu lībisko piederību, tie iedalāmi šādās grupās:

- 1) lībiešu valodu ir runājuši;
- 2) paši nerunā, bet ir dzīvojuši vidē, kur tā tikusi runāta, un pa lielākai daļai to saprot;
- 3) lībiešu valodā nerunā un to pat nesaprot.

Lībiešu valodas prasme vai saikne ar to gan tieši, gan netieši ietekmējusi šo informantu ikdienā runāto tāmnieku izlokšni. Visbiežāk tas vērojams fonētikā, mantojot lībiešu valodai raksturīgās fonēmas. Lielā mērā saglabājušās arī lībiskajam dialektam raksturīgās morfoloģiskās parādības, kas varētu būt radušās tiešā lībiešu valodas ietekmē.

2.1. Lībiešu valodas ietekme lībiskajā dialektā

Lībieši, daudzus gadsimtus dzīvodami Kurzemes ziemeļos un Vidzemes ziemeļrietumos un sākdami runāt latviešu valodā, ir sekmējuši lībisko izlokšņu rašanos (Rudzīte 1964, 149).

Lībiskā dialekta nosaukums saistāms ar lībiešiem, kas minētajās teritorijās ir dzīvojuši, vēlāk sajaucoties ar baltu sentautām resp. kuršiem (Kurzemē) vai zemgaļiem (Vidzemē), atstājot latviešu valodā savas, proti, lībiešu valodas pēdas (sk. arī Rudzīte 1995, 69).

Ņemot vērā dažādu valodu kontaktus abos lībiskā dialekta areālos, līdzās kopīgajām lingvistiskajām iezīmēm pastāv arī atšķirības, taču šī darba kontekstā uzskaitītas kopīgās iezīmes abās izlokšņu grupās (sk. Rudzīte 1964, 150–151):

1. Sakritusi krītošā intonācija ar laužto (parasti apzīmē ar ²): *kuôks², roût²*.
2. Divskanis *au* pārvērties par *ou* vai *âu*: *soû:l, kâûkt*.
3. Patskanis *ê* troksneņu priekšā mēdz pārvērsties par *ei*: *peîc, eîšaî*.
4. Divskaņi *ie* un *uo* var tikt pārvērsti par īsiem patskaņiem piedēkļu un gala zilbēs: *gudrat, ganas, skriêtes*.
5. Zuduši gala zilbju īsie patskaņi. No šīs parādības ir radušās arī citas, proti, ja patskanis zudis aiz balsīga līdzskaņa, tad tiek pagarināts iepriekšējās zilbes patskanis (*lâb, râd*), ja patskanis zudis aiz nebalsīga līdzskaņa, tad tiek pagarināts šis līdzskanis (*up̄, rat̄*).
6. Daļā lībisko izlokšņu palatālo patskaņu priekšā, kas parasti ir zuduši, tiek palatalizēti līdzskaņi: *atnâcs, saċt̄*.
7. Vīriešu dzimtes formu vispārinājums: *siêviš, tiê gariê diê:ns*.
8. 3. personas verbu formu vispārinājums, proti, 3. personas formu lietojums arī 1. un 2. personas formās gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī: *es, tu, viš, mēs, jūs, vîņ iêt*.
9. Vienskaitļa akuzatīva lietojums aiz ģenitīva prepozīcijām: *piê brâ:l, nuô ruôk̄, bez noū:d*.

Gadsimtiem ilgušie sakari starp lībiešiem un latviešiem, sekmējot lībiskā dialekta rašanos gan Kurzemes ziemeļos, gan Vidzemes ziemeļrietumos, tajā ir atstājuši vairākas no lībiešu valodas mantotas valodas parādības. Lībiskajā dialektā vērojama arī kuršu valodas ietekme, turklāt ne tikai Kurzemē, bet arī Rietumvidzemē, kur kādreiz arī varētu būt dzīvojuši kurši (par to J. Endzelīns [1912] 1974, 454–465; [1923] 1979, 355–357; 1951, 6–8; 1970, 7), bet šī ietekme tur bijusi mazāka.

Valodu kontaktu izraisītie procesi rodas ne tikai starp ģenētiski radniecīgām, bet arī vienā areālā esošām valodām (par to arī Heine, Kuteva 2005, 14), kā tas ir ar ilgstošajiem baltu un somugru valodu kontaktiem Latvijas teritorijā, abpusēji ietekmējot iesaistīto valodu leksisko un gramatisko sistēmu (sk. arī Endzelīns 1970, 7; Rudzīte 1996, 3). Arī latviešu valodas lībiskajā dialektā ne vienmēr skaidri nosakāma vienas vai otras valodas ietekme. Korektāk būtu runāt par Baltijas jūras somu valodu ietekmi, jo Latvijas teritorijā līdzās latviešiem dzīvojuši ne tikai lībieši, bet arī igauņi.

Baltu un Baltijas jūras somu valodu sakari pētīti jau vairāk nekā pusotru gadsimtu. Ar to nodarbojas gan baltisti, gan somugristi. Izpētes lokā galvenokārt ir leksika un toponīmija, jo vārdu krājums uzskatāms par vienu no mobilākajiem valodas elementiem un tā pārmaiņas labāk pamanāmas valodas kopainā. Mazāk pētītas ietekmes gramatiskajā struktūrā un vārddarināšanā, jo valodas gramatiskā uzbūve mainās daudz lēnāk nekā leksika; sintaksē un morfoloģijā citvalodu ietekmi ir grūtāk pamanīt un tā prasa dziļāku iedziļināšanos un attiecīgas zināšanas kā devējvalodas, tā aizguvējvalodas gramatiskajā struktūrā un vēsturē (sk. Kagaine 2007, 31; 2008, 619). Arī konkrētas valodas dialektu gramatiskā uzbūve ir tai daudz tuvāka nekā to leksiskā un fonētiskā sistēma – kopīgo iezīmju gramatiskajā uzbūvē ir daudz vairāk nekā atšķirīgo (Rudzīte 1958, 145).

Baltijas jūras somu valodu ietekme vērojama ne tikai lībiskajā dialektā, bet arī citos latviešu valodas dialektos, kur konstatēti kontakti starp somugru resp. lībiešu un baltu resp. kuršu, zemgaļu, latgaļu, sēļu tautām / ciltīm. Pētījumu par iespējamām Baltijas jūras somu valodu atstātajām pēdām latviešu valodas izloksnēs kopumā ir publicējusi Anna Stafecka (2021, 73–93).

Šajā apakšnodaļā aplūkotās valodas parādības, kas varētu būt radušās lībiešu resp. Baltijas jūras somu valodu ietekmē, ir lielākoties hipotētiska rakstura, jo ne vienmēr skaidri nosakāma kādas parādības izcelsme saistībā ar vienu vai citu valodu. Avoti potenciālas lībiešu valodas ietekmes noskaidrošanai tāmnieku izloksnēs rasti dažādos lībiešu valodas

gramatikas (piemēram, igauņu lingvistu P. Aristes, T. R. Vītso, K. Pajusalu u. c.) aprakstos un latviešu pētnieku (lielākoties – J. Endzelīna, M. Rudzītes) darbos.

Viens no problemātiskiem jautājumiem ir **pirmās zilbes uzsvars** latviešu valodā. Tāds varētu būt radies lībiešu valodas iespaidā, bet pilnīgi droši tas nav (Endzelīns 1951, 32; Rudzīte 1970, 93; Rudzīte 1993, 91; Rudzīte 1994, 298). Pastāv arī uzskats, ka tieši tāmnieku izloksnēs labāk saglabājušās brīvā uzsvara pēdas, jo kuršu valodā pirmās zilbes akcents vēl nebija nostiprinājies kā latviešu valodā, kur tas spontānā ceļā ir attīstījies tālāk, nekā bijis kuršu valodā (Endzelīns, 1951, 32; Rudzīte 1993, 95–96). Par nedziļo tāmnieku nepirmās zilbes uzsvaru plaši Stendes izloksnes aprakstā (Draviņš, Rūķe 1955, 41–46). J. Endzelīns (1970, 8) pieļauj, ka pirmās zilbes uzsvars latviešu valodā varētu būt ienācis ar pārlatvināto lībiešu starpniecību. T. R. Vītso (1994, 259) par šo raksta: „...jādomā, ka uzsvars latviešu valodā ir uz pirmās zilbes tādēļ, ka tā vispirms bija Baltijas jūras somu un ģermāņu valodās.”

J. Endzelīns ir aplūkojis vēl virkni lingvistisko parādību, kas kaut hipotētiski tāmnieku izloksnēs varētu būt ienākušas ar lībiešu valodas starpniecību.

Fonētiskā tas ir **krītošās un lauztās intonācijas sakritums**, kas raksturīgs ne tikvien lībiskajām, bet arī kursiskajām izloksnēm, kaut arī drošu liecību par šīs parādības lībisko izcelsmi nav (Endzelīns 1951, 10). Turpat J. Endzelīns (1951, 10–11) ar lībiešu valodas ietekmi saista lībiskajam dialektam raksturīgo gala zilbju īso patskaņu zudumu un no tā izrietošo fonētisko parādību, t. i., kompensējošo pagarinājumu saknes zilbē. Lībiskajam dialektam raksturīgie saīsinājumi un zudumi kā piedēkļu, tā gala zilbēs, ļoti ticams, ir radušies ar lībiešu valodas starpniecību, jo rietumu somu valodās nav senu garu piedēkļu – tur seni garumi ir tikai saknes zilbēs, turklāt J. Endzelīns (1951, 66) uzskata, ka Kurzemes lībiskajās izloksnēs piedēkļu garumi ir jauninājums.

Tāmnieku izloksnēs tik ļoti izplatītais **patskaņa e lietojums gala zilbēs** gan nomenu, gan verbu un adverbu formās (sk. arī Vēvere 2021b, 227–239) varētu būt radies no lībiešu valodas, jo tai ir raksturīga skaņa *ə* neuzsvērtās zilbēs (lībiešu valodā – skaņa *ō*; sk., piemēram, Vēri 1994, 267–287; Vītso 2013, 271). Šādu skaņu tāmnieku izlokšņu tekstu pierakstā ieviesusi M. Rudzīte (sk. 2005, 10, 214–215), apzīmējama kvalitatīvi neskaidros neuzsvērtos piedēkļu un gala zilbju patskaņus.

Dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgā **pusbalsīgā troksneņa rašanās vārda vai salikteņa pirmās daļas beigās nebalsīga troksneņa vietā** tiek skatīta kā drošs lībisms (Endzelīns 1951, 170; 1970, 8; Rudzīte 1964, 194–196; 1994, 300), jo tāda „lenis” vārda

beigās atrodama arī lībiešu valodā. Anna Ābele šādus līdzskaņus min pie tāmnieku izlokšņu īpatnībām (1926, 22), saista ar tāmnieku zilbes tipa maiņu (1926, 30), Dundagā tos ir pētījusi eksperimentāli (1929, 176–181) un saklausījusi, ka tāpat runā arī Puzē.

Šaubas un pieņēmumi zinātnieku uzskatos pastāv jautājumā par **labializācijas** cilmi latviešu valodas izloksnēs – lingvistiskās parādības sakaram ar lībiešu valodu ir hipotētisks raksturs. Labializācijas saistību ar lībiešu valodu ir skatījis J. Endzelīns, ko vēlākos gados apšaubījis (1951, 11; 1970, 8), skaidrodams to ar iespējamu igauņu valodas ietekmi (līdzīgi arī Pajusalu 2013, 299; O'Rourke, Pajusalu 2016, 72). Tāmnieku izloksnēm raksturīgais divskanis *ou*, kā to pamanījis K. Mīlenbahs ([1902] 2011, 98), sastopams jau vecajos latviešu tekstos (plašāk par šo, pamatā kā par lejasvācu grafētikas īpatnību, sk. Vanags 1997).

Palatalizētu jeb mīkstinātu līdzskaņu lietojumam zudušu palatālu patskaņu priekšā tāmnieku izloksnēs arī varētu būt sakars ar somugru valodām (sk. Endzelīns 1951, 11, 188; Pajusalu 2013, 294).

Morfoloģijā ar lībiešu resp. somugru valodu izcelsmi tiek saistītas divas galvenās lībiskā dialekta parādības – **vīriešu dzimtes vispārinājums**, kad sieviešu dzimtes vārdi tiek locīti pēc vīriešu dzimtes parauga, substantīviem pieskaņojot arī adjektīvus un pronomenus (sk. arī Endzelīns 1951, 461–464; Endzelīns 1970, 8–9); un **3. personas verbu formu vispārinājums**, ko J. Endzelīns (1951, 715–717; 1970, 9) saista ar lībiešu valodai raksturīgā beigu patskaņu zuduma ietekmi. Lībiešu valodā vienskaitļa 1. un dažkārt arī 3. personā lieto formas bez gramatiskās galotnes, izsakot visus laikus – pagātni, tagadni, nākotni (sk. Vītso 2013, 276). Savukārt Karls Pajusalu (2014, 125), rakstīdams par verbu kategorijām Salacas lībiešu valodas gramatikā, secinājis, ka vienskaitļa 1. personas formu aizstāšana ar vienskaitļa 3. personas verbu formām tagadnes indikatīvā, piemēram, *anab* '(es) dodu, (viņš, viņa) dod' (piemērs no Salacas lībiešu valodas), kā Salacas, tā Kurzemes lībiešu valodā esot jauninājums. K. Pajusalu (2014, 132) arī piebilst, ka vispārināts verbu kategoriju lietojums, iespējams, radies latviešu, igauņu un lībiešu valodas savstarpējās ietekmes vai plašāku areālo kontaktu rezultātā.

Šo abu morfoloģisko parādību izcelsme saistībā ar lībiešu valodu vairākkārt iztirzāta D. Strelēvicas-Ošiņas publikācijās, vienā no tām uzsverot, ka lībiskajā dialektā, līdzīgi kā angļu valodā vērojama t. s. vienkāršošanās (*simplification*), kas mēdz notikt valodu kontaktu rezultātā (Strelēvica-Ošiņa 2018, 226). P. Tradgils ar vienkāršošanos saista gan

gramatiskās dzimtes, gan locījumu galotņu zudumu, turklāt tas ir process, kas var pavadīt kā pidžinizāciju, tā cita veida valodas pārmaiņas (Trudgill 2003, 120).

Par šajā apakšnodaļā aplūkotajām, lībiešu valodas iespējami ietekmētajām valodas parādībām plašāk lasāms arī vairākos M. Rudzītes darbos (1964, 151; 1994, 290–301; 1995, 69; 1996, 3–7; 2005, 63), tomēr arī viņa, tāpat kā J. Endzelīns, nedod konkrētus lībiešu valodas faktus, kas pamatotu lībiešu resp. somugru valodu ietekmi latviešu valodas lībiskajā dialektā.

2.2. Lībiešu krasta iedzīvotāju runas analīze

Kurzemes ziemeļu piekrastē joprojām dzīvo lībiešu pēcteči, kas ikdienā lieto lībisko dialektu, bet vairs nelieto lībiešu valodu un pat ir zaudējuši savu lībisko identitāti. Process nav jauns, sācies jau 19. gs. otrā pusē, to pastiprinājusi iedzīvotāju migrācija, sastāva maiņas un etniska saplūšana dažādu politisko, ekonomisko un citu faktoru dēļ, kas nelabvēlīgi ietekmējis lībiešu valodas saglabāšanos, pārmantošanu. Lībiešu vēstures, valodas un kultūras izpētei dažādos laikos pievērsušies gan ārzemju: Vilhelms Tomsens (*Vilhelm Thomsen* 1890, 252–288), Pauls Ariste (*Paul Ariste*), Tīts Reins Vītso (*Tiit-Rein Vītso*), Eduards Vēri (*Eduard Vääri*), Karls Pajusalu (*Karl Pajusalu*) u. c., gan Latvijas autori: Pauls Dambergs, Tenu Karma (*Tõnu Karma*), Saulvedis Cimermanis, Kersti Boiko, Baiba Šuvcāne, Renāte Blumberga, Valts Ernštreits u. c.

Promocijas darbā īpaša uzmanība pirmoreiz pievērsta jautājumam par Lībiešu krastā runāto tāmnieku izloksni, skaidrots, vai un cik lielā mērā lībiešu un viņu pēcteču valoda atšķiras no Kurzemes iekšzemē runātām lībiskām izloksnēm, cik stabilas ir lībiskā dialekta parādības viņu runā.

Darbā kopumā ir analizēta 24 lībiešu vai to pēcteču runa, kas ierakstīta laikā no 20. gs. 80. gadiem līdz 2019. gadam (sk. avotu sarakstu). Lielāko daļu analizējamā materiāla veido Nacionālās mutvārdu vēstures (NMV) arhīva ieraksti Lībiešu krastā un Humanitāro zinātņu (agrāk – Filoloģijas) fakultātes (HZF) Baltu valodniecības katedras arhīva materiāli. Divas lībietes, kas vēl nedaudz prata runāt lībiski, promocijas darba autorei ir izdevies satikt ekspedīcijās Dundagas novadā – 2015. un 2019. gadā; pārlatvināto lībiešu runas fragmenti demonstrē Lībiešu krasta tāmnieku izloksni, tie tiek raksturoti tuvāk.

2015. gadā intervēta 1921. gadā dzimusi sieviete, kas visu mūžu pavadījusi vienā no t. s. lībiešu krasta ciemiem – Košragā, viņas abi vecāki ir lībieši. Māte lībiešu valodā

neesot runājuši: *māī neruneī lībisk* ‘māte nerunāja lībiski’⁵. Tēvs gan esot runājis dzimtajā valodā: *tēs uī tiē viš runaī tikaī lībisk* ‘tēvs un tie visi runāja tikai lībiski’, lai gan piebilst, ka latviski arī esot runājuši: *bet latvisk a vīņ runaī* ‘bet latviski arī viņi runāja’. Pati informante lībiski nerunā, bet to saprot: *nē, tā es neziņ, bet a saprašan es sapruōt, a visiēm tiēm gadiēm aīzmiřsc jaū i; mācijas skuōla, muņs mācij lībiēš valuō:d, Lepsī biī Mazirbe bi tāt skuōluōtajs, tas mācij mūs* ‘nē, tā es nezinu, bet ar saprašanu es saprotu, ar visiem gadiem aizmirsts jau ir; mācījāmiēs skolā, mums mācīja lībiešu valodu, Lepste Mazirbē bija tāds skolotājs, tas mācīja mūs’. Savu identitāti sievietē raksturo šādi: *es jaū īsc duņžiš naū, es i jūrmaīniēks – nuō jūrmaī, nuō Košrag* ‘es jau īsts dundžiņš nav ‘īsta dundadzniece neesmu’, es ir jūrmalnieks ‘esmu jūrmalniece’ – no jūrmalu ‘jūrmalas’, no Košragu ‘Košraga’’. Runājot par sevi, lībiete konsekventi lieto vīriešu dzimti: *duņžiš, jūrmaīniēks*. Redzama arī cita tāmnieku izlokšņu morfoloģijā izplatīta īpatnība, proti, 3. personas formas vispārinājums: *es naū* (< *es nav* ‘neesmu’), *es i* (< *es ir* ‘esmu’). Prievārds *no* biedrojas ar akuzatīvu: *nuō jūrmaī* (< *nuo jūrmalu* ‘jūrmalas’), *nuō Košrag* (< *nuo Košragu* ‘Košraga’).

Lībiete uzskata, ka viņas tautieši runā citādāk nekā dundadznieki: *muņs jaū i citādāk tā runašēn nekā Duņdage* ‘mums jau ir citādāka tā runāšana nekā Dundagā’. Nepilnas stundas ilgā sarunā lībietes valodā sevišķas runas atšķirības no dundadzniekiem saklausītas netika. Viņas runā vērojams visam lībiskajam dialektam raksturīgais īso patskaņu zudums: *jūr* (< *jūra*), *maīz* (< *maize*), *vīr* (< *vīri*). Lībietes valodā saklausāms garo gala zilbju patskaņu saīsinājums, bieži tas vērojams substantīvu lokatīva formās: *nedeļa* (< *nedēļa*), *seždiēnas* (< *sestdienās*). Diezgan regulāri dzirdama tāmnieku izloksnēm raksturīgā saīsināto patskaņu kvalitatīvā maiņa jeb *ā* pārvēršanās par *e* vai *ē*: *jūrmaļ* // *jūrmale* (< *jūrmalā*), *skuōle* (< *skuoļā*), *gade* (< *gadā*), *ārē nuō mājeīn* (< *ārā nuo mājām*), *Duņdage* (< *Dundagā*), *Kolķe* (< *Kolkā*), *jūr i galvēne* (< *jūra ir galvēnā*). Vērojama arī gala zilbju divskaņu redukcija: *uz ratiīn* (< *uz ratiem*), *nuō mīlīn* (< *nuo miltiem*), *pa mēslīn* (< *par mēsliem*), *a ziřgiīn* (< *ar zirgiem*), *a bāltiēm luōgiīn* (< *ar baltiem luogiem*). Pēdējais piemērs rāda, ka informantes runā mijas izloksnes formas ar literārās valodas formām, citādi viņa

⁵ Piemēru pierakstā šeit un citviet promocijas darbā saglabāta latviešu dialektoloģijas tradīcija teikumu sākt ar mazo burtu un teikuma beigās nelikt pieturzīmi.

teiktu: *a bāltiṁ luōgiṁ*. Garo patskaņu īsināšana vērojama ne tikai substantīvu formās, bet arī verbos, piemēram, 2. konj. pagātnes verbu piedēkļos: *runai* (< *runāja*), *nerunei* (< *nerunāja*). Pēdējā piemērā redzams, ka arī piedēkļos mēdz notikt patskaņu kvalitātes maiņa, turklāt abi piemēri rāda, ka informante paralēli lieto gan saīsinātu, gan pārveidotu saīsināto piedēkļa patskani. Lībietes valodā regulārāk nekā citu Dundagā sastapto informantu runā saklausāma lībiskajam dialektam raksturīgā labializācija: *soūl* (< *saule*), *oūš* (< *auss*), *oūkše* (< *augšā*), *oūks* (< *auksts*), *šoūrāks* (< *šaurāks*), *joūnāk* (< *jaunāki*), *doūz* (< *daudz*), *broūc* (< *brauc*), *iēroug* (< *ierauga*). Labializācija saskan ar lībiešu valodu, bet ne vienmēr var noteikt, vai parādībā rodama otras valodas ietekme (Rudzīte 1995, 69). No morfoloģiskajām īpatnībām bez jau pieminētā vīriešu dzimtes formu lietojuma sieviešu dzimtes formu vietā vēl pieminams sieviešu dzimtes substantīvu lietojums kopā ar vīriešu dzimtes pronomeniem: *doūz tuōs mājs i sataišijuš* (< *daudz tuos ‘tās’ mājas ir sataisījuši*). Vēl lībietes valodā saklausāma priedēkļa *nuo-* redukcija: *noliēk* (< *nuoliek*), *noliķ* (< *nuolika*), lai gan biežāk sieviete lieto literarizēto prievārdu *nuo*: *nuô jūrmaĶ, nuô Košrag, nuô mājeṁ*. Citu priedēkļu, piemēram, *ie-*, *pie-*, īsināšana lībietes runā netika saklausīta. Sievietes valodā izskan Dundagas izloksnei raksturīgais *bēns* (< *bērns*), kad zudis līdzskanis *r* un saīsinājies patskanis *ē*, citās tāmnieku izloksnēs tiek lietots *bērs*, kur zudis *n*, izņēmums ir Dundagas kaimiņu izloksne Ances izloksne, paretam arī Popes izloksne, kur *bēns* saklausāms biežāk nekā *bērs*.

2019. gadā intervēta 1960. gadā dzimusi sieviete, kura visu mūžu dzīvojusi Dundagas pagasta Dūmelē. Sieviete pēc profesijas ir bioloģijas skolotāja. Uz jautājumu, vai lībiete arī savā darbavietā ar skolēniem runā izloksnē, viņa atbild apstiprinoši: viņai šķiet muļķīgi censties runāt literārajā valodā. Kaut sieviete pieder vidējai paaudzei, intervijā saklausāmas runas īpatnības, kas viņas vecuma tāmniekiem vairs nav raksturīgas. Informante lieto saīsinātas lokatīva formas, gala zilbju patskaņiem mainot arī kvalitāti: *Rīge* (< *Rīgā*), *Košrage* (< *Košragā*), *mane laīke* (< *manā laikā*), *viēnes mājes* (< *vienās mājās*), *ganes* (< *ganuos*), *raīes* (< *ratuos*), *talķes* (< *talkuos ‘talkās’*), *Talšes* (< *Talsuos*), *ūdne* (< *ūdenī*); saīsinātas verbu pagātnes formas: *zīve* (< *dzīvuoja ‘dzīvojām’*), *sēde* (< *sēdēja ‘sēdējām’*), *gribe* (< *gribēja ‘gribējām’*), *vāre* (< *vārīja*), *nesmeķe* (< *nesmeķēja*

‘negraršoja’); saīsinātas datīva formas: *save aīte* (< *savai aitai*); saīsinātas akuzatīva formas: *pa skuōlte* (< *par skuoluotāju*); saīsinātus infinitīvus: *parūnt* (< *parunāt*) un verbu atgriezeniskās formas: *peļdtes* (< *peldēties*). Substantīvu piedēkļos tiek mainīti vokāļi: *kažaks* (< *kažuoks*), *ceņper* (< *ceņpure*); līdzīgi arī verba ar *-ināt* piedēklī: *nuōpurañ* (< *nuopurina*). Lībietes runā saklausāma Dundagas izloksnei raksturīgā diftongizācija vārdos *ēdiens*, *ēda*: *eīdañs*, *eī:d*. Informantes valodā sastopams lībiskajām un kursiskajām izloksnēm raksturīgais patskaņu pagarinājums tautosillabiskā savienojumā ar *r*: *sārkañs* (< *sarkans*), *braūc a zī:rg* (< *brauca ar zirgu*). Regulāri saklausāms vīriešu dzimtes formu lietojums sievietes dzimtes formu vietā, piemēram, vārds *mamma* tiek locīts pēc vīriešu dzimtes parauga: *mañms*, *mañmañ*. Sievietes dzimtes substantīvi nereti tiek lietoti kopā ar vīriešu dzimtes pronomeniem: *tuōs guōjs* (< *tuos ‘tās’ guovis*), *tuōs aīc* (< *tuos ‘tās’ aitas*), *tas bi dikī lāb ceņpeñ* (< *tas ‘tā’ bija dikti ‘ļoti’ laba ceņpure*), *tas plēu viñsu* (< *tas ‘tā’ plēve vīrsū*), *slapnañ taīsiñ nuō tiēm zivēñ* (< *slapnamu ‘mērci’ taisīja nuo tiem ‘tām’ zivēm ‘zivīm’*), *tiē biñ tiē ziē:ms sē:ns* (< *tie ‘tās’ bija tie ‘tās’ ziemas sēnes*). Informantes runā vērojamas atšķirības no literārās valodas vārdu galotnēs, piemēram, galotnes *-iem* vietā tiek lietots *-im*: *a ķiļķniñ* (< *ar ķiļķēniem* < *ar ķiļķēniem* ‘klimpām’), *pa Ziēmsvētkiñ* (< *pa Ziemassvētkiem* ‘Ziemassvētku laikā’), vai *-em*: *uz rīteñ* (< *uz rītiem*).

Salīdzinot abu Dundagā sastapto lībiešu runāto tāmnieku izloksni, redzams, ka dziļāka tā ir Dūmelē dzīvojošajai informantei. Tas visdrīzāk ir tāpēc, ka gados jaunākā sieviete dzīvo nomaļākā vietā, iekšzemē, savukārt otra – migrācijas skartajā piekrastes joslā.

Salīdzinājumam analīzē iekļaujama arī 2003. gadā toreizējās LU Filoloģijas fakultātes rīkotās ekspedīcijas laikā intervēto lībiešu vai to pēcteču runa. Visvairāk to ir no Kolkas (kopā 3), pa vienam informantam ir no Mazirbes, Pitrāga un Košraga. Lībiešu runas paraugus skatīt promocijas darba 11. pielikumā.

Viena no 2003. gadā Kolkā sastaptajām informantēm ir 1925. gadā dzimusi sieviete, kura uzskata sevi par lībieti, darbojusies lībiešu biedrībā un valdē. Lībietes runātā t. s. tāmnieku izloksne mijas ar literārās valodas ietekmētām formām, tomēr vairākas lībiskā dialekta parādības viņas runā ir fiksētas, piemēram, gala zilbju īso patskaņu zudums:

maim̃m ļuot̃ lāb runaj̃ lībisk̃ (< *mamma ļuoti labi runāja lībiski*), māksļs vērtīb (< *mākslas vērtība*). Pēdējā piemērā manāmas atšķirības no tāmniekiem raksturīgā, proti, vārdā *vērtīb* ir saglabāts garais piedēklis *-īb* gaidāmā *-ib* vietā. Informantes runā viscaur dzirdamas svārstības arī verbu formu lietojumā – reizēm saklausāms garš piedēklis, reizēm īss, piemēram, *varēi* (< *varēja*), *prasīi* (< *prasīja*), *parunatiēs* (< *parunāties*), *runajiēt* (< *runājiet*), *runāt* (< *runāt*), *iērakstit* (< *ierakstīt*), *iērakstīsiñ* (< *ierakstīsim*). Svārstības formu lietojumā iespējamas pat vienā teikumā: *iř dauž Ziemsvētk̃ grāmatiņš lībiēš̃ valuodā* (< *ir daudz Ziemassvētku grāmatiņas lībiešu valodā*), *nu, tā mēs mazliēt kuōpa vēl turamiēs, bet valuoda jau nau* (< *nu, tā mēs mazliet kuopā vēl turamies, bet valoda jau nav*). Lībietes valodai nav raksturīgs tāmnieku izlokšnēm tipiskais 3. personas formu vispārinājums, kā arī vīriešu dzimtes formu lietojums, kā, piemēram, *pa-ēduš̃ mēs bijām* (< *paēduši mēs bijām*), *maim̃m jau nu i miruš̃ – nuō aštuōņdesmit aštuōtā gada maim̃ma mira* (< *mamma jau nu ir mirusi – nuo astuoņdesmit astuotā gada mamma mira*), *es ēšu lībiēte, jā* (< *es ēsmu lībiēte, jā*). Pronomens *viš* gan izskan: *viš bij̃ zvejiņēks* (< *viņš bija zvejnieks*).

Kāda cita 1934. gadā dzimusī kolciece arī sevi sauc par lībieti, jo viņas tēvs un tēvatēvs bijuši lībieši, bet māte – latviete. Jautāta, vai prot lībiešu valodu, sieviete atbild: *aī, nu, tuō nu gañ nemāk̃. nu, tā kau-kuō, kad runā, ta jau, nu, tā:d sapratņ, kau-kuō es sapruot̃, bet, nu, tā runāt pati nemāk̃, kādu vārdu uñ tā, bet..* ‘ai, nu, to nu gan nemāku. nu, tā kaut ko, kad runā, tad jau, nu, tāda sapratne, kaut ko es saprotu, bet, nu, tā runāt pati nemāku, kādu vārdu un tā, bet..’ Tēvs esot labi runājis lībiski, bet tā kā māte nerunāja, lai arī saprata, tad lībiešu valoda netika pārmantota.

Līdzīgi kā iepriekš minētās lībietes runā, arī šīs sievietes valodā mijas izlokšnes un literārās valodas formas, kad īsie gala zilbju patskaņi gan zūd, gan saglabājas pat vienā teikumā, piemēram, *tad cic āprecējās kuōpā latviēc̃ ař lībiēti* (< *tad cits apprecējās kuopā latvietis ar lībieti*), *tiē jau viši runāi, piēmēram, tēvs un tēvam̃ višas māsas, uñ viši runāi lībiski* (< *tie jau visi runāja, piemēram, tēvs un tēvam visas māsas, un visi runāja lībiski*). Redzams, ka informantes runā saglabājušies garie piedēkļi: *āprecējās, runāi*. Tikai reizumis tie ir saīsinājušies: *braūkaj̃* (< *braukāja*), *skaitijas* (< *skaitījās*). Lībietes runā paretam parādās

gala zilbju patskaņu kvalitātes maiņa, piemēram, *gadijes* (< *gadijas* < *gadijās*), kas bieži novērojama kaimiņos – Ancē un Dundagā.

Morfoloģijā daļēji ir vērojams vīriešu dzimtes formu lietojums, kas informantes runā tika saklausīts tikai vienā gadījumā: *viš tas jūrmal̃ bi skaista* (< *viss tas jūrmala bija skaista* ‘visa tā jūrmala bija skaista’). 3. personas formu vispārinājums ir fiksēts, bet tas mijas ar literārās valodas ietekmētām formām, piemēram, *nemāk̃, nemâkañ* (< *nemâkam*), *aizejam̃* (< *aizejam*), *gâjañ* (< *gâjam*), *kûrañ* (< *kûram*), *svinañ* (< *svinam*). Sarunā sieviete pati sevi mēdz pārlabot, piemēram, pateikusi saīsināto formu, to uzreiz pārveido. Lībietes runā dažreiz dzirdams daudzskaitļa datīvs, kas beidzas ar *-im*: *viñiñ* ‘viņiem’. Kolceniēces valodā izskan adverbs *teitañ* ‘te, šeit’.

Kolkā arī sastapts kāds 1928. gadā dzimis (2009. gadā miris) lībietis, kura valodā ir saklausāmas vairākas tāmnieku izlokšnēm raksturīgās parādības, piemēram, saīsinātās lokatīva formas, kas, tāpat kā dziļajās tāmnieku izlokšnēs, beidzas ar *e*: *puŕve* (< *purvā*), *iêkše* (< *iekšā*), vai *ę*, kas izklausās tuva *a* skaņai, piemēram, *laïķę* (< *laikā*), *mugurę* (< *mugurā*). Tomēr biežāk informanta runā fiksēta tīra *a* skaņa gala zilbē: *jūra* (< *jūrā*), *krašta* (< *krastā*), *ziema* (< *ziemā*), *âra* (< *ārā*).

Salīdzinot ar citiem Kolkas lībiešiem, šī informanta runā diezgan konsekventi zūd gala zilbju īsie patskaņi un saīsinās gala zilbju un piedēkļu garie patskaņi: *tas piêrâ:d tuõ, ka šiteñ i bijuš̃ uõzuõ:l̃ mēž. tâ zinâtniêks stâstij̃* ‘tas pierāda to, ka šeit ir bijuši ozolu meži. tā zinātnieks stāstīja’, *buĉ kûpinaj, nu, višâda veïda* ‘butes kūpināja, nu, visādā veidā’.

Kolceniēka runā vērojama gan daļēja, gan pilnīga labializācija, piemēram, *loúst* (< *lauzt*), *loûpitaj* (< *laupītāji*), *brâûĉ* (< *brauca*), kas, kā rāda iegūtais runas materiāls, ir raksturīga vairākiem lībiešiem.

Līdzīgi kā citu minēto lībiešu runātajā tāmnieku izlokšnē, arī šī informanta runā parādās ar vīriešu dzimtes formu lietojumu saistītas īpatnības, piemēram, sieviešu dzimtes substantīvi tiek lietoti kopā ar vīriešu dzimtes pronomeniem vai predikātiem: *tas izbrâûkšañ* ‘tā izbraukšana’, *nuômazgaj̃ tuõs zîus* ‘nomazgāja tās zivis’, *tas jau nebi Kolķs bāk̃* ‘tā jau nebija Kolkas bāka’, *tas apakš̃ jau ir izgrâusc âra* ‘tā apakša jau ir izgrauzta ārā’, tomēr arī šī parādība nav konsekventa viscaur informanta runā. Vienā gadījumā fiksēts

dundadzniekiem raksturīgais pronomens *mēs* ar plato *ę*: *męs saúc pa Liēliēm* ‘mēs saucam par Lieliem’. Šī ir reta parādība aplūkoto lībiešu runātajā tāmnieku izloksnē, turklāt ne vienmēr ir iespējams precīzi noteikt patskaņa kvalitāti.

Nereti lībieša runā saklausāma senā galotne *-im* vairākos locījumos, piemēram, *pīrms kriēu laikiēm* ‘pirms krievu laikiem’, *us viŗbiēm* ‘uz virbiem’, *us plēciēm* ‘uz pleciem’. Arī šī parādība samērā bieži novērota analizēto lībiešu runātajā tāmnieku izloksnē.

Pitragā ir satikts 1917. gadā dzimis lībiešu pēctecis, kura māte bijusi lībiete, un kam arī pasē norādīta lībiešu tautība: *maņ paše aŗ iērakstic „lībiētis” – māl i lībiēc bījs* ‘man pasē arī ierakstīts „lībietis” – māte ir lībiete bijusi’. Viņa runā ir manāma lībiskajam dialektam raksturīgā parādība – par sievietēm runāt vīriešu dzimtē: *māl i lībiēc bījs* (< *māte ir lībietis bijis*), kaut arī citā teikumā tiek lietota sieviešu dzimte: *tā māl lībiēt bi* (< *tā māte lībiete bija*). Lībiešu valodu vīrietis nav iemācījies, jo māte nomirusi, kad viņš bijis pavisam mazs.

Morfoloģijā manāma arī otra lībisko izlokšņu runātājiem raksturīgā parādība, kad 3. personas verbu formas tiek lietotas arī 1. un 2. personā, piemēram, *Ļeņiņgrāde es zīms i* (< *Ļeņingradā es dzimis ir* ‘dzimis esmu’), *es jau tuō nau rezes* (< *es jau to nav redzējis* ‘neesmu redzējis’). Kā redzams šajos piemēros, fonētikā iezīmējas dziļajām tāmnieku izloksnēm (it īpaši Dundagai un Ancei) raksturīgā parādība, kad saīsinātie gala zilbes patskaņi mainījuši tā kvalitāti, kļūstot par šauro, retāk par plato *e*. Biežāk tas dzirdams substantīvu lokatīvā, piemēram, *uōste* (< *uostā*), *agrākes laikes* (< *agrākuos laikuos*), *skuōļe* (< *skuolā*), tādus vietas adverbos kā *iēkše* (< *iekšā*), *āre*, arī īpatnējāks *ārē* (< *ārā*), arī verbos, piemēram, *zveje* (< *zvejuo*), *zīve* (< *dzīvoju* (tag.)), *rezes* (< *redzējis*), un adverbā *divāte* (< *divatā*), kas ir tipisks Ances izloksnei. Vienā gadījumā parādās dziļajiem tāmniekiem raksturīgais infinitīvs, kam zudis piedēkļa garais patskanis un līdz ar to pagarinājies saknes patskanis: *kas viņ vaŗ atmīnt – višā:d jau gājs i* (< *kas viņu ‘to’ var atminēties* ‘atcerēties’ – *visādi jau gājis ir*). Samērā bieži saklausāma pilnīga vai daļēja labializācija: *oūkšā* (< *augšā*), *doūz* (< *daudz*), *broūc* (< *brauc*), *brāūks* (< *brauks*). Vienā gadījumā ticis saklausīts Dundagas pusē dzīvojošajiem tāmniekiem raksturīgais pusbalsīgais troksnenis nebalsīgā vietā: *te bi vaŗāg zīus* (< *te bija vairāk zivis*).

Košragā intervēts 1937. gadā dzimis vīrietis, kura tēvs bijis lībietis un tēvam abi vecāki bijuši lībieši, bet māte – latviete: *es skaītas nuô lībiēšiem – tēus maņ i lībiēc, uņ māt i laīviēf* ‘es skaitos no lībiešiem – tēvs man ir lībietis, un māte ir latviete’. Par godu tēvam pasē ierakstīta lībieša tautība, tomēr savu nacionālo identitāti viņš vairāk saista ar latviešiem: *paše aī maņ i lībiēc, bet es iērakstij tikaī viēna ziņa tikaī tapēc, ka..⁶ juô maņ tēus iī lībiēc, uņ māt i laīviēf. uņ tuôreīz, kad te sākās šitas te jaīmpadračs aī tiēm lībiēš kraītiēm [..] uņ tad viīsiēm večiēm lībiēšiem [..] ja es piēņem tuô toūtib uņ tuô ticīb, tad es varej rakstīt paše. nu, pa cik maņ tēus i lībiēc, ta es iērakstij paše, ka es i lībiēc. bet maņ būtibā tas nepatīk vairāk. tapēc kâ, kâ lai tuô pasāk, tapēc kâ.. tâ:d muļķīb – es i laīviēc gāl gala* ‘pasē arī man ir lībietis, bet es ierakstīju tikai vienā ziņā tātēc, ka mans tēvs ir lībietis, un māte ir latviete. un toreiz, kad te sākās šis jampadracis ar tiem lībiešu krastiem [..] un tad visiem veciem lībiešiem [..] ja es pieņemu to tautību un to ticību, tad es varēju rakstīt pasē. nu, tā kā mans tēvs ir lībietis, tad es ierakstīju pasē, ka es esmu lībietis. bet man būtībā tas nepatīk vairs. tātēc, ka, kā lai to pasaka, tātēc, ka.. tāda muļķība – es esmu latvietis galu galā’.

Informanta runātajā tāmnieku izlokšnē lielākoties ir dzirdams īso gala zilbju patskaņu zudums un garo patskaņu saīsinājums piedēkļos un gala zilbēs, tikai reizēm blakus tiek lietotas literārās valodas formas: *parasī tēus praīa runāt lībisk ļuōti lab* (< *parasti tēvs prata runāt lībiski ļuoti labi*), *tad, kad atļāu iēt muīms jūrâ kuraīm kaīraīm, tad mēs zvejuōjām, guôdavârc, piēc, septiņ, aīstuōņ, deviņ laī diēnâ. laīšu* (< *tad, kad atļāva iet mums jūrâ kuram katram, tad mēs zvejuojām, guodavārds, pieci, septiņi, astuoņi, deviņi laši dienā. lašu*). Šajos piemēros redzams, ka vīrietis savu runu pārveido, bet nav nosakāms, vai tā ir pielāgošanās intervētājiem, vai arī viņš tā runā ikdienā. Samērā regulāri košradznieks lieto labializāciju, piemēram, *toūtib* (< *tautību*), *oū:n* (< *auna*), *gloū:d* (< *glauda*), *oūkša* (< *augšā*), *šâūsmig* (< *šausmīgi* (adv.)).

No abām galvenajām lībiskā dialekta parādībām morfoloģijā biežāk saklausāms 3. personas verbu formu vispārinājums: *zīve es i rezējs veļl* (< *dzīvē es ir redzējis* ‘esmu redzējis’ *veļlu* ‘velnu’), *es skaītas nuô lībiēšiem* (< *es skaituos nuo lībiešiem*), *tad es atnāc us šejjē:n* (< *tad es atnācu uz šejieni*). Svārstības konstatētas gramatisko dzimšu lietojumā –

⁶ Piemēru pierakstā runas pārrāvumi atzīmēti ar divpunkti, izlaists teksts – ar divpunkti kvadrātiekvās.

reizēm tās tiek šķirtas: *mā̄ i lāviē̄f* (< *māte ir latviete*), dažreiz vērojama vīriešu dzimtes predikāta piesaistīšana sieviešu dzimtes subjektam: *viš tās zīus tiēk isķēfī* (< *visas tās zivis tiek izķerti* 'izķertas'). Salīdzinājumā ar citu minēto lībiešu runāto tāmnieku izkloksni, košradznieka runā nav pamanītas daudzskaitļa datīva formas ar *-im*, viņš saka: *visiēm vęciēm lībiēšiēm* (< *visiem vęciem lībiešiem*), bet ir saklausāms tāmniekiem raksturīgais pronomens *viš*, kas ne vienmēr tiek konsekventi lietots: *viš mañ iēdēu vęšēļ jē:r, aī, ou:n cisk, gāļ, svaī:g gāļ* (< *viņš man iedeva vęšļu jēru, aitu, auna cisku, gaļu, svaigu gaļu*). Kopumā vīrieša runātā tāmnieku izkloksne ir līdzīga citiem Lībiešu krasta iedzīvotājiem.

Mazirbes ciemā satikta 1913. gadā dzimusi lībiete, kurai abi vecāki bijuši lībieši: *mēs i lībiēši – māñ vęcāk i līvi* 'mēs esam lībieši – mani vecāki ir līvi'. Bet lībiešu valodu sieviete vairs neprotot: *es ne-kuō vaīs nepruōf. ka jau zīvuōi te, tad jau.. uñ tad, ka mēs atnāc atpakaļ, tas i deviņpačmite gadē, ta ja viš bi latviēš bi. skuōla gāi latviēš. bij gañ kâ:d lībiēš stuñ:ds bi, bet vaī ta muñs, bērniñ, bi kâ:d iñtres vairâk...* 'es neko vairs neprotu. kad jau dzīvoja te, tad jau.. un tad, kad mēs atnācām atpakaļ, tas ir deviņpadsmitā gadā, tad jau visi bija latvieši. skolā gāja latvieši. bija gan kādas lībiešu stundas, bet vai tad mums, bērniem, bija kāda interese vairs...' Vecāki savā starpā lībiski esot runājuši: *vęcāk jau paš save staīpe sarunai lībisk – es viš sapraī, kuō vīñ runa, bet es paī nevaī runat* 'vecāki jau paši savā starpā sarunājās lībiski – es visu sapratu, ko viņi runā, bet es pati nevaru runāt.'

Diezgan konsekventi lībietes runātajā izkloksnē saklausāms gala zilbju īso patskaņu zudums un garo patskaņu saīsinājums gan galotnēs, gan piedēkļos, turklāt samērā bieži vērojama beigu patskaņu kvalitātes maiņa dažādās vārdšķirās un locījumos, piemēram, lokatīvā: *tūkstuōt deviñsimt trīspačmite gade* (< *tūkstuot* 'tūkstoš' *deviñsimt trīspadsmitā gadā*), *deviņpačmite gadē* (< *deviņpadsmitā gadā*), *jūrmale* (< *jūrmalā*), *vakare* (< *vakarā*), *dikī patik meže* (< *dikti* 'ļoti' *patika mežā*), *skuōļē* (< *skuolā*), *kalñiņes* (< *kalniņuos*), *mūs valuōde – te jūrmaļ valuōdē* (< *mūsu valuodā – te jūrmalas valuodā*). Šajos piemēros redzams, ka sieviete biežāk lieto šauro patskani *e*, paretam arī plato *ē*, turklāt nereti pat vienā teikumā sastopamas abas skaņas. Lībietes runā saklausāmas arī īpatnējākas lokatīva un verbu formas, kā, piemēram, *vašarē* (< *vasarā*), *mugurē* (< *mugurā*), *Uļmañlaikē*

(< *Ulmaņlaikā*), *kuō:rs taīsē, taīsē paš tâ:ds sarīkuōjuṃs* (< *kuorus taisīja, taisīja paši tādus sarīkuojumus*), *jūf̄ jau kadreiz ceļēs aūkstāk* (< *jūra jau kādreiz ceļas aukstāk*). Līdzīgas formas fiksētas Ancē 2017. gadā. Salīdzinājumā ar citiem 2003. gadā intervētajiem lībiešiem, šīs informantes runātajā tāmnieku izloksnē no latviešu literārās valodas atšķirīga gala zilbju patskaņu kvalitāte vērojama arī nominatīvā: *tuṛ bi piēkte, seṣte klaš* (< *tur bija piektā, sešā klase*), *bet lielāke dāļ vis gāi jūrmale* (< *bet lielākā daļa visi gāja jūrmalā*), *jūrmale jau tâ:d balte kāp nestāu* (< *jūrmalā jau tāda baltā kāpa nestāv*), akuzatīvā: *a spaņņem̄ ņem̄, kā cilvėk̄ jem̄* (< *ar spaņņiem ‘spainiem’ ņem, kā cilvėki jem ‘ņem’*), tuōreiz *jau nebrauē a mašīnem̄* (< *tuoreiz jau nebrauca ar mašīnām*). Šaurais *e* reģistrēts arī vietas adverbos: *akal̄ izzeñ āre* (< *atkal izdzen ārā*), *ta tu iēmeī tani sule iēkše* (< *tad tu iemeti tanī ‘tajā’ sulā iekšā*), citos adverbos: *klēc vare stāvet vaļe* (< *klētis varēja stāvēt vaļā*), kā arī verbos: *dūrs vare vaļe acstāt* (< *durvis varēja vaļā atstāt*), *zīve* (< *dzīvuoju*), *stāste* (< *stāstīja*), *ustaīse* (< *uztaisīja*), *mēs viņ nedabe nuōmaksat* (< *nedabūja nuomaksāt*), *viņim̄s vaiže* (< *viņiems ‘viņiem’ vajadzēja*), *es tagad brīnes* (< *es tagad brīnuos*), *dañcei riņķi* (< *dancuoja riņķī*). Lībietes valodā vērojama tendence blakus izloksnes formām lietot arī literarizētas formas, piemēram, *mañ tēs gāi jūra, jā, visā:ds zīus bi jūre* (< *man tēvs gāja jūrā, jā, visādas zivis bija jūrā*), *jūra tik iēt* (< *jūrā tikai iet*), *ta tik vaṫ jūre iēt, ka..* (< *tad tikai var jūrā iet, kad..*), *nebi brīu jūra iēt* (< *nebija brīvi ‘atļauts’ jūrā iet*). Šādas svārstības liecina par pārmaiņām informantes valodā. Pēdējos divos piemēros arī redzams, ka sievietes valodā ir saklausāms kurzemnieku runai raksturīgais mīkstinātais *ɾ*: *jūre // jūra* (< *jūrā*), *Pasaū:ls kaṫš* (< *Pasaules karš*).

Tāpat kā lielākajā daļā aprakstāmo lībiešu arī šī sieviete mēdz lietot pilnīgu vai daļēju labializāciju: *bē:ns akal̄ oūzinaļ* (< *bērnus atkal audzināja*), *stēlls i ja-oūž, i palaks ja-oūž* (< *stelles ir jāauž, ir palags jāauž*), *dižrouš* (< *dižrauši ‘sklandrauši’*), *sakoūjas* (< *sakaujas*), *uñ ta tuōs jāūnuōs izvēd* (< *un tad tuos jaunos izveda*) // *joūnuōs, jāūns* (< *jauns*), *joūniba* (< *jaunībā*). Vienā gadījumā reģistrēts balsīga troksneņa pusbalsīgums: *ka viē:n liēg* (< *kad vienu liek*). Lībietes runā parādās dziļajās tāmnieku izloksnēm tipiska parādība, kad zūdot gala zilbes īsajam patskanim, izrunas atvieglošanai tiek iesprausts

patskanis: *putraî:m biēzpuṭēf* (< *putraimu biezputra*). Šī parādība ir bieži saklausāma dundadznieku runātajā tāmnieku izloksnē – iespējams, lībiete to ir pārņēmusi.

Atšķirībā no citiem promocijas darbā apskatītajiem lībiešiem mazirbnieces valodā reizēm dzirdami palatalizēti līdzskaņi, visbiežāk tas ir *l'*: *skuōl'* (< *skuola*), *skuō:l'* (< *skuolu*), *skuōl'e* (< *skoolā*), *pal'ik* (< *palika*), *pl'ū:ms* (< *plūmes*), *vil'ceñs* (< *vilciens*). Kā norāda M. Rudzīte (1964, 178), palatalizētie līdzskaņi varētu būt līdzīgi atbilstošajām lībiešu valodas skaņām; un tā kā šīs informantes lībiskā izcelsme ir spēcīgāka (proti, abi vecāki bijuši lībieši) nekā citiem šajā apakšnodaļā analizētajiem lībiešiem / to pēctečiem, viņas latviešu valodā vērojama stiprāka lībiešu valodas ietekme, un tas spilgtāk izpaužas arī sievietes runātajā tāmnieku izloksnē.

Morfoloģijā regulāri tiek lietotas 3. personas verbu formas 1. un 2. personas formu vietā: *tad mēs jūrmale taīsij uguñ* (< *tad mēs jūrmalā taisīja 'taisījām' uguni*), *mēs atnāc atpakaļ* (< *mēs atnāca 'atnācām' atpakaļ*), *uñ līvisk ar ziēdaj* (< *un līviski arī dziedāja*), *naṭ dabes* (< *nav dabūjis*), *es naṭ viens* (< *es neesmu viens*), *jūs vēl naṭ bīis piē tuô baznič?* (< *jūs vēl nav bijis 'neesat bijis' pie tuo baznīcu?*). Tikai retumis parādās literāras formas (kas mijas ar izloksnes formām), piemēram, uzrunājot intervētājus: *jūs gribat zērt?* (< *jūs gribat dzert?*).

Vīriešu dzimtes formas mijas ar sievietes dzimtes formām, piemēram, *jūf jau kadreiz ceļēs aukstāk, ta viš pakrīt apakaļ* (< *jūra jau kādreiz ceļas aukstāk, tad viņš 'tā' pakrīt atpakaļ*), *tas i pašāūsī liñ kleiñ mugurē* (< *tas 'tā' ir pašausta lina kleita mugurā*), *ta jūr i aīzsāl's* (< *tad jūra ir aizsalis 'aizsalusi'*), *es bi liē:l uōguōtaj* (< *es biju liela uoguotāja*).

Retumis dzirdama daudzskaitļa datīva galotne *-im*: *bēniñ* 'bērniem'. Gan datīvā, gan citos locījumos galotne *-im* mijas ar literāro *-iem*: *añ baļtiēm ķiēģeļiñ* 'ar baltiem ķieģeļiem', turpat blakus galotne *-iem* lietota konsekventāk: *añ baļtiēm ķiēģeļiēm*.

Šīs lībietes runā palaiķam parādās pronomens *mēs*, kas ir vairāk raksturīgs dundadznieku runātai tāmnieku izloksnei.

Kopumā vērtējams, ka mazirbnieces tāmnieku izloksne, salīdzinājumā ar citiem aplūkotajiem Lībiešu krasta iedzīvotājiem, ir izteiktāka, lai gan, salīdzinot ar Kurzemes iekšienē runāto tāmnieku izloksni, sevišķi Ancē un Dundagā, tā tomēr nav tik dziļa un šķiet

tuvāka nedziļajām tāmnieku izloksnēm.

Plašākam kontekstam un pētījuma ticamībai vairāku lībiešu vai to pēcteču runas materiāli iegūti arī no Nacionālās mutvārdu vēstures (NMV) krājuma: 4 informanti⁷ (dzimuši 20. gs. sākumā), ierakstīti 20. gs. 80., 90. gados, jaunāki materiāli ierakstīti Dundagas novadā 2014. un 2015. gadā (kopā 12 informanti) LU HZF folkloristu ekspedīcijā (2015. gadā piedaloties arī promocijas darba autorei).

20. gs. 80. gadu beigās Lūžņas ciemā intervēta 1906. gadā dzimusi sieviete (NMV–2), kas kā pēdējā Lūžņas pamatiedzīvotāja mirusi 1993. gadā (Zirnīte 2011, 59). Sievietes māte bijusi lībiete, mātes vecāki savā starpā runāja tikai lībiski, tēvs no arājiem, pati lībiski nerunā, bet valodu saprot. Informantes runā vērojamas izteiktas tāmniekiem raksturīgās iezīmes, piemēram, saīsinātas lokatīva formas, kur patskanis *e* mijas ar citiem patskaņiem: *meže* (< *mežā*), *liēla mugur̄suōme* (< *lielā mugursuomā*), *kuḗene* (< *kupēnā*), *kāpas iēkša* (< *kāpās iekšā*), *uōste iēkš* (< *uostā iekšā*). Sievietes runā saklausāms tāmnieku izloksnēm raksturīgais patskanis *e* gan 2. konjugācijas verbu vienkāršajā tagadnē, gan 2. un 3. konjugācijas vienkāršajā pagātnē: *viḗ zīve staciḗja* (< *viḗni dzīvuo stacijā*), *ta tik viš vare strādāt, ka nobei:z astuō:ḗ klaš* (< *tad tikai viḗš varēja strādāt, kad nuobeidza astuōņas klases*). Salikto verbu formās vērojams īso patskaņu zudums ne tikai gala zilbēs, bet arī piedēkļos: *mūs-mājas ne-kas cic nauḗ biḗš ka bē:rs* (< *mūsmājās nekas cits nav bijuši 'bijis' kā bēres*), *bi rezeḗš* (< *bija redzējuši*). Retumis saklausīta labializācija: *oūtobuš* (< *autobuss*), *brāuḗc* (< *brauca*). Reģistrēts Kurzemes izloksnēm raksturīgais patskaņu pagarinājums tautosillabiskos savienojumos: *nevaḗ dabut dārb nekuḗ* (< *nevar dabūt darbu nekur*), *a zīrg* (< *ar zirgu*), *uz Liēlīrb* (< *uz Lielirbi*). Informantes runā vērojama arī diftongizācija, kad patskanis *ē* pārvērties divskanī *ei*: *seḗd piē gal:d* (< *sēd pie galda*), *peḗcak* (< *pēcāk*), un monoftongizācija: *tas lībeš̄ kuōrs* (< *tas lībiešu kuoris*), *uḗ ziēma ju viš nevaḗ piēbrauḗkt* (< *un ziemā jau viḗš nevar piebraukt*). Fiksēts Dundagas pusei raksturīgais nebalsīgo līdzskaņu balsīgums: *pārnāg mājas* (< *pārnāk mājās*). Vārdā *guovs* līdzskaņa *v* vietā saklausāma arī *j* skaņa: *guōḗ, tiē guōḗs*, bet arī *guōu*. Šādu īpatnību promocijas darba autore saklausījusi arī Ancē un Dundagā. Bieži dzird datīva formas ar *-im*: *nuō ciḗiḗm // ciḗēḗm* (< *citiem*), *es kāp nuō*

⁷ Promocijas darbā NMV krājuma materiāli apzīmēti ar katram informantam unikālu kodu.

tiēm ratīn̄ āra (< *es kāpu nuo tiem ratiem ārā*), kā arī seno datīvu *viņiems* ‘viņiem’. Līdzīgi kā citi lībieši un viņu pēcteči, arī šī informante lieto no lībiešu valodas mantoto parādību, kad sieviešu dzimtes substantīvi tiek lietoti kopā ar vīriešu dzimtes pronomeniem vai sieviešu dzimtes substantīvi pārveidoti par vīriešu dzimtes substantīviem: *tiē kāis tā nesāp* (< *tie ‘tās’ kājas tā nesāp*), *tuōs dē:ls* (< *tuos dēles ‘dēļus’*), *cik vīn̄ bi tiē siēviēš* (< *cik viņi ‘viņas’ bija tie sievieši ‘tās sievietes’*).

1989. gadā Ventspilī intervēta 1910. gadā Lielīrbē dzimusi lībiešu valodas runātāja un dzejniece (mirusi 1989. gadā, NMV–19), kuras abi vecāki bijuši lībieši: *tēus un̄ māt̄, vīn̄ nuōmīr̄, vīn̄ runa sava stārpe tikaī pa lībisk̄, un̄ vīn̄ bi āb dīu nuō lībiēš̄ ziñt̄ – tēvam̄ bij̄ lībiēš̄ un̄ mātēi bij̄ lībiēš̄ vēcāķ̄. un̄ vīn̄ runa pa lībisk̄. un̄ ka es bij̄ maziñ, bij̄ trīs gād, es nemācej̄ pa laīvisk̄, es tikaī runa pa lībisk̄ viēn ‘tēvs un māte, viņi nomira, viņi runāja savā starpā tikai lībiski, un viņi bija abi divi ir no lībiešu dzimtas – tēvam bija lībieši un mātēi bija lībieši vecāki. un viņi runāja lībiski. un kad es biju maziņa, bija trīs gadi, es nemācēju latviski, es tikai runāju lībiski vien’*. Sieviete prata arī lībiski rakstīt: *neviēns nemāk pa viš Veñspil̄ pa lībisk̄ rakstīt koūt kuō, bet es raks̄* ‘neviens nemāk visā Ventspilī lībiski rakstīt kaut ko, bet es rakstu’.

Kā redzams, lībietes runāto tāmnieku izloksni veido tādas tipiskas lībiskā dialekta iezīmes kā īso gala zilbju zudums un garo patskaņu saīsināšana. Blakus vienkārši saīsinātiem beigu patskaņiem, vērojams arī patskaņa *e* vai *ē* lietojums gan substantīvos, gan verbos: *uōtre male* (< *uotrā malā*), *Veñspile* (< *Ventspilī*), *ta viš netik̄ vaīs skuōļē* (< *tad viņš netika vairs skuolā*), *ta viš muñs māce pa igaūnisk̄ un̄ pa lībisk̄ rakstīt* (< *tad viņš mums mācīja pa igauņiski un pa lībiski rakstīt*). Viņas runā vērojama arī citu lībiešu valodā reģistrētā labializācija (kaut arī nekonsekventā lietojumā): *koūt kuō* (< *kaut kuo*), *oūkšā* (< *augšā*), *soūc* (< *sauca*). Retumis fiksēta arī monoftongizācija: *tad ja nebij̄ tā, ka varej̄ nopirkt* (< *tad jau nebija tā, ka varēja nopirkt*). Atšķirībā no tāmniekiem, lībietes runā ne vienmēr tiek pagarināti patskaņi balsīgu līdzskaņu priekšā, kad zuduši beigu patskaņi: *ziñ uz mež* (< *dzina uz mežu*). Diezgan regulāri saklausāma vīriešu dzimte tur, kur latviešu literārajā valodā lietojama sieviešu dzimte: *viñam̄ bi briēsmig skaļš̄ balš̄* (< *viņam bija*

briesmīgi ‘ļoti’ skaļš balss ‘skaļa balss’), *uñ tā mēs tuōs svēdiē:ns pavadij tuŕ* (< un tā mēs tuos ‘tās’ svētdienas pavadījām tur), *tuōs garuō:zs* (< tuos ‘tās’ garuozas), *tik daūz tiē vārņs us tiēm staļļ juñtañ* (< tik daudz tie ‘tās’ vārņas uz tiem staļļu jumtiem), *tiēm siēviēšiem* (< tiem sieviešiem ‘sievietēm’), *Aññ bi neprecējiēs* (< Anna bija neprecējies ‘neprecējusies’), *tiē siēus* (< tie ‘tās’ sievas), *tiē cūks aŕ viš tik liēlig i bijuš* (< tie ‘tās’ cūkas arī visi tik lielīgi ir bijuši ‘visas tik lielīgas ir bijušas’), bet ir arī reti izņēmumi: *vīņ bi večāka meīŕ* (< viņa bija večākā meita), *zimuš uñ izaūguš* (< dzimusi un izaugusi). Otra tipiskākā lībiskā dialekta parādība, kad 3. personas verbu formas tiek lietotas arī 1. un 2. personā, tiek lietota samērā aktīvi: *tā mēs iŕ aūguš* (< tā mēs ir auguši ‘esam auguši’), *es ušlejas us tuō kāp oūkša* (< es uzšlejas ‘uzšlejos’ uz tuo kāpu augšā). Kā redzams, lībiete lieto dunadzniekiem raksturīgo fonētiski pārveidoto pronomenu *mēs*: *mēs gāi liē:l meīteñ piē vīņ vel skuōla stuñdas* (< mēs gāja ‘gājām’ lieli meiteņi ‘lielas meitenes’ pie viņa vēl skolā stundās). No literārās valodas atšķirīgs, bet ar tāmniekiem sakritīgs ir datīva formu lietojums: *mañ brālañ bi briēsmig viēgļ galū* (< man ‘manam’ brālim bija briesmīgi viegla galva), *us tiēm staļļ juñtañ* (< uz tiem staļļu jumtiem), *viñiēms* ‘viņiem’.

1997. gadā Pitragā ierakstīta saruna ar 1920. gadā dzimušu lībieti (NMV–2151), kurš nodarbojies gan ar galdniecību, gan zvejniecību. Par lībiešu valodas prasmi nav nekas zināms, bet, domājams, ka kaut ko sapratis. Miris 1998. gadā. Vīrieša runātā tāmnieku izloksne salīdzinājumā ar citiem šajā apakšnodaļā aprakstītajiem lībiešiem ir samērā dziļa un ar diezgan konsekventu īpatnību lietojumu, piemēram, gala zilbēs regulāri saklausāms patskanis *e* vai *ę* ne tikai substantīvu lokatīvā, bet arī nominatīvā un akuzatīvā: *aŕmije* (< armijā), *ciēme* (< ciemā), *pēde laiķe* (< pēdējā laikā), *kaflaiķe* (< karalaikā), *deviņe maiņe* (< devītā maijā), *māņes* (< mājās), *večāķe mās* (< večākā māsa), *Piŕraga paš piŕme mō:l taiši* (< Pitragā pašu pirmuo molu taisīja), *pa kreīse ruōķ* (< pa kreisuo ruoku), *liēlake tiēs te pa liē* (< lielākuo tiesu te pa līci). Platais vai šaurais *e*, vai pat *ę* saklausāms arī adverbos: *siēus māŕ divāte a tuō Liļiļ paliķ* (< sievas māte divatā ar tuo Liliju palika), *sāu reī:z gāi palīģe tēvañ* (< savu reizi gāju palīgā tēvam), *palīģe* (< palīgā). Jāatzīmē, ka tādi gala zilbju pagarinājumi ir raksturīgi Ances izloksnei. Informanta runā saklausīta gan daļēja, gan pilnīga

labializācija: *lāūkuṃs* (< *laukums*), *dēu noū:d* (< *deva naudu*). Fiksēta arī monoftongizācija priedēklī *nuo-*: *nopiṛk* (< *nuopirka*), *nosūze* (< *nuosūdēja*), *nobeñdeḡ* (< *nuobendēja*). Vienā vārdā reģistrēts mīkstinātais *r*: *kaṛš*. Paralēli pronomenam *mēs* tiek lietots arī Dundagas pusē raksturīgais *mēs*: *mēs biḡ tuṛ* (< *mēs bijām tur*). Diezgan regulāri saklausāms daudzskaitļa datīvs ar *-im*: *muṃs pašiṃ saṡ ciṛms šēiṭaṃ i, iēsaūkc i Skudṛciēms* (< *mums pašiem savs ciems šeitān* ‘šeit’ *ir, iesaukts ir Skudrciems*), *pa krūmiṃ* (< *pa krūmiem*), *a viñčiṃ* (< *ar vinčiem* ‘vinčām’), arī senais datīvs *viṇiēms* ‘viņiem’. Vīrietis, tāpat kā citi lībieši un tāmnieki, lieto vīriešu dzimtes formas *tur*, kur literārajā valodā ir sieviešu dzimtes formas: *tas kūc* (< *tas* ‘tā’ *kūts*), *tas vešelib* (< *tas* ‘tā’ *veselība*), *izeḡ biḡs mūžam* (< *izeja bijis* ‘bijusi’ *mūžam*), *viṇ speciā:l mācijiēs aṛ nebḡ* (< *viņa speciāli mācījies* ‘mācījiesies’ *arī nebija*). Pēdējais piemērs rāda, ka informanta runā vērojama arī otra tipiskākā lībiskā dialekta parādība – 3. personas verbu formu vispārinājums. Vīrieša valodā reģistrēti adverbji *jeb t. s. illatīvi*: *šēiṭaṃ* ‘šeit’, *teṭaṃ* ‘te’.

20. gs. beigās Miķeļtornī jeb Pizes ciemā sastapts vēl viens lībiešu pēctecis (1915.–1999. g., NMV–2106), kam abi vecāki bijuši lībieši, bet pats lībiski nerunāja. Vīrieša runā saklausāmas līdzīgas izloknes īpatnības, proti, substantīvu lokatīvā un vietas adverbos tiek lietots patskanis *ē* vai *ê*: *vašarē* (< *vasarā*), *katṛs kuōks jau, ta ka teic, i sava laiḡe cēṛtam* (< *katrs kuoks jau, tā kā teic, ir savā laikā cērtams*), *ârê* (< *ārā*). Informanta runā fiksēta daļēja labializācija: *igāūṇ zveḡniēk* (< *igauņi zvejnieki*), *jāūna laiḡa* (< *jaunā laikā*), *āūkš* (< *augšā*). Reģistrētas anceniēku runai līdzīgas saīsinātās verbu formas: *uṃ ta brīnas – tagat nau zīu –, kuṛ ta viš rašiēs?! (un tad brīnās – tagad nav zive ‘zivs’ –, kur tad viņš ‘tā’ radīsies?!).*

2014. gadā LU HZF rīkotās ekspedīcijas laikā Dūmelē intervēta 1938. gadā dzimusi lībiešu pēctece, kuras senči no tēva puses bijuši lībieši, tēvs vēl runājis lībiski, bet pati nerunā, jo pat vectēvs ar viņu runājis latviski, lībiešu valodu saprot daļēji. Klausoties sievietes runāto tāmnieku izlokni, uzreiz manāms, ka viņa pielāgo savu runu svešiniekam resp. intervētājam, lietojot literārās valodas formas, tomēr izloknes formas ir dominējošas. Kaut arī informante sarunas sākumā cenšas saglabāt garos patskaņus piedēkļu un gala zilbēs un īsos beigu patskaņus, brīvākā runā tipiskākās izloknes formas tomēr parādās:

kuô ta varēi paņēmt?! (< kuo tad varēja paņemt?!), kuô es tuŕ vaŕ liē:l, bēns, zīnt?! (< kuo es tur varu lielu, bērnš, zināt?!), mēs lik̄ tikaī kartupeļš (< mēs likām tikai kartupeļus), kâ tagat mēs tad svinējām svētkš (< kâ tagad mēs tad svinējām svētkus), mēs bijām čētri bēni (< mēs bijām četri bērni). Šajos piemēros redzams, ka sieviete lieto vairākas dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgās iezīmes, piemēram, saīsinātās infinitīvu formas, piemēram, *zīnt*, pronomenu *mēs*, arī priedēkli *ne-* ar plato *ę: šis vēl nēmāk (< šis vēl nemāk)*, 3. personas verbu formas citu personu vietā, kas tomēr mijas ar literārām formām. Arī vīriešu dzimtes formas sieviešu dzimtes formu vietā netiek lietotas konsekventi: *tiē plikiē pēdas pa tiēm grubešiem, kâ vispār tās kājš palik̄ klāt, kâ:d viņ bi nuôkrupuš̄ uņ uŕaî:n (< tie plikie pēdas ‘tās plikās pēdas’ pa tiem grubešiem, kâ vispār tās kājas palika klāt, kādi viņi bija nuokrupuši un utaini ‘kādas tās bija nokrupušas un utainas’), tuôs kumelič (< tuos ‘tās’ kumelītes), es vairāk nau žirdējs (< es vairāk nav dzirdējis ‘dzirdējusi’), es jau tad bij̄ meitēns (< es jau tad biju meitēns ‘meitene’), es bi jāunāk̄ pa viņ (< es biju jaunāka par viņu), mēs ābs brāuč̄ (< mēs abas braucām), māteî tēus (< mātei tēvs).* Kā redzams piemēros, informantes runā reizēm parādās daļēja labializācija: *āu:g (< auga), āužinaĵ (< audzināja)*, arī daudzskaitļa datīvs ar *-im* ir saklausāms: *maî bij̄ gul̄ piē durim̄ (< man bija gulta pie durvīm), vēd us kapim̄ (< veda uz kapiem).*

2014. gadā Kolkā satiktas trīs lībiešu pēcteces. Viena no tām ir 1926. gadā dzimusi sieviete, kuras māte un vecāmāte bijušas lībietes, kas runājušas lībiski, pati arī mazliet saprot lībiski, tēvs arī esot bijis lībietis, bet neesot sevi par tādu uzskatījis. Lai gan kolceniē mēdz lietot literārās valodas formas, piemēram, saglabā īsos beigu patskaņus: *es ęsmu lībiēte, maîma, vēcmāmiņa*, parādās arī vairākas lībiskā dialekta iezīmes, piemēram, 3. personas verbu formu vispārinājums: *bēņ mēs bi (< bērni mēs bija ‘bijām’), tâ:d cilvķek i bĵis (< tādi cilvķeki ir bijis ‘bijuši’)*, daudzskaitļa datīvs ar *-im*: *uz baznīcu gājam̄ vēcākiî lĵ (< uz baznīcu gājām vēcākiem līdz), us kapim̄ (< uz kapiem), tâdiî spuôkiî (< tādiem spuokiem).* Paretam saklausāmas arī lokatīva formas ar *ę: Latvijs laĵķ (< Latvijas laikā)*, saīsinātās verbu formas: *živeĵ (< dzīvoja)*. Atšķirībā no citiem lībiešiem labializācija nav saklausīta: *jaūniba (< jaunībā), taūta (< tauta).*

Kolkā intervēta 1926. gadā dzimusi kolceniene, kuras runātā tāmnieku izloksne ir samērā dziļa, piemēram, ir dzirdama dundadznieku runai raksturīgā parādība, kad nebalsīgie beigu līdzskaņi pārvēršas balsīgos: *krîd gabaĀ âra* (< *krīt gabali ārā*), *nebiĀ tig pārtikuš* (< *nebija tik pārtikuši*), pronomens *mēs* (< *mēs*), labializācija vārdā *joû* (< *jau*). Informantes runā blakus saīsinātiem beigu patskaņiem vērojama arī šo patskaņu kvalitātes maiņa: *skuôle* (< *skulā*), *Rîge* (< *skulā*). Vienā vārdā saklausīts mīkstinātais *r*: *kuĀš* (< *kurš*).

Trešā kolceniene dzimusi 1934. gadā. Viņas tēvs bijis lībietis, pati lībiski nerunā, zina tikai atsevišķus vārdus, piemēram, skaitīt no viens līdz desmit. Stāsta, ka lībieši savā starpā lībiski runājuši, bet bērniem valodu nav mācījuši: *nê, vîņ jau tâ, ka vîņ negribeĀ, ka mēs, bēn, ziĀd, vîņ runaĀ lîbiskĀ, uĀ muĀs jau nemâcĀ ne-kuô. paš vîņ runa sava stârpa a taĀc, a maĀms ta jau vîņ laĀviskĀ runaĀ, bet a taĀc lîbiskĀ lik vaĀa. ta laĀ mēs nesapruôt.* ‘nē, viņi jau tâ, kad viņi negribēja, ka mēs, bērni, dzirdam, viņi runāja lībiski, un mums jau nemācīja neko. paši viņi runā savā starpā ar tanti, ar mammu tad jau viņi latviski runāja, bet ar tanti lībiski lika vaļā. tad lai mēs nesaprotam.’ Kā redzams, sievietes runātajā tāmnieku izloksnē ir tipiskākās lībiskā dialekta iezīmes, piemēram, īso gala zilbju patskaņu zudums, garo patskaņu saīsinājums piedēkļos un gala zilbēs. Morfoloģijā saklausāms daudzskaitļa datīvs, 3. personas verbu formu un vīriešu dzimtes formu vispārinājums: *meĀtiĀ, palĀz ciĀiĀ!* (< *meitiņ, palīdzi citiem!*), *ta gāĀ ganuô, uĀ tad nuô rĀtiĀ, ka sazēĀ tās guôus, viš tās taĀc runa lîbiskĀ, uĀ es jau nekuô nesapraĀ, kuô vîņ runē* (< *tad gāja ganuos, un tad nuo rītiem, kad sadzēn tās guovis, visas tās tantes runā lībiski, un es jau nekuo nesapratu, kuo viņi ‘viņas’ runā*). Fonētikā var saklausīt patskani *ġ* gan substantīvos, gan verbos: *gāĀ jūrē* (< *gāja jūrā*), *runē* (< *runā, runāja*). Vienā vārdā fiksēta arī labializācija: *koĀns* (< *kauns*).

Mazirbē satikts 1942. gadā dzimis lībietis, kurš agrāk runājis lībiski, kaut arī skolā lībieši tikuši apsmieti, māte un vecāmāte mācējušas lībiešu valodu, tēvs bijis igauņis, kas uz Kurzemi atnācis no Sāmsalas. Vīrieša runātā tāmnieku izloksne ir līdzīga citu lībiešu runai, proti, zuduši gala zilbju īsie patskaņi, garie piedēkļu patskaņi palaikam saglabāti: *lîbiēš i citâ:d taĀtib, piēmēraĀ, nuôslēktâk vîņ tâ:d iĀ uĀ paš pa seviĀ vairâk, klusâk* (< *lībieši ir citāda tautība, piemēram, nuoslēgtāki viņi tādi ir un paši par sevi vairāk, klusāki*), morfoloģijā vērojams 3. personas formu lietošana citu personu vietā: *mēs i jūrmaĀniēk*

(< *mēs ir 'esam' jūrmalnieki*), daudzskaitļa datīvs ar *-im*: *pa ganiņ nāc tiē bērņ* (< *par ganiem nāca tie bērni*). Vīrietis savā raksturā ir noslēgts, mazrunīgs, tāpēc arī izloknes piemēru nav daudz.

2014. gadā satikta Pitragā dzīvojoša, bet Saunagā 1942. gadā dzimusi sieviete, kuras māte bijusi lībiete: *mān maīm bi tī:r lībiēte* (< *mana mamma bija tīra lībiete*), nav ziņu par to, vai pati lībiski runā. Tāmnieku izlokne lielākoties ir līdzīga citiem lībiešu pēctečiem. Fonētikā fiksēts patskanis *ɛ* gala zilbēs: *vēčēs laiķes* (< *vēcuos laikuos*), labializācija (gan pilnīga, gan daļēja): *ja ne-isloûc kâût kâ* (< *ja neizslauc kaut kâ*), *jasâûc palîge vīri* (< *jāsauc palīgā vīri*), *es biļ jāûnâka* (< *es biju jaunākā*), *âûg* (< *aug*), *Gâûja* (< *Gauja* (govs vārds)). Morfoloģijā mijas literārās valodas un izloknes formas, piemēram, verbu formu, t. sk. vīriešu dzimtes formu, lietojumā: *mēs biļ liē:l ģimeņ – deviņ bēn bi* (< *mēs bijām liela ģimene – deviņi bērni bijām*), *es jau bērs bi* (< *es jau bērs biju*), *es jau tâ paras̄ i biūs lēns* (< *es jau parasti ir bijis lēns 'esmu bijusi lēna'*), vērojami arī atšķirīgi locījumi no literārās valodas: *līz ceļiņ brīd* (< *līdz ceļiem brida*), *jâ, tâdem liēlem gruozeņ nes, tâ:d nesâmkrīķes bi* (< *jâ, tādiem lieliem gruoziem nesa, tads nesamkrīķis 'nesamgrozs' bija*).

2014. gadā Mazirbē intervēts 1927. gadā dzimis lībiešu pēctecis, kura māte bijusi lībiete, tēvs – latvietis. Vīrietis sevi uzskata par latvieti, kaut gan skolā kaut ko lībiski esot pratis runāt, bet ģimenē, ar citiem bērniem runājis tikai latviski. Arī sievasmāte bijusi lībiete. Informanta runātā tāmnieku izlokne ir līdzīga dundadzieku runai – ar plato *ɛ*, *ɛ̃* tiek runāti pronomeni *es* un *mēs*: *es nevar̄ acēretieš* (< *es nevaru atcerēties*), *mēs jau neteic̄ viņš, viņa, viš – kuô viš teic̄, kuř viš gâļ?* (< *mēs jau neteicām viņš, viņa, viš 'viņš' – kuo viš 'viņš' teica, kur viš 'viņš' gāja?*), arī negācija *ne-*: *tas jau negāļ pac* (< *tas jau negāja pats*), kaut paralēli tiek lietotas formas ar šauru *e*, *ē*. Informanta runā fiksēta Dundagas izloksnē mūsdienās vairs reti lietotā parādība, kad nebalsīgie līdzskaņi vārdu beigās kļūst balsīgi vai pusbalsīgi: *pulķ luôb biļ* (< *pulka 'daudz' luopu bija*), *bēn krīd âr nuô šūpul̄* (< *bērni krīt ārā nuo šūpuļa*). Regulāri tiek lietots daudzskaitļa datīvs ar *-im*: *es jau tiēm buřviim netic̄ nekuô* (< *es jau tiem burojiem neticu nekuo*), *es neziņ nekuô tâ:d pa buřviim* (< *es nezinu nekuo tādu par burojiem*), *nuô miēziim* (< *nuo miežiem*). Fiksēta arī labializācija: *rouzê* (< *raudzēja*), *kâûze* (< *kaudzē*). Vienā gadījumā konstatēta savdabīga verba forma – *noķêrš̄: zalķš̄ noķêrš̄*.

nebij liē:l, tâ:d viê:n vâ:rd, uñ es rēz, ka lēc pa priekš̄ uñ viřsu, nuôtuř uñ nevař nuôřit – tas muř nau tik liēls (< zalksi ‘zalktis’ nuokēruři, nebija liela, tādu vienu vardi, un es rēzdu, ka lēc pa priekšu un virsū, nuotur un nevar nuorīt – tas ‘tā’ mute nav tik liels ‘liela’). Šajā piemērā redzama arī cita lībiskā dialekta parādība, proti, vīriešu dzimtes vispārinājums: *tas muř nau tik liēls*. Vīrieša runā regulāri saklausāma arī 3. personas verbu formu vispārinājums: *es i bñis pjaūt (< es ir ‘esmu’ bijis pļaut)*. Verbs *pjaut* nav dzirdēts neviena cita informanta runā.

Tajā pašā gadā Lielirbē sastapta 1937. gadā dzimusi sieviete, kuras vecāki un vecvecāki bijuši lībieši. Pati lībiski nerunā, jo valoda neesot mācīta: *es nekuř nezīřdēģ lařviēš̄ valuô:d tâ, ka vñ saustařpeģ runāř, bet ař maniñ vñ runaģ tikař lařvisķ. uñ vñ lībisk runaģ tâ, lai es nesaprast – tuř taja bēřnañ ne viš iř jâzīřd. tâ. tâ mañ biģ. nu, es jau šuô tuô ta ka nuôjaūd uñ zinaģ ‘es nekur nedzirdēģu latviešu valodu tâ, ka viņi savstarpēģi runātu, bet ar mani viņi runāja tikai latviski. un viņi lībiski runāja tâ, lai es nesaprastu – tur tajā bērnam ne viss ir jâdzird. tâ. tâ man bija. nu, es jau šo to tâ kā nojautu un zināju’*. Kopumā informantes runātā tāmnieku izloksne ir līdzīga citu lībiešu pēctecū runai – samērā bieži dzirdami lībiskajam dialektam raksturīgie patskaņu saīsinājumi un zudumi: *vařara jau ne-kaš, bet ziēma viņiēms bi grūti, juô aīsaľ, uñ liēliē vēģ (< vasarā jau nekas, bet ziemā viņiem bija grūti, juo aizsala, un lielle vēģi), cñijas pret tiēm lībiēšiñ (< cñijās pret tiem lībiešiem), lībiēc, kas vēľ duômeģ, ka kaūt kuř viš piēziñs vařbūt tad lībiēš̄ ģimene ta ka es, piēmēram, bi (< lībietis, kas vēľ duomā, ka kaut kur viņš piedzimis varbūt tad lībiešu ģimenē tâ kā es, piemēram, biju)*. Sieviete lieto arī tāmniekiem raksturīgās senās datīva formas, vokāļu kvalitātes maiņu verbu formās, piemēram, *duômeģ (< duomā)*, substantīvos mēdz gan saglabāt, gan mainīt to beigu patskaņu kvalitāti, piemēram, *vařara (< vasarā)*, *ziēma (< ziemā)*, *lâũka (< laukā)*, *tani laĩke (< tanĩ laikā)*. Kā redzams, lībietes runā saklausāma arī daļēja labializācija: *lâũka (< laukā)*. Arī vīriešu dzimtes formu lietojums kopā ar sieviešu dzimtes formām ir reģistrēts: *es vâc tuôs galviñs (< es vâcu tuos ‘tās’ galviņas)*.

2014. gadā Sīkragā intervēts 1936. gadā dzimis lībiešu pēctecis, kura runātā tāmnieku izloksne ir uzskatāma par diezgan „dziļu”, jo tajā dzirdamas vairākas dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgas parādības, piemēram, saīsināto beigu patskaņu kvalitātes

maiņa substantīvu lokatīvā: *gade* (< *gadā*), *bērnibe* (< *bērnībā*), *Sikrage* (< *Sikragā*), *Kolķes pagaste* (< *Kolkas pagastā*), *veče māje* (< *vecā mājā*), *šķūnes* (< *šķūņuos*), *Miķēltuorna* (< *Miķeltuornī*), akuzatīvā: *a večēmāt* (< *ar večuomāti*), verbos: *jaduōme* (< *jāduomā*), *dabe* (< *dabūju*), adverbos: *pārsvare* (< *pārsvarā*). Vienā gadījumā fiksēta dundadznieku runai raksturīgā monoftongizācija vārdā *kumaš* (< *kumuoss*). Reģistrēta arī visam lībiskajam dialektam tipiskā labializācija: *doūz* (< *daudz*). Regulāri tiek lietots daudzskaitļa datīvs ar *-im*: *večākiṁ* (< *večākiem*), *Večvalkiṁ* (< *Večvalkiem*). Bieži netiek šķirta vīriešu dzimte no sieviešu dzimtes: *māi i ceļc* (< *māja ir ceļts* ‘celta’), *pa trijiēm daļiēm, nuō trijiēm daļiēm* (< *pa trijiem daļiem, nuo trijiem daļiem* ‘pa trijām daļām, no trijām daļām’), *tiē meīc* (< *tie meitas* ‘tās meitas’), bet *māz puīk* (< *maza* ‘mazs’ *puika*).

2015. gadā LU HZF rīkotās ekspedīcijas laikā intervēts 1925. gadā dzimis vīrietis, mežsargs, kura senči bijuši lībieši. Informanta runā saklausāmas substantīvu un verbu formas, kas beidzas ar garo *ē* vai *ē*: *virš vaivarē* (< *viršu vaivarā*), *zīvē tālāk līz galaṁ* (< *dzīvuo tālāk līdz galam*), *katrs būvē tuōlaik, kā nu katrs mātē* (< *katrs būvēja tuolaik, kā nu katrs mācēja*), *pat a ruōkaṁ varē parakt* (< *pat ar ruokām varēja parakt*), *visā:d varē būt* (< *visādi varēja būt*). Blakus šīm tiek lietotas arī formas, kas beidzas ar īso *e*, *ē* vai *a*: *mane laīke* (< *manā laikā*), *svaiḡe sniēga* (< *svaigā sniegā*), *ziēma* (< *ziemā*), *puṛva* (< *purvā*), *Kolķes raga* (< *Kolkas ragā*), *zīve tā:l* (< *dzīvuo tālu*). No literārās valodas atšķiras arī vairāku locījumu lietojums: *tuōlaik biṁ muōde aṛ karuōziṁaṁ medīt* (< *tuolaik bija muodē ar karuodziņiem medīt*), *vēlāk tad jau aṛ vilkaṁ mazāk krāmejas* (< *vēlāk tad jau ar vilkiem mazāk krāmējās*), *tā:d aūkļ ušiēt ik pa gabaliṁ* (< *tāda aukla uzsieta ik pa gabaliem*), *nuō agrākiṁ laikiṁ* (< *nuo agrākiem laikiem*), *visā:d gāi pa kaṁ laikiṁ* (< *visādi gāja pa kara laikiem*), *vīṅs maṁm aṛ rakstīj pa tiēm lībiēš ciēmiṁ* (< *viņas mamma arī rakstīja par tiem lībiešu ciemiem*), *nuō Slīteṫs Zilajiṁ kalniṁ bi jūr līz Slīterei* (< *nuo Slīteres Zilajiem kalniem bija jūra līdz Slīterei*), *zinātniēkiṁ nepatīk* (< *zinātniekiem nepatīk*), *viṅiṁ* (< *viņiem*), *visiṁ* (< *visiem*). Piedēkļos vērojams patskaņu zudums vai divskaņu monoftongizēšanās: *preṅniēk* (< *pretinieki*), *uōgat* (< *uoguot*), *pie Lāž uōzaḷ* (< *pie Lažu uozuola*). Arī labializācija ir

saklausīta, bet nekonsekventā lietojumā: *doūz* (< *daudz*), *joû:n koṃplekī* (< *jaunu komplektu*), *jaûnâûziī* (< *jaunaudzīte*). Vienā gadījumā fiksēts pronomens *mēs*.

Tajā pašā gadā Košragā satikts kāds 1929. gadā Saunagā dzimis vīrietis ar sievu, kas dzimusi 1936. gadā. Vīrieša tēvs bijis zvejnieks, latvietis, māte bijusi lībiete, pats nerunā lībiski, pat neuzskata sevi par lībieti. Sievas tēvs arī bijis lībietis, bet pati nerunā lībiski, jo valodu neesot varējusi iemācīties: *es nevarēj iemācitiēs – nu, es iemācas, es šuôvakaĀ viīs ziī, bet nuô rīī es vaīrak ne-kuô neziī. bet kuô es iēs muôcitiēs, vaī ne?* ‘es nevarēju iemācīties – nu, es iemācos, es šovakar visu zinu, bet no rīta es vairs neko nezinu. bet ko es iešu mocīties, vai ne?’ Sievietes māte lībiešu valodu esot sapratusi, bet tajā nav runājusi: *mān maīm nebi lībiēī, maīm teīc: es jau sapraī, kuô vīī runāī. bet, nu, vīī aī nebi iemācījusiēs lībiskī, bet vīī teīc, vīī sapraī viīs, nu, kuô runāī* ‘mana mamma nebija lībiete, mamma teica: es jau sapratu, ko viņi runāja. bet, nu, viņa arī nebija iemācījusies lībiski, bet viņa teica, viņa saprata visu, nu, ko runāja’.

Analizējot vīrieša runu, vērojamas vairākas dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgas īpatnības, piemēram, diezgan regulāri saklausāms patskanis *e* un *ê* vairāku vārdšķiru gala zilbēs, piemēram, substantīvu lokatīvā: *liēle muiž* (< *lielā muiža*), *es jau bij kâdes piēces viētes* (< *es jau biju kâdās piecās vietās*), *mugure* (< *mugurā*), *iēkše* (< *iekšā*), *âre* (< *ārā*), *bērnibē* (< *bērnībā*), *gadê* (< *gadā*), *divâtê* (< *divatā*), *êduômajes* (< *ieduomājās*), *aprečejes* (< *apprecējās*), *âpstâjês* (< *apstājās*). Fiksēta priedēkļa *ie-* pārvēršanās par *e-*: *es eroû:g* (< *es ieraugu*), *ebraûc* (< *iebrauca*). Saklausīta pilnīga vai daļēja labializācija: *Loûkmuīž* (< *Laukmuīža*), *joû:n māī* (< *jaunu māju*), *loūka* (< *laukā*), *uz oûkš* (< *uz augšu*), *brâûc* (< *brauca*), *âû:zs* (< *audzis*), *taīsiī tuô tâûcnâm* (< *taisīja tuo tautasnamu*). Vienā gadījumā novērots balsīgs līdzskanis nebalsīgā vietā: *a ruôkaĀ jaliēg* (< *ar ruokām jāliek*). Informanta runā konstatētas svārstības verbu lietojumā, proti, blakus 3. personas formu vispārinājumam, kā, piemēram, *es eroû:g, ka vīī i male* (< *es ieraugu, ka viņi ir malā*), *es i Saūnaga piēzīms* (< *es ir ‘esmu’ Saunagā piedzimis*), tiek lietotas literārās valodas ietekmētas formas, piemēram, *mēs atnācaĀ* (< *mēs atnācām*), *iēlikamiēs* (< *ielikāmies*). Arī vīriešu dzimtes formu vispārinājums nav konsekvents: *tas êšaĀ jau bi švāk* (< *tas ‘tā’ ēšana jau bija švaka*), *tad jau tuômêr tā jû:r bi tâ:d skaīstâk, te kâps bij skaīstâk* (< *tad jau tuomēr tā*

jūra bija tāda skaistāka, te kāpas bija skaistāki ‘skaistākas’).

Sievietes runātajā tāmnieku izloksnē nav konsekvents dzimšu un personu lietojums: *sevišķa skuōla es nau gājuš (< sevišķā skuolā es nav ‘neesmu’ gājusi), nu, ka maņ vairāk pašam nebi aīc, nu, kuļ lai es dabu tuō vīļ?! (< nu, kad man vairāk pašam ‘pašai’ nebija aitas, nu, kur lai es dabūju tuo vilnu?!), vēcākā mās tas akaļ jau gāj piē siē:n (< vēcākā māsa tas ‘tā’ atkal jau gāja pie siena), tiē kāps bi pilņ a tiēm buņkuriēm (< tie ‘tās’ kāpas bija pilni ‘pilnas’ ar tiem bunkuriem), tāt: d straū:m i biūs (< tāda straume ir bijis ‘bijusi’), klēri nodēzs (< klēte ‘klēts’ arī nuodedzis ‘nodegusi’).* Informantes runā saklausīts Dundagas pusē izplatītais personas pronomens *mēs: mēs nuō Duņdag (< mēs nuo Dundagu ‘Dundagas’).* Reģistrēta īpatnēja piederības pronomena *tavs* datīva forma: *taū tēvam ēvelbeņķis (< tavam tēvam ēvelbeņķis).* Vienā gadījumā fiksēts pusbalsīgs līdzskanis: *bē:n bi jā-abad (< bēri bija jāapada).* Kopumā sievietes runātā tāmnieku izloksne daudz neatšķiras no citu šajā apakšnodaļā apskatīto lībiešu un lībiešu pēcteču izloksnes.

Apskatot šajā apakšnodaļā analizēto lībiešu un to pēcteču runu, secināms, ka viņi pamatā runā tāmnieku izloksnē ar reģionam raksturīgajām valodas parādībām, bet tā tomēr nav tik dziļa kā kaimiņos dzīvojošajiem anceniekiem un dundadzniekiem, kā arī pārējiem t. s. dziļajiem tāmniekiem. Viens no iemesliem šādam pamatojumam varētu būt iedzīvotāju migrācija un dažādie etniskie un lingvistiskie kontakti, kas gadu simtiem skāruši Lībiešu krasta teritoriju. Kā uzsvēris sociolingvists un dialektologs Deivids Britens (*David Britain* 2009, 152), mobilitāte reģiona iekšienē (*intra-regional*) pastiprina supra-lokālo (*supra-local*) struktūru. Sociālā un ģeogrāfiskā mobilitāte šādās supralokālajās zonās veicina kontaktu rašanos starp dažādiem valodas paveidiem (dialektiem / izloksnēm), kā rezultātā laika gaitā var rasties reģionālie koinē – supralokālie valodas paveidi, kas veicina valodas reģionālo paveidu nivelēšanos, to daudzveidības samazināšanos. Šis process sevišķi spilgti izpaužas Lībiešu krasta teritorijā runātajā tāmnieku izloksnē, kur dažādu vēsturisku, politisku, sociālekonomisku u. c. apstākļu dēļ notikusi latviešu valodas izlokšņu modifikācija, ietekmējot lokāli runāto valodas paveidu unikalitāti. Savu iespaidu noteikti atstājusi arī skola – tajā lībieši apguva latviešu rakstu valodu.

3. Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās sistēmas raksturojums

Analizējot dažādu paaudžu runu, ir iespējams noskaidrot izlokšņu parādību dinamiku, bez kā nevar iztikt nevienā mūsdienīgā pētījumā. Lai gan par dinamiku izloksnēs runāts jau krietni agrāk, tā, piemēram, tāmnieku izlokšņu pētniece M. Graudiņa, rakstot par dažām mainīgām un noturīgām dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskajām īpatnībām, saka: „Izloksnes mūžā gan 30–50 gadu nav visai garš laika sprīdis, un lielas pārmaiņas tajā nav gaidāmas. Taču salīdzinājums var parādīt un arī rāda izlokšņu attīstības tendences un ļauj zināmā mērā spriest par to, kādas izlokšņu īpatnības ātrāk pakļaujas dažādām ietekmēm, kādas ir vairāk noturīgas.” (Graudiņa 1972, 151) Arī B. Bušmane, aprakstot Nīcas izloksni, dod norādes par runas īpatnību lietojumu: „Anaptikse sastopama reti – tikai dažu Nīcas austrumdaļas visvecākās paaudzes pārstāvju runā [..].” (Bušmane 1989, 96)

Izlokšņu parādību analīze rāda, ka dialektālās fonētikas iezīmes nereti ir visplašāk pārstāvētas un vismazāk pārmaiņu skartas, jo izlokšņu runātāji ne visas fonētiskās parādības savā valodā apzinās un cenšas pielāgot vai kādā veidā pārgrozīt. Tieši pēc fonētiskajām pazīmēm ir iespējams cilvēku identificēt kā tāmnieku izlokšņu runātāju, arī kādu laiku dzīvojot ārpus savas dzimtās vietas. Tomēr nevar noliegt, ka mūsdienās dziļās tāmnieku izloksnes ir mainījušās kā sistēma kopumā, ietekmējot arī fonētikas līmeni.

Šajā nodaļā ir aprakstīta Piltenes, Ziru, Zlēku, Ugāles, Popes, Puzes, Dundagas un Ances izloksnes fonētiskā sistēma, raksturojot šo izlokšņu tipiskākās īpatnības gan vokālismā, gan konsonantismā. Pētāmo izlokšņu fonētiskais materiāls salīdzināts ar citām Kurzemes izloksnēm – nedziļajām tāmnieku un vidus dialekta kursiskajām izloksnēm. Izlokšņu parādību salīdzināšanai noder arī pētījumi par lībiskā dialekta Vidzemes izloksnēm (Ādamsons 1959, 267–268; Putniņš 1976, 51–62).

3.1. Zilbe

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā citās lībiskajās izloksnēs, zilbes centrā var būt ne tikai monoftongi vai diftongi, bet arī sonanti, piemēram, *mīkl̥*, *nikņs*, *uōt̥rs*. Lai atvieglotu šādu vārdu izrunu, tāmnieki pirms sonanta mēdz iespraust kādu patskani, piemēram, *mīkal̥* (< *mīkla*), *ziēsaṁ* (< *dziesma*), *uōt̥r̥s* (< *uotrs*) (sk. Rudzīte 1964, 155).

Tāmnieku izloksnēs zilbes tips, kas sastopams uzsvērtās zilbēs, tiek saukts par kāpjoshi diftongisku, kad vērojams spēka pieaugums pret zilbes vidu, piemēram, *aĕ* (< *aka*), *laš* (< *lasa*), *puĕĕ* (< *putra*) (Ābele 1926, 22; Rudzīte 1964, 155).

Par šajā apakšnodaļā minētās parādības noturīgumu arī 21. gs. analizētajās dziļajās tāmnieku izloksnēs liecina tālāk šajā nodaļā iekļautie piemēri.

3.2. Uzsvars

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, gluži kā latviešu literārajā valodā, vārda uzsvars pārsvarā ir uz pirmās zilbes, piemēram, *daĕps* (< *darbs*), *izglĕtib* (< *izglĕtĭba*), *nedĕĭ* (< *nedĕĭa*), arī salikteņos, piemēram, *biĕsputĕ* (< *biezputra*), *ašĭņdĕš* (< *asinsdĕsa*), *gĕdlaĭks* (< *gadalaĭks*) (sk. arī Endzelĭns 1951, 29–30; Rudzīte 1964, 155–156).

Atsevišķos vārdos, tāpat kā literārajā valodā, uzsvars ir uz otrās zilbes, piemēram, aizpriedĕkĭiem *pa-*, *ne-*: *pa'višam*, *ne'kas*, savienojumos ar partikulu *-pat*: *tĕ'pat*, *te'pat*, kā arī superlatīvos ar *vis-*: *vis'labakaĭs* (< *vislabĕkaĭs*), *vis'riņķe* // *vis'riņķi* (< *visriņķĭ* 'visapkĕrt'), *vis'maz* (sk. arī Endzelĭns 1951, 30).

Reizĕm dziļajās lĭbiskajās izloksnĕs zilbju akcentĕšanĕ otrĕs zilbes uzsvars saklausĕms arī emfĕtiskĕ runĕ, kad otrĕ zilbe var tikt uzsvĕrta arī citos vĕrdos: *ĕr'kĕrtig skaĭsĭ* (< *ĕrkĕrtĭgi skaĭsti*), *muĭ pa'vĕrušĕ* (< *muti pavĕrušĭ*), *iĕt pa'lĕgdamiĕs* (< *iet palĕĕdamies*) (par to arī Rudzīte 1964, 155).

J. Endzelĭns (1951, 31–32) uzsver, ka tāmnieku izloksnĕs otrĕs zilbes jeb svĕrstĭgs pirmo divu zilbju uzsvars var bĕt arī bez emfĕtiskas artikulĕcijas, piemĕram, priedĕkĭverbos *ĕgĕj*, *pegĕj*, *nomiĕrt*, kas radušies no *ie'gĕja*, *pie'gĕja*, *nuo'miĕrt*.

3.3. Intonĕcijas

Lĭbiskĕ dialekta izloksnĕm ir raksturĭgas divas pamatintonĕcijas: stieptĕ un lauztĕ (par to arī Rudzīte 1964, 156–157). Stiepto intonĕciju ierasts apzĭmĕt ar cirkumfleksu (~), lauzto apzĭmĕ ar jumtiņu (^), piemĕram, *mĕĭ* (< *mĕja*), *droĕks* (< *draugs*), *iĕt* (< *iet*), *strĕdat* (< *strĕdĕt*).

Tāmnieku izlokšnēs krītošā intonācija ir saplūdusi ar laužto, ko apzīmē ar jumtiņu, kam pievienots divnieks (^2), piemēram, *aizvest*² (< *àizvest*), *lauzt*² (< *laùzt*). Piemēru pierakstā vienkāršības labad promocijas darbā šis sakritums netiek norādīts.

Pētāmajās izlokšnēs saklausāmas arī sekundāras intonācijas: kāpjoši krītoša (˘), laužti krītoša (^:) un stiepti krītoša (~:), piemēram, *gād* (< *gadi*), *valuô:d* (< *valuoda*), *skuô:l* (< *skuoła*). Laužti un stiepti krītošā intonācija rodas balsīga līdzskaņa priekšā, aiz kā zudis patskanis, kāpjoši krītošā intonācija rodas, ja pagarina īsu patskani balsīga līdzskaņa priekšā, aiz kura zudis patskanis.

Būtiski piebilst, ka ne visas sekundārās intonācijas dzirdamas visās pētāmajās izlokšnēs. A. Ābele (1934, 114) raksta, ka Dundagā ir reģistrēta krītošā un laužti krītošā intonācija. Krītošā esot radusies sekundāri pagarinot īsu saknes patskani, savukārt laužti krītošā – sekundāri pagarinot garu patskani ar laužto intonāciju.

Intonācijas ir viena no stabilākajām izlokšņu parādībām, ko pārmaiņas skar vismazāk, tas novērojams arī mūsdienās, ko pierāda pētāmās izlokšnes, kur joprojām dominē augstāk aprakstītās intonācijas.

3.4. Vokālisms

Dziļajās tāmnieku izlokšnēs pamatā sastopami tie paši patskaņi un divskaņi, kas latviešu literārajā valodā. Atšķirības ir vērojamas atsevišķu vokāļu apzīmēšanā, kā, piemēram, tiek šķirts šaurais *e*, *ē* no platā *e*, *ē*, ko apzīmē ar *ę*, *ę̄*, un pusplatais *e*, ko apzīmē kā *ę*. Divskanis *au* labializācijas rezultātā mēdz pārvērsties par divskani *âu* vai pat *ou*.

Visvairāk pārmaiņas vokālismā ir skārušas gala un piedēkļa zilbes, mazāk priedēkļa un saknes zilbes.

3.4.1. Gala zilbju vokālisms

Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskajā sistēmā viena no tipiskākajām un arī noturīgākajām īpatnībām vokālismā ir gala zilbju īso patskaņu zudums, piemēram, *maĩm* (< *mamma*), *valuôd* (< *valuoda*), *cilvêķ* (< *cilvēķi*), *atmiņs* (< *atmiņas*). Šī parādība vēl joprojām regulāri sastopama visās tāmnieku izlokšnēs, lai gan arī šī šķietami noturīgākā lībiskā dialekta parādība ir pakļauta literārās valodas ietekmei, par ko liecina svārstības

formu lietojumā, kad viena informanta runā paralēli izlokšņu formām tiek lietotas literārajai valodai pietuvinātas formas, piemēram, *vēdēkla mañ iñ jēļgauniēc* (< *vedēkla man ir jēļgavniece*) (Ugālē, siev., dz. 1957. g.), *uñ ta pēc tañ mañ piēzīm Liñda* (< *un tad pēc tam man piedzima Linda*) (Popē, siev., dz. 1944. g.), *aĩtas ať. aĩc bi kuōpa ať, [..]* (< *aitas arĩ. aitas bija kuopā arĩ, [..]*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.).

Šīs runas īpatnības ietekmē radušies divi citi pārveidojumi. Pirmkārt, īsajam patskanim zūdot aiz balsīga līdzskaņa, pagarinās iepriekšējās zilbes īsais patskanis, piemēram, *rād* (< *radi*), *gād* (< *gadi*), *zēm* (< *zeme* vai *zemi*), *māls* (< *malas*), *asiñvād* (< *asiñvadi* ‘asinsvadi’), *izzĩn* (< *izdzina*), *Vĩls* (< *Vilis*), *us Vēntspĩl* (< *uz Ventspili*), *us pļāu* (< *uz pļavu*). Otrkārt, īsajam patskanim zūdot aiz nebalsīga līdzskaņa, pagarinās iepriekšējais nebalsīgais līdzskanis, piemēram, *cep* (< *cepa*), *palĩk* (< *palika*), *smuķ* (< *smuki*), *puķ* (< *puķe* vai *puķi*), *garš* (< *garša*), *plātrauš* (< *plātsrauši*), *kriēcš* (< *kriecis* ‘grozs’), *ķuocš* (< *ķuocis* ‘grozs’), *dikĩ švak* (< *dikti švaki* ‘ļoti slikti’). Šī īpatnība ir vienlīdz raksturīga visām tāmnieku izlokšnēm, kur zūd gala zilbes īsie patskaņi. Par gala zilbju īso patskaņu zudumu un no tā izrietošajām fonētiskajām pārmaiņām vārda saknē plaši rakstījusi M. Rudzĩte (1964, 176; 1995, 69), norādot uz lĩbiešu valodas ietekmi.

Zūdot īsajiem galazilbju patskaņiem, veidojas zilbiski sonanti. Lai vairĩtos no šādiem grūti izrunājamu līdzskaņu savienojumiem, dziļajās tāmnieku izlokšnēs mēdz veidot patskaņu savienojumus ar attiecĩgiem skaneņiem, piemēram, *ziēšañ* (< *ziēsñ* < *ziesma*), *puāť* (< *puť* < *putra*), *vēťať* (< *vēťť* < *vēťtra*), *ciťšañ* (< *ciťšñ* < *cirsma*), *sakēñ* (< *sakñ* < *sakne*), *egēl* (< *egl* < *egle*), *knišēl* (< *knišl* < *knišli*), *dubeļ* (< *dubl* < *dublĩ*), *āťať* (< *āťť* < *ātri*). Šī tāmnieku izlokšnēm raksturīgā īpatnība mūsdienās fiksēta tikai vecākās paaudzes Ances, Dundagas un Popes izlokšnes informantu runā. Kā rāda LU LaVI izlokšņu arhĩva materiāli, šī parādĩba senāk – 1963. gadā – fiksēta arĩ Piltenē: *cepeĩs* (< *ceplis*); Zirās: *putĩñs* (< *putns*), *uōťaťs* (< *uotrs*); Zlēkās: *tā:d spriķ žuo:g i stipār* (< *tādi spriķa* ‘zedeņu’ *žuogi ir stipri* ‘izturĩgi’). Jāuzsver, ka jau 1963. gadā Zlēku izlokšnē viena un tā paša informanta runā fiksēts šo formu paralēls lietojums: *ziē:d vēl stipť* (< *dziedi* ‘sijas’ *vēl stipri* ‘stipras’). 1954. gadā patskaņu iespraudums reģistrēts arĩ Ugāles izlokšnē: *četur* (< *četri*), *āťur* (< *ātri*), *stipurs* (< *stiprs*) (sal. Grauds-Graudevics 1927, 22). Jaunākie

vērojumi rāda, ka mūsdienās dziļajās tāmnieku izloksnēs arvien vairāk tiek lietotas paralēlformas, priekšroku dodot tam izrunas variantam, kas tuvāks literārajai valodai, tā, piemēram, viena informanta runā var saklausīt gan *sak̄eņ* un *sak̄ņ*, gan *pūtar* un *pūtr̄*, gan *m̄ikal̄* un *m̄ikl̄*, gan *zīesām̄s* un *zīēsm̄s*. Šāda tendence norāda uz šīs parādības pakāpenisku izzušanu arī tajās izloksnēs, kur tā vēl aizvien ir novērota, proti, Ancē un Dundagā, retāk – Popē.

Arī garo vokāļu īsināšana vēl aizvien ir viena no tipiskākajām dziļo tāmnieku izlokšņu īpatnībām. Garumu īsinājumi, resp., garo patskaņu saīsināšana un divskaņu pārveidošana par īsajiem patskaņiem ir viena no raksturīgākajām lībiskā dialekta fonētiskajām īpatnībām, kas radusies lībiešu valodas ietekmē (sk. Rudzīte 1964, 151; Rudzīte 2005, 63). Iespējamu lībiešu valodas ietekmi šīs parādības izcelsmē pamato M. Graudiņas veiktie nedziļo tāmnieku izlokšņu pētījumi (sk., piemēram, Graudiņa 1958b, 58), kur redzams, ka *-e* resp. *-e* galotnes *-a* vietā vērojams izloksnēs, kas atrodas tuvāk Lībiešu krasta teritorijai, tātad lībiešu izplatības areālā. Mūsdienās šī īpatnība dziļajās tāmnieku izloksnēs vēl ir plaši sastopama, lai gan tās lietojums runātāju (sevišķi jaunākās paaudzes) vidū arvien sarūk. Garo patskaņu īsināšana par attiecīgajiem īsajiem patskaņiem vērojama gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa lokatīvā, piemēram, *skuōla* (< *skuōlā*), *laika* (< *laikā*), *bērnibe* (< *bērnībā*), *puše* (< *pusē*), *krāsni* (< *krāsni*), *spaņni* (< *spannī* ‘spainī’), *mājas* (< *mājās*). Šādi īsinājumi vēl aizvien saklausāmi visās pētāmajās izloksnēs visu paaudžu runātāju valodā, savukārt vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runā reizē ar vokāļu kvantitātes pārveidojumiem vērojama arī to kvalitātes maiņa, kad literārās valodas vienskaitļa un daudzskaitļa lokatīva beigu patskaņi *ā*, *ī*, *ū* un divskanis *uo* var pārveidoties par *e*, *e* vai *a*: *laūke* (< *laukā*), *stāl̄e* (< *stallī*), *lēde* (< *lēdū*), *krāsna* (< *krāsni*), *ganēs* // *ganes* // *ganas* (< *ganuos*). 2022. gadā kādas 93 gadu vecas puzenieces valodā fiksētas saīsinātas lokatīva formas gan ar platu *e*, gan šauru *e*: *vak̄ar̄e* (< *vakarā*), *veikale* (< *veikalā*), *mežniēcibe* (< *mežniecībā*). Dundagā un Ancē regulārāk nekā citās tāmnieku izloksnēs saklausāmas vienskaitļa un daudzskaitļa lokatīva formas, kas beidzas ar patskani *e* // *e* vai *a*: *man̄e laik̄e* (< *manā laikā*), *tani laik̄e* // *laik̄e* (< *tani* ‘tajā’ *laikā*), *skuōl̄e* (< *skuōlā*), *riņķ̄e* // *riņķ̄e* (< *riņķī*), *māje*s (< *mājās*), *diēne*s (< *dienās*), *kāze*s (< *kāzās*), *ciēme*s (< *ciemuos*), *paš̄e novem̄be*ř *bēge*s (< *pašās novembra beigās*) (Dundagā); *laūke* // *loūke* (< *laukā*), *laūkes*

(< *laukuos*), *dârze* (< *dârzā*), *meže* (< *mežā*), *pļaves* (< *pļavās*), *lejes* (< *lejās*) (Ancē); *ganēs* // *ganes* // *ganas* (< *ganuos*), *grāvas* (< *grāvjuos*), *raīas iekša* (< *ratuos iekšā*), *stallē iekš* (< *stallī iekšā* ‘*kūtī*’), *šķūne* // *šķūne* // *šķūna* (< *šķūnī*), *vēcas laīkas* (< *vēcuos laīkuos*) (Ancē un Dundagā). Visbiežāk saīsinātie gala zilbju patskaņi pārvēršas par *ē*, kas visbiežāk reģistrēts Dundagā, vai par *e*, kas biežāk sadzirdams Ancē, retāk var saklausīt fonēmu *a*, kas fiksēts gan Ancē, gan Dundagā, bet mēdz būt arī izņēmumi, kad Ancē tiek lietots platais *ē*, bet Dundagas izloksnē šaurais *e*, piemēram, *ciēmes* (Dundagā), *ciēmēs* (Ancē). Tas fiksēts arī LU LaVI Ances izloksnes materiālos: arī tur lokatīva formās lietots platais *ē*, piemēram, *katrē mežē* (< *katrā mežā*), *pašē ga-luô^otnē* (< *pašā galuotnē*), *pāgstē* // *pagastē* (< *pagastā*), *rūdņēs* (< *rudeņuos*), *gābliņēs* (< *gabaliņuos*). Īpatnējāka daudzskaitļa lokatīva galotne līdzās *-ēs* konstatēta kādas 1931. gadā dzimušas dundadznieces runā – *nuô bērnīb es i vařakiēs viētēs biīs* (< *nuo bērnības es ir* ‘*esmu*’ *vairākās vietās bijis* ‘*bijusi*’). Salīdzinot mūsdienās iegūtos pētāmo izlokšņu datus ar agrāk iegūtajiem, redzams, ka senāk kvalitatīvi pārveidotu lokatīva formu lietojums bijis izplatīts plašākā dziļo tāmnieku izlokšņu areālā, nekā tas ir šobrīd. Tā, piemēram, gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa lokatīva formas, kas beidzas ar *ē* vai *e* un *a*, reģistrētas arī Ugāles izloksnē (1954. g.), piemēram, *mājē* (< *mājā*), *loūķē* (< *laukā*), *pļavē* (< *pļavā*), *dârzē* (< *dârzā*), *vēçēs laīķēs* (< *vēcuos laīkuos*), *krūmas* (< *krūmuos*), *sēnas* (< *sēnēs*); Piltenes izloksnē (1963. g.), piemēram, *dižē druvē* (< *dižā* ‘*lielā*’ *druvā*), *abrē* (< *abrā*), *mežas* (< *mežuos*), *dūņaiņas diķas* (< *dūņainuos diķuos*), *vēças laīkas* (< *vēcuos laīkuos*); Ziru izloksnē (1963. g.), piemēram, *mežē* (< *mežā*), *pīlšētē* (< *pīlšētā*), *skuōlē* (< *skuolā*), *seštē klasē* (< *seštā klasē*), *rudeņēs* (< *rudeņuos*), *vēças laīkas vak'reš* (< *vēcuos laīkuos vakaruos*), *ciēmiņas* (< *ciemiņuos*), *ganas* (< *ganuos*). Ziru izloksnes piemēros redzams, ka daudzskaitļa lokatīva formas var beigties gan ar *ē*, gan *a*. Līdzīgas formas fiksētas arī Zlēku izloksnē (1963. g.), piemēram, *avenēs* (< *avenēs*), *purās* (< *puruos* ‘*purvos*’), *drēbēs* (< *drēbēs*), *mīltās* (< *miltuos*), *smīlktēs* (< *smīlktīs* ‘*smiltīs*’), *vēçēs laīkas* (< *vēcuos laīkuos*). Savukārt Popes izloksnē lokatīva formas beidzas ar *e* gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī un ar *a* daudzskaitļa lokatīva formās,

piemēram, *baļļe* (< *ballā*), *piļste* (< *pilsētā*), *mūgre* (< *mugurā*), *kājes* (< *kājās*), *ciēmas* (< *ciemuos*) (LaVI mat.).

Mūsdienās šādi vokāļu īsinājumi resp. pārveidojumi raksturīgi vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runai, sevišķi Dundagā un Ancē, turklāt Dundagā pat vidējās paaudzes izlokšnes pārstāvju runā: *tani laīke* // *tani laīķe* (< *tanī* ‘tajā’ *laikā*), *divas kaņas* (< *divuos kapuos*) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.). Arī šai īpatnībai mūsdienās ir tendence nivelēties, par ko liecina svārstības formu lietojumā, piemēram, *taī viēņe māja* (< *tai vienā mājā*), *viēne jauka diēna* (< *vienā jaukā dienā*), *nākuoša diēne* (< *nākuošā dienā*), *treša jūnijē* (< *trešā jūnijā*) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.); *smāg bij viēna viēte ir uōtra* (< *smagi bija vienā vietā un uotrā*) (Zlēkās, siev., dz. 1931. g.), *uōtra rīte* (< *uotrā rītā*), *viēna viēte* (< *vienā vietā*) (Puzē, siev., dz. 1929. g.).

Vidzemes lībisko izlokšņu pētnieks E. Ādamsons raksta, ka tāmnieku izlokšnēs arī mēdz izmest patskaņus vārda vidū, piemēram, *pōsařs* (< *pavasaris*), *vaķre* (< *vakarā*). Lībiskā dialekta Vidzemes izlokšnēs šāda parādība neesot novērota (Ādamsons 1959, 267). To atklāj arī citi 20. gs. avoti, piemēram, *ganam vič pādse* (< *ganam vica padusē*), *pie dēbsēm nerēž neviēn zvaī:gzñ* (< *pie debesīm nerēdz nevienu zvaigzni*) (Piltenē, 1963. g.); *zemiņēm vaīg būt gatvēm* (< *zemiņiem ‘zemenēm’ vajadzētu būtu gataviem ‘gatavām’*) (Dundagā, 1966. g.) (LaVI mat.).

Arī vietas adverbos gala zilbju garie patskaņi ir pakļauti kvantitatīvām un kvalitatīvām pārmaiņām: *iēkšē* // *iēkše* // *iēkše* (< *iekšā*), *âre* // *âre* // *âre* (< *ārā*), *viērse* // *viērse* // *viērse* // *viērse* // *viērse* // *viērse* (< *viršū*), *save staīpe* (< *savā starpā*) u. c. Tāmnieku izlokšnēs blakus formām *iēkšē*, *âre*, *viērse* // *viērse* un tā fonētiskajiem variantiem sastopami arī vecie illatīvi ar *-en* resp. *-en* vai *-en*: *iēkšēñ* // *iēkšeñ* // *iēkšeñ* (< *iekšan* ‘iekšā’), *âreñ* // *âreñ* // *âreñ* (< *āran* ‘ārā’), *viērseñ* // *viērseñ* // *viērseñ* // *viērseñ* // *viērseñ* // *viērseñ* (< *virsun* ‘viršū’) (sal. ar Paula 1927, 52; Ēvalde 1940, 56; sk. arī Endzelīns 1951, 601), kas biežāk saklausāmas Piltenes, Ziru un Zlēku izlokšnēs; vai tādas, kur beigu patskaņi zuduši vispār: *iēkš*, *âr*, kas vairāk dominē vecākās un atsevišķu vidējās paaudzes informantu runā. Šādas adverbu paralēlformas raksturīgas visām dziļajām tāmnieku izlokšnēm, lai gan Popes izlokšnes aprakstā ir minēts, ka tur tomēr parastākas ir

„bezgalotņu” adverbu formas (Krautmane-Lohmatkina 2002, 42). Savukārt 1964. gadā Popē blakus adverbiem ar reducētiem beigu patskaņiem lietoti arī vietas adverbī ar pārveidotiem gala zilbju patskaņiem: *āre* (< *ārā*), *viērse* (< *virsi*) (LaVI mat.).

Saišināto garo patskaņu kvalitātes maiņa skārusi arī verbu formas (visās personās) – gan 2. konjugācijas tagadnē, piemēram, *strāde* (< *strādā* ‘strādāju’), *duōme* // *duōme* (< *duomā* ‘domāju’), *rune* // *runē* (< *runā* ‘runāju’), *parunē* (< *parunā*), *zīve* (< *dzīvu*), *izmazge* (< *izmazgā*); gan 2. un 3. konjugācijas pagātnē, piemēram, *zine* (< *zināja*), *zīve* (< *dzīvoja*) (Ancē); *ziēde* (< *dziedāja* ‘dziedājām’), *zinē* (< *zināja*), *sarakstēs* (< *sarakstījās* ‘sarakstījāmies’), *taisē* (< *taisīju*) (Dundagā); vajadzības izteiksmē: *jastrāde* (< *jāstrādā*), *javāķē* (< *jāvāķī* ‘jāvāc’); divskaņa *uo* pārvēršanās par patskani *ē* fiksēta verbā *jameļē* (< *jāmeļuo*) (Dundagā). Šī dziļo tāmnieku izlokšņu īpatnība mūsdienās itin bieži saklausāma Ances izloksnē: *taisē deš* (< *taisīja dešas*), *žāvē gāļ* (< *žāvēja gaļu*), *strāde viš ka vēļ* (< *strādāja visi kā vēļni* ‘smagi strādāja’). Arī vienas 1929. gadā dzimušas puzenieces valodā šī parādība saklausāma diezgan bieži: *ilg pārziņē pa tuō* (< *ilgi pārdzīvoju par tuo*), *jā, jaūnibe jaū vare* (< *jā, jaunībā jau varēja*). Zlēku izloksnē tā fiksēta divu informantu runā: *maīm duōme* (< *mamma duomā*) (siev., dz. 1920. g.), *tad duōme, ka labāk nau* (< *tad duomā, ka labāk nav*), *jaūniēš ka staige* (< *jaunieši ka staigā*) (siev., dz. 1924. g.). Arī Piltenes izloksnē tā saklausīta tikai vienas informantes (dz. 1924. g.) runā: *viēns zīvē Piltene un viēns zīvē te „Kalnmaļuos”* (< *viens dzīvu Piltenē un viens dzīvu te „Kalnmaļuos”*), *jāsārge* (< *jāsargā*). Tomēr vairāk šī īpatnība ir raksturīga Dundagas izloksnei, kur tā fiksēta arī kāda vidējās paaudzes informanta runā: *parunē* (< *parunā*) (vīr., dz. 1972. g.). Citās dziļajās tāmnieku izloksnēs verbu formas netiek tik ļoti īsinātas, tur biežāk saklausāmas tādas formas kā *skaitēj* (< *skaitīja*), *dabēj* (< *dabūja*), *vāķej* (< *vāķīja* ‘vāca’), *ganēj* (< *ganīja*), *salasēj* (< *salasīja*); *duōmej* (< *duomāja*), *kūpinej* (< *kūpināja*) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.), *kā:d grāmatiņ palasēj* (< *kādu grāmatiņu palasīja*) (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.), *tē’s strādej* (< *tēvs strādāja*) (Puzē, siev., dz. 1929. g.), kur saglabājies piedēklis *j*, savukārt iepriekšējais piedēklis mainījies gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Tomēr arvien vairāk dziļajās tāmnieku izloksnēs tiek lietotas verbu pagātnes formas, kas līdzinās literārās

valodas formām, piemēram, *lasij* (< *lasīja*), *skaitīj* (< *skaitīja*), *dabuj* (< *dabūja*). Šāda tendence vērojama ne tikvien jaunākās paaudzes runā, bet arī vidējās un pat vecākās paaudzes runā. Ja salīdzina ar LU LaVI izlokšņu arhīva datiem, tad redzams, ka saīsinātās verbu formas agrāk fiksētas visās tāmnieku izloksnēs, piemēram, *mizē* (< *mizuo*), *zāgē* (< *zāgē*), *lase* (< *lasīja*), *stāde* (< *stādīja*) (Piltēnē, 1963. g.); *runē* (< *runā*), *strāde* (< *strādā*), *zīvē* (< *dzīvu*, *dzīvoja*), *skanē* (< *skanēja*), *varē* (< *varēja*), *vaīzē* (< *vajadzēja*), *es ziēde gañ!* (< *es dzirdēju gan!*) (Zirās, 1963. g.); *bradē* (< *bradā*), *glabē* (< *glabā*), *žāvē* (< *žāvē*), *stāstē* (< *stāstīja*), *seīde* (< *sēdēja*), *roude* (< *raudāja*) (Zlēkās, 1963. g.); *zīve* (< *dzīvu*), *dare* (< *darīja*), *ziēde* (< *dziedāja*), *sastāde* (< *sastādīja*) (Popē, 1964. g.); *strāde* (< *strādā*), *runē* (< *runā*), *mācē* (< *mācīja*), *ziēde* (< *dziedāja*), *stāstē* (< *stāstīja*) (Ugālē, 1954. g.); *ravē* (< *ravē*), *mizē* (< *mizuo*), *strāde* (< *strādā*), *estāde* (< *iestādīja*), *ziēde* (< *ziedēja*), *dabē* (< *dabūja*), *salasē* (< *salasīja*) (Ancē, 1964. g.); *runē* (< *runā*), *strāde* (< *strādā*), *vaīzē cēltes* (< *vajadzēja celties*) (Dundagā, 1966. g.) (LaVI mat.).

Atšķirības no citām dziļajām tāmnieku izloksnēm vērojamas Ancē, kur vecākās paaudzes runātāji ne tikai maina gala zilbju kvalitāti, bet saglabā tiem garumu: *tik briēsmig es nerunē* (< *tik briesmīgi es nerunā* ‘nerunāju’), *pruôtañs, ka svinē* (< *pruotams, ka svinēja*), *četrš varē katre puse* (< *četrus varēja katrā pusē*), *es tik duômē* (< *es tikai duomāju*). 2022. gadā šādu formu promocijas darba autore fiksējusi arī Puzes izloksnē: *palīzej, cik varē* (< *palīdzēja, cik varēja*) (siev., dz. 1929. g.). LU LaVI izlokšņu arhīva materiālos tādas formas nav atrastas.

Visās pētāmajās izloksnēs novērots, ka vidējās paaudzes runātāji garos patskaņus īsina samērā aktīvi: *duôma* (< *duomā*), *broūka // braūka* (< *braukā*), *peklope* (< *pieklopē* ‘pieklauvē’), *brīnas* (< *brīnās*), *jamâcas* (< *jāmācās*), *mājas* (< *mājās*), *laīka* (< *laikā*), *puše* (< *pusē*), *iēkša* (< *iekšā*), *âra* (< *ārā*), *viřsu* (< *viršū*), *krâsni* (< *krāsni*), *spañni* (< *spannī* ‘spainī’), *pruôjamñ* (< *pruojām*), *a galuôtneñ* (< *ar galuotnēm*), *a tiēm kâjamñ* (< *ar tiem ‘tām’ kājām*), *a sīpal mizañ* (< *ar sīpuolu mizām*). Kopumā secināms, ka šāda garo patskaņu kvantitātes maiņa raksturīga visu paaudžu tāmnieku izlokšņu runātājiem.

Patskanis *ę* // *e* vai *a* gala zilbēs saklausāms arī datīvā: *meîte* (< *meitai*), *mazmeîte* (< *mazmeitai*); *vīrmāte* // *vīrmātaî* (< *vīrmātei*), *mazmazmeîta* (< *mazmazmeitai*) (siev., dz. 1926. g.), *uōtrę māsę* (< *uotrai māsai*) (siev., dz. 1937. g.), *puīķę* (< *puikai* ‘puikam’) (Dundagā); *māse* (< *māsai*), *māte* (< *mātei*) (Ancē) (sal. ar LVDA 2021, 51, 21. karte). Kā redzams piemēros, šī īpatnība mūsdienās fiksēta tikai galvenokārt Dundagas un Ances izloksnē. Ances izloksnē vienskaitļa datīva formas beidzas ar *e*, Dundagas izloksnē – ar *ę*, *e* un *a*.

1966. gadā Dundagas izloksnē reģistrētas datīva formas, kas beidzas ar *ę*, piemēram, *māte* (< *mātei*), *māsę* (< *māsai*). Popes izloksnē 1964. gadā pierakstītas datīva formas, kas beidzas ar *e* (līdzīgi kā tās kaimiņu izloksnē Ancē): *meîte* (< *meitai*), *siēve* (< *sievai*). Ugāles izloksnē 1954. gadā fiksētas sieviešu dzimtes vienskaitļa datīva formas, kas beidzas ar *ę*: *tovę mātę* (< *tavai mātei*). Līdzīgas formas agrāk konstatētas arī Zlēku izloksnē (1963. g.): *viņę* (< *viņai*), *vāję cūķę māz gāļ* (< *vājai cūkai maz gaļa*), *vaŗvīksņę i septiņš krās* (< *varavīksknei ir septiņas krāsas*); Piltenes izloksnē (1963. g.): *tā aîte i mīkst vil* (< *tai aitai ir mīksta villa* ‘vilna’), *jakę ruōks pa îsam* (< *jakai ruokas par îsam*); Ziru izloksnē (1963. g.): *māte pašę grūt gāļ* (< *mātei pašai grūti gāja*), *viņę meît vėl i* (< *viņai meita vėl ir*) (LaVI mat.).

Līdzīgi kā dziļajās tāmnieku izloksnēs, vienskaitļa datīva formas sieviešu dzimtei tiek veidotas arī citās Kurzemes izloksnēs, piemēram, Īvandē un Sabilē (sk. Rudzīte 1964, 177).

Zlākās fiksēta literārajai valodai tuvināta datīva forma, kas beidzas ar *-ej* resp. *-ej*: *vęcāķęj* (< *vęcākai*), *siŗdej* (< *sirdei* ‘sirdij’) (siev., dz. 1924. g.).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs tiek lietota noteiktā galotne *-e* adjektīvu un kārtas numerāļu akuzatīvā: *es vispār dabige kafij nezē* (< *es vispār dabīguo kafiju nedzeru*) (Zlākās, siev., dz. 1924. g.), *Miņņēls iēdēu muîs tuô liēle plekst* (< *Minnels iedeva mums tuo lieluo pleksti*), *piŗmes gāds* (< *pirmuos gadus*), *a maze bāniņ* (< *ar mazuo bāniņu* ‘bānīti’) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *uz liēle pañn* (< *uz lieluo pannu* ‘uz lielās pannas’) (Dundagā, siev., dz. 1962. g.).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs par īsiem patskaņiem tiek pārvērsti noteikto galotņu patskaņi un divskaņi: *vēceš* (< *vēcaiš*), *liēlakeš* (< *lielākais*), *galvoneš* (< *galvenais*), *jūr i galvoneš* (< *jūra ir galvenā*), *vēce ēk* (< *vēcā ēka*) (Dundagā); *maze mājiņ* (< *mazā mājiņa*), *maze bā:ns* (< *mazaiš bānis*), *a maze bāniņ* (< *aī mazuō bāniņu ‘bānīti’*) (Ancē); *jaūne māi* (< *jaunā māja*), *tā bij viēnige reiz* (< *tā bija vienīgā reize*) (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.). Piemēros redzams, ka vārds *mazais* tiek saīsināts par *maze* gan nominatīvā, gan akuzatīvā, un tikai pēc konteksta iespējams noteikt tā locījumu. Šādas saīsinātas noteikto adjektīvu formas promocijas darba autore fiksējusi pārsvarā Ancē un Dundagā. Agrāk tādas formas bija sastopamas arī citās t. s. tāmnieku izloksnēs, piemēram, Puzē, Tārgalē (sk. Krautmane-Lohmatkina 2002, 43–45), uz to norāda arī LU LaVI dati: *dižē lapsēn* (< *dižā lapsene ‘sirsenis’*), *jaūneš puōsaīms* (< *jaunais posums ‘līdums’*), *mazeš meļļēš vārns saūc pa ķāķim* (< *mazās meļļās ‘melnās’ vārns sauc par ķāķiem*), *teķēls a gārē ast i n(u) lāb sūg* (< *teķulis ar garuo asti ir nuo labas sugas*), *nekā:ds smukeš ģīms viņam nau* (< *nekāds smukais ģimis ‘seja’ viņam nav*), *cilvēks, kas viš dar a kreīšē ruōk i raņķs* (< *cilvēks, kas visu dara ar kreisuo ruoku ir raņķis ‘kreilis’*) (Piltēnē, 1963. g.); *viš vēce cīlvek izmiraš* (< *visi vēcie cilvēki izmiruši*), *tās bi kuōpiģes plāvs* (< *tās bija kuopīgās plavas*) (Zirās, 1963. g.); *šis i bālķes ceriš* (< *šis ir baltais ceriņš*), *bālķe kriņģelēn* (< *baltā kriņģelene ‘pīpene’*), *meļļē ūn bālķe rutk* (< *meļnie un baltie rutki*) (Zlēkās, 1963. g.); *vēce māi* (< *vēcā māja*), *joūne istab* (< *jaunā istaba*), *joūneš šķūns* (< *jaunais šķūnis*), *kupļēš uōzaīls un kupļē liēp* (< *kuplais uozuols un kuplā liepa*), *meļļēš uōgs* (< *meļļās ‘melnās’ uogas (akuz.)*) (Ugālē, 1954. g.); *brūnes sīraps, bālķes* (< *brūnais sīrups, baltais*), *liēle baļļē liēk iēkš* (< *lielā baļļā liek iekšā*) (Popē, 1964. g.) (LaVI mat.).

Popes izloksnes piemēros redzams, ka tur noteiktie adjektīvi beidzas ar šauru *e*, bet Ances izloksnē pierakstīti ar plato *ē* gaidāmā šaurā *e* vietā: *bālķes kliēdērs* (< *baltais klieris ‘ceriņš’*), *bālķe ceriņ*, *zile kliēdēr* (< *baltie ceriņi, zilie klieri ‘ceriņi’*), *liēlē brūne žirniņ* (< *lielie brūnie žirniņi ‘žirniši’*), *tas mazeš vīstīš i dikt druōš* (< *tas mazais vīstiņš ir dikti druōš ‘tā mazā vīstiņa ir ļoti droša’*) (Ancē, 1964. g.). Arī Dundagā (1966. g.) reģistrēts

noteiktais adjektīvs ar plato *ę*, kas nav nekas neierasts: *vęçęš šķūns uņ māj* (< *vęçais šķūnis un māja*) (LaVI mat.).

Arī kārtas numerāļos tiek pārvērsti gala zilbju divskaņi: vsk. *piņmeš // piņmes* (< *pirmais*), *trešęš // trešęs* (< *trešais*), dsk. *piņme* (< *pirmie*), *uōtreę* (< *uotrie*), *treše* (< *trešie*). Šādi īsināti skaitļa vārdi ir saklausāmi tikai retumis, t. i., tikai atsevišķu vecākās paaudzes runātāju valodā. Arī šī īpatnība vairāk saglabājusies Ances un Dundagas izloksnē, lai gan vienas informantes runā Piltēnē fiksēts skaitļa vārds *piņmes*. 2022. gadā kādas 1929. gadā dzimušas puzenieces valodā saklausīts šāds piemērs: *no rīť kuřš piņmas cēlas, tas ju piē bļuō:d bi klāt* (< *nuo rīta kurš pirmais cēlās, tas jau pie bļuodas bija klāt*). LU LaVI izlokšņu materiālos redzami šādi piemēri: *veņťiņ daņçe, ka piņmeš snieķs krīt* (< *ventiņi dancuo, kad pirmais sniegs krīt*) (Ancē, 1964. g.); *viēns ka:řš bi tas vis-piņmes* (< *viens karš bija tas vispirmais*) (Popē, 1964. g.); *trešę diēņę* (< *trešā dienā*), *dīųs spaņ:s es varę pacēľt, trešę vėl paneš* (< *divus spaņņus ‘spaiņus’ es varēju pacelt, trešuo vėl panesu*) (Zlēkās, 1963. g.) (LaVI mat.).

Beigu divskaņi tiek īsināti arī atgriezeniskajās formās: *kustes* (< *kustuos*), *ačeres* (< *atčerus*) (Ancē, Puzē). Salīdzinot mūsdienās iegūto runas materiālu ar agrākiem datiem, kas pierakstīti Ancē 1964. gadā, vērojams, ka senāk Ancē lietotas verbu atgriezeniskās formas nevis ar šauro *e* gala zilbē, kā tas ir redzams piemēros augstāk, bet gan ar plato *ę*, piemēram, *teķęľ dikt badęs* (< *teķuľi dikti ‘ľoti’ badās*), *skatęš zvaigzņęš* (< *skatās zvaigznēs*), *duōdęš tāľę ceľę* (< *duodas tālā ceľā*) (LaVI mat.).

LU LaVI izlokšņu materiālos redzams, ka patskanis *ę* verbu atgriezeniskajās formās lietots arī citās pētāmajās izloksnēs, piemēram, *maņ tiķ klōstęš* (< *man tika ‘patika’ klausīties*), *bi jastāst, citā:d jo bę:rn dōzęš* (< *bija jāstāsta, citādi jau bērni dauzās*), *vair nevaľ emāctęš* (< *vairs nevar iemācīties*), *un kapęc maņ māctęš?* (< *un kāpēc man mācīties?*) (pier. Zirās 1963. g.), *dīķę i pulķ dēleņš, tūr nevār māzgtęš* (< *dīķi ir pulka ‘daudz’ dēlenes ‘dēles’, tur nevar mazgāties*), *ka satiēkas, ta vaig sabučęš* (< *kad satiekas, tad vajag sabučuoties*), *rādsęš sapņas* (< *rādīsies sapņuos*) (pier. Zlēkās 1963. g.). Piltēnes un Ugāles izlokšnes pierakstos fiksēts, ka patskanis *ę* tiek lietots blakus *a*, piemēram, *ņęvaľ a tām*

mušam š(u)ogad glābtēs (< nevar ar tām mušām šuogad glābties), viš baīdas pac n^o sāv ēn (< viņš baidās pats nuo savas ēnas), kuo tu žāgstēs, ka nebud gulēs (< kuo tu žāgsties 'raugājies / žāvājies?', kā nebūtu gulējis) (pier. Piltenē 1963. g.), šīē stā un brīņēs (< šie stāv un brīnās), es koūnas nuô sovīm vārdim // -ēm (< es kaunuos nuo saviem vārdiem), jūs jou smiēsēs pa mân (< jūs jau smiesies 'smiesieties' par mani) (pier. Ugālē 1954. g.). Popes izloksnē atšķirībā no citām pētāmajām izloksnēm verbu atgriezeniskajās formās lietota šaurā e skaņa: partizāņ stāu piē luôg un raūges (< partizāni stāv pie luoga un raugās), kuŕ tas tâc i rades, ku tâd buŕb i cēles (< kur tas tāds ir radies, kur tāda bumba ir cēlies 'cēlusies'), ta viņ te vaīr nerādjes (< tad viņi te vairs nerādās) (pier. 1964. g.) (LaVI mat.).

To, ka šī īpatnība lietota visās dziļajās tāmnieku izloksnēs, rāda arī „Latviešu valodas dialektu atlanta” 78. karte (sal. LVDA 2013, 268).

3.4.2. Piedēkļu zilbju vokālisms

Tāmnieku izloksnēs tiek īsināti piedēkļu garie patskaņi: *īsaks* (< *īsāks*), *šauraks* (< *šaurāks*), *liēlaks* (< *lielāks*), *garšīks* (< *garšīgs*), *bagāī* (< *bagāti*), *smiēklig* (< *smieklīgi*), *taisīc* (< *taisīc* < *taisīts*), *spīdzīnac* (< *spīdzīnāts*), *darīc* (< *darīt*), *strādīks* (< *strādīks* < *strādīgs*), *savādaks* (< *savādāks*), *brālic* (< *brālītis*), *kukulīc* (< *kukulītis*). Šī ir tipiska lībiskā dialekta īpatnība, kas tāmnieku izloksnēs raksturīga arī jaunāko izlokšņu pārstāvju runai.

Garumu saīsinājumi un kvalitātes pārveidojumi vērojami arī verbu formās – gan tagadnē, gan pagātnē: *runē* // *rune*, *runej*, *zīve*, *zīvej*. Piemēros redzams, ka iespējami vairāku pakāpju īsinājumi.

Garie patskaņi un divskaņi neuzsvērtās pozīcijās resp. piedēkļos ne tikai saīsinās, bet mēdz pat zust: *spēltiēs* < *spēletiēs* < *spēlētiēs*, *daūztes* < *daūzitiēs* < *daūzītiēs*, *noglapīes* < *nuôglabatiēs* < *nuôglabātiēs* 'paslēpties'. Tas pats vērojams verbu nenoteiksmē: *zīūt* (< *dzīvuot*), *zīrdt* (< *dzirdēt*); *vaŕ rezt* (< *var redzēt*) (Ancē); *nevaŕ brākt* (< *nevar brāķēt*), *kuô es vaŕ iēvērt* (< *kuo es varu ievēruot*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.). Šādi saīsinātas verbu formas pētāmajās izloksnēs iespējams saklausīt reti – tikai atsevišķi

vecākās paaudzes runātāji tādas vēl joprojām lieto. Agrākos avotos atrodams, ka piedēkļa patskanis zudis ne tikai Kurzemes lībiskajās izloksnēs, bet arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piemēram, Rozēnos: *prectes // precties* (LVDA 2013, 54–55). Savukārt M. Graudiņa (1958b, 58) saīsināto patskaņu un divskaņu zudumu verbu formās un atvasinājumos uzskata par tipisku dziļo tāmnieku izlokšņu parādību.

Zūdot garajiem piedēkļu patskaņiem vai divskaņiem, izrunas atvieglošanai tiek pagarināts iepriekšējās zilbes īsais patskanis, piemēram, *dārt* (< *darīt*), *rūnt* (< *runāt*), *padārt* (< *padarīt*), *tūrt* (< *turēt*), *zīnt* (< *zināt*), *dābt* (< *dabūt*), *sazvānt* (< *sazvanīt*). Šādu piedēkļu patskaņu zudumu verbos autore ir fiksējusi gandrīz visās pētāmajās izloksnēs, izņemot Zirās. Paretam tādas sastopamas arī Ventspilī (sk. Markus-Narvila 2008, 207).

Verbu formās mēdz zust neuzsvērtie piedēkļu īsie patskaņi, piemēram, *zīvuôļš* (< *dzīvuojūši*), *gāļš* (< *gājuši*), *išprukš* (< *izsprukuši*); *a bāltiim krēkliim kuop sakampšes seid uz biļd* (< *ar baltiem krēkliem kuopā sakampušies sēž uz bildes*), *viš aizlaidšes pruom bi* (< *visi aizlaidušies pruom bija*), *taļ laikē i gāļš pa mājem* (< *tajā laikā ir gājuši pa mājām*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *tā mēs i runaļš un tā i zīvuôļš* (< *tā mēs ir ‘esam’ runājuši un tā ir ‘esam’ dzīvuojūši*) (Puzē, siev., dz. 1929. g.). Šī īpatnība mūsdienās ir saglabājusies arī Dundagas izloksnes vecākās paaudzes runā. Mūsdienās arvien straujāk samazinās saīsināto darāmās kārtas pagātnes divdabju lietojums – *gāļš, tikš, bļš, zīmš, zīvuôļš* –, saglabājot piedēkļa patskani *a*: *gājuš, tikuš, bijuš, zimuš, zīvuôļš*, tādējādi pietuvinot šīs formas literārajai valodai. Šī parādība vēl ir saklausāma Dundagas un Ances izloksnē: *zīvuôļš, gāļš, brāukš, išprukš* u. c., pārējās izloksnēs reti vai nemaz. Vēl 2008. gadā Piltenē un 2010. gadā Zlēkās bija saklausāmas formas, kas beidzas ar *-šes* (< *-ušies*): *izlaidšes* (Piltēnē), *nuokāršes* (Zlēkās, arī 1963. g. – *ciemšes* (< *ciemuojušies*)). Samērā bieži šīs formas saklausāmas Ancē, piemēram, *sakampšes* (< *sakampušies*), *aizlaidšes* (< *aizlaidušies*) (vīr., dz. 1937. g.), un Dundagā, piemēram, *kaū-kuô ģeminšes* (< *kaut ko ieminējušies*) (siev., dz. 1926. g.), *izvañdšes* (< *izvandījušies*) (siev., dz. 1948. g.).

Blakus kvantitatīvajiem un kvalitatīvajiem pārveidojumiem mēdz zust patskaņi vai divskaņi piedēkļos, piemēram, *spuokļes* (< *spuokuojas*), *izlaidšes* (< *izlaidušies*), *salikšes* (*kuoņē*) (< *salikušies* (*kuopā*) ‘sadraudzējušies’), *iēduomļes* (< *ieduomājas*), *izgultes*

(< *izgulēties*). Šī parādība nav sastopama tikai vecākās paaudzes valodā, tā ir fiksēta arī kādas 1962. gadā dzimušas dundadznieces runā: *mēs ir iepazīnšes* (< *mēs ir ‘esam’ iepazīnušies*), *šķīršes mēs nau* (< *šķīrušies mēs nav ‘neesam’*), *nomîš* (< *nuomiruši*), *palikš i maz* (< *palikuši ir maz*).

Reizēm zūd pat garie piedēkļu patskaņi un divskaņi, piemēram, *stâst* (< *stâstīt*), *iēduōmtes* (< *ieduomāties*), *dârbes* (< *darbuojas*), *laîds* (< *laidīs*), *izbrâķc* (< *izbrāķēts*), *viš tuř laîš viē:n tuō dē:l iēķš* (< *viņš tur laidīs vienu tuo dēlu iekšā*), *kuō ta tu izpētš* (< *kuo ta tu izpētīs ‘izpētīsi’*), *jūs i pîpš* (< *jūs ir pîpējuši ‘esat pîpējuši’*), *es neziņ nekuō stâsî* (< *es nezinu nekuo stâstīt*), *viš i apprecjes* (< *visi ir apprecējušies*) (Ancē). Pēdējā piemērā redzams, ka no līdzskaņiem *c* un *j* ir radies *č* (sk. Rudzīte 1964, 188).

Pat kādas 1962. gadā dzimušas dundadznieces valodā vērojams ne tikvien piedēkļu garo patskaņu un divskaņu zudums, bet arī līdzskaņu zudums, piemēram, *nu jaū es i precēs* (< *nu jau es ir precējies ‘esmu precējusies’*), *es neviē:n maļķ nau krāmes* (< *es nevienu malku nav krāmējis ‘neesmu krāmėjusi’*).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs piedēkļu zilbēs sastopami šādi vokāļu kvalitātes pārveidojumi, piemēram, divdabjos: *pavadeč* (< *pavadīts*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *vāreš* (< *vāruošs*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), substantīvos ar izskaņu *-šana*: *runašēņ* (Dundagā), *runešēņ* (Ancē) (< *runāšana*). Par substantīviem ar piedēkli *-šēņ* un to locījumiem Dundagas izloksnē rakstījis F. Adamovičs, dodot šādus piemērus: *duōšēņ*, *iēšēņ*, *gaīdšēņ*, *mekļšēņ* (Adamovičs 1925, 131). Vairāki piemēri ar *-šēņ* fiksēti arī LU LaVI izlokšņu arhīvā, piemēram, *ziēdšēņ* (< *dziedāšana*), *duōšēņ* (< *duošana*), *miřšēņ* (< *miršana*) (Dundagā, 1966. g.) (LaVI mat.). Agrāk izskaņa *-šēņ* bijusi pazīstama arī Piltenē: *dâršēņ* (< *darīšana*), *nīķšēņ* (< *nīķšana*), *gaī:dšēņ* (< *gaidīšana*), *iēšēņ* (< *iešana*) (Ēvalde 1940, 46); Zlēkās: *būšēņ* (< *būšana*), *rakstišēņ* (< *rakstīšana*), *iēsvētšēņ* (< *iesvētīšana*), *izrēķšēņ* (< *izrēķināšana*) (Paula 1927, 39, 40, 45); Popē: *iēšēņ* (< *iešana*), *dzi:všēņ* (< *dziūvošana*) (Krautmane 1936, 114). Arī V. Rūķe ir iezīmējusi Dundagas,

Piltenes, Popes, Puzes, Ziru un Zlēku izloksni izskaņas -šņ izplatības areālā (Rūķe 1940a, 95).

Tāmnieku izloksnēm raksturīgie piedēkļu patskaņu pārveidojumi vērojami arī izskaņā -ēb, piemēram, tādos vārdos kā *labība*, *barība*, *slimība*: *labib* // *labēb*, *barib* // *barēb*, *slimib* // *slimēb*. Uz to, ka lībiskajās izloksnēs garais *ī* tiek saīsināts par *i* vai pārveidots par *ē*, norāda „Latviešu valodas dialektu atlanta” 67. karte (LVDA 2013, 257). Mūsdienās šādi fonētiskie pārveidojumi ir liels retums – tādi biežāk dzirdami Ancē un Dundagā, piemēram, *gudreb* (< *gudrība*) (Dundagā, siev., dz. 1936. g.), *labēbs paņī* (< *labības panti*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.). Biežāk tomēr lieto formas, kas tuvinājušās literārajai valodai, piemēram, *labibs klēī* (< *labības klēts*), *slimibs gulī* (< *slimības gulta*), *gudribs zuōps* (< *gudrības zuobs*). Agrāk izskaņa -ēb fiksēta arī Piltenes izloksnē, piemēram, *šķīstēb* (< *šķīstība*), *ticēb* (< *ticība*), *joūņeb* (< *jaunība*) (Ēvalde 1940, 47), un Zlēku izloksnē, piemēram, *labēb* (< *labība*), *slimēb* (< *slimība*), *gudrēb* (< *gudrība*) (Paula 1927, 40). Arī Ugāles izloksnē agrāk reģistrēti vārdi ar izskaņu -ēb: *liļēb* (< *lielība*), *bāgtēb* (< *bagātība*), *gudrēb* (< *gudrība*) (Grauds-Graudevics 1927, 19).

Jau 1963. gada Piltenes izloksnes tekstos lieto formu *labib*: *kad nuovākt labib, tad jēm rāciņš* (< *kad nuovākta labība, tad ņēm rāceņus* ‘kartupeļus’), *šķūņē savēd labib, pēcāk kuļ* (< *šķūnī savēd labību, pēcāk kuļ*), *piēdārbe kūl labib* (< *piedarbā kūla labību*); Zlēku izloksnē gan *labeb*, gan *labib*: *labeb stāu klēte, apciērknē* (< *labība stāv klēī, apcirknī*), *liē:l šķū:ņ bi, ku lik labib* (< *lieli šķūņi bija, kur lika labību*) (LaVI mat.).

Divskaņa *uo* vietā tāmnieki mēdz lietot patskani *a*, piemēram, *kumass* (< *kumuoss*), *valad* (< *valuoda*), *ābāls* (< *ābuols*), *sīpaļ* (< *sīpuolu*), *kumasiņ* (< *kumuosiņu*). Atsevišķos gadījumos divskaņa *uo* vietā sastop patskani *e* vai *ē*, piemēram, *pērķēns* (< *pērkuons*); *mireņc paliēk mireņc* (< *miruonis paliēk miruonis*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.). 1963. gadā Zlēkās blakus formai *pērkuōns* konstatēta forma *pērkaņs* (dsk. *pērkuōņ* // *pērkaņ*) ar norādi, ka otrā saklausāma tikai vecāko ļaužu izrunā (LaVI mat.).

Biežāk īpatnība, kad divskaņa *uo* vietā tiek lietots patskanis *a* vai *e* // *ē*, ir vērojama Dundagā: *sīpaļs* (< *sīpuols*), *šūpaļs* (< *šūpuoles*) (sk. arī Adamovičs 1925, 134); *uōzaļs*

nociŕst (< *uozuolus nuocirst*) (LaVI mat., 1966. g.). Tomēr arī šī iezīme zūd un citās izloksnēs, kur to nav nācijas saklausīt, var būt jau zudusi. Mūsdienās visbiežāk tomēr saka: *valuôd, âbuôls, pêrkuôns*.

Ancē un Dundagā saklausīta *u* skaņa vārdā *šūpuoles: šūpuls*. Šādus pārveidojumus Dundagas izloksnē fiksējis F. Adamovičs (1925, 134). Divskaņu kvalitāti piedēkļos plaši aprakstījusi L. Krautmane-Lohmatkina (2002, 54–70).

Atvasinājumos ar izskaņu *-iens* dažās tāmnieku izloksnēs divskaņa *ie* vietā tiek runāts patskanis *a*, piemēram, *spêraŕns* (< *spêriens*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *pêraŕŕ saduôt* (< *pêrienu saduot*) (Dundagā, siev., dz. 1928. g.), *eîdaŕns* (< *ēdiens*) (Ancē, Dundagā). No pētāmajām izloksnēm agrāk šī plaši izplatītā dziļo tāmnieku izlokšņu īpatnība mūsdienās reģistrēta tikai divās izloksnēs – Ancē un Dundagā. Senāk tieši izskaņa *-iens* dziļajās tāmnieku izloksnēs bijis retums, parasti tika lietota izskaņa *-ans* vai pat *-ens*: *pêraŕns, êdaŕns // eîdaŕns* vai *êdeŕns, kliêzēŕns* (sk. Graudiņa 1972, 155), ko pierāda arī LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli: *eîdeŕns pa doūz i sasâl'ts* (< *ēdiens par daudz ir sasālīts*) (Dundagā, 1966. g.).

Dundagā divskaņa *ai* vietā mēdz lietot patskani *e*. Promocijas darba autorei to mūsdienās ir izdevies fiksēt kādas 1962. gadā dzimušas sievietes runā: *kuŕ ta tu putremŕs dâps?* (< *tad tu putraimus dabūsi?*). Dundagā (1966. g.) vārdā *putraimi* ir fiksēts patskanis *ē*: *naû putreŕŕŕŕ taîs't* (< *nav putraimi taisīti*). Piltenes izloksnes tekstos (1963. g.) vērojama divskaņa *ai* kvalitātes maiņa vārdā *dūraiŕŕi*: *dû:riŕŕ*, ko mūsdienās promocijas darba autore nav fiksējusi (LaVI mat.).

Izskanās *-ens* vietā tāmnieki lieto saīsināto *-ens* vai pārveidoto *-ans*, piemēram, *kuceŕns* vai *kucaŕns, kaķeŕns* vai *kaķaŕns, siveŕns* vai *sivaŕns*. Mūsdienās šī īpatnība biežāk saklausāma vecāko ancenieku runā.

Dundagas Kaļķu ciemā kāda 1947. gadā dzimuša vīrieša runā fiksēts adjektīvs *liêtēŕns* (< *lietains*), kas senāk Dundagā bijis dzirdams samērā bieži.

Dziļajās tāmnieku izloksnēs literārās valodas izskaņu *-nieks* pārveido par *-niks*: *saiŕniks* (< *saimnieks*), *priêkšŕniks* (< *priekšnieks*), *taûrniĕ* (< *taurnieki* ‘pūtēji’), *zveĕŕniĕ*

(< *zvejnieki*), *duņžņik* (< *dundadznieki*), *koļņik* (< *kolcenieki*), *uz bagāžņik* (< *uz bagāžņieku*). Mūsdienās šī parādība izplatīta Popē, Ancē un Dundagā vecākās paaudzes runātāju valodā. Šādu formu lietojumu Dundagas izloksnē 1925. gadā ir aprakstījis F. Adamovičs (1925, 135). Agrāk šādas formas reģistrētas arī citās dziļajās tāmnieku izloksnēs: *zeṁnik* (< *zemnieki*), *skuōlnik* (< *skuoļnieki*) (Ugālē, 1954. g.), *a visēṁ priēkšņikēṁ* (< *ar visiem priekšniekiem*) (Zirās, 1963. g.) (LaVI mat.). Par šādiem saīsinātiem piedēkļiem Popes, Ances un citās tāmnieku izloksnēs rakstījusi L. Krautmane-Lohmatkina (2002, 67) un M. Graudiņa (1972, 155–156).

Dundagā reģistrēti šādi īsinājumi: *vīriš* (< *vīrieši*), *siēviš cilvōks* (< *sieviešu cilvōks*), Ancē šāds: *vāreš ūdņ* (< *vāruošu ūdeni*).

Dažās no pētāmajām izloksnēm ir fiksēts piedēkļu zudums adjektīvā *pēdējais*: *pēdes dārps* (< *pēdējais darbs*), *tas tas pēdes biļ* (< *tas tas pēdējais bija*) (Piltēnē), *pēde gād* (< *pēdējie gadi*), *pēde ziē:m* (< *pēdējuo ziemu*) (Puzē), *pēde* (< *pēdejie* < *pēdējie*) (Dundagā), kad saīsinājies piedēkļa garais patskanis *ē* un zudis piedēklis *j*.

Ancē fiksēts šāds piemērs: *a dižgrāpkļ* (< *ar dižgrābekli* ‘ar lielo grābekli’), kur zudis piedēkļa patskanis *e*.

3.4.3. Piedēkļu zilbju vokālisms

Tāmnieku izloksnēs mēdz īsināt garos patskaņus un pārveidot divskaņus piedēkļos *jā-*, *ie-*, *pie-*, *nuo-* > *ja-*, *e-*, *pe-*, *no-* // *nu-*. Kā iemeslu šādiem saīsinājumiem J. Endzelīns min to, ka senāk tika uzsvērta sekojošā saknes zilbe, ne pats piedēklis (Endzelīns 1951, 144).

Mūsdienās visā pētāmo izloksņu areālā visbiežāk sastopams piedēklis *ja-* < *jā-*, kā lietošana ir raksturīga visu paaudžu tāmnieku izloksņu pārstāvju runai, arī jaunākās paaudzes runātāji mēdz sacīt: *janâk* (< *jānâk*), *jadaĀ* (< *jādara*), *jamekle* (< *jāmeklē*), *jamâcas* (< *jāmâcâs*).

Piedēkļi *e-* < *ie-* un *pe-* < *pie-* sastopami retāk un vairs ne visās dziļajās tāmnieku izloksnēs – visbiežāk tos sastop Dundagā, turklāt tie ir fiksēti pārsvarā vecākās paaudzes runā: *emâcas* (< *iemâcâs*), *emâcij* (< *iemâcīja*), *evēruô* (< *ievēruo*) (siev., dz. 1928. g.),

epazinas (< *iepazinās*), *edēu* (< *iedeva*), *esvêtic* (< *iesvētīts*) (siev., dz. 1926. g.), *peruôd* (< *pieruod*), *pevêrsas* (< *pievêrsās*) (siev., dz. 1937. g.), *pezî:ms* (< *piedzimis*) (vīr., dz. 1931. g.). Turklāt šajos priedēkļos Dundagā mūsdienās reģistrēts arī platais *ę*, piemēram, *perakstijiês* (< *pierakstījies*), *ęminęšes* (< *ieminējušies*) (siev., dz. 1926. g.), kas redzams arī senāk – 1966. gadā – fiksētā dundadznieku runā: *viņam pedęř dīus mājs* (< *viņam piedęř divas mājas*), *perast pe dârp* (< *pierast pie darba*), *zaķs ęskrēi mežę* (< *zaķis ieskrēja mežā*) (LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli). Mūsdienu izlokšņu vākumos konstatēts, ka pat Dundagas izlokšnes vecāko informantu runā sastopami daļēji reducēti divskaņi šādos priedēkļos, piemēram, *kâ męs 'epazinas?* (< *kā mēs iepazināmies?*) (siev., dz. 1937. g.), kas liecina par šīs parādības nivelēšanos. 1954. gada LU LaVI izlokšņu materiāli rāda, ka divskaņa *ie* redukcija priedēklī *pie-* agrāk bijusi saklausāma arī Ugāles izloksnē, ko mūsdienās autore tur vairs nav fiksējusi: *pebroûc klât* (< *piebrauca klât*), *viš nevarę perast pe dârb* (< *viņš nevarēja pierast pie darba*). 1963. gadā Piltenē, Zirās un Zlĕkās fiksēti daļēji reducēti priedēkļi, piemēram, *'edêv* (< *iedeva*), *p'e mâts* (< *pie mātes*) (Zirās); *p'e Zlĕkâm i pulķ lięps* (< *pie Zlĕkâm ir pulka 'daudz' liepu*), *'ebroûc* (< *iebrauc*) (Zlĕkās); *ķiemęls lięk p'e siēr* (< *ķēmeles 'ķimenes' liek pie siera*) (Piltene). Dotie piemēri liecina par šīs īpatnības sarukšanu Piltenes, Ziru un Zlĕku izloksnē jau 1963. gadā, mūsdienās autore šo īpatnību minētajās izloksnēs nav novērojusi vispār. Arī Popes izloksnē 1964. gadā ir reģistrēti gan pilnīgi, gan daļēji reducēti priedēkļi: *enâc* (< *ienāca*), *pebraûc klât* (< *piebrauca klât*), *pesâle piļļ liēl baļļ* (< *piesālīja pilnu lielu baļļu*), *akls i p'ezimš* (< *akls ir piedzimis*) (LaVI mat.).

Priedēkļa *nuo-* īsināšana vairāk raksturīga vecākās un vidējās paaudzes runātājiem: *nozî:m* (< *nuozīme*), *noraûi* (< *nuorauj*), *nogâdeį* (< *nuogādāja*) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.), *noliķ* (< *nuolika*) (arī vīr., dz. 1972. g.), *noličs* (< *nuolicis*), *nogûrs* (< *nuoguris*), *nobeîkc* (< *nuobeigts 'pabeigts'*), *nolikc gulęt* (< *nuolikts gulēt*) (Dundagā, siev., dz. 1926. g.), *noslĕps* (< *nuoslĕpis*) (Dundagā, siev., dz. 1936. g.), *nonâkuš* (< *nuonākuši*) (Dundagā), retāk *nuo-* tiek saīsināts par *nu-*: *nulîsc* 'nolīsts', *nuteîkt* 'noteikti' (Ugālē, siev., dz. 1964. g.), *varę nuplûkt* (< *varēja nuoplūkt*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *nupiřcs*

(< *nuopircis*) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.), *uôdiņ̄ nukuôduš̄ vīs tuŕ, ziņ̄, kâ:d mēs bij̄ nu-êst̄ tuŕ tâ* (< *uodiņi nuokuoduši visu tur, zini, kādi mēs bijām nuoēsti tur tā*), *nuliktaŭ* (< *nuoliktava*) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.). Divskaņa *uo* pirmā komponenta redukcija priedēklī *nuo-* ir regulārāk sastopama parādība dziļajās tāmnieku izloksnēs ne tikai senākos avotos, bet arī mūsdienu runā – tā sastopama teju katrā vecākās paaudzes pārstāvja runā.

Ancē fiksēta priedēkļa *pār-* īsināšana par *par-*, kur tā saklausāma diezgan regulāri vecākās paaudzes runā: *paŕiēt* (< *pāriet*), *paŕnāk* (< *pārnāk*), *paŕgulet* (< *pārgulēt*), *paŕcīrst* (< *pārcirst*), *paŕdēŭ* (< *pārdeva*), *paŕbaūdī* (< *pārbaudīja*), *paŕbrauċ* (< *pārbrauca* ‘atbrauca’) (sk. arī Krautmane-Lohmatkina 2002, 31). Saīsinātais priedēklis *par-* fiksēts arī vienas popenieces runā: *paŕcēlas* (< *pārcēlās*), *japaŕcēlas* (< *jāpārceļas*). Par to, ka Popē konstatēts priedēkļa *par-* lietojums, rakstīts 1936. gada Popes izloksnes aprakstā (sk. Krautmane 1936, 113). Izbrīnu raisa tas, ka Dundagā nav reģistrēts neviens gadījums, kad tiktu lietots priedēklis *par-*. Šo faktu apliecina arī Dundagas izloksnes pētnieks F. Adamovičs, piebilstot, ka vienīgi priedēklis *pār-* netiek īsināts: *pārgāi* (< *pārgāja*) (Adamovičs 1927, 98).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs sastopama parādība, kad negācija *ne-* tiek runāta ar plato *ē*: *neŕkad* (< *nekad*), *neziņ* (< *nezin*), *nevaŕ* (< *nevar*), *nešmeķe* (< *nesmeķē* ‘negaršo’), *neċep* (< *necēp*), *nelīk̄ neŕkuô klāt* (< *nelika nekuo klāt*), *tuô veļ̄ šodiēn̄ neziņ* (< *tuo vēl šuodien nezina*), *nevaŕ zīnt* (< *nevar zināt*), *nevaŕ ēļp̄ dāpt* (< *nevar ēlpu dabūt*), *neŕkâ:ds blei:ņs neðarē* (< *nekādas blēņas nedarija*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.). Savulaik negācija *ne-* reģistrēta arī Ancē (sk. Rudzīte 1964, 163). Priedēkļa patskaņa platums var būt atkarīgs no sekojošiem patskaņiem vārda saknē, proti, ja priedēkļa patskanim seko platais *ē*, tad patskanis negācijā iegūst tā platumu. Jāuzsver, ka negācijas platais *ē* dziļajās tāmnieku izloksnēs rodas arī gadījumos, ja vārda saknē tam seko ne tikai palatāls, bet arī velārs patskanis. Platais *ē* negācijā *ne* sporādiski var parādīties arī kursiskajās izloksnēs (LVDA 2013, 68.).

Mūsdienās promocijas darba autore nav fiksējusi Kurzemes izloksnēm raksturīgos priedēkļus *az-* resp. *āz-* un *ūz-* jaunāko *aiz-* un *uz-* vietā, lai gan 1963. gada LU LaVI Ziru izloksnes tekstos šī īpatnība ir fiksēta: *azvakaŕ nopļāv̄ siē:n* (< *aizvakar nuopļāva sienu*),

luô:g azsalēš (< *luogi aizsaluši*). 1963. gadā tādi priedēkļi konstatēti arī Piltenes izloksnē, piemēram, *pa ātr̥ azšāv krâsņ* (< *par ātru aizšāva krâsni*), un Zlēku izloksnē, piemēram, *vîņ azgâ siê:n grâpt* (< *viņi aizgāja sienu grābt*), turpat reģistrēti priedēkļi ar pagarinātiem patskaņiem *āz-* (< *az-* < *aiz-*) un *ūz-* (< *uz-*), piemēram, *âzgâi avenęs* (< *aizgāja avenēs*); *ûzmūrę liē:l stēļ:* (< *uzmūrēja lielu stalli*), *ûzliēk rîks uz ratēm* (< *uzliek rīkus uz ratiem*), *ûssmērę mâzę sviêst* (< *uzsmērē maizei sviestu*) (sal. ar Endzelin 1922b, 114; LVDA 2021, 125, 99. karte). Arī F. Adamoviča Dundagas izloksnes aprakstā ir redzams, ka priedēklis *az-* tur agrāk ir lietots (Adamovičs 1927, 98).

3.4.4. Saknes zilbju vokālisms

Vokālisma kvalitātes pārmaiņas

Labializācija

Par dziļo tāmnieku izlokšņu tipisku parādību uzskatāma *a*-skaņas labializācija divskanī *au*, turklāt vecākā paaudze to izrunājot kā garu *ō* skaņu, piemēram, Zūrās, Zirās, Puzē, Vārvē, Ugālē, Piltenē un Užavā (sk. arī Graudiņa 1972, 158). Par to raksta arī J. Endzelīns (1951, 137), un apstiprina V. Rūķes pētījums (sk. Rūķe 1940a, 81–82).

Labializācija ir viena no tām fonētiskajām īpatnībām, kas, iespējams, mantota no lībiešu valodas (Rudzīte 1995, 69), kaut pastāv arī citi uzskati (sk. prom. darba 2.1. apakšnodaļā). Tādēļ tā ir saklausāma ne tikai Kurzemes, bet arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Rudzīte 1964, 150).

Lībiskajam dialektam raksturīgā labializācija, kad divskanis *au* pārvērties par *ou* (pilnīga labializācija) vai *âu* (daļēja labializācija), mūsdienās ir reti sastopama – pārsvarā vecākās paaudzes runātāju valodā. Pilnīga labializācija mūsdienās biežāk saklausāma Dundagas izloksnē: *noû:d* (< *nauda*), *soû:l* (< *saule*), *dižroûš* (< *dižrauši*), *sklañdroûš* (< *sklandrauši*), *jakoûjas* (< *jākaujas*), *doûž* (< *daudz*), *šoûsmig* (< *šausmīgi* ‘ļoti’); *pakloûš* (< *paklausa*) (siev., dz. 1930. g.); *oûžinaī* (< *audzināti*), *Oûsma* (< *Ausma*) (siev., dz. 1927. g.); *Raīmoñds Poûls* (< *Raimonds Pauls*), *droûd* (< *draud*), *šoûšañ* (< *šausana*), *biļ sapļoûc siēns* (< *bija sapļauts siens*), *laps dēļs izoûdzinac* (< *labs dēļs izaudzināts*) (vīr., dz. 1931. g.); *tik smolĭk joû netiĭk oûžañī* (< *tik smalki jau netika audzināti*) (siev.,

dz. 1931. g.). Vienā gadījumā tā ir fiksēta arī kāda vidējās paaudzes dundadznieka runā: *kā nu mēs roūs vaļa te!* (< *kā nu mēs rausim vaļā te!*) (vīr., dz. 1972. g.). „Dundagas izlokšnes tekstos” pārsvarā vērojama pilnīga labializācija: *coūrams*, *oūdkēls*, dažkārt rādīta daļēja labializācija, piemēram, *āūkstak*, *plāūktiņ*, *ļāūz* (Dravniece 2008). To, ka Dundagas izlokšnei sevišķi raksturīga labializācija, apliecina J. Endzelīna „Lettisches Lesebuch” ievietotie teksti (sk. Endzelin 1922b, 116–121).

Ances izloksnē autore ir fiksējusi gan pilnīgu, gan daļēju labializācija: *loūk* (< *lauki*), *plouš̄ // plāūš̄* (< *plaušas*), *doūz* (< *daudz*), *šāūsmig* (< *šausmīgi*), *loūkbrigā:d* (< *laukbrigāde*), *plāūmaš̄:n* (< *plaujmašīna*), *toūs* (< *tavs*) (sal. Markus-Narvila 2008, 221–233). Tas konstatēts arī senākos avotos, piemēram, L. Krautmanes-Lohmatkinas pētījumā „Pope un kaimiņizlokšnes” (Krautmane-Lohmatkina 2002, 94).

Citās dziļajās tāmnieku izloksnēs pilnīgā labializācija ir zūdoša vai jau zudusi parādība. Dažu informantu runā iespējams dzirdēt daļēju labializāciju: *sāū:l* (< *saule*), *nāū:d* (< *nauda*), *drāū:g* (< *draugi*), *āūksc* (< *auksts*) (Zlēkās). Vēl 2014. gadā pilnīgā labializācija blakus daļējai labializācijai fiksēta 1922. gadā dzimušas ugālnieces runā: *broūc* (< *brauca*), *iēploūcē* (< *ieplaucē*), *toūtib* (< *tautība*), *igoūns* (< *igaunis*), *igāūniēf* (< *igauniete*), *āūkš̄* (< *augšā*), *āūguš̄* (< *auguši*), *āūzinašaŋ* (< *audzināšana*), *rāūd* (< *raud*). Ja salīdzina ar LU LaVI izlokšņu arhīva datiem, tur redzams, ka Ugāles izloksnē blakus tādiem labializētiem vārdiem kā *oūns*, *noūd*, *joūnib*, *jabroūc* agrāk lietoti arī tādi, kur divskanis *ou*, pārceļot intonāciju no otrā komponenta uz pirmo, tuvinājies vai pat pārvērties par monoftongizētu divskani *o*, piemēram, *jaļļouj // jaļļō*, *jasāk pļōut // pļōt* (sk. arī LVDA 2013, 77). 1964. gada Popes izlokšnes tekstos vērojama gan pilnīga, gan daļēja (biežāk) labializācija: *broūc*, *loūka*, *jaūns*, *jāūn*, *cāūr*, *rāūj*, *sāūl*. Tajā pašā gadā Ances izloksnē fiksēta pārsvarā pilnīga labializācija: *oūg*, *soūc*, *broūc*, *kroū* (< *krauj*), *kniplouks* (< *knipluoks* ‘ķiploks’), *koūcēns* (< *kaucēns* ‘varde’). 1963. gada Zirās pierakstīti teksti ar pilnīgu labializāciju: *oūg*, *nejoūks*, *loūk*, *oūksc*. Tas pats arī kaimiņu Zlēku izloksnē: *oūž*, *soūc*, *soūj*, *groūc*, *oūns* (LaVI mat.). Par labializācijas izplatību citās tāmnieku izloksnēs raksta arī L. Krautmane-Lohmatkina (2002, 93–94) un M. Graudiņa (1958b, 60). Šī

īpatnība izplatīta arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs (sk. Ādamsons 1934, 78–79; Putniņš 1935, 57; Rudzīte 1964, 150; 2005, 66).

Patskaņa a kvalitātes maiņa

Dziļajās tāmnieku izloksnēs patskanis *a* tautosillabiska *v* priekšā mēdz pārvērsties par *a* > *ā* vai *o*: *tāus* // *toūs* (< *tavs*), *sāus* // *soūs* (< *savs*) (sk. Rudzīte 1964, 160). Mūsdienās šī īpatnība lielākajā daļā dziļo tāmnieku izlokšņu ir zudusi, bet par tās agrāko esamību liecina LU LaVI izlokšņu dati, tā, piemēram, 1963. gada Ziru izloksnes tekstos lasāmi šādi piemēri: *katraṁ sovs pleķs bi, kuô kuôpt* (< *katram savs pleķis bija, kuo kuopt*), *katraṁ sôv ziê:rg i, pa tiēms adbiłd* (< *katram savi zirgi ir, par tiem atbild*), *sôv mû:ž tâpat nožîvęs* (< *savu mūžu tâpat nuodzîvuos*); 1963. gada Zlēku izloksnes tekstos šādi: *pamât soûc sôv vęcakę meît* (< *pamāte sauc savu vęcākuo meitu*), *nu vîṅ salikš uz viš sôv mañt* (< *nu viņi salīguši uz visu savu mantu*); 1964. gada Ances izloksnes pierakstos minēts šāds piemērs: *mān bi ciēmiṅ – māsa a sôv meît* (< *man bija ciemiņi – māsa ar savu meitu*) (LaVI mat.). Arī mūsdienās viena ancenieka runā konstatēts patskanis *o* pronomēnā *tavs*: *toūs tēūs* (< *tavs tēvs*) (vīr., dz. 1937. g.).

Dundagas izloksnē, atšķirībā no citām t. s. dziļajām tāmnieku izloksnēm, patskanis *o* sastopams tur, kur literārajā valodā patskanis *a*: *smoļķ* (< *smalki*) (siev., dz. 1931. g.), *viê:n nokī* (< *vienu nakti*) (siev., dz. 1927. g.), *es tokš ne'kuô neziñ* (< *es takš 'taču' nekuo nezīnu*) (siev., dz. 1924. g.), *es tokš nemâk* (< *es takš 'taču' nemāku*) (siev., dz. 1962. g.).

Tāmnieku izloksnēs patskanis *a* bieži tiek aizstāts ar plato *ę* vārdā *stallis*, tā vietā sakot *stēļls* (sk. arī Krautmane-Lohmatkina 2002, 92; Paula 1927, 39). Līdzīgi kā citas parādības, arī šai mūsdienās ir vērojams paralēlformu lietojums: *stēļls* // *stāļls*. J. Endzelīns šādu *stēļls* ir reģistrējis „Lettisches Lesebuch”, rādīdams vienskaitļa lokatīva formu *stēļļę* (sk. Endzelin 1922b, 114).

Patskaņa i kvalitātes maiņa

Dziļajās tāmnieku izloksnēm raksturīga patskaņa *i* pārvēršanās par platu *ē*, piemēram, *steņgrs*. Lai gan promocijas darba autorei šādu kvalitātes maiņu nav izdevies fiksēt, tomēr pastāv iespēja, ka šāda parādība vēl ir dzīva (sk. Krautmane-Lohmatkina 2002, 91).

Patskaņa u kvalitātes maiņa

Dziļajās tāmnieku izloksnēs ierasts literārās valodas patskani *u* (parasti savienojumā ar skaneni) aizstāt ar citas kvalitātes patskani: *dēgaņš* (< *dēguns*), *puņpaņš* (< *pumpurs*), *uģeņš* (< *uguns* ‘elektrība’), *ceņper* (< *čepure*), *zēģez* (< *dzēguze*), *vēļluktefs* (< *vēja lukturis*), *siē:nvežaņš* (< *siena vēzums*), *nuô sâkeņš* (< *nuo sākuma*), *ciēf neķuĶ* (< *citur nekur*), *viš sējaņ pa vēĶ* (< *visi sējumi pa vēju*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); *vaīrak kâ stuņd kuķēĶ krāsne jācēp* (< *vairāk kā stundu kukuļi krāsni jācēp*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *ârklis aīz mugarĶ* (< *arkls aiz muguras*), *tas tas sâkaņš bi* (< *tas tas sākums bija*) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *sataiš ruņmaī:z a cuķēĶ uĶ rugušpiēn* (< *sataisa rupjmaizi ar cukuru un rūgušpienu*) (Dundagā, siev., dz. 1962. g.). Pirms gadiem četrdesmit šī pazīme bijusi dzīva pat jaunākās paaudzes runā (sk. Graudiņa 1972, 157). Tas, ka šī parādība bijusi plaši izplatīta dziļajās tāmnieku izloksnēs, redzams arī LU LaVI izlokšņu arhīva materiālos, piemēram, *viš puņpâr ne-iz-plouĶst* (< *visi pumpuri neizplaukst*), *šēnak bi puôsuš līdaņš* (< *šēnāk bija puosuši līdumus*), *ka grib salĶ:d, peliēk cukâr* (< *kad grib saldu, pieliek cukuru*) (Ancē, 1964. g.); *priež čiēkar lâb dēg* (< *priežu čiekuri labi dēg*), *tâ â:blē bi daūz zīēdpuņpar* (< *tai ābelei bija daudz ziedpumpuru*) (Piltene, 1963. g.); *suņaņ laps dēgaņš – viš smaĶk sa-uôž* (< *sunim labs dēguns – viņš smalki sauož*), *zēgaz kuķē* (< *dzēguze kūkuo*) (Zirās, 1963. g.). Arī LU HZF fonotēkas ierakstos šī parādība ir saklausāma: *ôugaņš* (< *augums*) (siev., dz. 1879. g., ier. 1960. g. Dundagā), *sēd piē uģēĶ – uģēĶ sprâkst* (< *sēd pie uguns – uguns sprāgst*) (siev., ier. Piltēnē 1971. g.). Mūsdienās tā zūd vai atsevišķās izloksnēs, kur to nav nācies saklausīt, ir zudusi pat vecākās paaudzes runā.

Dziļo tāmnieku izlokšņu runātāji nereti patskani *u* aizstāj ar *o*. Vairākās pētāmajās izloksnēs tas novērots vārdos *muļļa*, *muļļāties*: *moļļ* (< *moļļa* ‘neaptēsts cilvēks, lempis’), *moļļāties* (< *moļļāties* ‘gari vilcinādamies, kavēdamies ko darīt’) (Zirās, Piltenē un citur).

Patskanis u līdzskaņu v un b priekšā

Viena no tipiskākajām īpatnībām ne tikai dziļajās tāmnieku, bet arī kursiskajās izloksnēs ir *u* skaņas lietošana līdzskaņu *v* un *b* priekšā, kas citās izloksnēs un literārajā valodā ir aizstāta ar *i* skaņu: *zūu* (< *zuve*) // *zūi* (< *zuje*) ‘zivs’, *dubaŋs* // *dubeŋc* (< *dubeŋs*) ‘dibens’, *suveŋc* // *suvaŋs* (< *suveŋs*) ‘sivens’, *dui* (< *duji*) // *dūv* (< *duvi*) ‘divi’ (sal. ar Rudzīte 1964, 63, 152; Krautmane-Lohmatkina 2002, 89–91; Laumane 2007, 372). M. Rudzīte skaitļa vārdu *dui* uzskata par Kurzemes izloksnēs ierastu formu (Rudzīte 1964, 122). Par *u* skaņas lietošanu līdzskaņu *v* un *b* priekšā plašāk rakstījis J. Endzelīns (1951, 11, 50–52), kā arī A. Ābele (1927, 119). To, ka šie senie kursismi raksturīgi ne tikai tāmnieku, bet visām Kurzemes izloksnēm, rāda LVDA 47. karte (LVDA 2013, 237). Mūsdienās to lietojums dziļajās tāmnieku izloksnēs ir krietni samazinājies pat vecākās paaudzes runā, atsevišķās izloksnēs tie nav saklausīti nemaz. Tas pats konstatēts arī mūsdienu Lejaskurzemes izlokšņu materiālos (Ozola, Markus-Narvila 2021, 51–52).

Diftongizācija

J. Endzelīns uzskata, ka parādību, kad *ei* < *ē*, spēcīgi ietekmējusi literārā valoda, turklāt viens un tas pats cilvēks attiecīgu vārdu var izrunāt gan ar *ē*, gan *ei* (Endzelīns 1951, 138). Šī parādība lībiskajā dialektā, iespējams, radusies kuršu valodas ietekmē, un tā ir sastopama ne tikai Kurzemes, bet sporādiski arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs (Endzelīns 1927, 6; Ādamsons 1934, 83; Putniņš 1935, 56–57).

Diftongizācija ir viena no tām lībiskā dialekta īpatnībām, kas vairs netiek aktīvi lietota visās izloksnēs. Ziru, Zlēku un Piltenes izloksnē tā ir zūdoša parādība. Lai gan agrāk gan Zirās, gan Piltenē diftongizācija lietota samērā aktīvi (sk. Ēvalde 1940, 38). To pašu konstatējusi arī M. Rudzīte (1964, 150, 165). To, ka savulaik diftongizācija Piltenes, Ziru un Zlēku izloksnē nav bijis retums, rāda LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli: *paseid kuok ņeņ, atpūšes!* (< *pasēdi kuoka ņnā, atpūties!*), *viš papriekš uztaišē istab, peicāk stēļ* (< *viņš papriekšu uztaisīja istabu, pēcāk stalli*), *iējūz ziē:rg ratas, jabrauc peic mālk!* (< *iejūdz zirgu*

ratuos, jābrauc pēc malkas!) (Piltenē); *seīdē ilġ, vērpa, oūd, cic kuô ciġ darę* (< *sēdēja ilgi, vērpa, auda, cits kuo citu darīja*), *varęhns eīdęs!* (< *varęns ēdęjs!*) (Zirās); *ka mašīns broūc, kūp peīc veļ* (< *kad mašīnas brauc, kūp pēc veļna*), *viš seīd smīlktęs un zīvejas* (< *viņš sēd smiltīs un dzīvuojas*), *viē:n k^uovārn seīd vītuôlę* (< *viena kuovārna sēd vītuolā*), *nāc seīdęt blaks!* (< *nāc sēdēt blakus!*) (Zlēkās) (LaVI mat.). Samērā bieži diftongizācija mūsdienās saklausāma Dundagā: *peīc* (< *pēc*), *tapeīc* (< *tāpēc*), *eīšaņ* (< *ēšana*), *eīdaņs* (< *ēdiens*), *bleīņs* (< *blēņas*), *nobreīciēs* (< *nobrēcies* ‘noraudājies’); *naų daręt bleīņs* (< *nav darītas blēņas*) (siev., dz. 1931. g.); *kas bi, tuô eī:d* (< *kas bija, tuo ēda*) (siev., dz. 1962. g.). Vairākus līdzīgus piemērus Dundagas izloksnes aprakstā minējis F. Adamovičs (1927, 100–101).

Monoftongizācija

Dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīga divskaņu *ei, ai un ou* (< *au*) monoftongizācija, kas rodas pagarinoties pirmajam komponentam, līdz ar to reducējoties resp. zūdot otrajam, piemēram, *mēt* (< *meita*), *lāim* (< *laime*), *lōks* (< *lauks*) (sk. Rudzīte 1964, 166; sal. ar Endzelin 1922b, 109). Šāda veida monoftongizācija līdz mūsdienām praktiski nav saglabājusies.

Pētāmajās izloksnēs mūsdienās visbiežāk sastopama monoftongizācija divskanī *ie* (> *e*), kas saglabājusies pamatā Ancē un Dundagā, piemēram, *seņs // seņc* (< *siens*), *veņs // veņc* (< *viens*), *neveņs // neveņc* (< *neviens*), *veņ* (< *vien*), *veņmēr* (< *vienmēr*). Dundagas izloksnē monoftongizācija fiksēta pat vidējās paaudzes runātajā tāmnieku izloksnē: *veņkārš pliks* (< *vienkārši pliks*), *venâ:d* (< *vienādi*), *veņpacmit gād* (< *vienpadsmit gadu*). Citās pētāmajās izloksnēs šī parādība mūsdienās nav konstatēta, bet par tās agrāko izplatību arī citās tāmnieku izloksnēs liecina LU LaVI izlokšņu dati: *viš veņs pac* (< *viņš viens pats*), *but veņs liēt mākniš nācs!* (< *būtu viens lietus mākuonis nācis!*), *nāk vilčēns* (< *nāk vilciens*), *pus pasōl broūc siē:n pļoūt. tuġ jo brōc uz nedēļam* (< *puse pasaules brauc sienu pļaut. tur jau brauca uz nedēļām*) (Zirās, 1963. g.); *veņs vīgriē:zs* (< *viens vīgriezis* ‘viena vīgrieze’), *veņs brāģis* (< *viens braģis*) (Zlēkās, 1963. g.); *veņs kumās* (< *viens kumuoss*), *veņs liņdraks mugre*

(< viens lindraks 'svārki' mugurā) (Popē, 1964. g.); *jasāk pļot seņs* (< *jāsāk pļaut siens*) (Ugālē, 1954. g.).

Mūsdienās pat Dundagā visvecāko informantu runā ienākušas literārās valodas ietekmētas formas, kas tiek lietotas līdzās izloksnes formām, piemēram, *tā jo neviēnc nekad nekuô neteîc* (< *tā jau neviens nekad nekuo neteica*), *ta joû viēn-mēr teîc, ka rudeñ japrečas vaîrak, ne pa vašar* (< *tad jau vienmēr teic, ka rudenī jāprečas vairāk, ne pa vasaru*), *us kâzañ nevař neķuô tařinat, tad veñmēr i jatapa viš mû:ž* (< *uz kâzām nevar nekuo tapināt 'aizņemties', tad vienmēr ir jātapina 'jāaizņemas' visu mûžu*), *ne jaû mañc brāls veñ* (< *ne jau mans brālis vien*) (siev., dz. 1931. g.).

Nevienā no pētāmajām izloksnēm autorei nav izdevies fiksēt dziļajiem tāmniekiem tipisko parādību, kad monftongizācijai tiek pakļauts divskanis *au* (> *o*): *nô:d* (< *nauda*), *brôks* (< *brauks*), tāpat kā monoftongizētais divskanis *ei* (> *e*): *têks* (< *teiks*), *mê:t* (< *meita*), *mêtañs* (< *meitens* < *meitēns*) (sal. Ēvalde 1940, 38). 1954. gada LU LaVI Ugāles izloksnes materiālos redzams, ka tur fiksēti daļēji monoftongizēti divskaņi, piemēram, *nô^ud* (< *naudu*), *mâz* (< *maizi*), *kôt gâl* (< *kaut gaili*) (sal. Grauds-Graudevics 1927, 16; Rudzīte 1964, 166).

Monoftongizācija divskanī *au* dziļajās tāmnieku izloksnēs konstatēta arī partikulā *jau* (> *ju*): *ta ju bi* (< *tad jau bija*), *ta ju es pļāu ju* (< *tad jau es pļāvu jau*), *muñs ju tiē uņs i puļķ* (< *mums jau tās upes ir pulka 'daudz'*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.). Šī parādība sastopama vēl arī Dundagā, lai gan tur mūsdienās biežāk tomēr dzird lietojam partikulu *jau* vai labializētu *jou*, piemēram, *bij j^u jastrāde, lai tu vař istikt, lai tu vař žiūt* (< *bija jau jāstrādā, lai tu vari iztikt, lai tu vari dzīvuot*), *tâ:d nou:d jaû neņi* (< *tāda nauda jau nebija*) (siev., dz. 1948. g.), *ta joû žiŕve viēna māja* (< *tad jau dzīvoja vienā mājā*) (siev., dz. 1962. g.).

Monoftongizācija divskanī *ai* resp. *oi* saklausāma saiklī un partikulā *vai* (> *voi* > *vo*), piemēram, *vo tu mâk, voî tu nemâk* (< *vai tu māki, vai tu nemāki*) (Dundagā, siev., dz. 1924. g.); *vo te Añce a tâ bi, es nemâk pateîkt* (< *vai te Ancē arī tā bija, es nemāku pateikt*), *vo i mēneš caū:r, vo akal^â uôtrš iēsāciēs – tâ tik žiŕuô* (< *vai ir mēnesis cauri, vai atkal uotrs iesācies – tā tik dzīvuo*) (Ancē, siev., dz. 1934. g.), kā arī partikulā *lai* (> *le* vai *le*): *le*

daļes paš (< *lai dalās paši*) (Dundagā, vīr., dz. 1931. g.), *le Diēs neduô // le Diēs neduôd* (< *lai Dievs neduod*) (Dundagā, siev., dz. 1924. g.). Citās pētāmajās izloksnēs šādi pārveidojumi mūsdienās nav konstatēti, lai gan LU LaVI izlokšņu materiāli rāda, ka 1963. gadā monoftongizācija saiklī *vai* reģistrēta arī Zlēku izloksnē: *puras ôug vāvereņs vo vāverits* (< *purvos aug vāverenes vai vāverītes* ‘vaivariņi’).

Divskaņu ie un uo pārskana

Divskaņa *ie* pārskana rodas, ja vārda nākamajā zilbē seko vai ir sekojis velārs patskanis, piemēram, *ziârks* (< *zirgs*), *ciâms* (< *ciems*). Arī divskaņa *uo* pārskana rodas, ja nākamajā zilbē seko vai ir sekojis velārs patskanis, piemēram, *uâl* (< *uola*), *uâ:gs* (< *uogas*) (sk. Rudzīte 1964, 165).

Mūsdienās promocijas darba autore pārskanu pētāmajās izloksnēs nav fiksējusi. Pierādījums tam, ka pārskana šajās izloksnēs ir pastāvējusi, ir LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli, kuros redzams, ka 1964. gadā pārskana konstatēta Ances izloksnē: *siâ:n grâb* (< *sienu grābj*), *kâst piân* (< *kâst pienu*), *gruôdēm vaig lâbs kuâks* (< *gruodiem vajag labus kuokus*), *mâzē ciât garēz* (< *maizei cieta garuoza*). 1966. gadā pārskana reģistrēta arī Dundagas izloksnē: *âbeļkuâks* (< *ābeļkuoks*), *šodiân* (< *šuodien*), *liâc sâk līt* (< *lietus sâk līt*), *liâk cēpēr gâlē* (< *liek cēpuri galvā*).

Epentēze

Epentēze jeb pārīsa palatāla patskaņa iespraušana aiz velāra patskaņa rodas, ja vārda nākamajā zilbē seko vai ir sekojis palatāls patskanis, piemēram, *sa^ecit* (< *sacīt*), *mâ^ete* (< *māte*), *gaⁱniš* (< *ganiņš*) (sk. Rudzīte 1964, 165).

Autore epentēzi mūsdienu izlokšņu vākumos nav konstatējusi. LU LaVI izlokšņu arhīva datos redzams, ka epentēze agrāk bijusi Popes izloksnē (1964. g.): *luo^epiņ* (< *luopiņu*), *te Puô^eps kapēs gu:l tas dēliš* (< *te Puopes kapuos guļ tas dēliņš*); arī Ances izloksnē (1964. g.): *struo^ep i bitēm* (< *struopi ir bitēm*), *mutē i zuô^e:b* (< *mutē ir zuobi*), *ruô^ezē i smuks smaks* (< *ruozei ir smuka smaka* ‘smarža’).

Par pārskanu un epentēzi rakstījis arī J. Endzelīns (1951, 135–136).

Patskaņu e, ē lietojums

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā visā Kurzemē, ir dzirdamas atšķirības no latviešu literārās valodas normām patskaņu *e, ē* lietojumā (sk. arī Rudzīte 1964, 161–164).

Pētāmajās izloksnēs plats *ę* literārās valodas šaurā *e* vietā saklausāms vienzilbes un vairākzilbju verbu infinitīvos, piemēram, *ņęmt* // *jęmt* (< *ņemt*), *ceļt* (< *celt*), *męst* (< *mest*), *vęst* (< *vest*), *cept* (< *cept*), *saņęmtiēs* (< *saņemties*).

Kurzemes lībiskajām izloksnēm raksturīga platā *ę* lietošana literārās valodas šaurā *ē* vietā, piemēram, *ęst* (< *ēst*), *sęt* (< *sēt*), *pęrt* (< *pērt*), *brękt* (< *brēkt*), *slępt* (< *slēpt*), *męrkt* (< *mērkt*).

Patskaņu *e, ē* lietojumā mēdz notikt arī divējādas pārmaiņas – saīsinās garais *ē* un mainās tā kvalitāte: *ravęt* (< *ravēt*), *svinęt* (< *svinēt*), *gulęt* (< *gulēt*), *kustętiēs* (< *kustēties*), *turęt* (< *turēt*), *isturęt* (< *izturēt*), *vaktęt* (< *vaktēt* ‘pieskatīt; uzmanīt’), *lįzęt* (< *līdzēt*), *ręzęt* (< *redzēt*), *mękļęt* (< *meklēt*).

Visās dziļajās tāmnieku izloksnēs platais *ę* šaurā *ē* vietā dzirdams arī pagātnes participu formās pirms *-ju-*, piemēram, *lęjuš* (< *lējuši*), *sęjuš* (< *sējuši*).

Plata *ę* skaņa nereti sastopama deminutīvos, kuru pamatformā ir plats *ę*: *bęrniņ* (< *bērniņi*), *mazbęrniņ* (< *mazbērniņi*), *cilvēciņ* (< *cilvēciņi*), *zvęriņ* (< *zvēriņi*), *bęziņ* (< *bērziņi*), *sękliņš* (< *sēkliņas*), *pędiņš* (< *pēdiņas*).

Piltenes izloksnes tekstos (1963. g.) platā *ę* skaņa reģistrēta šādos vārdos: *pučen* (< *pucene* ‘pīlādzis’), *kliędęr* (< *kliederi* ‘ceriņi’), *zemeņš* (< *zemenes*), *aveņš* (< *avenes*), *melleņš* (< *mellenes*), *zęreņš* (< *dzērvenes*), *lapsęn* (< *lapsene*) (LaVI mat.), kuru vietā mūsdienās pārsvarā tiek lietots šaurais *e*.

Platais *ę, ē* literārās valodas šaurā *e, ē* vietā tāmnieku izloksnēs tiek lietots arī salikteņu pirmajā daļā, kur plats *ę, ē* ir tā pamatvārdā: *seždięna* (< *sestdienā*), *seždięnas* // *seždięņęs* (< *sestdienās*), *svędięņę* (< *svētdienā*), *svędięnas* (< *svētdienās*). Šī parādība mūsdienu tāmnieku izlokšņu vecākās un daļēji vidējās paaudzes runā nav retums. Šādi salikteņi fiksēti arī vidusdialekta kursiskajās izloksnēs, piemēram, Nīcas izloksnē (sk. Bušmane 1989, 36), Rucavas izloksnē (sk. Ābele 1927, 119).

Plata *e* skaņa sastopama arī pronomenos *es* (> *ēs*) un *mēs* (> *mēs*). Dundagā un Ancē *mēs* saklausāms diezgan bieži, citās izloksnēs tas uzskatāms par jau zudušu, jo nav vairs to runātāju, kuru valodā tā tikusi saklausīta. Tā tas ir noticis Piltenes izloksnē, kur 2008. gadā autorei vēl izdevās reģistrēt pronomena *mēs* lietojumu kādas 1926. gadā dzimušas informantes runā, piemēram, *mēs viš gāi* (< *mēs visi gājām*), *mēs viš krāsuōi uō:ls* (< *mēs visi krāsuojām uolas*), *mēs akaĶ kaīmiņi bēņi viš sapulcejas* (< *mēs atkal kaimiņu bērni visi sapulcējāties*). Agrāk pronomens *mēs* lietots arī Zirās, piemēram, *mēs te i veñtiņi* (< *mēs te ir 'esam' ventiņi*) (pier. 1963. g., LaVI mat.). Pronomenu *ēs* promocijas darba autore fiksējusi tikai divreiz – kādas 1926. gadā dzimušas dundadziņas runā: *ēs neziņ* (< *es nezinu*) (2015. gadā), kā arī kāda 1943. gadā dzimuša ancenieka runā (2017. gadā). LVDA 42. kartē redzams, ka agrāk pronomens *ēs* bijis saklausāms ne tikai Ancē, Dundagā un Piltenē, bet arī Popē, pronomens *mēs* – visās pētāmajās izloksnēs (LVDA 2013, 232). To pašu novērojusi arī V. Rūķe (1940a, 89–91).

Plata *ē* skaņa saklausāma arī nolieguma partikulā *nē*. Tā fiksēta visās pētāmajās izloksnēs. Savukārt negācijā *nē-* platā *ē* skaņa reģistrēta galvenokārt Dundagas izloksnē: *nēvar* (< *nevar*), *nēmāk* (< *nemāk*), *nēziņ* (< *nezina*), *nēkad* (< *nekad*).

Vokālisma kvantitātes pārmaiņas

Garumu saīsinājumi

Fonēmas tiek īsinātas arī vārda saknē. Visās pētāmajās izloksnēs bieži saklausāma garā saknes patskaņa īsināšana pirms *l* vai *ļ*, piemēram, *dēls* (< *dēls*), *nedēļ* (< *nedēļ* < *nedēļa*), *vēl* // *vēļ* (Dundagā) (< *vēl*) (sk. arī Rudzīte 1964, 168).

Ancē, Dundagā un Popē raksturīgs garā saknes patskaņa *ē* saīsinājums kopā ar tam sekojošā līdzskaņa *r* zudumu vārdā *bērns*: *bēns* // *bēnc*.

Retāk tiek īsināti divskaņi, kas atrodas tautosillabiskā pozīcijā ar *n*: *señs* (< *siens*), *veñs* (< *viens*), *nēveñs* (< *neviens*), *veñ* (< *vien*), *veñādig* (< *vienādīgi* 'vienādi'), *veñmēr* (< *vienmēr*), *veñkārš* (< *vienkārši*) (Dundagā); *veñs* // *veñc* (< *viens*), *veñ* (< *vien*), *señs* // *señc* (< *siens*), *veñkārš* (< *vienkārši*), *veñrēiz* (< *vienreiz*), *vilceñs* (< *vilciens*), *svēdeñ* (< *svētdien*)

(Ancē). Vienā gadījumā Ances izloksnē saklausīts divskaņa *ie* īsinājums 1. konj. verbā *nuosien: noseñ*.

Dziļajās tāmnieku izloksnēs garumu saīsinājumi sastopami arī saliktnos ar *šuo* pirmajā daļā: *šorīt* (< *šoorīt*), *šodiēn* (< *šuodien*), *šovakar* (< *šuovakar*), *šonakt* (< *šuonakt*), *šogād* (< *šuogad*), *šoreiz* (< *šuoreiz*). Šādi saīsināti saliktni ir pazīstami visās pētāmajās izloksnēs, bet vairāk raksturīgi vecākās paaudzes izlokšņu runātājiem.

Patskaņu pagarinājumi tautosillabiskā savienojumā ar skaņu r

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā citās Kurzemes izloksnēs (sk., piem., Laumane 2007, 371–372; Markus-Narvila 2016, 107–108; Ozola, Markus-Narvila 2021, 56–61), saklausāms patskaņu pagarinājums tautosillabiskā savienojumā ar līdzskani *r*, ko J. Endzelīns (1951, 7, 11) saista ar kuršu valodas ietekmi. Visbiežāk šī parādība ir vērojama skaņu kopā *-ar-*, piemēram, *dârps* (< *darbs*), *dârbiks* (< *darbīgs*), *gârš* (< *gars*), *sârkañs* (< *sarkans*), *sârgat* (< *sargāt*), *sârks* (< *sargs*), *kârtibsârks* (< *kārtībsargs*), *ruôbežsârg* (< *ruobežsargi*), nereti arī skaņu kopā *-er-*, piemēram, *zêrt* (< *dzert*); *ziřks jau tas vêrks biļ* (< *zirgs jau tas veřgs bija*) (Zirās, vīr., dz. 1922. g.), un skaņu kopā *-ir-*, piemēram, *zîrd* (< *dzirde*); *a zîrg* (< *ar zirgu*) (Zlĕkās, siev., dz. 1935. g.); Zlĕkās vienas informantes (dz. 1924. g.) runā fiksēts skaņu kopas *-ir-* pārveidojums par *-ier-*: *es jauñ neziêrd a lâb* (< *es jau nedzirdu arī labi*), *vêcîê cilvêķ nuôst nemiêrst* (< *vēcie cilvēki nuost nemirst*), *bagaī tik klûp viêrs* (< *bagāti tikai klūp virsū*), *uzlej ûdeñ viêrs* (< *uzlej ūdeni virsū*). Pētāmajās izloksnēs nereti tiek pagarināta resp. pārveidota skaņu kopa *-ur-*, piemēram, *bûrt // buôrt* (< *burt*), *skuôrsteñs* (< *skurstenis*), *buôrkaņ* (< *burkāni*). Zirās šāds patskaņu pārveidojums fiksēts arī vārdā *šuořp* (< *šurp*) (vīr., dz. 1941. g.). Pētāmajās izloksnēs skaņu kopas *-ir-* un *-ur-* pārvēršanās par *-ier-* un *-uor-* vērojama arī kārtas numerāļos, piemēram, *piêrmeš, çetuôrtes* (sk. arī Rudzīte 1964, 223). Atšķirībā no citām tāmnieku izloksnēm, Dundagā *-ir-* un *-ur-* mēdz pārveidot par *-ier-* un *-uor-* tikai stiepti intonētās zilbēs, uz ko norāda arī LVDA 63. un 65. karte (sk. LVDA 2013, 253, 255). Mūsdienās šādi patskaņu pagarinājumi (retāk – pārveidojumi) vēl aizvien ir saklausāmi vecākās un vidējās paaudzes pārstāvju runā,

jaunākā paaudze no tiem sākusi vairīties. Jau 1989. gada Nīcas izlokšnes aprakstā norādīts, ka šādi tautosillabiskie pagarinājumi sastopami tikai vecākās paaudzes pārstāvju valodā (sk. arī Bušmane 1989, 44–47), kaut gan mūsdienās Rucavas izloksnē tie fiksējami visu paaudžu runā (Ozola, Markus-Narvila 2021, 57). To, ka patskaņu pagarinājums resp. pārveidojums skaņu kopās *-ar-*, *-er-*, *-ir-*, *-ur-* ir izplatīts visā Kurzemē – gan lībiskajās, gan kursiskajās izloksnēs –, rāda LVDA (2013, 84–92, 59.–65. karte).

Citi patskaņu pagarinājumi

Atšķirības no citām dziļajām tāmnieku izloksnēm vērojamas Ancē, kur ir fiksētas garākas saknes zilbes: *mâz* (< *maz*), *vêd* (< *vêd*), *javêd* (< *jāvêd*), *nēziņ* // *nezîņ* (< *nezînu*), *jakûriņ* (< *jākurina*), *nuôbrāde* (< *nuobradā*), *atmîņ* (< *atmiņa*), *aprûnatiês* (< *aprunāties*), *izdêvoušiês* (< *izdêvušies*), *piêdêr* (< *pieđer*), *Veņcpîl* // *Veņspîl* (< *Vēntspils*), *upmāle* (< *upmalā*) (prom. d. autore vākumi 2017. g.). LU LaVI izlokšņu materiālos redzams šāds piemērs no Ances (1964. g.): *pa dižcêļ uz Veņc-pîl* (< *pa dižcēļu uz Ventspili*). Viens piemērs fiksēts arī Ugāles izloksnē (1954. g.): *viņam dîvs mājis piedêr pavisaî* (< *viņam divas mājas pieđer pavisam*); tāds lietojums mūsdienās Ugālē vairs nav novērots.

Patskaņu iespraudumi

Lai izvairītos no grūti izrunājamu līdzskaņu savienojumiem, kas rodas zūdot galotņu un piedēkļu patskaņiem, vārda saknē tiek iesprausti patskaņi *a*, *ę* retāk *i* (sk. arī Adamovičs 1927, 107–108). Šī īpatnība mūsdienās ir saklausīta Dundagā, kur fiksēts patskaņu *a* un *ę* iespraudums šādos vārdos: *ziêsaî* (< *dziesma*), *sakêņ* (< *sakne*), *vêtar* (< *vētra*), *kuķeļ* (< *kukuļi*), *bêgeļ* (< *bēgli*), *knišêļ* (< *knišļi* ‘odi’), *kaîeř* // *kaîar* (< *katru*), *dubeļ* (< *dubļi*), *kakaî* (< *kaklu*); *pie dârb gâj kaîar diê:n* (< *pie darba gāja katru dienu*) (siev., dz. 1931. g.), kā arī Ancē: *âtar* (< *ātri*), *sallam* (< *salmu*), *pilskallam* (< *pilskalnu*), *feřam*s (< *fermas*) (vīr., dz. 1937. g.). Ances izloksnē saklausītās formas, kur starp diviem līdzskaņiem ne vien iesprauž patskaņi *a*, bet arī dubulto līdzskani *l*, agrāk fiksētas arī Popes izloksnē, piemēram, *sallams*, *kallans*, *sallan* (sk. Krautmane 1936, 115). Dundagas izloksnē paralēli mēdz lietot formas ar vai bez *l* dubultojuma vārdformā *pelna*, piemēram, *maî*

japēllãñ ari, ũñ vīrs pēlãñ (< *man jāpēlna arī, un vīrs pēlna*) (siev., dz. 1896. g., ier. 1960. g. Dundagā – HZF fon. mat.).

Par šādiem iespraudumiem Dundagā un citās tāmnieku izloksnēs rakstījusi arī M. Rudzīte (1964, 174–175; 1995, 69; 2005, 73), savukārt L. Krautmane-Lohmatkina ievērojusi, ka parasti tiek iesprausti patskaņi *a* un *ę*, bet Puzes izloksnē arī *i* un *u* (Krautmane-Lohmatkina 2002, 53).

Vienā gadījumā Ancē novērots pretējs process – zilbisko līdzskaņu rašanās, zūdot patskanim: *ūdņs* (< *ūdens*).

Patskaņu zudums

Dziļajās tāmnieku izloksnēs vārda saknē resp. piedēklī mēdz zust īsie patskaņi, piemēram, *vakriņi* (< *vakariņi* ‘vakariņas’), *kūmliņi tēji* (< *kumeliņu* ‘kumelišu’ *tēja*), *lauķpipriņi* (< *laukpiariņi* ‘pelašķi’) (sk. arī Rudzīte 1964, 175). Šādas formas promocijas darba autore ir fiksējusi visā pētāmajā areālā.

Neuzsvērtie īsie patskaņi mēdz zust vairākzilbju vārdos, piemēram, *vakres* (< *vakares* < *vakaruos*); *ta viš saraūjas kuņķles* (< *tad viņš* ‘tas’ *saraujas kunkuļuos*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *koū-kā:d drē:b vaig, kuô mugre vilkt* (< *kaut kādu drēbi vajag, kuo mugurā vilkt*), *puīne* (< *puteni*) (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.), *iēliēk iēkšę ūdņę* (< *ieliek iekšā ūdeni*) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *veņs aīzmugre* (< *viens aizmugurē*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); HZF fon. mat. – *viš apakš deķēm̃ apšę* (< *visi apakšā deķiem apakšā*) (siev., dz. 1879. g., ier. Dundagā 1960. g.), *iēņę savę ištbe, iēliēk savę ištbe* (< *ienę savā istabā, ieliek savā istabā*) (siev., ier. Piltenē 1971. g.). Šāda veida īsinājumi raksturīgi tikai vecākās paaudzes izlokšņu runātājiem, kas norāda uz to, ka šī īpatnība ir uz izzušanas sliekšņa.

Divskaņu zudums

Līdzīgi kā dziļajās tāmnieku izloksnēs zūd patskaņi vārda saknē, vārdā *ābuoliņš* zudis divskanis *uo*: *ābliš*. Šāda forma vēl aizvien pētāmajā areālā ir saklausāma, bet tikai atsevišķu vecākās paaudzes runātāju valodā.

3.5. Konsonantisms

Dziļajās tāmnieku izloksnēs ir tādi paši konsonanti jeb līdzskaņi kā latviešu literārajā valodā. Daļēji saglabājusies skaņa *r*. Literārās valodas skaņa *dz* un *dž* tiek apzīmēta ar *z* un *ž*. Agrāk tāmniekiem raksturīgais velārais *l* (*l̥*) vairs nav fiksēts nevienā no pētāmajām izloksnēm. Zūdot patskanim vai divskanī aiz kāda līdzskaņa savienojuma ar plūdeni vai nāseni, lībiskajās izloksnēs var rasties zilbiski *l̥*, *l̥̄*, *m̥*, *n̥*, *ŋ̥*, *r̥*. Vokalizācijas ietekmē līdzskaņi *j* un *v* kļūst par vokalizētiem *ī* un *ū*. No literārās valodas atšķiras arī pagarinātie nebalsīgie līdzskaņi, kas rodas, zūdot gala zilbes īsajam patskanim aiz nebalsīga līdzskaņa: *k̄*, *k̄̄*, *p̄*, *s̄*, *s̄̄*, *t̄*. Lībiskajā dialektā, tāpat kā latviešu literārajā valodā, līdzskanis *n* pārvēršas par *ŋ* sekojoša *k*, *g* priekšā.

3.5.1. Līdzskaņu kvantitāte

Līdzskaņu kvantitātes ziņā lībiskajā dialektā ir šāds pozicionālais nosacījums: nebalsīgie troksneņi tiek pagarināti, ja tie atrodas divzilbīgos vārdos starp īsu uzsvērtu un īsu neuzsvērtu patskani, piemēram, *lap̄* (< *lapa*), *neš̄* (< *nesa*).

Tā kā šī īparādība ir cieši saistīta ar vienu no tipiskākajām lībiskā dialekta parādībām, tā ir vērtējama kā stabila, proti, tā tiek lietota visās tāmnieku izloksnēs un visās paaudzēs.

3.5.2. Asimilācija

Lībiskajā dialektā ir vērojamas divas asimilācijas: progresīvā un regresīvā (sk. arī Rudzīte 1964, 180–186).

Progresīvā asimilācija dziļajās tāmnieku izloksnēs mūsdienās ir retums – vairs nevienā no astoņām pētāmajām izloksnēm nav fiksēta regresīvā asimilācija 2. un 3. konjugācijas verbu divdabjos ar *-dams*, *-dama*: *kap̄tēms* ‘kapādams’, *laštēms* ‘lasīdams’; substantīvā *pātke* ‘pātagai’ (sk. Rudzīte 1964, 182). Tāmnieku izloksnēs vēl aizvien saklausāma arī citām latviešu valodas izloksnēm raksturīgā runas īpatnība, kad skaņu kopa *-ln-* asimilējusies par *-ll-*: *mēlls* (< *mēlns*), *vēlls* (< *vēlns*), *pīlls* (< *pīlns*), *vīll* (< *villa* < *vilna*),

viļdrā:n (< *vilndrāna* ‘villaine’) (sal. ar Bušmane 1989, 71; plašāk sk. Endzelīns 1951, 207–208; LVDA 2013, 124, 102. karte).

Regresīvā asimilācija gan nav retums, jo tā saskan ar literāro valodu: *abgāst* (< *apgāzt*), *gac* (< *gads*), *rac* (< *rads* vai *rats*). Ja starp balsīgu un nebalsīgu līdzskani zudis patskanis, asimilācija var arī nenotikt: *bleīds* (< *blēdis*), *gul̄bs* (< *gulbis*) (sk. Rudzīte 1964, 180). Vienā daļā lībisko izlokšņu, tāpat kā vidus dialekta izloksnēs, *s*, *z*, *c* sekojoša *č*, *dz*, *j*, *ļ*, *ņ*, *ķ*, *ģ*, *š*, *ž* priekšā mēdz pārvērsties par *š*, *ž*, *č*: *užjēmt* (< *uzjēmt*), *eš ļā* (< *es ļāvu*), *pēč Jāņ* (< *pēc Jāņu*) (sk. Rudzīte 1964, 180), ko mūsdienās promocijas darba autorei nav izdevies fiksēt nevienā no pētāmajām izloksnēm. Vienā daļā lībisko izlokšņu līdzskaņi *l*, *n*, *r* sekojošu *č*, *dz*, *ļ*, *ņ*, *ķ*, *ģ*, *š*, *ž* priekšā var pārvērsties par *ļ*, *ņ*, *ŗ*: *čakārņ* (< *čakārņi* ‘sakārņi’); *ruņč* (< *runči*) (sk. Rudzīte 1964, 181), kas izloksnēs vērojams vēl aizvien: *aņčiņ* (< *ančiņi* ‘ancenieki’).

3.5.3. Vokalizācija

Dziļajās tāmnieku izloksnēs bieži sastopama daļēja vokalizācija: *tēus* (< *tēvs*), *stāu* (< *stāv*), *māi* (< *māja*), *vēiš* (< *vējš*), bet pilnīga vokalizācija gan nav konstatēta, kad līdzskanis *v* pārvēršas par *u* un *j* – par *i*: *soūs* (< *savs*), *toūs* (< *tavs*), *reî* (< *rei*), *leî* (< *lei*) (sal. ar Rudzīte 1964, 186; Krautmane-Lohmatkina 2002, 135–140).

3.5.4. Palatalizācija

Nevienā no pētāmajām dziļajām tāmnieku izloksnēm līdzskaņu palatalizācija nav reģistrēta, lai gan Popes un tās kaimiņu izlokšņu aprakstā minēts, ka palatalizācija esot samērā labi saglabājusies Ances un Popes vecākās paaudzes runā (sk. Krautmane-Lohmatkina 2002, 131). Lietuviešu valodnieks Kazimiers Būga minējis, ka palatalizācija esot reģistrēta tikai Ziemeļkurzemes izloksnēs – Piltenē, Zirās, Zlēkās, Popē u. c. (Būga 1961, 225).

3.5.5. Velarizācija

Mūsdienās dziļajās tāmnieku izloksnēs līdzskaņa *l* velarizācija vairs nav sastopama. Pētāmajās izloksnēs, tāpat kā literārajā valodā, tiek velarizēts *n* līdzskaņu *k*, *g* priekšā ($> \eta$), piemēram, *kuņķs* ($< kungs$), *ruņģ* ($< runga$) (sk. Rudzīte 1964, 187).

3.5.6. Līdzskaņu pārmaiņas *j* ietekmē

Dziļajās tāmnieku izloksnēs *j* savienojumā ar lūpeņiem mēdz zust, piemēram, *slapš* ($< slapjš$), *rupš* ($< rupjš$), *rupāk* ($< rupjāki$), *ruṗmaiz* ($< rupjmaize$) (sal. Ēvalde 1940, 42; sk. arī Rudzīte 1964, 187), līdzīgi kā tas ir citviet latviešu valodā (sk. LVDA 2013, 108–109, 84. karte).

Tāmnieku izloksnēs, tāpat kā citās Kurzemes izloksnēs, sastopams mīkstinātais *r*, kas radies no *r* savienojuma ar *j* (sk. Bušmane 1989, 60–62). Ne visās pētāmajās izloksnēs šī parādība ir saglabājusies līdz mūsdienām. Piltenes un Zlēku izloksnē tas reģistrēts tikai vienreiz – vārdā *garām*: *gaṗam* (Piltēnē), *gaṗem* (Zlēkās). Ziru, Ugāles, Popes, Ances izloksnē mīkstināto *r* promocijas darba autore nav konstatējusi vispār. Biežāk tas vēl aizvien ir saklausāms Dundagā: *tuṗ* ($< tur$), *kuṗš* ($< kurš$), *kuṗem* ($< kuram$), *kuṗe* ($< kurā$), *gaṗem* ($< garām$), *kaṗš* ($< karš$); *tur jaū neziñ*, *kuṗš i*, *kuṗš nau* ($< tur jau nezina, kurš ir, kurš nav$), *kā nu kuṗem* ($< kā nu kuram$) (siev., dz. 1931. g.) (sk. arī 3.5.9. apakšnodaļā).

3.5.7. Līdzskaņu zudums

Pētāmajās izloksnēs vēl aizvien saklausāms tāmnieku izloksnēm raksturīgais līdzskaņa *ŋ* zudums vārdos, kas beidzas ar izskaņu *-iņš* ($< -iš$): *viš* ($< viņš$), *veñtiš* // *veñtiš* ($< ventiņš$), *puōpiš* ($< puopiņš$), *añčiš* ($< ančiņš$), *duñžiš* ($< dundžiņš$).

Līdzskanis *j* zudis pozīcijā pirms *š*: *straūš* ($< straujš$), *vēš* // *vējš* ($< vējš$).

Līdzskanis *j* zūd arī verbu formās, kas nenoteiksmē beidzas ar *-bt*, *-pt*, *-mt*: *grāb* ($< grābj$), *kuōp* ($< kuopj$), *stuñ* ($< stumj$) (sal. ar Grauds-Graudevics 1927, 20).

Dziļajām tāmnieku izloksnēm ir raksturīgs *j* zudums kopā ar gala zilbi vārdā *mājās*, sakot *mā*: *atneš mā* (< *atnesa mājās*) (Zirās), *es i mā* (< *es ir mājās* ‘es esmu mājās’) (Piltēnē u. c.).

Visās pētāmajās izloksnēs zudis līdzskanis *v* tādos vārdos kā *tēs* (< *tēvs*), *diēs* (< *dievs*). Par *v* skaņas zudumu tāmnieku izloksnēs ir rakstīts iepriekš (sk. Rudzīte 1964, 191; Krautmane-Lohmatkina 2002, 139). J. Endzelīns šo parādību skaidro ar to, ka tautosillabisks *v* zūd aiz gariem patskaņiem un divskaņiem, ja iepriekšējais garums netiek saīsināts (Endzelīns 1951, 213). Šī parādība ir ierasta un vēl joprojām tiek aktīvi lietota ne tikai lībiskajās, bet arī vidus dialekta izloksnēs (sk. Markus-Narvila 2016, 103–104; Vēvere 2016, 229).

Līdzskanis *v* mēdz zust arī skaņu kopā *-rv-*: *zē:rs* (< *dzērvēs*), *zē:ŗņ:s* (< *dzērvēnes*). Pētāmajās izloksnēs vēl joprojām aktīvi lieto tāmniekiem raksturīgo *v* skaņas zudumu skaņu kopā *-rv-*: *dū:rs* (< *dures* ‘durvis’), *bū:r* (< *buri* ‘burvji’), *aŗ cî:r* (< *ar ciri* ‘ar cirvi’), bet mūsdienās ir vērojama tendence šos vārdus lietot paralēli tiem, kur *v* skaņa ir saglabāta. Akcentējams, ka šī īpatnība ir sastopama teju visā latviešu valodā, ne tikai Kurzemes izloksnēs (sk. LVDA 2013, 127–128, 107. karte). Par šādām formām Nīcas izloksnē rakstījusi valodniece B. Bušmane (1989, 76–77), mūsdienu Bārtas un Rucavas izloksnē tādas novērojusi L. Markus-Narvila (2016, 103–104), atzīmējot, ka šāda veida skaņu zudums varētu būt skaidrojams ar gala zilbju vājinātu izrunu visā latviešu valodā.

Tāmniekiem raksturīgais līdzskaņa *v* zudums skaņu kopā *-lv-* mūsdienās pētāmajās izloksnēs ir reta parādība – lielākajā daļā pētāmo izlokšņu nav saklausīts *cilēks* (< *cilvēks*), *gā:l* (< *galva*), parasti saka: *cilvēks*, *galv*. Izņēmums ir Dundagā dzirdētais *cilēks* (< *cilvēks*), kas fiksēts kādas 1927. gadā dzimušas sievietes runā. Agrāk šādi vārdi ar *v* zudums skaņu kopā *-lv-* lietoti arī citās tāmnieku izloksnēs, piemēram, Ugālē (sk. Grauds-Graudevics 1927, 21), Zlūkās (sk. Paula 1927, 41), Popē (sk. Krautmane 1936, 118; Krautmane-Lohmatkina 2002, 139), arī Piltēnē un Zirās (sk. Ēvalde 1940, 43).

Vienai daļai pētāmo dziļo tāmnieku izlokšņu ir raksturīgs līdzskaņa *n* zudums vārdā *bērns* – Piltēnē, Zirās, Zlūkās, Ugālē un Popē saka *bērs*. Ancē, Dundagā un dažkārt arī Popē vārdā *bērns* zūd līdzskanis *r* un saīsinās saknes garais patskanis *ē*, tur saka: *bēņs* // *bēņc*, dsk. *bēn* (< *bēni*) (sk. arī Adamovičs 1925, 125; Dravniece 2008, 10; LVDA 2013, 129).

Pēc novērotā varētu domāt, ka tajās tāmnieku izloksnēs, ko runā vairāk uz ziemeļiem, t. i., Ancē un Dundagā, literārās valodas vārda *bērns* vietā runā *bēns*, bet tajās izloksnēs, ko runā vairāk uz dienvidiem, kā, piemēram, Zirās, Zlūkās, Piltenē, saka *bērs*. Šo pieņēmumu daļēji apstiprina Skrundas izloksnes aprakstā minētais fakts, ka vidusdialekta kursiskajās izloksnēs saka *bērs* (tāpat kursisko izlokšņu sadūrā ar tāmnieku izloksnēm), bet zemgaliskajās – *bēns* (Pīrāga 2006, 26). Bet paliek atvērts jautājums, kāpēc Dundagas un Ances izloksnē lietotais *bēns* sakrīt ar zemgaliskajām izloksnēm, nevis kursiskajām.

Pētāmajās izloksnēs nereti zūd *t* tādos vārdos kā *akaĶ* (< *atkaĶ*), *apakaĶ* (< *atpakaĶ*), *aduot* (< *atduot*). Šī īpatnība ir izplatīta arī Dienvidkurzemes izloksnēs.

Līdzskanis *t* zūd arī nenoteiktajos pronomenos savienojumā ar partikulu *kaut*, piemēram, *kaū`kas* (< *kaut kas*), adverbu savienojumos ar partikulu *kaut*, piemēram, *kaū`kuĶ* (< *kaut kur*), *kaū`kad* (< *kaut kad*). Šāda valodas parādība raksturīga arī Nīcā un citās Kurzemes izloksnēs (sk. Bušmane 1989, 99), arī latviešu sarunvalodai ir tipisks šāds līdzskaņa *t* izlaidums ātrā un nevērīgā runā.

Vārda beigās nereti zūd *r*, *d*, *j*, piemēram, *i* (< *ir*), *a* (< *ar*), *pa* (< *par*), *duo* (< *duod*), *kraū* (< *krauĶ*), *pļau* (< *pļauĶ*), *bļau* (< *bļauĶ*). Šī parādība vēl joprojām ir saklausāma visās pētāmajās izloksnēs, līdzīgi kā tas ir literārajā sarunvalodā.

Vecākās paaudzes runā samērā regulāri sastopams *r* zudums vārdā *vairs*: *vaīs*, *vaĩ*, lai gan ir vērojamas svārstības tā lietojumā, proti, viens informants mēdz lietot gan *vaĩ*: un *vaīs*, gan *vaĩrs*.

Vienā gadījumā Dundagā saklausīts saīsināts prievārds *līdz*: *li istab* (< *līdz istabu* ‘līdz istabai’).

3.5.8. Līdzskaņu piespraudums

Pētāmajās izloksnēs līdzskaņu piespraudumi sastopami vārda beigās, piemēram, vārdā *vairāk*: *es vaĩraks nekuo neziñ* (< *es vairāk nekuo nezinu*) (Zirās, vīr., dz. 1931. g.), *nekas vaĩraks nau ta ka ta* (< *nekas vairāk nav tā kā tā*) (Zirās, vīr., dz. 1922. g.) (sk. arī Ēvalde 1940, 55).

Līdzskanis *s* tiek piesprausts arī adverbam *tagad*: *tagads* (< *tagac*), piemēram, *vēl tagac* (< *vēl tagad*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.). Paretam šāds adverbs saklausāms arī citās pētāmajās izloksnēs (sk. arī Krautmāne 1936, 125).

3.5.9. Konsonantu kvalitātes maiņa

Dundagas Kaļķu ciemā, atšķirībā no citām pētāmajām izloksnēm, vārdā *zirgs* skaņas *z* vietā reģistrēta *dz* skaņa, piemēram, *a zīrg* (< *ar zirgu*), *a ziriņ* (< *ar zirgiem*).

Tāmnieki aiz patskaņa *u* mēdz ieviest līdzskani *j* literārās valodas *v* vietā. Biežāk tas vērojams verba *šūt* pagātnes formā: (*es*) *šūj* (< (*es*) *šuju* ‘šuvu’), kā arī divdabī *sapūjis* (< *sapujis* ‘sapuvis’) (plašāk sk. Rudzīte 1964, 191). Kādas 1962. gadā dzimušas dundadznieces runā fiksēts šāds piemērs: *tiē sapūjšes višc* (< *tie* ‘tās’ *sapujušās* ‘sapuvušās’ *vistas*).

Paretam līdzskanis *j* literārās valodas *v* vietā sastopams arī adverbos: *tūj* ‘tuvu’, *tujāk* ‘tuvāk’, kas mūsdienās biežāk novērots Dundagas izloksnē: *valšc meš viņam tūj i* (< *valsts mežs viņam tuvu ir*), *te bi tujāk* (< *te bija tuvāk*) (vīr., dz. 1931. g.). LU LaVI izlokšņu arhīva dati rāda, ka agrāk tas bijis saklausāms arī citās dziļajās tāmnieku izloksnēs, piemēram, *tujumē* ‘tuvumā’ (Zlūkās, 1963. g.). 1963. gadā Piltenē reģistrēts adjektīvs *tuijs*: *viš man tuijs rads un kaīmiš* (< *viņš man tuvs rads un kaimiņš*). Savukārt 1964. gada Ances izloksnes materiālos norādīts, ka paralēli adjektīvam *tuijs* tiek lietots arī *tuus*, bet retāk. Arī Popes izloksnē agrāk fiksēts adverbs *tūj* (sk. Krautmāne 1936, 117; Krautmāne-Lohmatkina 2002, 139), tāpat arī nedziļajā Stendes izloksnē (sk. Draviņš, Rūķe 1955, 112).

Tāmnieku izloksnēm ir raksturīgs līdzskaņa *j* lietojums vārdā *guovs* (> *guove*): *guôj* (< *guoje*). Mūsdienās tas saklausīts Ancē un Dundagā: *kamêr guôjem naų kuô êst* (< *kamêr guovēm* ‘govīm’ *nav kuo ēst*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *uñ mañ bi trīs tâ:ds smuks, raî:bs guôjs* (< *un man bija trīs tādas smukas, raibas guoves* ‘govis’) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *gânt guôjs* (< *ganīt guoves* ‘govis’) (Dundagā, siev., dz. 1951. g.), *slaucāmguôjs* (< *slaucāmguoves* ‘slaucāmgovis’) (Dundagā, siev., dz. 1951. g.), *slauc guôjs* (< *slauca*

guoves ‘govis’) (Dundagā, siev., dz. 1962. g.). 1972. gada LU HZF veiktajā Ugāles izloksnes ierakstā tas fiksēts kādas 1891. gadā dzimušas sievietes runā: *uñ ta bi tiē guojs ja-išlauc* (< *un tad bija tie guojas* ‘tās govis’ jāizslauc).

Pētāmajās izloksnēs sastopams kurzemnieku runai raksturīgais verbs *jemt* resp. *jēmt* ‘ņemt’: *nejeñ tuo siēu* (< *nejem* ‘neņem ‘neprec’’ *tuo sievu*), *pajeñm oukše viñ* (< *pajem* ‘paņem’ *augšā viņu*), *trīs kukuļ maiz pajēmuš* (< *trīs kukuļus maizi pajēmuši* ‘paņēmuši’), *tas bi atjēmc nuost* (< *tas bija atjēmts* ‘atņemts’ *nuost*), *pajēñ nuost tuo zēm* (< *pajēma* ‘paņēma’ *nuost tuo zemi*). Šie piemēri fiksēti Dundagas izloksnē, kur vārds *jemt* mūsdienās tiek lietots visaktīvāk. Citās izloksnēs reģistrēti šādi piemēri: *te jau var jēmt, cik tik var pajēmt* (< *te jau var jemt* ‘ņemt’, *cik tik var pajemt* ‘paņemt’) (Zirās, vīr., dz. 1931. g.), *tā viñ tuñ jemas* (< *tā viņi tur jemas* ‘ņemas’) (Zirās, vīr., dz. 1941. g.), *pajēñ zēm* (< *pajēma* ‘paņēma’ *zemi*) (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.), *ta bi jaiēt kartupeļ līzet jēmt* (< *tad bija jāiet kartupeļi* ‘kartupeļus’ *līdzēt jemt* ‘ņemt’) (Zlūkās, siev., dz. 1931. g.).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā kursiskajās izloksnēs, mēdz lietot mīkstināto *r*, kas mūsdienās fiksēts tikai dažos gadījumos: *gaṛam* (Piltēnē, 2008. g.), *gaṛem* (Zlūkās, 2010. g.), *gaṛem* (Dundagā, 2015. g.), *kuṛš* (Dundagā, 2015., 2019. g.), *kaṛš* (Dundagā, 2015. g.). LU LaVI izloksņu arhīva materiālos *r* fiksēts visai bieži: *zeṛ* (< *dzer*), *kuṛ krāsn* (< *kur krāsni*), *iebeṛ baļļe* (< *ieber baļļā*) (Zirās, 1963. g.); *zeṛ* (< *dzer*) (Ugāle, 1954. g.); *ka:ṛš* (< *karš*) (Popē, 1964. g.); *uzaṛ* (< *uzar*) (Piltēnē, 1963. g.).

3.5.10. Nebalsīgu līdzskaņu balsīgums

Vienu no tāmniekiem raksturīgākajām īpatnībām, kad nebalsīgi līdzskaņi noteiktās pozīcijās tiek pārvērsti par balsīgiem vārda, salikteņa pirmās daļas vai priedēkļa beigās (sk. arī Endzelīns 1951, 170; Rudzīte [1969] 2005, 158–159, 30. karte), mūsdienās izdevies fiksēt Dundagā: *viñ tiēg āra* (< *viņi tiek ārā*), *nāg mājas* (< *nāk mājās*), *liēg viṛs* (< *liek virsū*), *biñ ja-iēd* (< *bija jāiet*), *vēlag* (< *vēlāk*), *vaiṛag* (< *vairāki*) (siev., dz. 1924. g.); *krīd gabal āra* (< *krīt gabali ārā*), *nebiñ tig pārtikuš* (< *nebija tik pārtikuši*) (siev., dz. 1926. g.); *abraṛ*

(*< apraka*) (siev., dz. 1927. g.); *adbroûc ciêmes* (*< atbrauc ciemuos*) (vīr., dz. 1931. g.), *lai viš nekalst nuost tig ātr* (*< lai viņš 'tas' nekalst nuost tik ātri*), *nāg apakaļ* (*< nāk atpakaļ*), *adnāk māje* (*< atnāk mājā*), *te maiz nemaz ne-vare advoest āūtīš* (*< te maizi nemaz nevarēja atvest autiņš*), *adruôg* (*< atruoku*) (vīr., dz. 1947. g.), *višam bi ja-iēd* (*< visiem bija jāiet*) (siev., dz. 1948. g.). Kāda 1972. gadā dzimuša dundadznieka runā balsīgs līdzskanis nebalsīgā vietā saklausīts salikteņa *speķrauši* pirmā komponenta beigās: *speķrauš̄*. Dažos gadījumos nebalsīgo līdzskaņu balsīgums vai pusbalsīgums (atzīmēts ar ?) saklausīts arī Dundagas kaimiņu izloksnē Ancē: *tīrid* (*< tīrīt*), *vēlag* (*< vēlāk*), *lētāg ?* (*< lētāk*) (siev., dz. 1955. g.); *advêd ?* (*< atveda*) (vīr., dz. 1937. g.); *vêlag ?* (*< vēlāk*) (vīr., dz. 1937. g.; siev., dz. 1938. g.). Jāatzīmē, ka tie beigu līdzskaņi, kur pievienota jautājuma zīme, drīzāk ir pusbalsīgi. Promocijas darba autore novērojumi liecina, ka šī izloksnes īpatnība īpaši raksturīga tieši Dundagas izloksnei, ko apstiprina arī M. Rudzīte, kas, aprakstot šo izloksnes īpatnību, lielākoties piemin Dundagas izloksni (Rudzīte 1964, 194–195). Arī A. Ābele šo Dundagā izplatīto parādību ir aprakstījusi savās piezīmēs par Dundagas izloksnes fonētiku (Ābele 1926, 30). Tāpat arī F. Adamovičs (1927, 105). Arī LU HZF izlokšņu ierakstu arhīvā šī parādība izteikti saklausāma tieši Dundagas izloksnē: *pēc tam es bi mājas agal – es kuôp sâu ģimeņ, vī:r un bē:ns* (*< pēc tam es biju mājās atkal – es kuopu savu ģimeni, vīru un bērņus*) (siev., dz. 1896. g., ier. 1960. g. Dundagā – HZF fon. mat.). Citās dziļajās tāmnieku izloksnēs promocijas darba autore šo īpatnību nav konstatējusi. Kaut gan LU LaVI izlokšņu arhīva materiālos atrodams, ka nebalsīgo līdzskaņu balsīgums fiksēts arī citās dziļajās tāmnieku izloksnēs – Piltenē, piemēram, *saūl iēd zemāk* (*< saule iet zemāk*), *mums vel tâļs ceļš janoiēd* (*< mums vēl tāls ceļš jānuoiet*), *taīs ciēd duô:rs!* (*< taisi ciet dures 'durvis'!*) (1963. g.); Zirās, piemēram, *viš ēd viš, kuô tig dēv* (*< viņš ēda visu, kuo tik deva*), *es viē:n tig ziņ* (*< es vienu tikai zinu*) (1963. g.); Zlēkās, piemēram, *cig reiz naŋ tâ:d duô:b jarave?* (*< cik reizes nav tāda duobe jāravē?*), *tig douž neliête* (*< tik daudz nelietuo*) (1963. g.); Ugālē, piemēram, *ka tig dōž piēns* (*< ka tik daudz piens*), *va tēs adbrô^uc?* (*< vai tēvs atbrauca?*) (1954. g.). Viens piemērs no Ugāles izloksnes saklausīts arī LU HZF glabātajā izlokšņu fonotēkā: *nāg, es jumš parādis* (*< nāciet, es jums parādīšu*) (siev., dz. 1894. g.; ier. 1972. g.). Arī „Filologu biedrības rakstos” ir redzams, ka nebalsīgo

līdzskaņu balsīgums agrāk bijis saklausāms ne tikai Dundagā, bet arī Piltenē: *va ģaz brūakstē?* (< *vai iesi bruokastīs?*), *tāde kūarpnig dū:mbūde* (< *tādā kurpnieku dūmbūdā*) (Ēvalde 1940, 45), un Zlūkās: *lē viš iēd uz sīplēm* (< *lai viņš iet uz sīpuoliem*), *pladacs* (< *platacis*), *strubast* (< *strupaste*), *admīnt* (< *atminēt*) (Paula 1927, 44).

Analizētais materiāls rāda, ka Kurzemes ziemeļos joprojām saklausāmas dziļo tāmnieku izlokšnēm tipiskas (arī arhaiskas) fonētiskās parādības, tomēr tām ir tendence sarukt ne vien paaudžu, bet arī katras pētāmās izlokšnes griezumā, proti, ne visās izlokšnēs, pat vecāko informantu runā tās saglabājušās vienādi izteikti. Lielākā daļa šajā nodaļā apskatīto īpatnību sastopama vecākās, retāk vidējās paaudzes valodā (sevišķi Dundagas un Ances izlokšnē), jaunākā paaudze no tām vairās. Līdzīgas tendences savulaik saskatījusi jau M. Graudiņa; pēc pusgadsimta tāmniekiem specifisko fonētisko īpatnību dziļajās izlokšnēs kļuvis krietni mazāk, un 21. gs. ieraksti tās bieži rāda kā ko sporādisku.

Vecākās paaudzes informantiem, atšķirībā no gados jaunākiem, vēl aizvien ir raksturīga dziļajiem tāmniekiem tipiskā gala zilbju patskaņu kvalitātes maiņa (gan nomenos, gan verbos), taču arī vecākās paaudzes tāmnieku izlokšnē vērojamas svārstības formu lietojumā, mijoties izlokšnes formām ar literarizētām, piemēram, *jaruna tīra latvieš valuode* ‘jārunā tīrā latviešu valodā’ (1922. g. dz. ugālniece); *tāpat jāū viņi laiž* ‘tāpat jau viņi laiž’ (1944. g. dz. popeniece). Tam ir pieaugoša tendence.

Autore ir sistematizējusi dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās parādības, tās klasificējot pēc noturīguma pakāpes (sk. pievienoto tabulu).

1. tabula. Dziļo tāmnieku izlokšņu pazīmes pēc to noturīguma: fonētika.

Noturīgās pazīmes	Mazāk noturīgās pazīmes	Nenoturīgās pazīmes
Gala zilbju īso patskaņu zudums: <i>māī, māīs</i>	Gala zilbju garo patskaņu īsināšana: <i>meža, mājas</i>	Gala zilbju īsināto patskaņu kvalitatīvā maiņa: <i>mežē, māješ</i>
	Piedēkļu garo patskaņu īsināšana: <i>labaks, darit</i>	Divskaņu īsināšana piedēklī: <i>gariņ</i>
		Piedēkļu garo patskaņu un divskaņu zudums: <i>dārt, līgdaîs</i>
		Patskaņu un divskaņu pārveidojums piedēklī: <i>labēb, pērķēîs, valad, puîmpaîs</i>

		Labializācija: <i>soūl, broūkt</i>
		Diftongizācija: <i>seîd, peîc</i>
		Monoftongizācija: <i>mêt, lôks</i>
	Platais <i>ɛ, ɛ̄</i> šaurā <i>e, ē</i> vietā verbu infinitīvos: <i>ķēît, bēît</i>	Platais <i>ɛ, ɛ̄</i> šaurā <i>e, ē</i> vietā pronomenos <i>es, mēs</i>
		Plata <i>ɛ</i> skaņa negācijā <i>nɛ-</i> : <i>nɛvaâr, nɛmâk</i>
	Platais <i>ɛ</i> deminutīvos ar <i>-iņ-</i> pamatvārda ietekmē: <i>mazdêliš, zvêriņ</i>	
		Nebalsīgo beigu līdzskaņu pārvēršanās par (pus)balsīgiem: <i>nâg, krîd, paliêg</i>

4. Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskās sistēmas raksturojums

Šajā nodaļā analizētas Piltenes, Ziru, Zlēku, Ugāles, Popes, Puzes, Dundagas un Ances izlokšnes tipiskākās morfoloģiskās parādības, nosakot to dinamiku dažādu paaudžu lietojumā un vērtējot dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskās sistēmas attīstību dažādos laika posmos.

Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskā sistēma pētāmajā areālā ir raksturota, par pamatu ņemot tradicionālo latviešu valodas dialektu apraksta modeli – vārdšķiru apskatu, nedaudz skarot arī vārddarināšanu. Jāuzsver, ka galvenā uzmanība pievērsta tieši atšķirīgajam no latviešu literārās valodas.

4.1. Substantīvi

Apakšnodaļā aplūkots substantīvu lietojums dziļajās tāmnieku izlokšnēs, skatot ne tikvien visu celmu substantīvu deklinēšanas sistēmu, lībiskajam dialektam tipisko, bet arī īpatnējo, no literārās valodas atšķirīgo salikteņu darināšanu.

Salikto substantīvu īss raksturojums

Dziļajās tāmnieku izlokšnēs salikteņus darina līdzīgi kā latviešu literārajā valodā. Pamatā tie ir determinatīvie salikteņi, kuru pēdējais komponents parasti ir substantīvs, kas nosauc objektu, savukārt pirmais komponents determinē jeb tuvāk apzīmē, papildina un konkretizē otro komponentu, norāda uz dažādām priekšmeta iezīmēm (sk. arī MLLVG 1959, 201); tas lielākoties ir substantīva resp. pilns vai reducēts tā celms.

Pamata salikteņu darināšanas modelis pētāmajās izlokšnēs ir tāds kā literārajā valodā (ar fonētiskām atšķirībām): salikto substantīvu pirmajā daļā var būt substantīva celms, resp., ģenitīvs ar nominatīvu: *uṗmāĶ // uṗmalĶ* (< *upmala* < *upes mala*), *VḗntmāĶ // VḗntmalĶ* (< *Vḗntmala* < *Vḗntas mala*), *vīrmāĶ* (< *vīrmāte* < *vīra māte*), *guḷviēĶ* (< *guḷvieta* < *guḷas vieta*), *skuṛsteṇnāms // skuṛsteṇnāms* (< *skursteṇnams* < *skursteṇa nams* ‘pavarda telpa, ko veido ēkai caurejošs liels skurstenis’), *uguṇkūrs // ugiṇkūrs // uguṇskuṛs* (< *ugunskurs* < *uguns kurs*), *diā:nsvōids* (< *dienvīdus* < *dienas vīdus*), *vīlḏrā:n* (< *vīlḏrāna* < *vilnas drāna*

‘villaine’), *siē:nlaīks* (< *sienlaiks* < *siena laiks*), *kal̥pmāi* (< *kalpmāja* < *kalpu māja*), *kriēulaīk̥* (< *krievlaiki* < *krievu laiki*), *skuō:lsbê:n* (< *skuolbērni* < *skuelas bērni*).

Sastopami arī salikteņi, kam pirmā komponenta pamatā ir verba / divdabja celms: *leīkañn* (< *lejkanna*), *kuļmašīn* (< *kuļmašina*), *maļam̥mašīniņ* (< *maļammašīniņa* ‘maļammašīnīte’); kā arī tādi, kam pirmais komponents ir adjektīva celms: *mazmeīf* (< *mazmeita*), *mazdeļs* (< *mazdēls*), *vęcmaīm* (< *vęcmamma*), *bāltmaīz* (< *baltmaize*), *ruṗmaīz* (< *rupjmaize*), *dižraūš* // *dižrouš* (< *dižrausis* ‘sklandrausis’, Dundagā) (sal. Pīrāga 2006, 29).

Tāmnieku izloksnēs, lai, piemēram, nosauktu vietu, kas atrodas zem kaut kā, tiek lietots vārds *apakša* (> *apakš*) salikteņa otrā daļā: *gul̥capakš* (< *gultasapakša* ‘vieta zem gultas, pagulte’), *gal̥dapakš* (< *galdapakša* ‘vieta zem galda, pagalde’), *vędęrapakš* (< *vędęrapakša* ‘pavēdere’). Šādi salikteņi ar *apakš*, nedziļajās tāmnieku izloksnēs sastopamie salikteņi ar *apukš* un Vidzemes lībiskajās izloksnēs saklausāmie salikteņi ar *apuž* otrajā daļā varētu būt radušies somugru valodu ietekmē (Rudzīte 1964, 202; Kagaine 2007, 32; Kagaine 2008, 619–620).

Lībiskajās izloksnēs tiek lietoti arī salikteņi ar *pakaļa* (> *pakaļ*) otrajā daļā, kas norāda uz vietu aiz kaut kā, piemēram, *krāspakaļ* (< *krāšnpakaļa* ‘aizkrāsne’), *dūrpakaļ* (< *durojpaļa* ‘vieta aiz durvīm, aizdurve’). Šādi salikteņi vairāk ir fiksēti Vidzemes lībiskajās izloksnēs, tāmnieku izloksnēs mazāk; arī šādi darināti salikteņi skaidrojami ar Baltijas jūras somu valodu ietekmi (sk. Rudzīte 1964, 202; Kagaine 2007, 32; Kagaine 2008, 619–620).

Jāpiebilst, ka ne vienmēr tāmnieku izloksnēs ir iespējams nošķirt salikteņus no vārdu savienojumiem, jo sakarā ar gala zilbes īso patskaņu zudumu, it sevišķi, ja nerodas iepriekšējās zilbes patskaņa pagarinājums, vārdi vārdkopā saliedējas ciešāk nekā literārajā valodā, piemēram, *gañ diē:n* un *gāñdiē:n* (< *ganu diena*) (sk. Rudzīte 1964, 201; Krautmane-Lohmatkina 2002, 169; Bušmane 2008, 47).

Pētāmajās izloksnēs tiek darināti salikteņi – posesīvā pronomena nominatīvs: *mañ-tēs* ‘mans tēvs’, *mañ-mās* ‘mana māsa’, *taṗ-māt* ‘tava māte’ (sk. arī Graudiņa 1958b, 61; Bušmane 2008, 49).

Piltenē ir sastopams vietvārds, kas ir salikts pat no trim daļām: *Vēzdūkup* (sk. Plāķis 1936, 268).

Vīriešu dzimtes vispārinājums

Dziļajās tāmnieku izloksnēs vēl aizvien ir izplatīta viena no tipiskākajām lībiskā dialekta iezīmēm – vīriešu dzimtes vispārinājums un no tā izrietošās morfoloģiskās īpatnības.

Diskusiju vērts ir šīs valodas parādības apzīmējums. M. Rudzīte paralēli viņas ierastajam apzīmējumam „sieviešu dzimtes sarukums” mēdz lietot apzīmējumu „sieviešu dzimtes zudums”: „Sieviešu dzimtes zuduma resp. sarukuma iemesls ir stiprā lībiešu valodas ietekme šais izloksnēs.” (Rudzīte 1964, 205) J. Endzelīns, pieminot šo morfoloģisko parādību, runā par sieviešu dzimtes formu zušanu, kas principā tas pats sieviešu dzimtes zudums vien ir. Arī vīriešu dzimtes vispārināšana un vīriešu dzimtes formu lietošana sieviešu dzimtes formu vietā labi raksturo šo lībiskā dialekta īpatnību. Uz to, ka dialektā netiek šķirtas dzimtes, norādījusi arī sākumskolas skolotāja Ugālē: *ir tā vidējā zimī viš – mušs tač zimc nau šini puse* ‘ir tā vidējā dzimte viš resp. viņš – mums taču dzimtes nav šinī pusē’.

Šī parādība skaidrojama ar lībiešu valodas ietekmi tāpēc, ka lībiskajā dialektā tāpat kā lībiešu valodā netiek šķirtas dzimtes: „Lībiešu valodā, tāpat kā citās somugru valodās, nav gramatiskās dzimšu starpības, un šo lībiešu valodai raksturīgo iezīmi lībieši, sākdami runāt latviski, ir pārnesuši arī latviešu valodā, lietojami tikai vienu gramatisko dzimti resp. nejudami sieviešu un vīriešu dzimtes pretstatījumu.” (Rudzīte 1964, 205). Par to, ka lībieši, sākot runāt latviski, ieviesa latviešu valodā vīriešu dzimtes formas arī sieviešu dzimtes formu vietā, rakstījis arī J. Endzelīns (1951, 464).

Jautājums par t. s. sieviešu dzimtes zudumu jeb sarukumu latviešu valodas lībiskajās izloksnēs nav viennozīmīgs, jo dzīvā runā labi saklausāms, ka blakus vīriešu dzimtes formām pastāv arī sieviešu dzimtes formas, tikai ar zudušiem gala zilbes patskaņiem. Nereti sieviešu dzimtes substantīvi tiek lietoti kopā ar vīriešu dzimtes predikātiem, proti, trūkst saskaņojuma dzimtē. Par to iespējams pārliecināties turpmāk šajā apakšnodaļā.

Lībiskajam dialektam raksturīgais sieviešu dzimtes zudums jeb t. s. vīriešu dzimtes formu vispārinājums un tā ietekmē radušās valodas parādības vēl joprojām ir saklausāmas, taču ne visās pētāmajās izloksnēs tās tiek lietotas vienlīdz regulāri.

Viena no tipiskākajām dziļo tāmnieku izlokšņu parādībām, kas radusies sieviešu dzimtes sarukuma dēļ, ir sieviešu dzimtes pronomena *viņa* aizstāšana ar vīriešu dzimtes pronomenu *viņš* (> *viš*). Uz šo īpatnību norādījuši arī informanti, piemēram, 1919. gadā dzimusi popeniece kā vienu no savas izlokšnes īpatnībām min: *mēs ne-uzruna siēviēc ne vīņ, bet viš* ‘mēs neuzrunājam sievieti ne *viņa*, bet *viš* resp. *viņš*’. Cita vecākās paaudzes popeniece saka, ka *viš ir višur – vai vīņc i siēviēc vai vīriēc – tas i viš* ‘*viš* resp. *viņš* ir visur – vai *viņš* ir sieviete vai vīrietis – tas ir *viš*’. Lai gan abas sievietes nosauc *viņu* izlokšnei raksturīgo runas īpatnību, *viņu* runā promocijas darba autore konstatējusi šīs īpatnības literarizēšanos, proti, viena informanta runā manāms paralēls *viš* un *vīņ* lietojums, turklāt tas vērojams ne tikai jaunāko paaudžu izlokšņu pārstāvju runā.

Literatūrā minēts, ka sieviešu dzimtes formu *vīņ* lieto tikai, pieminot kādu cienījamu personu (Krautmane-Lohmatkina 2002, 255), tas pats konstatēts arī Zlēku izlokšnes aprakstā: „personisko vietniekvārdu *viš* lieto, aizrādot uz sievieti [...], bet, ja grib izrādīt sevišķu cienību, lieto *vīņ*” (Paula 1927, 51). Mūsdienās vērojams, ka pat tāda informanta valodā, kur pamatā dzirdamas samērā dziļas izlokšnes īpatnības, tiek lietotas literārajai valodai tuvinātas formas: *vīņ izārsī ruō:z* ‘*viņa* izārstē rozi’ (Dundagā), dziednieci uzskatot par cienījamu personu. Vīriešu dzimtes pronomenu *viš* biežāk lieto, runājot par tuvām vai labi pazīstamām sieviešu dzimtes pārstāvēm. Tas pats ir novērots gandrīz pirms simt gadiem Piltenes izlokšnē: *mīļš māḡsiš, mazs siēviš* (Ēvalde 1940, 47). Jaunākās paaudzes izlokšņu runātāji pronomenu *viš* lieto reti, biežāk tomēr saka *vīņ*.

Tāmnieku izlokšnēs sievietes, runājot par sevi, lieto pronomenu *pats*: *es pats iēs* ‘es pati iešu’ (Paula 1927, 51). Mūsdienās pronomens *pats* vēl joprojām tiek lietots, attiecinot to gan uz vīrieti, gan sievieti, lai gan šī īpatnība vairāk raksturīga vecākās paaudzes sieviešu runai, jaunākā paaudze lieto sieviešu dzimtes pronomenu *paī*. Gadās, ka cilvēks, kurš uzskata, ka izlokšnē nerunā, sarunas gaitā tomēr atzīst: *es pac a sēu istiēk – nu jauī aīzgāī ugālniēk dialekta* ‘es *pats* resp. pati ar sevi iztiek – nu jau aizgāja ugālnieku dialektā’. Dundagā viena sieviete par sevi stāsta: *mañ pašam dēls biī* ‘man pašam resp. pašai dēls bija’. Bet arī šai valodas īpatnībai ir tendence mazināties, jo pat tie informanti, kuru runā vēl saklausāmas senas izlokšnes īpatnības, dažkārt lieto pronomenu *pati* (> *paī*): *viš*

es paī darij 'visu es pati darīju' (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *es viē:n paī* 'es viena pati' (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.), *mañ pašai i trīs dēl* 'man pašai ir trīs dēli' (Dundagā, siev., dz. 1922. g.).

No šīs runas īpatnības izriet cita, proti, sieviešu dzimtes deminutīvi tiek darināti ar vīriešu dzimtes formantu *-iņš* (> *-iš*): *meītiš* (< *meitiņš* 'meitiņa'), *siēviš* (< *sieviņš* 'sieviņa'), *tañtiš* (< *tantiņš* 'tantiņa'), *vistiš* (< *vistiņš* 'vistiņa'), *Līgiš* (< *Līgiņš* 'Līgiņa'), *Nuōriš* (< *Nuoriņš* 'Noriņa'), *Miñniš* (< *Minniņš* 'Minniņa'), *Añniš* (< *Anniņš* 'Anniņa'). Tā kā šī parādība ir izplatīta tikai lībiskajās izloksnēs, M. Graudiņa (1958b, 62) to uzskata par vienu no lībiskā substrāta izpausmēm latviešu valodā. Šī runas īpatnība mūsdienās vienlīdz raksturīga visām pētāmajām izloksnēm, tikai vairumā izlokšņu jaunākās paaudzes runātāji no tās sākuši vairīties.

Sieviešu dzimtes personvārdi tiek atvasināti ar vīriešu dzimtes formantu *-ēns* (> *-ēns* // *-ans*): *Velētiņš* (< *Veltēns*), *Biruteņš* (< *Birutēns*) (Piltē u. c.), *Zelmaņš* (< *Zelmēns*), *Iļgaņš* (< *Ildzēns*) (Ancē).

Sieviešu dzimtes substantīviem ir vīriešu dzimtes galotnes: *mañms* 'mamma', *omañms* 'omamma', *vēcmeñms* 'vecmamma' (Dundagā), *meñmeļš* // *mañmeļš* (< *mammelis* < *mammele*) 'vecmamma', *mañms bi sañniēk meī* 'mamma bija saimnieka meita' (Dundagā). Spilgtāk šī runas īpatnība saglabājusies Dundagas izloksnē, jo tur to var saklausīt ne tikai vecākās paaudzes runātāju valodā – arī vidējās paaudzes runātāji to lieto.

Šādas vīriešu dzimtes formas attiecīgi arī loka, piemēram, *mañmañ* 'mammai', *vēcmañmañmañ* 'vecaimammai', *meīteñañ* (< *meiteņam*) 'meitenei', *Zelmañ* 'Zelmai' (Dundagā).

Īpatnēji, ka vīriešu dzimtes substantīvs *puika* tiek locīts pēc sieviešu dzimtes parauga kā *ā*-celma substantīvs, piemēram, *puikaī* 'puikam', arī pieskaņojamie vārdi ir sieviešu dzimtē, piemēram, *māz puīk* (< *maza puika*) 'mazs puika', *četrs puīks* (< *četras puikas*) 'četri puikas', *deviņš puīks* (< *deviņas puikas*) 'deviņi puikas'. Tāmnieku izlokšņu runātāji vārda *puika* lietošanu uzskata par vienīgo vārdu, ko lieto sieviešu dzimtē.

Sieviešu dzimtes substantīvi nereti tiek lietoti vīriešu dzimtē, piemēram, *plāniē pañkūk* (< *plānie pankūki*) 'plānās pankūkas', *liēlaīs maīzkrāsņs* 'lielā maizeskrāsns'

(Dundagā, siev., dz. 1927. g.), *tiē liēliē talķ* (< *tie lielie talki*) ‘tās lielās talkas’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.); *taks* ‘taka’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *meîteņi* (< *meiteņi*) ‘meitenes’, *dīu siēviēš* (< *divi sievieši*) ‘divas sievietes’, *seš tiē siēviēš* (< *seši tie sievieši*) ‘sešas tās sievietes’ (Dundagā, siev., dz. 1928. g.), *vakriņi* (< *vakariņi*) ‘vakariņas’ (Dundagā, Ugālē, Popē), *grāumaļuôs* ‘grāvmalās’ (Popē). Šī īpatnība sastopama visās pētāmajās tāmnieku izloksnēs, bet regulārāk tomēr Dundagas izloksnē.

Viena no biežāk fiksētajām parādībām dziļajās tāmnieku izloksnēs ir vīriešu dzimtes predikāta piesaistīšana sieviešu dzimtes subjektam, piemēram, *nakī i gařš ka ell* (< *nakte ir garš kā elle* ‘nakts ir gara kā elle’), *veļ nau saū:l uzlēcs* (< *vēl nav saule uzlēcis* ‘uzlēkusi’), *zēm i slapš* (< *zeme ir slapjš* ‘slapja’) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *maņ tik meī vēl i paličs* (< *man tikai meita vēl ir palicis* ‘palikusi’) (Ancē, siev., dz. 1934. g.), *mā bi aizgājis pruôm* (< *māte bija aizgājusi* ‘aizgājusi’ *pruom*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *bij liē:l māi iēduôc* (< *bija liela māja iedots* ‘iedota’) (Dundagā, siev., dz. 1924. g.), *ta maņ šis ištāb viš i piļls* (< *tad man šis istaba viss ir pilns* ‘tad man šī istaba visa ir pilna’) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *vīrmā bij tāt švaks* (< *vīrmāte bija tāds švaks* ‘tāda švaka’), *večmaņm paliķ nereziķs* (< *večmamma palika neredzīgs* ‘neredzīga’) (Dundagā, siev., dz. 1926. g.), *mā a paliķ slimš* (< *māte arī palika slimš* ‘slima’), *siēus i gūdr* (< *sievas ir gudri* ‘gudras’), *rupma:z i gařšiks vispār* (< *rupjmaize ir garšīgs* ‘garšīga’ *vispār*) (Dundagā, vīr., dz. 1931. g.), *ma:z nau trūcs* (< *maize nav trūcis* ‘trūkusi’) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *maņ mazmeī bū braučs līdz* (< *man mazmeita būtu braucis* ‘braukusi’ *līdz*) (Dundagā, siev., dz. 1926. g.), *viņ nebij precejiēs* (< *viņa nebija precējies* ‘precējusies’) (Dundagā, siev., dz. 1927. g.), *maņms jau bišķiņ jaunāks ir, viš jau nau saīmniēks tai laikā biēs* (< *mamma jau bišķiņ jaunāka ir, viņa jau nav saimniece tai laikā bijusi*) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.), *brētlī bi sasālī* (< *brētlīni bija sasālīti* ‘brētlīņas bija sasālītas’) (Dundagā, siev., dz. 1960. g.), *viēne guôve galve iēkuo:ds čūsķ* (< *vienai guovij galvā iekuodis* ‘iekodusi’ *čūska*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *tā zīu jōu i diēzgaņ gařš uņ sarežģic* (< *tā dzīve jau ir diezgan garš* ‘gara’ un *sarežģīts* ‘sarežģīta’)

(Dundagā, siev., dz. 1924. g.). Pēc piemēru daudzuma redzams, ka biežāk šī runas īpatnība ir fiksējama Dundagas izloksnē. Savulaik vairākus šādus piemērus Lida Krautmane-Lohmatkina ir fiksējusi Popes izloksnē: *liēp nuolū:s', sūil' .no'gā:is* (Krautmane-Lohmatkina 2002, 253–254). Par šādiem gadījumiem „Latviešu valodas gramatikā” ir rakstījis arī J. Endzelīns: *zēm ir slapš* (Rindā, Dundagā, Puzē u. c.), *guov bij sabijies* (Dzirciemā u. c.) (Endzelīns 1951, 462).

Sieviešu dzimtes substantīvi dziļajās tāmnieku izloksnēs nereti tiek lietoti kopā ar vīriešu dzimtes pronomeniem, piemēram, *tas viēf* (< *tas* ‘tā’ *vieta*) (Dundagā), *tiē mājs* (< *tie* ‘tās’ *mājas*) (Ugālē, Dundagā), *tiē liēliē mājs* (< *tie lielie* ‘tās lielās’ *mājas*) (Dundagā, siev., dz. 1928. g.), *ta muḥs tuḥ biḥ tas liēlaḥs bū:d* (< *tad mums tur bija tas lielais* ‘tā lielā’ *būda*) (Zlēkās, siev., dz. 1935. g.), *tiē ganips* (< *tie* ‘tās’ *ganības*), *tiē siēus* (< *tie* ‘tās’ *sievas*) (Ancē), *tiē meīc* (< *tie* ‘tās’ *meitas*) (Ancē), *tiē buḥbs* (< *tie* ‘tās’ *bumbas*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *tiē nakcvijuōliē* (< *tie* ‘tās’ *naktsvijuolītes*) (Piltē, siev., dz. 1926. g.), *tuōs strips* (< *tuos* ‘tās’ *striņas*), *taḥ Vīlmaḥ* ‘tai Vilmai’ (Dundagā, siev., dz. 1924. g.), *tuōs skuō:ls grāmaē* (< *tuos* ‘tās’ *skolas grāmatas*) (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.), *ta biḥ jaḥem tiē atḥlāuḥs* (< *tad bija jāņem tie* ‘tās’ *atļaujas*) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.), *tiē vēēiē nederigiē laiḥs* (< *tie vēēie nederīgie* ‘tās vecās nederīgās’ *laivas*) (Dundagā, siev., dz. 1951. g.), *tiē liēliē šālḥs* (< *tie lielie* ‘tās lielās’ *šalles*), *mana laiḥa ta jaḥ neprasiḥ tuōs skuō:ls tā* (< *manā laikā tad jau neprasiḥa tuos* ‘tās’ *skolas tā*) (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.), *taḥs tuōs dū:rs ciēt* (< *taisi tuos* ‘tās’ *durvis ciēt*) (Dundagā, siev., dz. 1937. g.), *roḥi vaḥaḥ tuōs klaviē:rs* (< *rauj vaḥā tuos* ‘tās’ *klavīeres*) (Dundagā, siev., dz. 1924. g.), *aissmaēs i tas balḥs* (< *aizsmacis ir tas balss* ‘aizsmakusi ir tā balss’) (Ugālē, vīr., dz. 1923. g.); *vāḥrak jaḥ pērk tuōs gaḥavas tējs* (< *vairāk jau pērk tuos* ‘tās’ *gatavās tējas*), *viḥaḥ tik šaḥsmig sāpeḥ tiē kājs* (< *viḥam tik šausmīgi* ‘loti’ *sāpēja tie* ‘tās’ *kājas*) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.); *meiḥē dikī patīk tiē puḥs* (< *meitai dikti* ‘loti’ *patīk tie* ‘tās’ *puķes*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.); *tiē ḥēpiḥ:s i slapš* (< *tie* ‘tās’ *ķepiņas ir slapjas*), *a tiēm puḥem* (< *ar tiem* ‘tām’ *puķēm*), *tuōs dāliḥs* (< *tuos* ‘tās’ *dālijas*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.); *iḥ samazinājuḥiēms tiē ziē:ms* (< *ir samazinājuḥies tie ziemas* ‘ir samazinājuḥās tās ziemas’), *tiē svinips* (< *tie* ‘tās’ *svinības*) (Zirās, vīr., dz. 1931. g.), *biḥ*

jagaņ tiē guōus (< *bija jāgana tuos ‘tās’ guovis*) (Zlēkās, siev., dz. 1923. g.). Šī īpatnība aprakstīta arī senākos avotos: *tiē diēns, tuōs pasāk̄s*, ar piebildi, ka dzimšu šķiršana runātāja apziņā nojūk, zūdot gala zilbes patskanim (Paula 1927, 51). Mūsdienās tā vēl joprojām ir tipiska un izplatīta dziļo tāmnieku izlokšņu parādība, kaut arī šai dziļo tāmnieku izlokšņu iezīmei ir tendence mazināties ne tikai jaunāko izlokšņu runātāju vidū, bet arī vecāko paaudžu runātāji arvien biežāk sākuši lietot sieviešu dzimtes formas. Noturīgāka tā ir Dundagas novada iedzīvotāju runā, kur vīriešu dzimtes pronomeni un predikāti sieviešu dzimtes vietā ir saklausāmi arī vidējās paaudzes valodā, piemēram, *kā tiē māis ir izviētuōt* (< *kā tie ‘tās’ mājas ir izvietoti ‘izvietotas’*), *viš tiē biļ:ds būs iēkša* (< *visi tie ‘visas tās’ bildes būs iekšā*), *tas laikāņ tād nořmāl parādib bīis i* (< *tas ‘tā’ laikam tāda normāla parādība bijis ‘bijusi’ ir*), *duōd tuōs ziēsņ lapīņs* (< *duod tuos ‘tās’ dziesmu lapiņas*), *es ziņ tuōs ziēsņs* (< *es zinu tuos ‘tās’ dziesmas*), *tuōs skūis* (< *tuos ‘tās’ skujas*) (vīr., dz. 1972. g.), kaut redzams, ka arī šī informanta runu ir ietekmējusi literārā valoda: *kuř tās pārtiķs kartīņis ir issniēkī* (< *kur tās pārtikas kartiņas ‘kartītes’ ir izsniegti ‘ir izsniegtas’*), *šitās saimniecips bij adalijušies* (< *šitās saimniecības bija atdalījušies ‘atdalījušās’*). Sieviešu dzimtes substantīvi kopā ar vīriešu dzimtes pronomeniem fiksēti arī Vidzemes lībiskajās izlokšnēs (sk. Putniņš 1976, 51; Putniņš 1985, 105–106).

Sieviešu dzimtes substantīvi reizēm tiek lietoti kopā ar vīriešu dzimtes adjektīviem, piemēram, *zēļtēņ tiē lap̄s paliēk* (< *dzēļtēņi tie lapas paliek ‘dzeltenas tās lapas paliek’*) (Dundagā, siev., dz. 1926. g.), *smarž̄ bij laps un̄ garš̄ laps* (< *smarža bija labs un garša labs ‘smarža bija laba un garša laba’*), *dūš̄ maņ̄ bij kriēt̄ns* (< *dūša man bija krietns ‘krietna’*) (Dundagā, siev., dz. 1924. g.), *kā:zs bi liē:l* (< *kāzas bija lieli ‘lielas’*), *muguř liķs* (< *mugura liķs ‘liķa’*) (Dundagā, siev., dz. 1962. g.), *purēņs jau ļuōt̄ garš̄ig, puōreņs mēs saūc, tiē garšē guōviņ̄ dikī* (< *purenes jau ļuoti garšīgi ‘garšīgas’, purenes mēs saucam, tie ‘tās’ garšuo guovīm dikti ‘ļoti’*) (Popē, siev., dz. 1944. g.), *ta jau up̄ bi piļls a ziveņ̄* (< *tad jau upe bija pilns ‘pilna’ ar zivēm ‘zivīm’*) (Ancē, siev., 1955. g.). Arī šī runas īpatnība ir pakļauta spēcīgai literārās valodas ietekmei – biežāk tomēr tiek lietotas sieviešu dzimtes formas.

Pētamajās izlokšnēs nereti tiek jauktas vīriešu dzimtes formas ar sieviešu dzimtes formām: *muņ̄s i galvēnas tās galuōt̄ņs, tuōs jau mēs nuōrijaņ̄* (< *mums ir galvēnās tās*

galuotnes, tuos jau mēs nuorijam ‘mums ir galvenās tās galotnes, tās jau mēs norijam’) (Popē, siev., dz. 1944. g.); *maṁmiš i veĉ* (< *mammiņš* ‘mammīte’ *ir veĉa*) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.). Šie piemēri rāda starppakāpi starp izlokšnes un literārās valodas formām, kas vērojams pat vecāko izlokšņu pārstāvju valodā.

Mūsdienās tāmnieku izlokšnēs ir manāma samērā spēcīga literarizēšanās tendence dzimšu lietojumā. Tā, piemēram, Piltenē paralēli lieto pronomenu *viņai* un *viņam*, runājot par sievieti: *ja viņaī vaīdzejī akaī guoūš vešt piē kādiēm buīīiēm vaī kaū'kuô, ta mēs līzeī aīzvēst uī viš iššepteī viņaīm* (< *ja viņai vajadzēja atkal guovīs vešt pie kādiem buīīiem vai kaut kuo, tad mēs līdzējām aizvest un visu izšeptējām viņam* ‘viņai’) (siev., dz. 1924. g.). Literārās valodas ietekmē arvien biežāk ienāk sieviešu dzimtes formu izmantojums paralēli vīriešu dzimtes formu lietojumam arī vecākās paaudzes informantu runā: *te es i žīmuš, te es i viš mū:ž nuôstrādājs* (< *te es ir dzimusi, te es ir visu mūžu nuostrādājis* ‘te es esmu dzimusi, te es esmu visu mūžu nostrādājusi’) (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.). Abos piemēros vērojams tas, ka izteikuma sākumā, kad vairāk tiek piedomāts pie sakāmā, tiek lietota literāra forma, bet izteikuma beigās, kad domas kļuvušas brīvākas, parādās izlokšnes forma. Par literārās valodas ietekmi liecina arī formu jaukšana, resp., atšķiras pronomenu un predikātu dzimte: *šitās saīmniēcīps biī adalijušiēs* (< *šitās saimniecības bija atdalījušies* ‘atdalījušās’) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.). Jau 1936. gada Popes aprakstā minēts, ka tomēr parastāks ir sieviešu dzimtes formu lietojums (Krautmane 1936, 119).

Ne vienmēr norādāmais pronomens ir pakļauts vīriešu dzimtei, to mēdz lietot arī sieviešu dzimtē kopā ar sieviešu dzimtes substantīvu, tomēr izteicējs gan ir vīriešu dzimtē, piemēram, *tā tā žīū i pagājs* (< *tā tā dzīve ir pagājis* ‘ir pagājusi’) (Ancē, siev., dz. 1931. g.), *tā tā žīū i biīs* (< *tā tā dzīve ir bijis* ‘bijusi’) (Zirās, vīr., dz. 1931. g.).

Celmi un deklinācijas

Dziļajās tāmnieku izlokšnēs substantīvu celmi, līdzīgi kā citās lībiskajās izlokšnēs, gala zilbju īso patskaņu zuduma dēļ ir sakrituši, tā, piemēram, *u*-celmi ir pārgājuši *o*-celmos, līdzskaņu celmi ir pārgājuši (*i*)*io*-celmos, savukārt *i*-celmi ir pārgājuši *ē*-celmos. Tomēr būtiski ir atzīmēt, ka šādas celmu maiņas mūsdienās ir vērojamas galvenokārt vecākās paaudzes runā, tomēr vairs ne visās pētāmajās izlokšnēs.

Pētāmajās izloksnēs vēl joprojām ir sastopams daudzskaitļa datīvs ar galotni *-im*: *mazbērnīn* (< *mazbērniem*), *mājiin* (< *mājām*) (Popē), *jāuniin* (< *jauniem* ‘jaunajiem’) (Puzē), *studeintiin* (< *studentiem*) (Ugālē), *puṅniin* (< *putniem*), *kuōkiin* (< *kuokiem*), *ceļiin* (< *ceļiem*), *brāļiin* (< *brāļiem*), *viṅiin visiin biḡ veikal* (< *viṅiem visiem bija veikali*) (Piltēnē). Šāda galotne var būt sastopama arī *ā-* un *ē-*celmu daudzskaitļa datīvā, piemēram, *liēpiin* // *liēpain* (< *liepām*).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs *io-* un (*i*)*io-*celmu vienskaitļa datīvā ir dzirdamas formas ar *-am* un paretam ar *-em* galotnē, piemēram, *gaiḡlaṅin* (< *gailim*), *brāḡlaṅin* (< *brālim*), *kaḡkaṅin* // *kaḡḡin* (< *kaḡim*), daudzskaitļa datīvā ar *-im* vai *-em*: *gaiḡliin* (< *gaiļiem*), *brāḡleṅin* (< *brāļiem*), *cāḡleṅin* (< *cāļiem*) (sk. arī Krautmane-Lohmatkina 2002, 37–38). Agrākos izlokšņu aprakstos tomēr biežāk sastopamas formas ar *-am* (vsk.) vai *-im* (dsk.): *gaiḡlaṅin* (< *gailim*), *gaiḡliin* (< *gaiļiem*) (Zlēkās) (Paula 1927, 48), *bleiḡzaṅin* (< *blēdim*), *bleiḡziin* (< *blēžiem*) (Piltēnē) (Ēvalde 1940, 48). Popes izloksnē *-em* bijis sastopams arī *o-*celma daudzskaitļa datīvā: *tēvoḡin* (vsk. *tēvoaṅin*) (Krautmane 1936, 122) (sk. arī Rūķe 1940a, 98–100). Mūsdienās vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runā biežāk sastopams datīvs ar *-am* vienskaitlī vai ar *-im* (retāk – ar *-em*) daudzskaitlī: *kaḡkaṅin* (< *kaḡim*), *suṅkaṅin* (< *sunim*), *viṅiin visiin* (< *viṅiem visiem*), *kuḡḡiṅin* (< *kungiem*); *no diviin dēliin* (< *nuo diviem dēliem*), *dēleṅin* (< *dēliem*) (Puzē, siev., dz. 1929. g.).

Vēl joprojām dziļajās tāmnieku izloksnēs sastopama senā daudzskaitļa datīva galotne *-ems* (< *-iems*), piemēram, *viṅiēms* // *viṅeṅms* (< *viṅiem*), *kuḡgeṅms* (< *kungiem*).

Šādu arhaisku datīva formu lietojums paretam vēl ir saklausāms vecāko izlokšņu pārstāvju runā. M. Rudzīte jau 1964. gadā rakstījusi, ka šāds daudzskaitļa datīvs sastopams tikai retumis (Rudzīte 1964, 229). Jaunajiem izlokšņu runātājiem šādas formas ir svešas.

Turpmāk sniegti deklināciju paraugi. Vienkāršības labad celmu deklināciju paraugos pie instrumentāla netiek norādīts prievārds *ar*, kas pētāmajās izloksnēs tiek lietots gan ar, gan bez *r* zuduma, turkāt nereti pat viena informanta runā tie tiek lietoti paralēli: *a*, *aṅ*.

Deklināciju paraugos autore rāda visus pētāmajās izloksnēs iespējamus locījumu variantus, vispirms norādot dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgākos, beidzot ar mūsdienās biežāk lietojamiem.

o-celmi

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā nedziļajās Kurzemes lībiskajās izloksnēs un Vidzemes lībiskajās izloksnēs, o-celmu deklinācijā mūsdienās pamatā ir vērojamas fonētiskas atšķirības no latviešu literārās valodas. Atsevišķu vecākās paaudzes runātāju valodā vēl joprojām var saklausīt atšķirīgas daudzskaitļa datīva un instrumentāļa formas, piemēram, *ziŕgiŕm* ‘zirgiem’, *a ziŕgiŕm* // *a ziŕgaŕm* ‘ar zirgiem’ (Ancē, Dundagā) (sk. Rudzīte 1964, 207).

Ancē un Dundagā vēl ir iespējams saklausīt daudzskaitļa instrumentāļa un datīva formas ar *-am*, piemēram, *šāŭsmig patīk a ziŕgaŕm* ‘šausmīgi ‘ļoti’ patika ar zirgiem’, *vis mēž pilļ te a zvēraŕm bi* ‘visi meži pilni te ar zvēriem bija’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *ne-maz nerunajuŕt pa cilvękaŕm* ‘nemaz nerunājot par cilvēkiem’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *a* // *aŕ ziŕgaŕm* ‘ar zirgiem’ (Dundagā, siev., dz. 1927. g.), *pilļs a cilvękaŕm* ‘pilns ar cilvēkiem’, *vis pa mežaŕm siŕęs* ‘visi pa mežiem sitas’ (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *pruŕm pa daŕbaŕm* ‘prom pa darbiem’ (Dundagā, siev., dz. 1935. g.).

Dundagā biežāk sastopamas daudzskaitļa datīva un instrumentāļa formas ar *-im* vai *-ęm*: *dęļs a mazbęrniŕm cięma nuŕ Rī:g* ‘dēls ar mazbērniem ciemos no Rīgas’, *a tięm traktŕręm* ‘ar tiem traktoriem’ (siev., dz. 1922. g.), *sanākuš a Jā:ŕ bęrniŕm* ‘sanākuši ar Jāņu bērniem’ (siev., dz. 1937. g.), *pa kalpęm gāi* ‘par kalpiem gāja’, *liž peŕziŕ gadęm* ‘līdz pensijas gadiem’ (siev., dz. 1931. g.).

Ancē daudzskaitļa datīvā konstatēta gan galotne *-am*, gan *-em*: *us suŕlam* ‘uz soliem’, *us Talŕsem* ‘uz Talsiem’, *nuŕ Talŕsem* ‘no Talsiem’.

Nereti tiek jauktas dažādas galotnes: *a lakatiŕm uŕ aŕ šiŕcaŕm* ‘ar lakatiem un šircēm ‘priekšautiem’’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *nuŕ divaŕm bęrņęm maŕ i seš mazbęrŕ* ‘no diviem bērniem man ir seši mazbērni’, *nuŕ septiŕięm gadiŕm* ‘no septiņiem gadiem’ (Dundagā, siev., dz. 1926. g.).

Dundagā kāda 1972. gadā dzimuša informanta runā konstatēta izlokšņu formu mija ar literārās valodas formām: *us cirķiņ, teātriem* ‘uz cirkiem, teātriem’.

Formas ar galotni *-im* mūsdienās saklausītas arī citās izloksnēs, piemēram, Zirās fiksēts daudzskaitļa datīvs *nuô kuôkiņ* ‘no kokiem’ (vīr., dz. 1941. g.), Popē un Zirās saklausīts daudzskaitļa instrumentālis *a ziŕgiņ* ‘ar zirgiem’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.; Popē, siev., dz. 1944. g.), *aŕ ziŕgiņ ari varej braukt pār* ‘ar zirgiem arī varēja braukt pāri’ (Zirās, vīr., dz. 1922. g.).

„Filologu biedrības rakstos” minēts, ka Piltenē blakus *o*-celmu substantīvu daudzskaitļa datīva galotnei *-im* tiek lietota arī *-em*: *kûķem* ‘kokiem’, *kuņgem* ‘kungiem’, *nābgem* ‘nabagiem’ (Ēvalde 1940, 48), kas mūsdienās vairs nav konstatēta.

Mūsdienās biežāk sastopamas daudzskaitļa datīva formas ar *-im*: *bēriņ* ‘bērniem’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *saviņ bēriņ* ‘saviem bērniem’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *nu rītiņ* ‘no rītiem’, *nu^o ti^m ziēdiņ* ‘no tiem ziediem’, *pi galdiņ* ‘pie galdiem’, *piē radiņ* ‘pie radiem’ (Dundagā, siev., dz. 1935. g.), *piē saimniēkiņ* ‘pie saimniekiem’ (Dundagā, siev., dz. 1930. g.), *tiem večiņ cilvēkiņ* ‘tiem veciem cilvēkiem’ (Dundagā, siev., dz. 1962. g.).

Savukārt Ancē vienskaitļa datīvā fiksēta galotne *-em*: *tēveņ* ‘tēviem’ (vīr., dz. 1937. g.).

Fonētiskās atšķirības galvenokārt ir saistītas ar gala zilbju patskaņu zudumu vienskaitļa ģenitīvā, akuzatīvā, instrumentālī, daudzskaitļa nominatīvā, ģenitīvā, akuzatīvā, piemēram, *laiķ* ‘laika, laiku, ar laiku, laiki, laiku’, *laiķs* ‘laikus’, *vaķar* ‘vakara, vakaru, ar vakaru, vakari, vakaru’, *vaķars* ‘vakarus’, *lauķ // loūķ* ‘lauka, lauku, ar lauku, lauki, lauku’, *lauķs // loūķs* ‘laukus’. Šī īpatnība ir sastopama visās pētāmajās izloksnēs. Fonētiskās atšķirības starp izloksnēm ir vērojamas lokatīva formu lietojumā, proti, saīsinātā beigu patskaņa kvalitātes maiņa (par to plašāk sk. prom. d. 3.4.1. apašnod.).

Deklinācija vārdam *laiks* ir šāda:

vsk.

dsk.

N. *laiķs*

laiķ

G. <i>laīk</i>	<i>laīk</i>
D. <i>laīkaṁ</i>	<i>laīkiṁ // laīkeṁ // laīkiēm</i>
A. <i>laīk</i>	<i>laīks</i>
I. <i>laīk</i>	<i>laīkiṁ // laīkiēm</i>
L. <i>laīķe // laīke // laīka</i>	<i>laīķes // laīkes // laīkas // laīkuōs</i>

(i)o-celmi

(i)o-celmi sevišķi neatšķiras no literārajā valodā lietotiem, atšķirīga ir to locīšanas paradigma.

(i)o-celma substantīvus loka līdzīgi kā o-celmus:

vsk.	disk.
N. <i>ceļš</i>	<i>cēļ</i>
G. <i>cēļ</i>	<i>cēļ</i>
D. <i>ceļaṁ</i>	<i>ceļiṁ // ceļiēm</i>
A. <i>cēļ</i>	<i>cēļs</i>
I. <i>cēļ</i>	<i>ceļiṁ // ceļiēm</i>
L. <i>ceļe // ceļe // ceļa</i>	<i>ceļes // ceļes // ceļas // ceļuōs</i>

(i)o-celma substantīviem ir līdzīgas galotnes kā o-celmiem. Tā, piemēram, daudzskaitļa datīvā mēdz lietot gan galotni *-am*, gan *-em*, piemēram, *pa kobiņaṁ* ‘par kobiņiem ‘vardēm’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), gan *-im*: *ciēmiņiṁ tā nedrīkst virs līst!* ‘ciemiņiem tā nedrīkst virsū līst!’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.). Jāatzīmē, ka šī parādība vērojama vairs tikai vecāko tāmnieku izlokšņu pārstāvju runā.

(i)io-celmi

(i)io-celmu substantīviem nominatīvā vērojama celmu maiņa, kas izpaužas arī datīva locījumā.

Pētāmajās izloksnēs (i)jo-celmu deklinācija ir šāda:

vsk.	dsk.
N. <i>šķūns</i>	<i>šķūņ</i>
G. <i>šķū:ņ</i>	<i>šķū:ņ</i>
D. <i>šķūņaṃ // šķūniṃ</i>	<i>šķūņiṃ // šķūņeṃ // šķūņiēm</i>
A. <i>šķū:n</i>	<i>šķū:ņs</i>
I. <i>šķū:n</i>	<i>šķūņiṃ // šķūņiēm</i>
L. <i>šķūņe // šķūne // šķūna // šķūni</i>	<i>šķūņes // šķūņes // šķūņas // šķūņuoš</i>

Ances izloksnē kādas 1955. gadā dzimušas informantes runā konstatēta īpatnēja vienskaitļa lokatīva forma – *šķūnē*.

Kāda 1937. gadā dzimuša anceniķa runā fiksēta daudzskaitļa datīva galotne *-am*: *šķūņaṃ* ‘šķūņiem’.

Tāmnieki, mūsdienās vairāk Dundagā, pārsvarā mēdz lietot vienskaitļa datīva formas ar galotni *-am*: *brāļaṃ* ‘brālim’, *tētaṃ* ‘tētim’, *kukuļaṃ* ‘kukulim’, *ķirbaṃ* ‘ķirbim’, *kuņģaṃ* ‘kuņģim’, kur novērojams morfoloģisks process, kad (i)jo-celmi tiek locīti kā o-celmi.

Līdzīgas formas reģistrētas arī citās tāmnieku izloksnēs, piemēram, Zirās – *puišelaṃ* ‘puišelim’. Visās pētāmajās izloksnēs sastop vienskaitļa datīvu *brāļaṃ* ‘brālim’ (sal. Grauds-Graudevics 1927, 24). Pēc o-celma parauga tiek locīti arī tautību nosaukumi, piemēram, *vāciēšaṃ* vai *vāciētaṃ* ‘vācietim’ (pēc *kriēvaṃ* parauga), un personvārdi datīvā: *Frañcaṃ* ‘Francim’, *Jāņaṃ* ‘Jānim’, *Raiņaṃ* ‘Raitim’.

Daudzskaitļa datīvā biežāk sastopamas formas ar *-im*: *nuô ķirbiṃ* (< *nuo ķirbiem* < *nuo ķirbjiem*) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.). Dundagā vēl joprojām ir vērojamas (i)jo-celmu daudzskaitļa datīva formas ar *-eṃ* un *-am*, piemēram, *pa grāvēṃ* (< *pa grāviem* < *pa grāvjiem*), *pa rāciņeṃ* (< *par rāciņiem* < *rāceņiem* ‘kartupeļiem’), *pa ruņķuļaṃ* (< *par runķuļiem*). Vārdformās *ķirbiṃ*, *grāvēṃ* zudis līdzskanis *j*, kas, iespējams, norāda uz locīšanu kā o-celma substantīviem vai arī *j* zudis ērtākas izrunas dēļ.

Platais ξ agrāk bijis saklausāms (*i*) ξ -celmu datīvā gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formās, piemēram, *kaķeṃ* ‘kaķim’, *cāļeṃ* ‘cāļiem’ (Krautmane-Lohmatkina 2002, 37–38).

Nereti pat vienā teikumā līdzās tiek jauktas dažādas datīva galotnes, tā, piemēram, 1941. gadā Dundagā dzimuša informanta runā saklausīts daudzskaitļa instrumentālis gan ar *-am*, gan *-im*: *kad mân apspļāṃ a zaļam puņķim, kad debess nerez* ‘kad mani apspļāva ar zaļiem puņķiem, ka debesis neredz’. Savukārt citas informantes runā mijas senākas formas ar jaunākām, piemēram, *tad a tiem četriṃ kukuļiem dīṃ nedeļ ja-istiēk* ‘tad ar tiem četriem kukuļiem divas nedēļas jāiztiek’ (Dundagā, siev., dz. 1935. g.). Kāda informanta runā pat vienā teikumā fiksēts daudzskaitļa datīvs gan ar galotni *-am*, gan *-em*: *tā vīṃs sauc sklandraušam, bet mēs vīṃs sauc dižraušem* ‘tā tos sauc par sklandrauši, bet mēs tos saucam par dižrauši’ (Dundagā, siev., dz. 1948. g.). Daudzskaitļa datīva galotne *-im* Dundagā konstatēta arī vidējās paaudzes runā: *leišim* ‘leišiem’, *vairākim iṃ* ‘vairākiem ir’ (vīr., dz. 1972. g.).

Līdzskaņu celmi

Mūsdienās pētāmajās izloksnēs līdzskaņu celmu deklinācija pamatā ir šāda:

vsk.	dsk.
N. <i>zibeṃs</i> // <i>zibeṃs</i>	<i>zibeṃ</i> // <i>zibeṃ</i>
G. <i>zibeṃ</i> // <i>zibeṃ</i>	<i>zibeṃ</i> // <i>zibeṃ</i>
D. <i>zibeṃam</i> // <i>zibeṃam</i> // <i>zibeṃim</i>	<i>zibeṃim</i> // <i>zibeṃim</i> // <i>zibeṃiem</i>
A. <i>zibeṃ</i> // <i>zibeṃ</i>	<i>zibeṃs</i> // <i>zibeṃs</i>
I. <i>zibeṃ</i> // <i>zibeṃ</i>	<i>zibeṃim</i> // <i>zibeṃim</i> // <i>zibeṃiem</i>
L. <i>zibeṃe</i> // <i>zibeṃe</i> // <i>zibene</i> // <i>zibeni</i>	<i>zibeṃes</i> // <i>zibeṃes</i> // <i>zibeṃuōs</i>

Kā redzams *zibens* deklinācijā, līdzskaņu celmu substantīvus pētāmajās izloksnēs deklinē līdzīgi kā (*i*) ξ -celmu substantīvus.

Mūsdienās biežāk saklausāmas līdzskaņu celmu formas, kas tuvinājušās literārajai valodai, reti kad lieto daudzskaitļa datīvu, kas beidzas ar *-im* vai *-em*, tāpat retumis lieto

daudzskaitļa lokatīvu, kas beidzas ar *-es* vai *-ēs* (par to plašāk sk. prom. darba 3.4.1. apakšnodaļā).

***u*-celmi**

Kurzemes lībiskajās izloksnēs, tāpat kā Vidzemes lībiskajās izloksnēs, vīriešu dzimtes *u*-celmi pārgājuši *o*-celmos, bet sieviešu dzimtes *u*-celmi pārgājuši *ā*-celmos (Rudzīte 1964, 214). Tiesa gan, ka promocijas darba autore dziļajās tāmnieku izloksnēs mūsdienās nav fiksējusi tādu sieviešu dzimtes daudzskaitliniekus kā *ragus* ‘ragavas’, *peļus* ‘pelavas’, *dzirņus* ‘dzirnavas’, bet vīriešu dzimtes *u*-celmu pāriešana *o*-celmos gan ir bieži sastopama parādība arī mūsdienās. Tā, piemēram, visās pētāmajās izloksnēs, turklāt visu paaudžu runā, vērojama *u*-celma substantīvu pāriešana *o*-celmos, uz ko fonētiski norāda šo vārdu beigu patskaņa *u* zudums, piemēram, *lēds* (< *lēdus*), *mēds* (< *mēdus*), *tiřks* // *tīřks* (< *tirgus*), *āls* (< *alus*), *liēc* (< *lietus*) (sal. ar LVDA 2021, 228, 41. karte).

Pētāmajās izloksnēs *u*-celmu deklinācija ir šāda:

vsk.	dsk.
N. <i>lēds</i>	<i>lēd</i>
G. <i>lēd</i>	<i>lēd</i>
D. <i>lēdař</i>	<i>lēdiēm</i> // <i>lēdiř</i>
A. <i>lēd</i>	<i>lēds</i>
I. <i>lēd</i>	<i>lēdiēm</i> // <i>lēdiř</i>
L. <i>lēde</i> // <i>lēda</i>	<i>lēdes</i> // <i>lēdas</i> // <i>lēduōs</i>

Kaut arī jaunākā paaudze *u*-celmus loka kā *o*-celmus, tomēr var novērot, ka arī dziļajās tāmnieku izloksnēs arvien biežāk sāk ienākt *u*-celma lokatīva formas ar *-u*, piemēram, *lēdu* (< *lēdū*), *mēdu* (< *mēdū*), kas šo īpatnību nenovēršami tuvina literārajai valodai. Nedziļajās tāmnieku izloksnēs šis process ir sācies jau krietni senāk (sk. Graudiņa 1964, 184–185).

(j)ā-celmi

Pētāmajās izloksnēs (j)ā-celma substantīvus mūsdienās visbiežāk loka pēc šāda parauga:

vsk.	dsk.
N. <i>māi</i>	<i>māis</i>
Ģ. <i>māis</i>	<i>māi</i>
D. <i>māje</i> // <i>māje</i> // <i>mājai</i> // <i>mājai</i> (ļoti reti)	<i>mājem</i> // <i>mājei</i> // <i>māji</i> // <i>mājai</i>
A. <i>māi</i>	<i>māis</i>
I. <i>māi</i>	<i>mājem</i> // <i>mājei</i> // <i>māji</i> // <i>mājai</i>
L. <i>māje</i> // <i>māje</i> // <i>māja</i>	<i>mājes</i> // <i>mājes</i> // <i>mājas</i>

Deklinācijā redzams, ka mūsdienās dziļajās tāmnieku izloksnēs ļoti reti sastopama lībiskajam dialektam raksturīgā īpatnība, kad (j)ā-celma substantīvos vienskaitļa datīvā tiek lietota o-celmu galotne *-am*, piemēram, *mājai* ‘mājai’, *meitai* ‘meitai’, *kļava* ‘kļavai’; arvien biežāk pētāmajās izloksnēs tiek lietota galotne *-ai*, proti, *mājai*, *meitai*, *kļava*. Mūsdienās par izzūdošu vai atsevišķās izloksnēs par izzūdušu parādību uzskatāmas arī vienskaitļa datīva formas ar *-e* vai *-e*: *māje*, *meite*, *kļave*. To, ka šādas formas agrāk bija pazīstamas ne tikai Dundagā un Ancē, kur tās tiek lietotas joprojām, bet arī Piltenē, Zirās, Zlūkās un Ugālē, rāda V. Rūķes pētījums (1940a, 101), kā arī LU LaVI izloksņu arhīvā atrodamie materiāli: *aite*, *jake* (Piltēnē, pier. 1963. g.), *cūke* (Zlūkās, pier. 1963. g.). Vēl paretam pētāmajās izloksnēs iespējams saklausīt daudzskaitļa datīva galotnes *-em* un *-im*, lai gan biežāk tomēr lieto galotni *-am*, ko par dominējošu dziļajās tāmnieku izloksnēs ir atzinusi V. Rūķe (sk. 1940a, 103). Bet senā daudzskaitļa datīva galotne *-ams*, piemēram, *meitams* (< *meitām*), *mājams* (< *mājām*), mūsdienu vākumos nav fiksēta, kaut gan pētāmajās izloksnēs tā savulaik ir reģistrēta (sk., piem., Paula 1927, 49).

ē-celmi

ē-celmu substantīvus loka līdzīgi kā ā-celmu substantīvus.

Dziļajās tāmnieku izloksnēs ē-celmu deklinācija pamatā ir šāda:

vsk.	dsk.
N. <i>māt</i>	<i>māts</i>
Ģ. <i>māts</i>	<i>māt ?</i>
D. <i>māte // mātē // mātēi // mātaî</i>	<i>māteî // mātēî // mātiî</i>
A. <i>māt</i>	<i>māts</i>
I. <i>māt</i>	<i>māteî // mātēî // mātiî</i>
L. <i>māte // mātē</i>	<i>mātes // mātēs</i>

Ancē ir fiksēts šāds piemērs, kur redzams daudzskaitļa datīva lietojums: *mēs ta ka tâ:d ži:d a tiêm puķēm* ‘mēs tā kā tādi žīdi ‘ebreji’ ar tām puķēm’ (siev., dz. 1955. g.).

Kaut arī dziļajām tāmnieku izloksnēm vairāk raksturīgas ir vienskaitļa datīva formas ar -ē, vispirms tiek minēta forma ar -ei, kas mūsdienās ir sastopama visās pētāmajās izloksnēs. Par to, ka datīva formas ar -ē agrāk bijušas pazīstamas ne tikai Ances un Dundagas izloksnē, bet arī citās dziļajās tāmnieku izloksnēs, liecina izlokšņu apraksti „Filologu biedrības rakstos” – Ugālē (Grauds-Graudevics 1927, 25), Zlūkās (Paula 1927, 49), Piltenē (Ēvalde 1940, 50).

i-celmi

Kā jau tika minēts apakšnodaļas sākumā, pētāmajās izloksnēs i-celmi ir daļēji vai pilnīgi pārgājuši ē-celmos: *klēt* (< *klēte*) ‘klēts’, *piēt* (< *pirte*) ‘pirts’, *nakēt* (< *nakte*) ‘nakts’, *pīl* (< *pile*) ‘pils’, *sīrd* (< *sirde*) ‘sirds’, *acē* (< *ace*) ‘acs’, *aūs* (< *ause*) ‘auss’ u. c.

Pētāmajās izloksnēs substantīvu *klēte* deklinē šādi:

vsk.	dsk.
N. <i>klēt</i>	<i>klēc</i>
Ģ. <i>klēt // klēc</i>	<i>klēt // klēc̄</i>
D. <i>klēte // klētē // klēteî // klētij</i>	<i>klēteî // klētēî // klētiî</i>
A. <i>klēt</i>	<i>klēc</i>

I. *klēt* *klēteî // klēteî // klētiî*

L. *klēte // klēte // klēti* *klētes // klētes // klētis*

Agrāk *i*-celmu pāriešana *ē*-celmos ir fiksēta arī nedziļajās tāmnieku izloksnēs (sk., piemēram, Bičole 1934, 48). Šādi substantīvi ir plaši izplatīti arī vidus dialekta kursiskajās un zemgaliskajās izloksnēs (sk., piemēram, Ābele 1929b, 101; Valtere 1938, 128–129; Rudzīte 1964, 119–120; Pīrāga 2006, 37–38; Markus-Narvila 2016, 112).

Pētāmajās izloksnēs *i*-celmus bieži lieto kā vīriešu dzimtes substantīvus, piemēram, *tas krāsns* (< *tas* ‘tā’ *krāsns*), *liēlais maizkrāsns* (< *liēlais* ‘lielā’ *maizeskrāsns*), *kaīsc zēls // zēls* (< *karsts dzelzs* ‘karsta dzelzs’).

Īpatnēja versija ir par substantīva *zuoss* pāriešanu *ē*-celmā. J. Endzelīns domā, ka šis substantīvs ir pārgājis *ē*-celmā tāpēc, ka tas esot veidots pēc tam radniecīgā mājputna *pīles* parauga (sk. Endzelīns 1951, 425).

Substantīvu *zuose* ‘zoss’ pētāmajās izloksnēs loka šādi:

vsk.	dsk.
N. <i>zuôs</i>	<i>zuôs</i>
Ģ. <i>zuôs</i>	<i>zuôs // zuôs</i>
D. <i>zuôse // zuôsē // zuôsej // zuôsij</i>	<i>zuôseî // zuôsēî // zuôsîî</i>
A. <i>zuôs</i>	<i>zuôs</i>
I. <i>zuôs</i>	<i>zuôseî // zuôsēî // zuôsîî</i>
L. <i>zuôse // zuôsē // zuôsi</i>	<i>zuôses // zuôsēs // zuôsis</i>

Par *i*-celmiem, kas ir pārgājuši *ē*-celmos, rakstījis arī valodnieks Juris Plāķis (1927, 53).

Piemēri plašākā kontekstā⁸:

es i bījs iekš a taj pile ‘es esmu bijis iekšā arī tajā pilī’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.); *mañ nau guôu vaīrs* ‘man nav govs vairs’ (Zirās, vīr., dz. 1931. g.); *gāi akal diēnañ uñ naktemñ* ‘gāja atkal dienām un naktīm’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

Substantīvu un prepozīciju rekcija

Dziļajās tāmnieku izlokšnēs ģenitīva prievārdu pārvaldījumā nereti tiek lietots akuzatīvs: *piē Kārļ* (< *pie Kārli* ‘pie Kārļa’), *piē gulī* (< *pie gultu* ‘pie gultas’), *piē ak* (< *pie aku* ‘pie akas’), *zem grīd* (< *zem grīdu* ‘zem grīdas’), *nuô māl* (< *nuo malu* ‘no malas’), *nuô jaunīb* (< *nuo jaunību* ‘no jaunības’), *nuô šejīē:n* (< *nuo šejieni* ‘no šejienes’); *te piē vęcuô Duñdaks skuô:l* (< *te pie vęcuo Dundagas skuolu* ‘pie vecās Dundagas skolas’) (Dundagā, siev., dz. 1924. g.); *piē pap māsīc* (< *pie papa* ‘tēva’ *māsīcu* ‘māsīcas’), *pēc nedēļ* (< *pēc nedēļu* ‘pēc nedēļas’) (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.); *pēc Jaūne gād* (< *pēc Jaunuo gadu* ‘pēc Jaunā gada’) (Dundagā, siev., dz. 1926. g.); *pēc devituo klaš* (< *pēc devituo klasi* ‘pēc devītās klases’) (Dundagā, siev., dz. 1922. g.); *pēc šuo slimīb* (< *pēc šuo slimību* ‘pēc šīs slimības’) (Zlēkās, siev., dz. 1923. g.). Šī īpatnība ir raksturīga visu paaudžu izlokšņu pārstāvju runai, tomēr jaunākā paaudze arvien vairāk sākusi lietot ģenitīvu, savu runu adaptējot latviešu literārās valodas lietojumam: *piē gulc* (< *pie gultas*), *zem grīc* (< *zem grīdas*). Pat vecākās paaudzes runā ir konstatēts ģenitīva lietojums, piemēram, *nuô Rī:gs* (< *nuo Rīgas*) (Zirās, vīr., dz. 1941. g., Dundagā, siev., dz. 1926. g.).

Pētāmajās izlokšnēs ģenitīvs tiek lietots ar prievārdiem *ar*, *par*, piemēram, *añ Lau:rs* (< *ar Lauras* ‘ar Lauru’), *añ siēus* (< *ar sievas* ‘ar sievu’), *pañ ziēdniēcs* (< *par dziednieces* ‘par dziednieci’). Šī īpatnība ir uzskatāma par vienu no noturīgākajām tāmnieku izlokšņu iezīmēm, jo tā ir vērojama pat tādu jaunāko izlokšņu pārstāvju runā, kuru izlokсне ir pietuvojusies literārajai valodai: *añ skuôluôtājas* (< *ar skuoluotājas* ‘ar skolotāju’). Piemērā redzams, ka informants nelieto tāmniekiem raksturīgo piedēkļa saīsinājumu *-aj-* (< *-āj-*), toties tāmniekiem raksturīgo morfoloģisko parādību, kad ģenitīva formas tiek lietotas

⁸ Šeit un turpmāk morfoloģisko parādību aprakstā doti pētāmo izlokšņu piemēri plašākā kontekstā, lai sniegtu ieskatu valodas vienību lietojumā / pārvaldījumā.

instrumentāļa izteikšanai, savā runā ir saglabājis.

Pētāmajās izloksnēs ierasts piederību izteikt ar datīvu, piemēram, *mañ tēs* (< *man* ‘mans’ *tēvs*), *māte brāls* (< *mātei* ‘mātes’ *brālis*), *mañmañ brāļ* (< *mammai* ‘mamma’s’ *brāļi*), *mañmañ tēs* (< *mammai* ‘mamma’s’ *tēvs*), *brāļañ siēu* (< *brālim* ‘brāļa’ *sieva*), *Freīmanañ siēu* (< *Freīmanim* ‘Freīmaņa’ *sieva*). No šādām formām tiek darināti arī salikteņi, piemēram, *mañ·mañm* (< *manmamma* ‘mana mamma’) (Dundagā). Šo īpatnību vēl joprojām aktīvi lieto vecākās un vidējās paaudzes izlokšņu pārstāvji, jaunākās paaudzes runātāji biežāk lieto ģenitīvu: *mañms brāls* (< *mamma’s brālis*), *tēf mās* (< *tēta māsa*), nominatīvu: *māñ mañm* (< *mana mamma*), *mañs tēc* (< *mans tētis*).

Pētāmajās izloksnēs nolūka datīva vietā ir analītiskā konstrukcija ar prievārdu *priekš* un akuzatīvu, piemēram, *sacep̄ priekš vis̄ nedēļ* (< *sacepa priekš visu nedēļu* ‘visai nedēļai’) (Zirās, vīr., dz. 1941. g.), *priekš si:d, priekš neŗviñm* (< *priekš sirdi, priekš neŗviem* ‘sirdij, nerviem’) (Dundagā, siev., dz. 1935. g.).

Vietas nozīmi var izteikt gan ar lokatīvu, gan ar dažādām prievārdu konstrukcijām, piemēram, *te viņ aūg pa višañ malañm* (< *te viņi aug pa visām malām* ‘visās malās’) (Zirās, vīr., dz. 1941. g.).

4.2. Adjektīvi

Dziļajās tāmnieku izloksnēs adjektīvi daudz neatšķiras no literārajā valodā lietotiem, atšķirīgi ir to locījumi, kas ir dažādi ne tikai starp dažādu izlokšņu runātājiem, bet var atšķirties arī katrā izloksnē, turklāt pat viena informanta runā. Adjektīvu formas atšķiras arī fonētiski.

Adjektīvi ar nenoteikto galotni

Pētāmajās izloksnēs adjektīvi ar nenoteiktajām galotnēm tiek locīti tāpat kā atbilstošo celmu substantīvi:

vsk.

dsk.

N. *laps laīks* ‘labs laiks’

lāb laiķ

Ģ. *lāb laiķ*

lāb laiķ

D. <i>labaṁ laīkaṁ</i>	<i>labiṁ laīkiṁ // labiēm laīkiēm</i>
A. <i>lāb laīk</i>	<i>lāps laīks</i>
I. <i>lāb laīk</i>	<i>labiṁ laīkiṁ // labiēm laīkiēm</i>
L. <i>labe laīke // labę laīķę // laba laīka</i>	<i>labes laīkes // labęs laīķes // labas laīkas</i> <i>// labuōs laīkuōs</i>

Pie šīs paradigmas ir būtiski piebilst, ka mūsdienās pastāv vēl vairāk variantu, nekā šeit ir norādīts, jo pat viens informants mēdz lietot dažādas izskaņas, tā, piemēram, vienskaitļa lokatīvā var tikt lietoti saskaņoti adjektīvi ar subjektīviem, vai var tikt lietotas dažādas galotnes, piemēram, *laba laīķe*, *labę laīķe* utt.

Dundagas un Ances izloksei ir raksturīgas savdabīgas vārdkopas ar adjektīvu *vęc*, piemēram, *vęc jūrniēks* ‘vecs jūrnieks’, *vęc kriēus* ‘vecs krievs’, *vęc vīrs* ‘vecs vīrs’ (Dundagā), *vęc zemniēk* ‘veci zemnieki’ (Ancē). Kādas 1938. gadā dzimušas ancenieces runā fiksētas līdzīgas vārdkopas, tikai ar *maz*: *kuṁ tad mēs te jēm āra nu tuō mas kuliņ* (< *kur tad mēs te jēmām* ‘ņēmām’ *ārā nuo tuo mazuo kuliņu* ‘no tās mazās kulītes’), *pagrauž maz bumbiēriņ!* (< *pagrauž mazu bumbieriņu* ‘pagrauz mazu bumbierīti!’).

Kādas 1931. gadā dzimušas dundadznieces runā saklausīts adjektīvs *vienādīgi* ‘vienādi’: *viš tād paš vęnādīg* (< *visi tādi paši vienādīgi* ‘vienādi’) (sk. arī ME IV 657; EH II 795).

Piemēri plašākā kontekstā:

a liēļēṁ taŗķēṁ gāļ us skuō:l ‘ar lieliem tankiem ‘smagiem apaviem’ gāja uz skolu’ (Dundagā, siev., dz. 1948. g.); *liēl zęļtęṁ māļ, tād a balītiēm luōgiṁ* ‘liela dzeltēna māja, tāda ar baltiem logiem’ (Dundagā, siev., dz. 1921. g.); *kā:zs nęvaŗ taīst vęķę laīķę* ‘kāzas nevar taisīt vecā laikā’, *labib nęvaŗ sęt vęca laīķę* ‘labību nevar sēt vecā laikā’, *kaŗtupeļs nęvaŗ stādt jaūņę laīķę* ‘kartupeļus nevar stādīt jaunā laikā’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *balī smīlkī* ‘balta smilts’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

Adjektīvi ar noteikto galotni

Adjektīvus ar noteiktajām galotnēm dziļajās tāmnieku izlokšnēs pamatā loka šādi:

vsk.

dsk.

N. *vēçē māi* // *vēça māi* ‘vecā māja’

vēçes māis // *vēças māis*

Ģ. *vēçes māis* // *vēças māis*

vēçē māi // *vēçuô māi*

D. *vēçē māje* // *vēçaî mājaî* // *vēçajaî mājaî*

vēçēîm mājeîm // *vēçaîm mājaîm* //
vēçajaîm mājaîm

A. *vēçē māi* // *vēçuô māi*

vēçes māis // *vēças māis*

I. *vēçē māi* // *vēçuô māi*

vēçēîm mājeîm // *vēçaîm mājaîm* //
vēçajaîm mājaîm

L. *vēçē māje* // *vēça māja* // *vēçaja māja*

vēçes mājes // *vēças mājas* // *vēçajas mājas*

Lai gan vēsturiski dziļajām tāmnieku izlokšnēm vairākos locījumos ir raksturīgi noteiktie adjektīvi, kas beidzas ar -*ç*, šīs formas ir tuvinājušās literārajai valodai un pētāmajās izlokšnēs mūsdienās tomēr ir izplatītas plašāk. Noteiktie adjektīvi, kas beidzas ar -*ç*, vēl aizvien ir saklausāmi Dundagā un Ancē atsevišķu vecākās paaudzes runātāju valodā, kaut gan senāk tādas lietotas arī citās dziļajās tāmnieku izlokšnēs, piemēram, Piltenē: *sârknç* ‘sarkanā’, *sârknçes* ‘sarkanais’ gan nominatīvā, gan citos locījumos (Ēvalde 1940, 50).

Piemēri plašākā kontekstā:

Miñņēls iêdêu muîms tuô liêle pleksî ‘Minnels iedeva mums to lielo pleksti’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); *ta tuî bi tiê liêliê talîk* ‘tad tur bija tās lielās talkas’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.); *viş paî tiêm vęçaiîm laikaîm vaîbût vaîrak vaî isstâst* ‘viņš ‘viņa’ par tiem veciem laikiem varbūt vairāk var izstāstīt’ (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.); *ka şķire râciîns, sîkçes liêk luôpeîm uî liêles paşaiîm, uî sęklî atsevişķî* ‘kad šķiro rāceņus ‘kartupeļus’, sīkos liek lopiem un lielos pašam, un sēklu atsevišķi’, *tiê kârsteş zęiraî* ‘tie karstie dzērieni’ (Dundagā, siev.,

dz. 1948. g.); *mazēs diēņēs* ‘mazās dienās ‘bērnībā’’ (Dundagā); *nu tiēm večiņm skuōluōtajiņm* ‘no tiem veciem skolotājiem’ (Dundagā, siev., dz. 1935. g.); *nuō tik večiņm vaīrs nau* ‘no tik veciem vairs nav’ (Zirās, vīr., dz. 1922. g.); *kas ta jaūniņm nekait?!* ‘kas tad jauniem nekait?!’, *tagat jaūniņm i labāk* ‘tagad jauniem ir labāk’ (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.).

Adjektīvu gradācija

Dziļajās tāmnieku izloksnēs adjektīvu salīdzināmās pakāpes veido līdzīgi kā literārajā valodā, piemēram, *večaks* ‘vecāks’, *labaks* ‘labāks’, *jaūnakaīš // jaūnakeš // joūnakeš* (Dundagā) // *joūnakes* (Ancē) ‘jaunākais’, *liēlakes palaīdniēks* ‘lielākais palaidnieks’, *večake taī* ‘vecākā tante’ (Ancē), *vis-večakaīš // vis-večakeš* (Dundagā) // *vis-večakes* (Ancē) ‘visvecākais’; *es tuōš laiķš uškaī pa visvisvis-labākeņm laiķeņm* ‘es tos laikus uzskatu par visvisvislabākiem laikiem’ (Dundagā, siev., dz. 1962. g.).

Atšķirības no literārās valodas ir vērojamas superlatīva formu veidošanā, piemēram, 2008. gadā Piltenē autore ir pierakstījusi šādus piemērus: *tiē laiķ jaū i bijuš vis tiē skaīstakiē, vis tiē bagatakiē* ‘tie laiki jau ir bijuši vis tie skaistākie, vis tie bagātākie ‘tie visskaistākie, tie visbagātākie’ (siev., dz. 1928. g.), *ta mičuōšaņ jaū vis ta smukāka i* ‘tā mičošana jau vis tā smukākā ‘tā vissmukākā’ ir’ (siev., dz. 1924. g.). Līdzīgs superlatīva lietojums konstatēts arī Dundagas Kaļķu ciemā: *tad bij vis tiē svarigākiē dārb, kas bij jādaī pa Ziēmsvētkiņm* ‘tad bija vis tie svarīgākie darbi, kas bija jādara pa Ziemassvētkiem ‘Ziemassvētkos’’ (vīr., dz. 1947. g.). Tāda veida adjektīvus dziļajās tāmnieku izloksnēs minējusi arī L. Krautmane-Lohmatkina (2002, 321): *vis tas liēlākeš priēks* ‘vis tas lielākais prieks ‘tas vislielākais prieks’’.

4.3. Numerāļi

Pētāmajās izloksnēs mūsdienās ir tādi paši numerāļi kā literārajā valodā, atšķirības galvenokārt ir vērojamas fonētikā.

Ancē un Dundagā vēl mūsdienās saklausāmi numerāļi, kas dažādos locījumos no literārās valodas atšķiras gan fonētiski, gan morfoloģiski, piemēram, *nuō astuōņdesmit*

devite gād septiņpačmite decēmbēf (< *nuo astuoņdesmit devītu gadu septiņpadsmītuo decembri* ‘no astoņdesmit devītā gada septiņpadsmītā decembra’) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *iēkâp vakare iēkšēn pus-septiņes* ‘iekāpa vakarā iekšā pusseptiņos [vilcienā]’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.). Pārējās pētāmajās izloksnēs mūsdienās pārsvarā tiek lietotas literārajai valodai pietuvinātas numerāļu formas, piemēram, *aštuōņuōs nuō rīf* ‘astoņos rītā’, *nuō deviņdešmit piēktuō gād* ‘no deviņdesmit piektā gada’.

Pamata numerāļi

Dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgais numerālis *duj* ‘divi’ mūsdienās vairs netiek aktīvi lietots, parasti lieto fonētiski pārveidoto *dīu*. 20. gs. 30. gados numerālis *duj* fiksēts visai bieži (sk. Krautmane-Lohmatkina 2002, 327).

2008. gadā Piltēnē fiksēta šāda numerāļa *četri* forma: *pulksteņ četris jaū biļ meža* ‘pulksten četros jau bija mežā’. Tamlīdzīgas numerāļu formas citās izloksnēs mūsdienās nav konstatētas.

Pētāmajām izloksnēm ir tipisks no literārās valodas atšķirīgais numerālis *aštiņ* ‘astoņi’. Tā lietošanu Popes izloksnē apstiprina šādi LU LaVI materiālos atrastie piemēri: *veļ nebi ne piļļ trīzdesmit aštiņ gād* ‘vēl nebija ne pilni trīsdesmit astoņi gadi’, *maņ biļ trīzdesmit astiņ gād* ‘man bija trīsdesmit astoņi gadi’, *septiņ kapiķ pa mārčiņ biļ brūnes sīraps, astiņ bi baltes* ‘septiņas kapeikas par mārciņu bija brūnais sīrups, astoņi bija baltais’ (pier. 1964. g.). Iespējams, ka numerālis *aštiņ* radies pēc blakus esošo *septiņ* un *deviņ* parauga. Savulaik lietotais numerālis *aštiņ* dziļajās tāmnieku izloksnēs ar šādu piedēkli vairs nav konstatēts (sal. Grauds-Graudevics 1927, 26; Paula 1927, 50; Ēvalde 1940, 51; LVDA 2021, 97, 67. karte), tā vietā lieto literārajai valodai pietuvināto numerāli *aštuōņ*. 1960. gadā Dundagā vēl ir fiksēts numerālis *astiņi* aktīvā lietojumā: *no rīf aštiņes viņ pa-ēd mājas bruōksī* ‘no rīta astoņos viņi paēd mājās brokasti ‘brokastis’’ (siev., dz. 1889. g. – HZF fon. mat.).

Tāpat tiek veidoti arī citi pamata numerāļi, kas no literārās valodas atšķiras tikai fonētiski, piemēram, *četŗ*, *piēc*, *seš*, *septiņ*. Lai atvieglotu numerāļa *četŗ* izrunu, zilbiskā *r*

priekšā mēdz iespraust patskani *u*: *četur gād več* ‘četrus gadus vecs’ (LaVI mat., pier. Ugālē 1954. g.).

Kārtas numerāļi

Kārtas numerāļi pētāmajās izloksnēs atšķiras galvenokārt fonētiski: *piņmēs // piņmes* ‘pirmais’, *uōtrēs // uōtres* ‘otrais’, *trešēs // trešes* ‘trešais’, *cetuŕtēs // cetuŕtes* ‘ceturtais’, *piēktēs // piēktes* ‘piektais’, *seštēs // seštes* ‘sestais’, *septitēs // septites* ‘septītais’, *astuōtēs // astuōtes* ‘astotais’, *devitēs // devites* ‘devītais’, *desmitēs // desmites* ‘desmitais’ utt. (sk. arī 3.4.1. apakšnodaļu). Šādas formas mūsdienās saklausāmas vairs tikai vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runā, galvenokārt Ancē un Dundagā, citās izloksnēs un jaunāko paaudžu runā arvien vairāk tiek lietotas tādas pašas formas kā literārajā valodā, proti, *piņmaīs*, *uōtraīs*, *trešaīs* utt., kaut arī agrākie pētījumi rāda, ka dziļajās tāmnieku izloksnēs kopumā lietoti numerāļi, kas beidzas ar *-ēs* (sk. Grauds-Graudevics 1927, 26; Paula 1927, 51; Krautmane 1936, 124; Ēvalde 1940, 51).

4.4. Pronomeni

Dziļajās tāmnieku izloksnēs pamatā ir tādi paši pronomeni kā literārajā valodā, kas lielākoties atšķiras fonētiski. Morfoloģiskās atšķirības ir vērojamas 3. personas pronomena lietošanā, proti, pētāmajās izloksnēs vēl joprojām ir saglabājusies lībiskajam dialektam raksturīgā īpatnība, kad pronomens *viš* (< *viņš*) tiek lietots arī runājot par sievieti (par to vairāk sk. 4.1. apakšnodaļā).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs vairs tikai retumis sastopams vienskaitļa 1. personas pronomens *es* ar vispārinātu plato *e* skaņu (> *ēs*), ko promocijas darba autore pētāmajās izloksnēs fiksējusi tikai divos gadījumos – kādas 1926. gadā dzimušas dundadznieces runā: *ēs neziņ* (< *es nezīnu*) un kāda 1943. gadā dzimuša ancenieka runā (kaut arī neskaidri). Jau agrākos avotos minēts, ka šāds fonētiski pārveidotais pronomens sastopams paretam (sk. Krautmane-Lohmatkina 2002, 334). Citos izlokšņu aprakstos redzams, ka pronomens

es agrāk lietots arī Piltenes un Zirū izloksnē (sk. Ēvalde 1940, 51), Popes izloksnē (sk. Krautmane 1936, 124).

Biežāk saklausāms daudzskaitļa 3. personas pronomens *mēs* ar vispārinātu plato *ē* skaņu (> *mēs*): *mēs bij liēl ģimeņ* ‘mēs bijām liela ģimene’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *mēs vis Krievij i izvaņdšes a lidmašī:n, un višur kuē mēs brāūkš i* ‘mēs visu Krieviju esam izvandījušies ar lidmašīnu, un visur kur mēs braukuši esam’ (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *ne ju mēs dīvata vēņ* ‘ne jau mēs divatā vien’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.). Tomēr arī šāds fonētiski pārveidotais pronomens mūsdienās vērojams tikai atsevišķu vecāko izlokšņu pārstāvju runā, biežāk Dundagā un Ancē. 2022. gadā pronomena *mēs* (vienā gadījumā – *mās*) lietojums paralēli pronomenam *mēs* samērā bieži saklausīts kādas 1929. gadā dzimušas puzenieces runātajā tāmnieku izloksnē: *bet ciē jau rēķinaē, cik mēs nuōzēē pa tuō diē:n, cik mēs i slaūceē, un trīs-reiz pa diē:n slaūc, un cik mēs izzēē* ‘bet citi jau rēķināja, cik mēs nodzeram dienā, cik mēs esam slaucējas, un trīsreiz dienā slauca, un cik mēs izdzeram’, *tuō mās nuō spaī:n piēzē:r klāt* ‘to mēs no spaiņa piedzērām klāt’. 2008. gadā tas tika fiksēts arī Piltenē kādas 1926. gadā dzimušas, bet nu jau mūžībā aizgājušas informantes runā: *Liēldiē:ns akal mēs mājas svineē. mēs vis krāsuōē uō:ls* ‘Lieldienas atkal mēs mājās svinējam. mēs visi krāsojam olas’. Līdz ar to pronomens *mēs* Piltenē vairs nav saklausāms. Agrāk šī parādība bijusi visai plaši izplatīta Piltenē un Zirās (sk. Ēvalde 1940, 39), Ugālē (sk. Grauds-Graudevics 1927, 15), arī Popē un Ancē savulaik fiksēts pronomens *mēs* (sk. Krautmane-Lohmatkina 2002, 334). Vairāki piemēri ar pronomenu *mēs* fiksēti LaVI izlokšņu arhīvā: *mēs āizgā piē sovēm radēm* ‘mēs aizgājām pie saviem radiem’ (pier. Ugālē 1954. g.), *tā rūnšēņ nau tā, kā mēs te runē* ‘tā runāšana nav tā, kā mēs te runājam’ (pier. Zirās 1963. g.), *es grib bērt āre (sēns), gān meītaņs brēc – mēs tā lasē* ‘es gribu bērt ārā (sēnes), ganu meitene brēc – mēs tā lasījām’ (pier. Zlēkās 1963. g.).

Atšķirīgi no literārās valodas ir pronomena *viņš* resp. *viš* locījumi. Tā, piemēram, dziļajās tāmnieku izloksnēs daudzskaitļa datīvā lieto galotni *-im*, *-em* vai *-em* literārās valodas *-iem* vietā: *viņim* ‘viņiem’ (Zirās, Zlēkās, Piltenē, Dundagā u. c.), *tuē viņim bij nuliktaē iēkša* ‘tur viņiem bija noliktava iekšā’ (Dundagā, siev., dz. 1935. g.), *viņim višim* ‘viņiem visiem’ (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.), *viņim višim bij vēikal* ‘viņiem visiem bija

veikali' (Piltenē, siev., dz. 1927. g.), *mañ bi javā:r viņeñm̄ ēst* 'man bija jāvāra viņiem ēst' (Puzē, siev., dz. 1929. g.).

Pētāmajās izloksnēs vēl joprojām ir saklausāms dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgais senais daudzskaitļa datīvs *viņiems* 'viņiem', kas Dundagā fiksēts arī vidējās paaudzes runā, piemēram, *tuō jaū, kuō māk, tas jaū nuō viņiēms iř iēmācic* 'to jau, ko māc, tas jau no viņiem ir iemācīts' (vīr., dz. 1972. g.). Šim pronomenam ir arī fonētiskie varianti: *viņiñs, viņeñm̄s, viņañs* (sal. Krautmane-Lohmatkina 2002, 335).

Daudzskaitļa datīva galotne *-im* fiksēta arī pronomenam *pats: pašim̄* 'pašiem'. Zlēkās galotne *-im* konstatēta arī vienskaitļa datīvam (?): *katram̄ pašim̄* 'katram pašam' (Zlēkās, siev., dz. 1920. g.).

Arī pronomenam *cits* mēdz būt daudzskaitļa datīva galotne *-im: ciim̄* 'citiem' (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.), *vairak pevērsas maniñm̄ ka ciim̄* 'vairāk pievērsās man nekā citiem' (Dundagā, siev., dz. 1937. g.), *ciim̄ smāg iēt* 'citiem smagi iet' (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.).

Dundagā pronomenam *visi* daudzskaitļa datīvā biežāk vērojama galotne *-em: višem̄ bi jastrāde taī laikē* 'visiem bija jāstrādā tai laikā' (siev., dz. 1931. g.). Dundagā arī kādas 1962. gadā dzimušas informantes runā reģistrēta galotne *-em: višem̄* 'visiem', *pašem̄* 'pašiem'. Savukārt Ancē saklausīta daudzskaitļa datīva galotne *-am: muñs višam̄* 'mums' (vīr., dz. 1937. g.). Kāda 1948. gadā dzimusi dundadzniece galotni *-am* lieto blakus galotnei *-im: višam̄ bi ja-iēd, uñ višam̄ bi jadar̄* 'visiem bija jāiet, un visiem bija jādara', *biñ jaū višim̄ jastrāde šāusmig* 'bija jau visiem jāstrādā šausmīgi'.

Mūsdienās vairs tikai paretam var dzirdēt dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgo pronomenu *toys* 'tavs', piemēram, *toys tēys* 'tavs tēvs' (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

Personas pronomenu deklinācija pētāmajās izloksnēs ir šāda:

vsk.	dsk.
N. <i>ēs // es</i>	<i>mēs // mēs</i>
Ģ. <i>mañc</i>	<i>mūš</i>
D. <i>mañ</i>	<i>muñs</i>

A. <i>mân</i>	<i>mũs</i>
I. <i>mân</i>	<i>muŃs</i>
L. <i>mani</i>	?
vsk.	dsk.
N. <i>tu</i>	<i>jũs</i>
Ģ. <i>tuys // taus</i>	<i>jũs</i>
D. <i>teu</i>	<i>juŃs</i>
A. <i>têu</i>	<i>jũs</i>
I. <i>têu</i>	<i>juŃs</i>
L. <i>tevi</i>	?
vsk.	dsk.
N. <i>viš</i>	<i>vîŃ</i>
Ģ. <i>vîŃ</i>	<i>vîŃ</i>
D. <i>viŃam</i>	<i>viŃiŃ // viŃeŃ // viŃiêms // viŃiêm</i>
A. <i>vîŃ</i>	<i>vîŃs</i>
I. <i>vîŃ</i>	<i>viŃiŃ // viŃeŃ // viŃiêm</i>
L. <i>viŃe // viŃa</i>	<i>viŃes // viŃuôs</i>

Kā redzams šajās paradigmās, galvenās atšķirības no latviešu literārās valodas ir vērojamas fonētikā. Pie daudzskaitļa lokatīva dotās jautājuma zīmes rāda, ka pētāmajās izloksnēs tāds locījums, kāds lietojams literārajā valodā, nav ierasts, tā vietā mēdz veidot vārdkopas: *iêkš muŃs* ‘mūsos’, *iêkš juŃs* ‘jūsos’.

4.5. Verbi

Pētāmajās izloksnēs verbiem ir gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formas, kā arī tāds pats laiku, izteiksmju un kārtu skaits kā literārajā valodā, bet ir atšķirības personu galotnēs (sk. Rudzīte 1964, 231).

Viena no tipiskākajām īpatnībām verbu sistēmā ir 3. personas verbu formu vispārināšana.

3. personas verbu formu vispārinājums

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā visā lībiskajā dialektā, tipiska ir 3. personas formu lietošana arī vienskaitļa un daudzskaitļa 1. un 2. personas formu vietā: *es iēt* ‘es eju’, *tu iēt* ‘tu ej’, *viš // viņč iēt* ‘viņš iet’, *mēs iēt* ‘mēs ejam’, *jūs iēt* ‘jūs ejat’, *viņ iēt* ‘viņi iet’. M. Rudzīte skaidro, ka cēlonis šai parādībai varētu būt gala zilbju īso patskaņu zudums, kas veicinājis visu trīs personu verbu formu sakritumu (Rudzīte 1964, 231).

Mūsdienās šī īpatnība vēl aizvien ir diezgan noturīga: *es ačeras* ‘es atceros’ (Dundagā u. c.), *es ne-ačeres* (< *es neatčeras* ‘neatceros’) (Ancē, Puzē u. c.), *es aņrečas* (< *es apprecējas* ‘apprecējos’), *es baīdiseš* (< *es baidīsies* ‘baidīšos’) (Dundagā u. c.), *mēs ziņ* (< *mēs zin* ‘zinām’) (Dundagā), *mēs iepazinas* (< *mēs iepazinās* ‘iepazināties’) (Dundagā), *mēs sarakstijas* (< *mēs sarakstījās* ‘sarakstījāties’), *mēs satiekas* (< *mēs satiekas* ‘satiekāties’) (Dundagā u. c.), *mēs i luterāņ* (< *mēs ir* ‘esam’ *luterāņi*) (Dundagā, siev., dz. 1927. g.), *mēs bij liē:l ģimeņ* (< *mēs bija* ‘bijām’ *liela ģimene*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *es te i žî:ms uņ es te ir aū:žs* (< *es te ir dzimis* ‘esmu dzimusi’ *un es te ir audzis* ‘esmu augusi’), *mēs tâ:d nābadzig i bišš te žîvouōšš* (< *mēs tādi nabadzīgi ir bijuši te dzīvojuši* ‘esam te dzīvojuši’) (Ancē, siev., dz. 1934. g.), *es teų pazvâns vēlak* (< *es tev pazvanīs* ‘pazvanišu’ *vēlak*), *es nedâris nekuô* (< *es nedarīs* ‘nedarīšu’ *nekuo*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.), *es tâ:ds naų lašes* (< *es tādus nav lasījis* ‘neesmu lasījis’) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *es tuô naų rezes* (< *es tuo nav redzējis* ‘neesmu redzējusi’) (Ancē, siev., dz. 1931. g.), *es naų žirdējs* (< *es nav dzirdējis* ‘neesmu dzirdējusi’) (Ugālē, Piltenē u. c.), *es aīziēt us pagrab* (< *es aiziet* ‘aizeju’ *uz pagrabu*) (Popē, siev., dz. 1919. g.), *viš viētejiē mēs tâ*

runa (< *visi vietējie mēs tā runā* ‘runājam’), *atnāc atpakaļ us Puōpi* (< *atnāca* ‘atnācām’ *atpakaļ uz Puopi*) (Popē, siev., dz. 1944. g.), *mēs viš krāsuōi uō:ls* (< *mēs visi krāsuoja* ‘krāsojām’ *uolas*) (Piltenē, siev., dz. 1926. g.).

Lai gan šī tāmniekiem raksturīgā īpatnība vēl ir dzīva pat jaunāko izlokšņu runātāju valodā, tomēr arī šai izlokšņu īpatnībai ir tendence mainīties. Par to liecina pakāpes formu lietojumā, kas norāda uz tuvināšanos nedziļajām tāmnieku izloksnēm vai pat literārajai valodai: *es duōmę // es duōma // es duōmâ // es duōmaj // es duōmâi*. Tās iespējams saklausīt pat vecākās paaudzes informantu runā. Īpatnēji, ka 1943. gadā dzimis ugālnieks lieto formu *es neteikš* (< *es neteikšu*), kas tomēr raksturīgs jaunākas paaudzes runai.

Konjugācija

Saistībā ar īso galazilbes patskaņu zudumu un 3. personas formu vispārinājumu dziļajās tāmnieku izloksnēs ir sakrituši vairāki celmi. Tā, piemēram, visu personu lietojumā netiek šķirti *o*-celmi no *ā*-celmiem: *raksī* (< *raksta*), *laš* (< *lasa*), *ņes* (sk. arī LVDA 2022, 89–90, 92–93, 66.–67. karte). Pētāmajās izloksnēs visbiežāk sastopami verbi, kas beidzas ar *ę*, piemēram, *duōmę*, *runę*, *męļę*, *raveę*, līdz ar to ir grūti atšķirt ne tikai verbu celmus, bet arī skaitli, personu un laiku. Šī īpatnība mūsdienās strauji sarūk – arvien biežāk tiek lietotas formas, kas tuvinājušās literārajai valodai: *duōma*, *runa*, *męluō*, *rave* vai pat *duōmaj*, *runaj*, *męluōi*, *ravei*.

Atematiskie verbi

Atematiskiem vārdiem visās pētāmajās izloksnēs ir raksturīga 3. personas formu lietošana arī 1. un 2. personas formu vietā.

Verba *būt* konjugācija ir šāda:

tagadne

vsk.

1. *es i // iř*

2. *tu i // iř*

dsk.

mēs i // iř

jūs i // iř

3. *viš i // iř* *vîņ i // iř*

pagātne

1. *es biĵ // bi* *mēs biĵ // bi*

2. *tu biĵ // bi* *jūs biĵ // bi*

3. *viš biĵ // bi* *vîņ biĵ // bi*

nākotne

1. *es būs* *mēs būs*

2. *tu būs* *jūs būs*

3. *viš būs* *vîņ būs*

Raksturojot šo formu lietojumu, jāatzīmē, ka mūsdienās arvien biežāk notiek izlokšņu formu jaukšana ar literārās valodas ietekmētām formām, piemēram, *es būs̄*, *mēs būs*, kas vērojams sevišķi jaunākās un vidējās paaudzes runātajā izloksnē, vecākās paaudzes runā šī parādība ir noturīgāka. Formu maiņa ir galvenokārt saistīta ar literarizēšanās tendenci jaunāku, mobilāku cilvēku vidū.

Piemēri plašākā kontekstā:

tā viš mūžig i ‘tā viņš ‘tas’ mūžīgi ir’ (Zirās, vīr., dz. 1931. g.); *te jau kadreiz biĵ daūz mājs* ‘te jau kādreiz bija daudz māju’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.); *mēs a mās biĵ* ‘mēs ar māsu bijām’ (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.); *ta muņs tur biĵ tas liēlaīs bū:d* ‘tad mums tur bija tā lielā būda’ (Zlēkās, siev., dz. 1935. g.); *sezdiēnas parašt biĵ kaŗtupeļ ģiļķēņ* ‘sestdienās parasti bija kartupeļu ķiļķēni ‘klimpas’’ (Piltēnē, siev., dz. 1928. g.); *ta jau biĵ zaļumballs, uņ ta jau biĵ te Baū:l līce biĵ šaūs mig smuk* ‘tad jau bija zaļumballes, un tad jau te Bauļu līcī bija šausmīgi ‘loti’ smuki’ (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.); *katram jau mājas biĵ ziŗziš* ‘katram jau mājās bija zirdziņš’ (Piltēnē, siev., dz. 1926. g.); *ka es vēl beņs biĵ* ‘kad es vēl bērns biju’ (Dundagā, siev., dz. 1921. g.); *kād ziēsaņ bi* ‘kāda dziesma bija’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.); *maņ tēvaņ biĵ pļau* ‘manam tēvam bija pļava’ (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.);

tas tas sākašs bi ‘tas tas sākums bija’ (Dundagā, siev., dz. 1948. g.); *tas eišaņ jau nebi tâc, bi tâc knapâks* ‘tā ēšana jau nebija tāda, bija tāda knapāka’ (Dundagā, siev., dz. 1962. g.); *riņķe bi viš* ‘riņķī bija visi’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); *tēus bi kales uņ vęctēus bi kalejs* ‘tēvs bija kalējs un vectēvs bija kalējs’ (Ancē, siev., dz. 1938. g.); *ābelkuôks ir* ‘ābelkoks ir’ (Ancē, siev., dz. 1934. g.); *i dikī gūdrs viš* ‘ir dikti ‘ļoti’ gudrs viņš’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.).

Verba *iet* konjugācija ir šāda:

tagadne

vsk.

dsk.

1. <i>es iēt</i>	<i>mēs iēt</i>
2. <i>tu iēt</i>	<i>jūs iēt</i>
3. <i>viš iēt</i>	<i>vīņ iēt</i>

pagātne

1. <i>es gāi</i>	<i>mēs gāi</i>
2. <i>tu gāi</i>	<i>jūs gāi</i>
3. <i>viš gāi</i>	<i>vīņ gāi</i>

nākotne

1. <i>es iēs</i>	<i>mēs iēs</i>
2. <i>tu iēs</i>	<i>jūs iēs</i>
3. <i>viš iēs</i>	<i>vīņ iēs</i>

Šeit ir vērojams tas pats process, kas minēts pie verba *būt* konjugācijas, proti, mūsdienās vērojamas svārstības vai pat vairīšanās no izlokšņu formām jaunāko runātāju valodā. Tas ir galvenokārt saistīts ar vairākiem ekstralingvistiskiem apstākļiem, kā, piemēram, komunikācija ar citu reģionu pārstāvjiem, par saziņas valodu izmantojot literāro valodu vai reģionālo valodu ar literārās valodas elementiem, izglītības vai darba vides

ietekmētiem apstākļiem, kas nosaka standartvalodas lietošanu ne tikai mutvārdu saziņā, bet arī rakstos.

Piemēri plašākā kontekstā:

sāk iēt skuōla, dāž vel a paštalaŃ gāi ‘sāka iet skolā, daži vēl ar pastalām gāja’, *mēs jau ar gāi skuōla, pašaušt vill drēb bij* ‘mēs jau arī gājām skolā, pašausta vilnas drēbe bija’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.); *aiziēt līž bazničs duōriŃ* ‘aiziet līdz baznīcas durvīm’ (Piltenē, siev., dz. 1924. g.); *mēs viš gāi* ‘mēs visi gājām’ (Piltenē, siev., dz. 1926. g.); *gāi kuōks stādit meža, gāi pavasaruōs kād nedelē* ‘gāja kokus stādīt mežā, gāja pavasaros kādu nedēļu’ (Zlēkās, siev., dz. 1920. g.); *ta mēs iēs uz tīrg* ‘tad mēs iesim uz tirgu’ (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.); *lai viš iēt glāb sāu zirg, ka viš žņaužs nuōst* ‘lai viņš iet glābj savu zirgu, ka viņš žņaudzas nost’ (Zlēkās, siev., dz. 1935. g.); *mēs divatē iēt uz mājem* ‘mēs divatā ejam uz mājām’ (Dundagā, siev., dz. 1922. g.); *mēs iēs malķ cirst meže* ‘mēs iesim malku cirst mežā’ (Dundagā, vīr., dz. 1931. g.); *es tā grib, uŃ es iēt* ‘es tā gribu, un es eju’, *ja es gribes, es iēs* ‘ja es gribēšu, es iešu’ (Dundagā, siev., dz. 1937. g.); *nekuŃ jau es ari ne-aizbrauks, tā jau es ari te paliks, uŃ us pilsēt es nuōtētkī ari ne-iēs* ‘nekur jau es arī neaizbraukšu, tā jau es arī te palikšu, un uz pilsētu es noteikti arī neiešu’ (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.); *mēs gāi kuōp meže* ‘mēs gājām kopā mežā’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

Tematiskie verbi

Līdzīgi, kā jau minēts pie atematisķajiem verbiem, arī tematisko verbu lietojumā mūsdienās ir vērojamas pārmaiņas dažādu paaudžu runātāju valodā. Visvairāk tās ir skārušas jaunākās paaudzes valodu, mazāk vidējo un vecāko paaudzi. Tas ir atkarīgs ne tikai no vides, kurā cilvēks pamatā uzturas un ar kādiem cilvēkiem sazinās ikdienā, bet arī no attieksmes pret savu runu. Ja cilvēks uzskata, ka atsevišķas runas pazīmes savā valodā ir jāizskauž, tad viņš cenšas no tām vairīties, kaut nereti viņam tas sagādā grūtības, tāpēc rodas paralēlu formu lietojums, it sevišķi tas ir vērojams formās, kas no literārās valodas atšķiras galvenokārt fonētiski.

3. personas formu stāšanās citu vietā ir vērojama arī tematiskajos verbos.

1. konjugācija

1. konjugācijas verbi dziļajās tāmnieku izloksnēs neatšķiras no literārajā valodā sastopamiem, atšķiras to locīšana.

Verbi *malt* un *cept* tiek locīti šādi:

tagadne

	vsk.	dsk.	vsk.	dsk.
1.	<i>es maļ</i>	<i>mēs maļ</i>	<i>es ceļ</i>	<i>mēs ceļ</i>
2.	<i>tu maļ</i>	<i>jūs maļ</i>	<i>tu ceļ</i>	<i>jūs ceļ</i>
3.	<i>viš maļ</i>	<i>vīņ maļ</i>	<i>viš ceļ</i>	<i>vīņ ceļ</i>

pagātne

	vsk.	dsk.	vsk.	dsk.
1.	<i>es māl</i>	<i>mēs māl</i>	<i>es ceļ</i>	<i>mēs ceļ</i>
2.	<i>tu māl</i>	<i>jūs māl</i>	<i>tu ceļ</i>	<i>jūs ceļ</i>
3.	<i>viš māl</i>	<i>vīņ māl</i>	<i>viš ceļ</i>	<i>vīņ ceļ</i>

nākotne

	vsk.	dsk.	vsk.	dsk.
1.	<i>es maļs</i>	<i>mēs maļs</i>	<i>es ceļs</i>	<i>mēs ceļs</i>
2.	<i>tu maļs</i>	<i>jūs maļs</i>	<i>tu ceļs</i>	<i>jūs ceļs</i>
3.	<i>viš maļs</i>	<i>vīņ maļs</i>	<i>viš ceļs</i>	<i>vīņ ceļs</i>

Mūsdienās tikai Ancē ir fiksētas dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgās verbu nākotnes formas, kas veidotas no nenoteiksmes celma, piemēram, *lais+s: laiš* (< *laidīs*), *ēs+s: eiš* (< *ēdīs*). Tādas formas agrāk lietotas arī Piltenē (sk. Ēvalde 1940, 54). Šī parādība agrāk reģistrēta arī Ziru izloksnē (1963. g.): *bet kas būs, ka tiē kriš?* (< *bet kas būs, kad tie kritīs?*); Zlēku izloksnē (1963. g.): *meītañs brēc, ka tēs siš vīņ, ka viš naļ tuoš sluōts pārdēvs* (< *meitēns brēc, ka tēvs sitīs viņu, ka viņš ‘viņa’ nav tuos ‘tās’ sluotas pārdevis ‘pārdevusi’*)

(LaVI mat.) (par šo formu izplatību dziļajās tāmnieku izloksnēs vairāk sk. Rudzīte [1969] 2005, 168–169, 35. karte).

Piemēri plašākā kontekstā:

maĩm jaũ cep̄, ļuõĩ garšĩ:g biĩ ‘mamma jau cepa, ļoti garšīgi bija’, *kâ:d uõ:l liķ klât, uĩ tad vê:l tuõs mazuõs buĩbuliĩņs* ‘kādu olu lika klāt, un tad vēla tās mazās bumbiņas’ (Piltēnē, siev., dz. 1928. g.); *ka maĩ iekriĩ gaĩ diẽn, mēš laiĩd kuõp guõus* ‘kad man iekrita ganu diena, mēs laidām govis kopā’ (Piltēnē, siev., dz. 1926. g.); *ta jaũ nuõ paĩt jēm uĩ kuĩmašĩns kũl šķũņũõs* ‘tad jau no panta ņēma un kuļmašīnas kūla šķūņos’, *mēš vĩņš bērs âr, muĩs nau,* *kuĩ likt* ‘mēs viņus (ābuolus) bērsim ārā, mums nav, kur likt’ (Zirās, vīr., dz. 1931. g.); *tad, kad brauĩc us piĩšet, ta nuõpiĩķ baltmaĩ:z* ‘tad, kad brauca uz pilsētu, tad nopirka baltmaizi’ (Zlēkās, siev., dz. 1920. g.); *ta krâc uĩ šņâc tã jũr, ta maĩ nepatik nepavisam̄* ‘tad krāca un šņāca tā jūra, tad man nepatika nepavisam’ (Dundagā, siev., dz. 1926. g.); *vĩņ iekš maĩzkrâš cep̄ maĩ:z* ‘viņi maizeskrāsni cepa maizi’ (Dundagā, siev., dz. 1962. g.); *es teĩks tã – nu, labâks laiķs nevar vēļetiēs* ‘es teikšu tā – nu, labākus laikus nevar vēlēties’ (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.); *veĩ nau saũ:l uzlêcs* ‘vēl nav saule uzlēkusi’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

Pētāmajās izloksnēs verbam *liĩst* tagadnē var būt divi dažādi celmi – gan *liĩž*, gan *liẽn*:
kuĩ tu liẽn? ‘kur tu lien?’, *liĩž ta ka kruĩps* ‘lien tā kā krupis’.

2. konjugācija

Arī 2. konjugācijas verbi saistībā ar 3. personas formu vispārināšanu no literārās valodas atšķiras ar to locīšanu.

Verbu *strādāt* dziļajās tāmnieku izloksnēs loka šādi:

tagadne

vsk.

dsk.

1. *es strâda // strâde // strâde*

mēs strâda // strâde // strâde

2. *tu strâda // strâde // strâde*

jūs strâda // strâde // strâde

3. *viš strâda // strâdeḡ // strâde*

vîṅ strâda // strâdeḡ // strâde

pagātne

vsk.

dsk.

1. *es strâdaḡ // strâdeḡ // strâdeḡ*

mēs strâdaḡ // strâdeḡ // strâdeḡ

2. *tu strâdaḡ // strâdeḡ // strâdeḡ*

jūs strâdaḡ // strâdeḡ // strâdeḡ

3. *viš strâdaḡ // strâdeḡ // strâdeḡ*

vîṅ strâdaḡ // strâdeḡ // strâdeḡ

nākotne

vsk.

dsk.

1. *es strâdas // strâdeḡ // strâdes*

mēs strâdas // strâdeḡ // strâdes

2. *tu strâdas // strâdeḡ // strâdes*

jūs strâdas // strâdeḡ // strâdes

3. *viš strâdas // strâdeḡ // strâdes*

vîṅ strâdas // strâdeḡ // strâdes

Piebilde: šeit konkrētas izlokšnes nav norādītas tādēļ, ka pat viena informanta runā var būt dzirdamas visas verbu konjugācijā minētās paralēlās formas, tiesa, tikai vecākās paaudzes runā, turklāt visbiežāk Dundagā un Ancē, jaunākā paaudze lieto tikai pirmo variantu, kas ir tuvāks literārajai valodai.

Divējādi tiek locīts verbs *sēdēt*. Tāmnieki saka gan *sēd // seīd*, gan *sēž // seiž* (sk. arī LVDA 2022, 73–77, 51.–55. karte).

Mēdz sakrist *ōjo*-celmi ar *ājo*-celmiem, piemēram, *dañca* ‘danco’ (sk. arī LVDA 2022, 95, 69. karte).

Piemēri plašākā kontekstā:

vāḡeḡ siē:n, labib, kaṡtupēls ‘vāḡija ‘vāca’ sienu, labību, kartupeļus’ (Zlūkās, siev., dz. 1935. g.); *es strâdaḡ veīkaļe* ‘es strādāju veikalā’ (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.); *es pat žīvuōḡi tuṡ pruōḡeḡ Sisē pa meīf* ‘es pat dzīvoju tur projām Sisē par meitu’, *uṡ kâ taūrniḡ spēleḡ* ‘un kā taurnieki ‘pūtēji’ spēlēja’ (Piltenē, siev., dz. 1924. g.); *mēs viš krâsuōḡi uō:ls* ‘mēs visi krāsojam olas’ (Piltenē, siev., dz. 1926. g.); *nu, tuō mēs runas tâlâk* ‘nu, to mēs runāsim tālāk’ (Piltenē, siev., dz. 1928. g.); *braūkai apkârt pa dârb* ‘braukāja apkārt pa

darbu' (Zirās, vīr., dz. 1941. g.); *mēs jo tik biē:ž nemazge* 'mēs jau tik bieži nemazgājām' (Dundagā, siev., dz. 1926. g.); *tad jaû ari labâk zîveļ* 'tad jau arī labāk dzīvoja' (Dundagā, siev., dz. 1935. g.); *ta joû zîve viēna māja* 'tad jau dzīvoja vienā mājā' (Dundagā, siev., dz. 1962. g.); *tik briēs(m)ig es nerunê* 'tik briesmīgi es nerunāju' (Ancē, siev., dz. 1934. g.); *strâde viš ka vęļl* 'strādāja visi kā velni' (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

3. konjugācija

Sakarā ar 3. personas formu vispārinājumu, arī 3. konjugācijas verbi tiek locīti atšķirīgi no literārās valodas.

Verbu *darīt* dziļajās tāmnieku izloksnēs mēdz locīt šādi:

tagadne

vsk.

1. *es daĥ*
2. *tu daĥ*
3. *viš daĥ*

dsk.

- mēs daĥ*
- jūs daĥ*
- vîņ daĥ*

pagātne

vsk.

1. *es dariĭ // dareĭ // dare // dareġ*
2. *tu dariĭ // dareĭ // dare // dareġ*
3. *viš dariĭ // dareĭ // dare // dareġ*

dsk.

- mēs dariĭ // dareĭ // dare // dareġ*
- jūs dariĭ // dareĭ // dare // dareġ*
- vîņ dariĭ // dareĭ // dare // dareġ*

nākotne

vsk.

1. *es daris*
2. *tu daris*
3. *viš daris*

dsk.

- mēs daris*
- jūs daris*
- vîņ daris*

Dziļajās tāmnieku izloksnēs biežāk nekā citās izloksnēs lieto 3. konjugācijas verbu

karināt verba *kārt* vietā: *tas karinajas* ‘tas karājas’ (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.), kā arī verbu *mircināt* verba *mērk* vietā: *tad tuōs viš miřcinaġi dġi, ūdeni iēkša* ‘tad tos visus mircināja ‘mērcēja’ dġi, ūdenī iekšā’ (Piltēnē, siev., dz. 1928. g.).

Plaši izplatīts ir verbs *lupināt* ar nozīmi *lobīt*, kas pētāmajās izloksnēs ieguvis citu izskaņu – *luġaġnġt*, piemēram, *es luġaġnġ puġs* ‘es lupinu ‘lobu’ pupas’ (Ancē, siev., dz. 1938. g.). Līdzīgi Ancē loka arī verbu *izritināt*: *ta ka tepiġ izriġaġnġ* ‘tā kā tepiġi izritina’ (vīr., dz. 1937. g.), arī verbu *uzdāvināt* loka atšķirīgi no literārās valodas: *uzdāvaġnġ māte makġ akaġ* ‘uzdāvina mātei maku atkal’ (Ancē, siev., dz. 1938. g.). Šāda verba izskaņa fiksēta arī Dundagas izloksnē, pat kāda 1980. gadā dzimuša dundadznieka runā: *skrubuġnġ gāġ* ‘skrubinu gaļu’; *es iřknibaġnġ viš rozġ:ns āra* ‘es izknibinu visas rozīnes ārā’ (siev., dz. 1951. g.).

Kāda Dundagas pagasta Kaļķu ciemā dzīvojoša informanta (dz. 1947. g.) runā fiksēts verbs *kurat* ‘kurināt’: *nevere uġiġkūr kurat* ‘nevarēja ugunsroku kurināt’.

Piemēri plašākā kontekstā:

nuō rġimġ ziēd tiē puġniġnġ ‘no rītiem dzied tie putniņi’, *Liēldiēns akaġ mēš mājas svineġ* ‘Liieldienas mēs atkal mājās svinējām’ (Piltēnē, siev., dz. 1926. g.); *kad iēus ziēdeġ* ‘kad ievas ziedēja’ (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.); *katra pagasteġ biġ kārtibsārks, uġnġ tas jau tuō kārtib ustoreġ cik ne`cik* ‘katrā pagastā bija kārtībsargs, un tas jau to kārtību uzturēja cik necik’ (Zirās, vīr., dz. 1922. g.); *luōġs vaġrs netuġ* ‘lopus vairs netur’, *piēdereġ zēm* ‘piederēja zeme’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.); *taġsiġ āl* ‘taisīja alu’ (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.); *uġnġ ta jau pař vāriġ ziēps* ‘un tad jau paši vārīja ziepes’ (Zlūkās, siev., dz. 1935. g.); *vġrs aġ pac vāreġ kadreġz ēst* ‘vīrs arī pats vārīja kādreiz ēst’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.); *tad tu řuōdiēn pagūle aġ?* ‘tad tu šodien pagulēji arī?’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.).

Saliktās laika formas

Arī saliktajās laika formās 3. persona stājas pārējo vietā:

tagadne	pagātne	nākotne
1. <i>es i ê:ds</i>	<i>es bij̄ paê:ds</i>	<i>es būs paê:ds</i>
2. <i>tu i ê:ds</i>	<i>tu bij̄ paê:ds</i>	<i>tu būs paê:ds</i>
3. <i>viš i ê:ds</i>	<i>viš bij̄ paê:ds</i>	<i>viš būs paê:ds</i>
1. <i>mēs i êduš̄</i>	<i>mēs bij̄ paêduš̄</i>	<i>mēs būs paêduš̄</i>
2. <i>jūs i êduš̄</i>	<i>jūs bij̄ paêduš̄</i>	<i>jūs būs paêduš̄</i>
3. <i>vīņ i êduš̄</i>	<i>vīņ bij̄ paêduš̄</i>	<i>vīņ būs paêduš̄</i>

To, ka mūsdienās 3. persona dominē arī saliktajos laikos, pierāda šādi piemēri:

es naḡ gadiēm tâ:d ê:ds ‘es neesmu gadiem tādu ēdis resp. ēdusi’, *mēs bij̄ maīziḡ iscēpuš̄* ‘mēs bijām maizīti izcepuši’ (Piltēnē, siev., dz. 1928. g.); *kuḡ ta čigaiḡ naḡ bijuš̄?!* ‘kur tad čigāni nav bijuši?!’ (Zirās, vīr., dz. 1922. g.); *veçtēḡs kadreiz Kaûkâza diēneḡs* ‘vectēvs kādreiz Kaukāzā dienējis’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.); *mân maīm jaû viš tâ bij̄ saaûduš̄* ‘mana mamma jau visu tā bija saaudusi’ (Zlēkās, siev., dz. 1935. g.); *maīms jaû bišķiḡ jaûnâks iḡ, viš jaû naḡ saīmniēks tai laīka bīis* ‘mamma jau bišķiḡ jaunāka ir, viņa jau nav saimiece tai laikā bijusi’ (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.); *te i peziḡms uḡ nuômīrs* ‘te esmu piedzimis un nomiršu’ (Dundagā, vīr., dz. 1931. g.); *es tâ:ds naḡ lašes* ‘es tādas neesmu lasījis’, *taī laīkê i gāiḡš pa mājeḡm* ‘tajā laikā ir gājuši pa mājām’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); *es neziḡn, kuô viš i izdares* ‘es nezinu, ko viņš ir izdarījis’ (Ancē, siev., dz. 1931. g.).

Infinitīvs

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā literārajā valodā, infinitīvs beidzas ar *-t*, piemēram, *darit* (< *darīt*), *runat* (< *runāt*), *ziēdat* (< *dziedāt*), *gulet* // *gulēt* (< *gulēt*), *zīvuot* (< *dzīvuot*). Šādas formas ir regulāras visās pētāmajās izloksnēs un visās paaudzēs.

Vecākās paaudzes runātāji vēl joprojām lieto dziļajām tāmnieku izlokšnēm raksturīgos saīsinātos infinitīvus, piemēram, *dārt* (< *darīt*), *rūnt* (< *runāt*), *ziēdt* (< *dziedāt*), *zīūt* (< *dzīvuot*) (par tiem plašāk fonētikas daļā).

Īpatnējāki ir infinitīvi tagadnes *sto*-celmiem, kam galotnes priekšā ir zudis *s*, piemēram, *plīt* ‘plīst’, *kalīt* ‘kalst’, *vīt* ‘vīst’ (sal. Rudzīte 1964, 246).

Daļā dziļo tāmnieku izlokšņu ir no literārās valodas atšķirīgi verbi ar izskaņu *-ināt*, piemēram, *aīcānt* ‘aicināt’, *skubañt* ‘skubināt’, *taṗañt* ‘tapināt’, *luṗañt* ‘lupināt’. Mūsdienās tādi paretam saklausāmi Ancē un Dundagā (sal. Rudzīte 1964, 247). Agrāk tādi verbi fiksēti arī Zlēkās (sk. Paula 1927, 54).

Refleksīvie verbi

Pētāmajās izlokšnēs refleksīvie jeb atgriezeniskie verbi pamatā tiek veidoti tāpat kā latviešu literārajā valodā, piemēram, *krāmeṭiēs* (< *krāmēties*), *kaveṭiēs* // *kavetiēs* (< *kavēties*), *vēḷētiēs* (< *vēlēties*), *saṇeṃtiēs* (< *saņemties*). Šādas formas sastopamas visās izlokšnēs visu paaudžu runā.

Atsevišķu vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runā ir saklausāmas fonētiskās atšķirības verbu atgriezeniskajās galotnēs, kad literārās valodas galotne *-ies* ir pārveidojusies par *-eš* resp. *-es*, piemēram, *izguḷṭeš* (< *izgulēties*), *palaīsteš* (< *palaisties* ‘izlaisties’) (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.), *spuōkḷeš* (< *spuokuojas*), *kloṗješ* (< *kloṗejas*), *duñgješ* (< *dungājas* ‘bungājas’) (siev., ier. Piltēnē 1971. g. – HZF fon. mat.), *nevař iēduōmteš* (< *nevar iedumāties*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *daūzteš* (< *dauzīties*), *kuḷteš* (< *kulties*) (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.), *tuř galig nekas nau*, *kuō skaṭeš* (< *tur galīgi nekas nav*, *kuo skatīties*) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *tu neziñ a spēltiēs!* (< *tu nezini* ‘nemāki’ arī *spēlēties!*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.); tāpat arī personu formās, piemēram, *nuōgrēkeš* (< *nuogrēkuojies*), *izlāmjas* (< *izlamājas*), *spuōkḷeš* (< *spuokuojas*), *iēduōmješ* (< *iedumājas*), *salikḷeš* (*kuōpeñ*) (< *salikušies* (*kuopā*) ‘saudraudzējušies’) (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.), *nuōkāršeš* (< *nuokārušies* ‘apkārušies’) (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.), *es ačeres* (< *es atčerus*), *mañ i ja-ustraūces* (< *man ir jāuztraucas*), *no rīř ka ušēleš*, *tī:r lāb akaḷ* (< *nuo rīta kad*

uzceļuos, tīri labi atkal), *es naṡ nēm'es* (< *es nav nēmies* 'neesmu nēmusies'), *naṡ ni'kas izdeves* (< *nav nekas izdevies*), *mēs nuô dařb ne'kad naṡ baīdīšes* (< *mēs nuo darba nekad nav* 'neesam' *baidījušies*), *a mašīnaṡ dařbejas* (< *ar mašīnām darbuojās*) (Puzē, siev., dz. 1929. g.), *ķīveš* (< *ķīvējas*), *saķīveš* (< *saķīvējies*), *nē-maz pruôjaṡ nēlaižes* (< *nemaz pruojām nelaižas*), *uī vařbūtas, ka bišķ dārbes ař* (< *un varbūt, ka bišķi* 'mazliet' *darbuojas ari*), *mēs sarakstēs* (< *mēs sarakstījās* 'sarakstījāties') (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *kā viš ispaūdes* (< *kā viņš* 'tas' *izpaudās*) (Dundagā, siev., dz. 1930. g.), *mēs a sēnēm vis-pārig tā nekrāmes* (< *mēs ar sēnēm vispār tā nekrāmējas* 'nekrāmējamies') (Dundagā, siev., dz. 1948. g.), *nu jaū es i prečes* (< *nu jau es ir precējies* 'esmu precējies') (Dundagā, siev., dz. 1962. g.), *skudņes* (< *skudinās* 'griežas uz riņķi') (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.), *mēs laīdas a ragutiṡaṡ leja* (< *mēs laidās* 'laidāties' *ar ragutiṡaṡ* 'ragaviṡaṡ' *lejā*) (Dundagā, siev., dz. 1922. g.), *cik es ačeres* (< *cik es atčeras* 'atceros'), *kuô es iēduômajes* (< *kuo es iedomājas* 'iedomājos') (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *kuštes* (< *kustās*), *griēžes* (< *griežas*), *maṡ tā liēkes* (< *man tā liekas*) (Ancē, siev., dz. 1938. g.), *kuô nu šūpjes?!* (< *ko nu šūpuojas?!*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.).

Minētajos piemēros redzams, ka 3. personā ir sakrituši tagadnes *o-* un *ā-*celmi, un tie beidzas ar *-es* vai *-es*. J. Endzelīns galotnes *-es* rašanos skaidro nevis ar galotnes *-ās* (> *-as*) saīsināšanos un tālāku pārveidi par *-es*, bet saista to ar imperatīva galotni *-ies* (> *-es*), pēc kā parauga veidotas arī 3. personas indikatīva formas ar *-es*, izskaužot veco galotni *-as* (sk. Endzelīns 1951, 907; arī Rudzīte 1964, 245).

To, ka Dundagā biežāk nekā citās pētāmajās izloksnēs ir izplatīti tagadnes *o-* un *ā-*celmu 3. personas refleksīvo verbu galotne *-es*, rāda arī V. Rūķes izoglosu karte (sk. Rūķe 1940a, 110–111).

Mūsdienās tomēr biežāk tiek lietoti atgriezeniskie verbi ar *-as*, kas vērojami arī vecākās paaudzes izlokšņu pārstāvju runā sevišķi Piltenē, Zirās, Zlūkās, piemēram, *es ne'maz vaīrs ari lāb ne-ačeras* 'es nemaz vairs arī labi neatceros' (Piltēnē, siev., dz. 1928. g.), *veļ nuô rīc mētajas tukš kaīns* 'vēl no rīta mētājās tukšas kannas' (Zirās, vīr.,

dz. 1922. g.), *te jaū, vēļls, kâ:d dešmit reī:z maīnijas nuōsaūkuīn* ‘te jau, velns, kādas desmit reizes mainījās nosaukumi’ (Zirās, vīr., dz. 1931. g.), *viē:n stuī:d jūs atpūšas piē mān uz dīvaīn!* ‘vienu stundu jūs atpūties pie manis uz dīvana!’ (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.), *uī a tiēm mēs mazgajas* ‘un ar tiem mēs mazgājāties’ (Zlūkās, siev., dz. 1935. g.), *darbējas* (< *darbuojas*) (Puzē, siev., dz. 1929. g.).

Pētāmajās izloksnēs ir no literārās valodas atšķirīgs verba *mosties* tagadnes formu lietojums. Verba *pamuoduos* vietā tāmnieki saka *pamuōžas* (< *pamuožuos*): *es pamuōžas uī rež, ka Aīndrs īf jaū aūkša* (< *es pamuožos* ‘pamostos’ un *reždu, ka Andris ir jau augšā*) (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.).

Atšķirības vērojamas arī verba *mocīties* lietojumā. Pētāmajās izloksnēs nenotiek sagaidāmā saknes līdzskaņu mija ($c > k$) tagadnes formā *muocās* (> *muōcas*): *vēciē cilvēķ nuōst nemiērst, uī tā vīņ te muōcas pa tuō pasaū:l* (< *vēcie cilvēki nuost nemirst, un tā viņi te muocās* ‘mokās’ *pa tuo pasauli*) (Zirās, siev., dz. 1924. g.).

Mūsdienās nevienā no pētāmajām izloksnēm promocijas darba autore nav konstatējusi *s* (< *si*) iespraudumu starp sakni un priedēkli (sk. LVDA 2022, 121, 87. karte), kas agrāk bijis saklausāms Piltēnes un Ziru izloksnē, piemēram, *piesmetas* (< *piesamētas* < *piemētas*), *sastroūcas* (< *sasatraucas* < *satraucas*), *laīks aclaīžas* (< *laiks atsalaižas* < *laiks atlaižas*) (Ēvalde 1940, 54), Zlēku izloksnē, piemēram, *apsrājes* (< *apsarājas*), *atsjēmtēs* (< *atsajemties* ‘atsaņemties’) (Paula 1927, 53), Popes izloksnē, piemēram, *ap-smuldas* (< *apsamuldas*), *ne-zdoužas!* (< *nesadauzās!* ‘nesadauzieties!’) (Krautmane 1936, 125), Dundagas izloksnē, piemēram, *jazduōdēs* (< *jāsaduodas*), *jasazduōdēs* (< *jāsasaduodas*) (Adamovičs 1926, 64).

Nereti tāmnieku izloksnēs refleksīvie verbi tiek lietoti šādā izteiksmē, proti, nenoteiksmes formā ar *-ties*, nevis *-tuos*: *laūķ īf, laī atpūstiēs* ‘lauki ir, lai atpūstos’ (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.).

Izteiksmes

Dziļajās tāmnieku izloksnēs ir tādas pašas verbu izteiksmes kā latviešu literārajā valodā, bet ar fonētiskām atšķirībām to lietojumā.

Indikatīvs

Kā jau minēts, viena no raksturīgākajām īpatnībām verbu sistēmā ir 3. personas formu lietošana arī 1. un 2. personas formu vietā gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī.

Sīkāk īstenības izteiksme jeb indikatīvs ir aprakstīta pie konjugācijas.

Relatīvais mods

Relatīvais mods jeb atstāstījuma izteiksme dziļajās tāmnieku izloksnēs sevišķi neatšķiras no literārās valodas, piemēram, *viš ęsuôt jaûnaks pa tēu* ‘viņš esot jaunāks par tevi’ (Piltēnē, siev., dz. 1940. g.), *maîs tēus ari dañcinajs kaû-kâ:ds Miļ:ds, ka tas ęsuôt viņaîm viš kâjs nobrades* ‘mans tēvs arī dancinājis kaut kādu Mildu, ka viņa esot viņam visas kājas nobradājusi’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.).

Kaut gan agrāk Ancē konstatēti šādi piemēri: *tas ęsâm laps pret vê:z* ‘tas esot labs pret vēzi’, *grib guômēļ mēd – labaks ęsâm* ‘grib gomeļu ‘kameņu’ medu – labāks esot’ (LaVI mat., pier. 1964. g.).

Imperatīvs

Imperatīvā jeb pavēles izteiksmē tiek lietotas 3. personas formas arī otrās personas vienskaitļa un daudzskaitļa formu vietā, piemēram, *nâk tik iekš!* ‘nāciet tik iekšā!’, *laiž âra!* ‘laid // laidiet ārā!’, *iêbâž kabata!* ‘iebāziet kabatā!’, *paņemî, uzêd!* ‘paņemiet, uzēdiet!’, *sêd tik!* ‘sēdi tikai!’, *paciêmuôjas pie mân!* ‘paciemojaties pie manis!’, *ņemî, meîtiņ, êd tik!* ‘ņem, meitiņ, ēd tik!’, *êd tik druôš, nebaîdas!* ‘ēdiet droši, nebaidieties!’, *tik nuômazge!* ‘tikai nomazgā!’ (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.); *aiçiî iekšę – nâç a uzêst!* ‘aicini iekšā – nāc arī uzēst!’ (Dundagā, vīr., dz. 1931. g.); *ceļ aûkša viņ!* ‘cel augšā viņu!’ (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.) (sk. arī LVDA 2022, 110, 80. karte).

Ir arī formas, kas neatšķiras no literārajā valodā lietotajām, piemēram, *liēc apakaļ!* ‘liec atpakaļ!’, *nāc iekšā!* ‘nāc iekšā!’.

Debitīvs

Debitīvu jeb vajadzības izteiksmi dziļajās tāmnieku izloksnēs veido tāpat kā literārajā valodā, proti, ar priedēkli *jā-* (> *ja-*), piemēram, *i jaiēt uz baznic tīrit* ‘ir jāiet uz baznīcu tīrīt’, *muņs jau bij jaiēt guōviņs gānt* ‘mums jau bija jāiet goviņas ‘gotiņas’ ganīt’ (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.); *kuō ta tu daris, jažvōe i* ‘ko tad tu darīsi, jādzīvo ir’ (Zlēkās, siev., dz. 1924. g.); *ja teu vaīg dārb, teu jaiēt pruôm kau kuŕ Veņtmala pruōjam, tuŕ, kuŕ veļls neš, tuŕ jaiēt piē dārb pruôm* ‘ja tev vajag darbu, tev jāiet prom kaut kur Ventmalā projām, tur, kur velns nes, tur jāiet pie darba prom’, *muņs jamēt ār i* ‘mums jāmet ārā ir’ (Zirās, vīr., dz. 1931. g.); *vairāk kā stuņd kuķeļ krāsne jacep* ‘vairāk kā stundu kukuļi krāsni jācep’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.); *tad a tiēm četriņm kukuļiēm diu nedēļ ja-istiēk* ‘tad ar tiem četriem kukuļiem divas nedēļas jāiztiek’ (Dundagā, siev., dz. 1935. g.); *teu bij jaiēd* ‘tev bija jāiet’ (Dundagā, siev., dz. 1924. g.); *tas ta bi jadâr* ‘tas tad bija jādara’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); *višam bi jaiēd, uņ višam bi jadar* ‘visiem bija jāiet, un visiem bija jādara’ (Dundagā, siev., dz. 1948. g.).

Kondicionālis

Kondicionāli jeb vēlējuma izteiksmi pētāmajās izloksnēs veido tāpat kā literārajā valodā. Tas atšķiras tikai fonētiski, piemēram, verbam *būtu* lielākajā daļā izlokšņu ir zudis gala zilbes īsais patskanis, piemēram, *es būt teičs, lai paiēt mala* ‘es būtu teicis, lai paiet malā’ (Piltēnē, siev., dz. 1994. g.), *kā:d maņ mazmeiŕ būt braučs līž* ‘kāda man mazmeita būtu braukusi līdz’, *ta jau būt traģēdij vaŕbūt nuōticiēs* ‘tad jau būtu traģēdija varbūt notikusi’ (Dundagā, siev., dz. 1926. g.). Šajā vārdā mēdz saīsināties arī garais saknes patskanis: *but*, piemēram, *but ja-iēt mā* ‘būtu jāiet mājās’, *but ja-iēt guļt* ‘būtu jāiet gulēt’ (Piltēnē, Zirās u. c.); *uz attāl but labāk gānt* ‘uz attālu būtu labāk ganīt’ (Ancē, pier. 1964. g.), *es viņam but a kaņčak dēvs, la ziņ* ‘es viņam būtu ar kančuku ‘pātagu’ devis, lai

zina', *te but lābs zēms, ja tig but lāb saīmnik* 'te būtu labas zemes, ja tikai būtu labi saimnieki' (Zirās, pier. 1963. g.) (LaVI mat.) (sk. arī LVDA 2022, 129, 93. karte).

Tāmnieki, tāpat kā to dara latviešu literārajā valodā, uzdod jautājumus ar kondicionāļa galotni *-tu* (izloksnē *-t*): *vaī ta jūs ēšī tā:d maī:z?* 'vai tad jūs ēstu tādu maizi?' (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.).

Participi

Mūsdienās dziļajās tāmnieku izloksnēs ir reģistrētas tādas pat divdabju formas kā literārajā valodā, kas atšķiras galvenokārt fonētiski.

Tagadnes pasīvais divdabis

Pētāmajās izloksnēs tagadnes pasīvais divdabis pamatā neatšķiras no literārajā valodā lietotiem, atšķirības ir tikai fonētiskā, piemēram, *ārstejaīms* 'ārstējams', *skuōluōjaīms* 'skolojams', *žāvejaīms* 'žāvējams'.

Tagadnes aktīvais divdabis ar -dams, -dama

Atsevišķās tāmnieku izloksnēs blakus daļēji lokāmā divdabja formām ar *-dams* tiek lietotas lībiskajam dialektam raksturīgās nelokāmā divdabja formas ar *-dam* (sal. ar Rudzīte 1964, 248), piemēram, *gāī žiēd^adaīms* 'gāja dziedādami', *viš vakaī, viš nakt gāī līgdaiīms* 'visu vakaru, visu nakti gāja līgodami' (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.); *kad-reīz paliīk raūdadaīm* 'kādreiz paliku raudādama', *uī ē:d zuī maī mīn puīš^v viš laīzīdamies* 'un ēda zupu man mani puīši visi laizīdamies' (Puzē, siev., dz. 1929. g.).

Agrākos avotos redzams, ka Piltēnes un Ziru izloksnē blakus tagadnes aktīvajiem divdabjiem ar *-dams, -dam* lietoti arī divdabji ar *-dēm*: *skrīdēm, broūdēm, koūdēm viš azskrē*: (Ēvalde 1940, 54). Tas pats arī Popes izloksnē: *zīndēm* (Krautmane 1936, 126).

Tagadnes aktīvais divdabis ar -uošs, -uoša

Mūsdienās tagadnes aktīvais divdabis ar *-uošs, -uoša* atšķiras tikai fonētiski. Participus ar *-uots, -uota*, kas senāk ir fiksēti nedziļajā tāmnieku Stendes izloksnē,

piemēram, *vāruôc ūdens* ‘vārots ūdens’, *vāruôt putr* ‘vārota putra’ (sk. Rudzīte 1964, 248), promocijas darba autore nav konstatējusi, parasti sastop participus ar *-uošs, -uoša*: *vefduôš ūdeñs* // *ūdeñs* ‘verdošs ūdens’, *kūpuôš gāļ* ‘kūpoša gaļa’; *ziēduôš puķ grib daūz zērt* ‘ziedoša puķe grib daudz dzert’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.); *vāreš ūdņ* ‘vārošu ūdeni’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.).

Ugāles izloksnē reģistrētas tagadnes aktīvā divdabja formas ar *-aš*, piemēram, *rejaš suns* ‘rejošs suns’, *ziēdaš krūms* ‘ziedošs krūms’, *bēgaš ziērgs* ‘bēgošs zirgs’ (Grauds-Graudevics 1927, 28), ko mūsdienās promocijas darba autorei nav izdevies fiksēt.

Tagadnes aktīvais divdabis ar -uot, -uoties

Participus ar *-uot, -uoties* dziļajās tāmnieku izloksnēs nepazīst, tā vietā lieto formas ar *-am*: *klīstañ meža, briēnañ pa laūķ, nākañ apakaļ, paliķ guļañ* (sk. arī Rudzīte 1964, 249). Biežāk šos participus tāmieki aizstāj ar sintaktiskām konstrukcijām, piemēram, *kad es ravej biēc, tad [..]* ‘kad es ravēju bietes, tad [..]’, *ka es aūkle mazbē:n, ta [..]* ‘kad es auklēju mazbērnu, tad [..]’.

Nākotnes aktīvais divdabis ar -šuo

Participus ar *-šuo* dziļo tāmnieku izlokšņu runātāji ne sevišķi lieto, to vietā drīzāk tiek lietoti nākotnes verbi, piemēram, *nāks, būs, iēs*.

Nākotnes pasīvais divdabis ar -sim, -simies, -sam

Mūsdienu dziļajās tāmnieku izloksnēs autore nav fiksējusi nākotnes pasīvā divdabja nelokāmās formas ar *-sim, -simies, -sam*, kas senāk ir reģistrētas Puzē, piemēram, *būsam* ‘būšot’, *nāksam* ‘nākšot’ (sk. Rudzīte 1964, 249).

Pagātnes aktīvais divdabis ar -is, -usi

Neskaitot fonētiskos pārveidojumus, pētāmajās izloksnēs pagātnes aktīvie divdabji ar *-is, -usi* sevišķi neatšķiras no literārajā valodā lietotiem: *skrēi ta ka sadēkš* ‘skrēja tā kā sadeguši’, *viņ jau i izlaidšes šita jaunatņ* ‘viņa jau ir izlaidusies šitā jaunatne’, *viš i tād*

pagrîmš ‘visi ir tādi pagrimuši’ (Piltēnē, siev., dz. 1924. g.), *a baltim̃ kreķlim̃ kuōp sakam̃pšes seīd uz bīld* ‘ar baltiem kreķliem kopā sakam̃pušies sēd uz bildes’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *tiē Kriēvije žim̃š i* ‘tie Krievijā dzimuši ir’ (Ancē, siev., dz. 1938. g.).

Pagātnes pasīvais divdabis

Šie participi dziļajās tāmnieku izloksnēs atšķiras galvenokārt fonētiski: *atnāc ne-aicinac* ‘atnāca neaicināts’, *pavadeč* (< *pavadīts*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *kūpañc* (< *kūpināts*), *ja i išutañc viš kârtig, tad neņmaz tuō kou:l nejūt* (< *ja ir izsutināts viņš ‘tas’ kârtīgi, tad nemaz tuo kaulu nejūt*), *kou:kas perakšc ar i* (< *kaut kas pierakstīts arī ir*) (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.), *gâļ jaū i apēsc* (< *gaļa jau ir apēsts ‘apēsta’*) (Dundagā, siev., dz. 1948. g.).

4.6. Nelokāmās vārdšķiras

Šajā apakšnodalā aprakstītas tādas nelokāmās vārdšķiras kā adverbi, prepozīcijas, konjunkcijas, partikulas un interjekcijas, kas pētāmajās izloksnēs no literārās valodas atšķiras galvenokārt fonētiski.

4.6.1. Adverbi

Dziļajās tāmnieku izloksnēs mūsdienās ir fiksēti šādi fonētiski pārveidotu vietas adverbu varianti: *ârē* // *ârē* // *ârē* // *ârā* (< *ārā*), *iêkšē* // *iêkšē* // *iêkše* // *iêkša* (< *iekšā*), *aūkšē* // *aūkšē* // *aūkše* // *aūkša* (< *augšā*), *viřšē* // *viřšē* // *viřse* // *viřsu* (< *viřsū*). Ar plato *ē* adverbi sastopami lielākā vai mazākā mērā visās pētāmajās izloksnēs, ar šauro *e* biežāk Ances izloksnē, ar pusplato *ē* – Zlēkās.

Daļā dziļo tāmnieku izlokšņu sastopamas arī vietas adverbu formas ar *-ēn* vai *-en*: *iêkšēn* // *iêkšēn* // *iêkšeñ*, *ârēñ* // *ârēñ* // *ârēñ* (sk. arī Rudzīte 1964, 253).

Nereti saklausāmi adverbi ar reducētu beigu patskani, piemēram, *âr*, *iêkš*, *aūkš* // *oūkš*, *viřs*, kas vēl joprojām aktīvi tiek lietoti, piemēram, *tuōs izvēdâr*, *mašīna iêkš uñ pruoñm* ‘tos izveda ārā, mašīnā iekšā un prom’, *nāc iêkš sēta* ‘nāc iekšā sētā’, *miēriks stāu*,

neļec aūkš! ‘mierīgs stāvi, nelec augšā!’ (Zirās, vīr., dz. 1941. g.), *uzlej ūdeņ viērs!* (< *uzlej ūdeni virsū!*) (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.). Adverbu *ārā* mēdz noreducēt līdz pat vārdam *ā*, kas biežāk dzirdams vecāko piltenieku runā.

Mūsdienās ir vērojama tendence, kad pat viens runātājs paralēli mēdz lietot vairākus vietas adverbu variantus. Tā, piemēram, kāds informants Zirās (dz. 1941. g.) līdzās lieto adverbus ar saīsinātiem beigu patskaņiem un literārajai valodai pietuvinātas formas, piemēram, *gāi iēkša*, *uzkriī viīrs* (< *gāja iekšā*, *uzkrita virsū*). Cits informants Zirās (dz. 1922. g.) paralēli lieto gan *iēkš*, gan *iēkšēņ*, gan *iēkšeņ*. Šī paša vīrieša runā fiksēts adverbs *šurpeņ* ‘šurpu’, kas citviet nav konstatēts. Puzes izloksnē vienas sievietes (dz. 1929. g.) runā saklausītas šādas vietas adverbu formas: *iēkš*, *iēkša*, *āra*, *āre*, *āre*, to daudzveidība un svārstības lietojumā uzskatāmi norāda uz izloksnes formu literarizēšanās tendenci mūsdienās pat vecākās paaudzes runātāju valodā.

Arī adverbs *kopā* tiek fonētiski pārveidots līdzīgi kā minētie vietas adverbi: *kuōp* (< *kuopā*): *jaūniēš gāi kuōp* (< *jaunieši gāja kuopā*) (Zlūkās, siev., dz. 1924. g.). Tās pašas informantes runā fiksēts arī adverbs *kuōpa*: *pa svētkiēm gāi kuōpa* (< *pa svētkiem gāja kuopā*), kas norāda uz šīs parādības nivelēšanos Zlūku izloksnē arī vecākās paaudzes runā.

Kādas 1928. gadā dzimušas dundadznieces runā paralēli adverbam *palīge* fiksēts arī *palīgaņ* ‘palīgā’, kas darināts pēc līdzības ar iepriekš aprakstītajiem vietas adverbiem.

Ancē un Dundagā fiksēts adverbs *pruōi* ‘pruom, pruojām’: *ta laiž pruōi us šķū:n* ‘tad laiž projām uz šķūni’ (Dundagā, vīr., dz. 1947. g.), *gaī tīrkslaūkaīn garaīn pruōi biī beīndārš* ‘gar tirgus laukumu garām prom bija bērnodārzs’, *ka usspīd saū:l, ta braūc pruōi uz jū:r* ‘kad uzspīd saule, tad brauc projām uz jūru’ (Dundagā, siev., dz. 1951. g.), *gāi pruōi uz uīp* ‘gāja prom uz upi’ (Ancē, siev., dz. 1955. g.). 2008. gadā Piltenē reģistrēts adverbs *pruojas*: *es pat žīvuōi tuī pruōjēs Siše pa meīī* ‘es pat dzīvoju tur projām Sisē par meitu’ (siev., dz. 1924. g.).

Atsevišķās pētāmajās izloksnēs reģistrēti adverbi *tūi*, *tujāk* ‘tuvu, tuvāk’, kas mūsdienās biežāk saklausāmi Dundagā un Ancē, senāk tādi fiksēti arī Zirās: *muīns tā māi i tūi pe cēļ* ‘mums tā māja ir tuvu pie ceļa’, *tuī juīns but tujāk* ‘tur jums būtu tuvāk’; un

Zlĕkās: *te nemaz tik tūj nau* ‘te nemaz tik tuvu nav’ (LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli, 1963. g.).

Dziļajās tāmnieku izloksnēs, tāpat kā citās Kurzemes izloksnēs un latviešu valodā kopumā, izplatīts adverbs *dikti* (> *dikī*) ‘ļoti’: *mañ dikī patīk ziēdat* ‘man dikti ‘ļoti’ patīk dziedāt’ (Piltē, siev., dz. 1926. g.); *tas aūguñs i maziš, bet muī mañ i dikī liēl* ‘tas augums ir maziņš, bet mute man ir dikti ‘ļoti’ liela’ (Piltē, siev., dz. 1928. g.); *ta jau dikī aīc turei* ‘tad jau dikti ‘ļoti’ aitas turēja’ (Zlĕkās, siev., dz. 1935. g.); *ta jau tād tā zagšana bija dikī ‘ļoti’ maza* (Zirās, vīr., dz. 1922. g.); *dikī smuk bū tuōreiz* ‘dikti ‘ļoti’ smuki bija toreiz’ (Zlĕkās, siev., dz. 1924. g.); *uñ tā vēl viš teic, ka tik dikī nau pūc nekuñ taurnieķ ta ka manēs kāzēs* ‘un tā vēl visi teic, ka tik dikti ‘ļoti’ nav pūtuši taurnieki ‘pūteji’ tā kā manās kāzās’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.); *dikī dārbiks* ‘dikti ‘ļoti’ darbīgs’, *rudeņuōs jau bū dikī skaīsī, kad zēltañ tiē laṗs paliēk ta ka zēltañ:ñ* ‘rudeņos jau bija dikti ‘ļoti’ skaisti, kad dzeltenas tās lapas paliek tā kā zeltainas’ (Dundagā, siev., dz. 1926. g.).

Pētāmajās izloksnēs bieži tiek lietots kurzemniekiem raksturīgais adverbs *pulka* (> *puļķ*) ‘(ļoti) daudz’, piemēram, *mañ i puļķ gād* ‘man ir pulka ‘ļoti daudz’ gadu’; *puļķ jau miruš* ‘pulka ‘daudzi’ jau miruši’ (Zlĕkās, siev., dz. 1924. g.); *puļķ te zīvuōjuš i* ‘pulka ‘daudzi’ te dzīvojuši ir’ (Zlĕkās, siev., dz. 1935. g.); *ta bū dikī puļķs māis* ‘tad bija dikti pulkas ‘ļoti daudz’ mājas’ (Zirās, vīr., dz. 1922. g.); *ta jo mēs dikī ziēdē. tapēc es puļķs ziēsms ziñ* ‘tad jau mēs dikti ‘ļoti’ dziedājām, tāpēc es pulkas ‘daudzas’ dziesmas zinu’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.); *mañ i piēzīvuōjuñ puļķ* ‘man ir piedzīvojumu pulka ‘daudz’ (Dundagā, vīr., dz. 1941. g.); *muñs ju tiē upš i puļķ* ‘mums jau tās upes ir pulka ‘daudz’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.); *bērn i puļķ mañ* ‘bērnu ir pulka ‘daudz’ man’ (Dundagā, siev., dz. 1926. g.); *draū:g i puļķ* ‘draugu ir pulka ‘daudz’ (Dundagā, vīr., dz. 1972. g.), *puļķ i miruš* ‘pulka ‘daudzi’ ir miruši’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.). Ar adverbu *pulka* mēdz veidot arī salikteni *puļķreiz* ‘daudzkārt, daudzreiz’ (sk. arī Dravniece 2008, 43).

Dundagā kāda 1972. gadā dzimuša informanta runā fiksēts adverbs *apakaļamñ: pērķ* *apakaļamñ nu viñiēms* ‘pērķ atpakaļ no viņiem’.

Īpatnējāks adverbs fiksēts kādas 1931. gadā dzimušas dundadznieces runā – *veņmērig* ‘vienmēr’: *veņmērig nevaig duōmt tuō sliktę, tikę duōmę lāb, uñ veņmērig i lāb* ‘vienmēr nevajag domāt to slikto, tikai domā labu, un vienmēr ir labi’. Šīs pašas informantes runā reģistrēti arī tādi adverbi kā *citādig* (< *citādīgi*) ‘citādāk’, *savādig* (< *savādīgi*) ‘savādāk’.

Dziļajām tāmnieku izloksnēm ir raksturīgs adverbs *tagac* (< *tagad*) (sk. arī Krautmane 1936, 125). Ancē kāda 1937. gadā dzimuša informanta runā fiksēts adverbs *taget*.

Ancē un Dundagā fiksēts adverbs *reīzaiñ* ‘reizēm’: *reīzaiñ pūteį pūt* ‘reizēm pūtēji pūta’ (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *veļ tagat ziēd reīzaiñ* ‘vēl tagad dzied reizēm’ (Dundagā, siev., dz. 1931. g.).

4.6.2. Prepozīcijas

Tāmnieku izloksnēm raksturīgi fonētiski pārveidoti prievārds *pe* // *pe* (< *pie*), *no* // *nu* (< *nuo*), *āz* // *az* (< *aiz*).

Visā pētāmo izloksņu areālā visbiežāk tiek lietots prievārds *no*, daļā pētāmo izloksņu arī *pe* // *pe*, Kurzemes izloksnēm raksturīgo prievārdu *āz* resp. *az* promocijas darba autorei nav izdevies fiksēt nevienā no pētāmajām izloksnēm, kaut gan agrākie avoti liecina par to esamību kā dziļajās, tā nedziļajās tāmnieku izloksnēs (sk. Rūķe 1940a, 110; Draviņš, Rūķe 1958, 60–61; Rudzīte 1964, 252; LVDA 2021, 119, 91. karte).

Starp visām pētāmajām izloksnēm īpatnējākas prepozīcijas reģistrētas Dundagā, piemēram, tur atšķirībā no citām dziļajām tāmnieku izloksnēm prievārds *nuo* pārvērsts par *nu*: *nu skuō:l* ‘no skolas’ (siev., dz. 1937. g.), *nu rītiñ* ‘no rītiem’, *nu tiēm vęčiñ skuōluōtajiñ* ‘no tiem veciem skolotājiem’ (siev., dz. 1935. g.); kaut Dundagā arī mēdz lietot prievārdu *no*: *ja no rīl i dikl̄ spuōž saūl, tad i pa diē:n liēc* (< *ja nuo rīta ir dikti* ‘ļoti’ *spuoža saule, tad ir pa dienu lietus*) (siev., dz. 1931. g.). Savādi, bet V. Rūķes radītajā izoglosu kartē ne *nu*, ne *no* Dundagā nav iezīmēts, tās vietā ir prievārds *na*, ko promocijas darba autore nav konstatējusi (sk. Rūķe 1940a, 108). Agrāk prepozīcija *nu* reģistrēta arī Piltenē un Zirās (sk. Ēvalde 1940, 56).

4.6.3. Konjunkcijas

Dziļajās tāmnieku izloksnēs tiek lietotas tādas pat konjunkcijas kā literārajā valodā, daži saikli atšķiras fonētiski: *le // lē* (< *lai*), *vo* (< *vai*).

Saikli *vai* dundadznieki mēdz saīsināt līdz *vo*, turklāt lietot to paralēli saiklim *voi*, piemēram, *vo tu māk*, *voî tu nemāk* (< *vai tu māki*, *vai tu nemāki*) (siev., dz. 1924. g.). Saiklis *vo* reģistrēts arī Ances izloksnē: *vo te Añce a tâ bi, es nemāk pateikt* (< *vai te Ancē arī tā bija, es nemāku pateikt*), *vo i mēneš caū:r, vo akal' uōtrš iēsāciēs – tâ tik zîvuô* (< *vai ir mēnesis cauri, vai atkal uotrs iesācies – tâ tik dzīvuô*) (siev., dz. 1934. g.), *vo tu pîraks bi isceps vo plācmaî:z* (< *vai tu pîrāgus biji izcepis 'izcepusi' vai plātsmaizi*) (siev., dz. 1955. g.). Citās pētāmajās izloksnēs saiklis *vo* mūsdienās nav konstatēts, kaut gan 1963. gadā tas fiksēts Piltenes izloksnē: *kas toŭ gâ:lē, salm vo smažēns?* (< *kas tev galvā, salmi vai smadzenes?*), arī Zlēku izloksnē: *ka sakas rācēn vo sprūt, ta dabę grēbzds* (< *kad sakasa rāceni 'kartupeli' vai sprūti 'kāli', tad dabū grēbzds 'gremzdus'*) (LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli).

4.6.4. Partikulas

Pētāmajās izloksnēs kopumā partikulas atšķiras tikai fonētiski. Tā, piemēram, Ancē samērā bieži fiksēta saīsināta partikula *jau* (> *ju*): *ta ju es plāŭ ju* (< *tad jau es plāvu jau*), *ta ju bi* (< *tad jau bija*), *muîns ju tiē ups i pulk* (< *mums jau tās upes ir pulka 'daudz'*), *tâ:d ju katre ciēme biŭš nuôteikē i* (< *tādi jau katrā ciemā bijuši nuoteikti ir*) (vīr., dz. 1937. g.), *tiē ju veî i* (< *tie jau vēl ir*), *ta ju nebi tâ:d krā:n* (< *tad jau nebija tādi krāni*), *vēlag ta ju bi tiē tîkļ* (< *vēlāk tad jau bija tie tīkli*) (siev., dz. 1955. g.). Paretam partikulas *ju* lietojums reģistrēts arī Dundagā izloksnē, ko apliecina dundadzniece S. Dravniece: „viš [Mariņa] ju nekad nebi uz muî krič” (Dravniece 2008, 15). 2022. gadā šāda saīsināta partikula fiksēta arī vienas 94 gadu vecas puzenieces runā: *kad ju vare, tad ju...* (< *kad jau varēja, tad jau...*). Senāk – 1963. gadā – partikula *ju* fiksēta arī Piltenes izloksnē: *maî:z ju i, tik pakuôds tâ pamazâk*

(< *maize jau ir, tikai pakuodas 'aizdars' tā pamazāk*). LU LaVI 1963. gada Zlēku izlokšnes materiālos atrodama partikula *jo*: *lapseņš jo mēd nenēs* (< *lapsenes jau mēdu nenēs*), *maz jo vār soūjē sajeimt* (< *maz jau var sauījā sajemt 'saņemt'*). Partikula *jo* mūsdienās reģistrēta arī Dundagā: *mēs jo tik biê:ž nemazge* (< *mēs jau tik bieži nemazgājām*) (siev., dz. 1926. g.); *mēs jo bi pulķ* (< *mēs jau bijām pulka 'daudz'*), *tā jo neviēnc nekad nekuô neteîc* (< *tā jau neviens nekad nekuo neteica*) (siev., dz. 1931. g.).

Atsevišķu dundadznieku runā mūsdienās vēl saklausīta pārveidota partikula *lai* (> *lē vai le*): *lē daļēs paš̄* (< *lai dalās pašī*), *lē Diēs neduô // le Diēs neduôd* (< *lai Dievs neduod*) (sal. ar Endzelin 1922b, 118). Partikula *lē* senāk lietota arī Popes izlokšnē (Krautmane 1936, 127). 1963. gadā partikula *le* fiksēta arī Piltenes izlokšnē: *tumš, ka le aĀ dur â* (< *tumšs, ka lai aci dur ārā*) (LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli). 1963. gada Zlēku izlokšnes pierakstos reģistrēta partikula *la*: *es la tōvs bikš jeimt?* (< *es lai tavas bikses ņemt?*), *la tik tâ:d viš but!* (< *lai tikai tādi visi būtu!*); tāpat arī Ances izlokšnē (1964. g.): *la viš oūg peîc bērn* (< *lai viņš aug pēc bērna*) (LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli).

Daļā pētāmo izlokšņu sastopama arī fonētiski pārveidota partikula *vai* (> *vo*). Savulaik tāda fiksēta Piltenē: *vo ta tēv vienreiz nevar iemâct, kâ jažîve?* (< *vai tad tevi vienreiz nevar iemâcīt, kā jādziuvo?*) (LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli, 1963. g.), arī Popē (sk. Krautmane 1936, 127). Agrāk partikula *vo* nav bijis retums arī nedziļajās tāmnieku izlokšnēs, piemēram, Stendē (sk. Draviņš, Rūķe 1958, 87).

4.6.5. Interjekcijas

Dziļajās tāmnieku izlokšnēs pamatā ir saklausāmas tādas pat interjekcijas, kādas ir pazīstamas latviešu literārajā valodā, izņemot tāmnieku izlokšnēm raksturīgo *rô!*, kas ir analogs literārās valodas interjekcijai *rau!* (< *raugi!*). No izsaukmes vārda *reku!* radies pētāmajā areālā plaši izplatītais *roku!*, kas pielīdzināms literārās valodas izsaukmes vārdam *lūk!*. Šāda interjekcija ir pazīstama arī Ventpilī (sk. Markus-Narvila 2008, 89).

Popē un Dundagā reģistrēta interjekcija *vo, mân šēs!*, *voî, mân šēsiņ!*, Dundagā arī – *vo, ješ!* ‘vai, manu Jēzu!’.

Dažos gadījumos Dundagā un Ancē fiksēts fonētiski pārveidots izsaukmes vārds *voil!*: *voî, dikî bail!* (< *vai, dikti* ‘ļoti’ *bail!*) (Dundagā, siev., dz. 1931. g.), *voî, diēniņ!* (< *vai, dieniņ!*) (Ancē, vīr., dz. 1937. g.), *voî, voî, voî, voî, Jā:ņs ka svine!* (< *vai, vai, vai, vai, Jāņus kā svinēja!*) (Ancē, siev., dz. 1955. g.).

Apkopojot analizēto, secināms, ka pētāmo izlokšņu tipiskākās parādības mūsdienās vēl aizvien ir fiksējamas, tomēr regulārāk un aktīvāk tās saklausāmas vecāko izlokšņu pārstāvju runā. Vīriešu dzimtes lietojums arī sievietes dzimtes formu vietā un 3. personas formu vispārinājums ir noturīgas, bet tomēr apdraudētas dziļo tāmnieku izlokšņu parādības, jo to lietojums sarūk ne tikai jaunākās un vidējās, bet arī vecākās paaudzes runātajā izloksnē.

Analizējot informantu attieksmi pret savu izloksni un runāšanu izloksnē vispār, atklājas vairāki lingvistiski procesi, kas iezīmējas, valodā mijiedarbojoties statiskajam un dinamiskajam:

- a) verba formu sistēmai raksturīga: pārveidojuma (kvantitatīva un kvalitatīva) nevienādabīga pakāpe formu lietojumā: *es duōmę // es duōma // es duōmâ // es duōmaj // es duōmâj*; hibrīdformu rašanās darāmās kārtas pagātnes divdabjos: *zimuš, zîvuōjuš, es ešu mâcîjusiēs*; paralēlformu izmantojums: *es runaj // es runa, es neteîkš̄ // es neteîks*;
- b) svārstības formu lietojumā vērojamas arī citās vārdšķirās: *vîņ runa ļuōti pareî:z; ļuōtî stiņgri*;
- c) tāmniekiem raksturīgā 3. personas vietniekvārda *viš* vietā bieži dzird *viņč: viņč runâ tajâ izluōksnē bez galuōtneî; viņč tuî zîvuōj*;
- d) jau bieži tiek šķirta sievietes dzimtes no vīriešu dzimtes: *vîņ ari zimuš tepatâs pā:rs kilometrs tâlâk; vîņ runa tâ diēzgaî latvišk pareî:z*;
- e) nereti gadās, ka teicējs savu spontāno izteikumu izloksnē tūlīt arī koriģē, labo uz „pareizāku”: *mēs nepiēduōmâ piē tuō, .. piē tâ*.

Dziļo tāmnieku izlokšņu raksturīgākās morfoloģiskās īpatnības apkopotas tabulā (sk. 2. tabulu), rādot arī to attīstības tendences.

2. tabula. Dziļo tāmnieku izlokšņu pazīmes pēc to noturīguma: morfoloģija.

Noturīgās pazīmes	Mazāk noturīgās pazīmes	Nenoturīgās pazīmes
	Vīr. dz. vispārinājums: <i>viš i vęčaks pa sâu vī:r;</i> <i>vel̥ tiē zemeņs naų gataų;</i> <i>maņms</i>	Vīr. dz. pronomena lietošana blakus siev. dz. substantīvam: <i>tas bal̥s, tiē meīc,</i> <i>tuōs skuō:ls grāmacē</i>
	3. pers. formu lietojums 1. un 2. pers. vietā abos skaitļos: <i>es strāda, tu strāda, viš</i> <i>strāda, mēs strāda, jūs</i> <i>strāda, viņ strāda</i>	Vīr. dz. predikāta piesaistīšana siev. dz. subjektam: <i>zēm i slapš, maī:z naų trūcš,</i> <i>siēųs i gūdr</i>
Akuz. formu lietojums ģen. funkcijā: <i>piē brā:l</i>		
Ģen. ar akuz. / instr. prievārdiem: <i>ař Laū:rs;</i> <i>pař pasniēzējas</i>		
	Piederības izteikšana ar personu pronomena datīvu: <i>maņ tēųs, maņ dēlaņ</i>	Senā dsk. dat. galotne <i>-ęms</i> : <i>viņęņms // viņiēms, kuņģęņms</i>

Nobeigums

Mūsdienās, kad izloksnes un dialekti literārās valodas un globalizācijas ietekmē zūd daudz ātrāk nekā līdz šim, valodu lokālajām īpatnībām pasaulē tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība. Izloksne ir nacionālās valodas bagātība, kas prasa sevišķu uzmanību un aizsardzību, jo straujā tehnoloģiju attīstība, arvien pieaugošais dzīves ritms, iedzīvotāju migrācija, literārās valodas un lielo pasaules valodu ienākšana sadzīvē un savstarpējā saziņā arvien vairāk ietekmē izlokšņu pastāvēšanu. To saglabāšanās ir atkarīga no izmantojuma saziņā, kā arī runātāju lingvistiskās attieksmes un vēlmes senču mantojumu nodot nākamajām paaudzēm.

Teritoriālo dialektu izpētes pamatā ir izlokšņu materiāls, ko sniedz informanti, parasti vecākās paaudzes izlokšņu runātāji. Kaut laika gaitā ir mainījušās tehnoloģijas izlokšņu paraugu fiksēšanai, galvenais dialektālo datu uzkrāšanas paņēmiens joprojām ir lauka pētījumi jeb ekspedīcijas. Būtisks faktors ticamu rezultātu iegūšanai ir vācēja vietējās vai vismaz tuvākās kaimiņu izloksnes prasme. Latviešu dialektoloģijā izlokšņu dati tradicionāli tiek iegūti brīvās sarunās un mērķtiecīgās intervijās, izzinot informantu dzīves gājumu, vietējās tradīcijas un paražas, kulināro mantojumu u. tml.

21. gadsimtā aktuāli kļuvuši izlokšņu parādību dinamikas pētījumi to dzīvotspējas noteikšanai, tāpat dialektu izpēte ne vien aprakstošā, bet arī ģeolingvistiskā un sociolingvistiskā aspektā, kas ļauj noteikt runas īpatnību lietojuma biežumu, noturību vai svārstības. Šāda pieeja izmantota arī promocijas darbā.

Izlokšņu īpatnību stabilitāti būtiski ietekmē rakstu jeb literārā valoda, un mūsdienu izloksnēs bieži sastopami formu varianti, kas radušies tiešā literārās valodas ietekmē. Tās ir vai nu paralēlformas, kad viena informanta runā vairs nedominē dzimtā izloksne (*es duōme* // *es duōma* // *es duōmā* // *es duōmaj* // *es duōmāi*), vai hibrīdformas, kas radušās, saplūstot izlokšņu formām ar literārās valodas formām (*zimuš*, *zīvuōjuš*, *es ešu mātījusiēs*). To rāda svārstības izlokšņu formu lietojumā arī citās vārdšķirās (*vīņ runa ļuōti pareî:z; ļuōt stiņgri*). Šāda formu sistēmas nenoteiktība liecina, ka rakstu jeb literārā, jeb standartvaloda sāk izspiest izloksnes, veicinot to nivelēšanos, un procesu sekmē gan sociālie apstākļi, gan psiholoģiskais moments.

Promocijas darbā analizēta astoņu dziļo tāmnieku izlokšņu (Popes, Ziru, Piltenes, Zlēku, Ances, Dundagas, Puzes, Ugāles) fonētiskā un morfoloģiskā sistēma, vērtējot

raksturīgāko runas parādību lietojumu dinamiskā skatījumā, proti, salīdzinot agrākus datu fiksējumus ar mūsdienām. Par pamatu izmantoti autores savāktie izlokšņu materiāli no 65 informantiem, kas iegūti laikā no 2008. līdz 2022. gadam. Runas parādību analīze veikta pētāmajā areālā kopumā, iezīmējot izmaiņu tendences arī katrā izloksnē atsevišķi.

Fonētisko īpatnību analīze rāda, ka dundadznieku un ancenieku runā, salīdzinājumā ar citām radniecīgām izloksnēm, aktīvāk tiek lietotas dziļajām tāmnieku izloksnēm raksturīgās parādības. Sevišķi spilgti tas izpaužas gala zilbju vokālismā, tā, piemēram, Dundagā un Ancē regulārāk nekā citās tāmnieku izloksnēs *-e // -e* vai *-a* saklausāms lokatīvā (*skuōlē, māļes, ganēs // ganas, grāvas*), datīvā (*māse, meite, puīķe; pa rāciņēn, pa ruņkuļam, pa kobiņam*) un nominatīvā (*večē ģēk, maze mājiņ*); bieži sastopamas īsinātas verbu formas, kas beidzas ar *-e // -e* (*ziēde, zine, duōme // duōme, zīve, javāķe, jamēle*). Tāpat abās izloksnēs (Ancē retāk) joprojām saklausāma nebalsīgo līdzskaņu pārvēršanās par (pus)balsīgiem vārda vai priedēkļa beigās: *vēlag, tīrid, advest*, pārējās pētāmajās izloksnēs šī tāmniekiem raksturīgā īpatnība mūsdienās nav fiksēta.

Dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģiskajā sistēmā aizvien vēl aktuāls ir sieviešu dzimtes sarukums. Regulārāk un aktīvāk vispārināts vīriešu dzimtes formu lietojums, saskaņojuma trūkums un tā ietekmē radušās citas valodas īpatnības fiksējamas Dundagas izloksnē. Tur tās saklausāmas ne tikai vecākās paaudzes runā – ģimenēs vērojama izloksnes īpatnību pēctecība jeb pārmantojamība. Pārējās pētāmajās izloksnēs ar sieviešu dzimtes zudumu saistītās valodas parādības sastopamas galvenokārt atsevišķu vecākās paaudzes informantu runā, bet ne tik izteikti kā Dundagā. Arī šī dialektālā parādība ir pakļauta literārās valodas ietekmei, par ko liecina pat vecākās paaudzes runā vērojamās svārstības dzimšu formu lietojumā: *maņ pašai i trīs dēļ; te es i zimuš, te es i viš mū:ž nuōstrādajs*. Otra tipiskākā īpatnība mūsdienu dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģijā ir verbu 3. personas formu vispārināšana (visos laikos): *es strāda, tu strāda, viš strāda, mēs strāda, jūs strāda, viņ strāda* (tag.). Lai gan šī īpatnība ir plaši izplatīta visu paaudžu informantu runā, jau ir vērojama tendence vairīties no 3. personas formu lietošanas 1. un 2. personas formu vietā, jo saka: *es duōmāi, es zīvouī* u. tml. Tomēr, zūdot minētajai parādībai morfoloģijā, saglabājas viena no noturīgākajām dziļo tāmnieku izlokšņu īpatnībām fonētikā, proti, īso gala zilbju patskaņu zudums, un šādas formas uzskatāmas par daļēji literarizētām.

Pētījumā apstiprinājies pieņēmums: jo tālāk uz Kurzemes ziemeļiem runāta izloksne, jo dziļākas ir izloksnes īpatnības. Arhaiskākas izlokšņu parādības vērojamas Dundagā un Ancē, kas atrodas pētāmā areāla ziemeļu daļā; samērā senas fiksētas arī Popes izloksnē, kas tiek runāta apvidū netālu no Dundagas un Ances. Savukārt Zlēku izloksnē, kas no visām pētāmajām izloksnēm atrodas vistālāk uz dienvidiem, dialektālās parādības vairāk līdzinās t. s. nedziļajām tāmnieku izloksnēm. Tas visdrīzāk ir tāpēc, ka starp šīm abām lingvistiski nodalāmām grupām ir bijusi nepieejamāka satiksme un mazāk attīstīti sociālekonomiskie sakari, savukārt dienvidu daļā dzīvojošajiem tāmniekiem vēsturiski bijuši ciešāki sakari ar nedziļo tāmnieku izlokšņu runātājiem, ar kuriem valodiska robeža neveidojās.

Promocijas darbā analizēto 24 lībiešu un viņu pēcteču runā fiksētas tās pašas lībiskā dialekta īpatnības, kas saklausāmas citās tāmnieku izloksnēs, tomēr pētījumā ir apstiprinājies, ka tās nav tik dziļas kā kaimiņos dzīvojošajiem dundadzniekiem un anceniekiem. Viens no galvenajiem iemesliem tam varētu būt iedzīvotāju migrācija, to sajaukšanās, kas jau gadsimtiem vērojama Lībiešu krasta teritorijā, veicinot apvidum specifisko izlokšņu parādību nolīdzināšanos jeb tuvināšanos latviešu literārajā valodā lietotajām. Bez tam – sākdami runāt latviski, lībieši latviešu valodu apguva skolā, tās rakstu formā.

Kaut arī izlokšņu parādību atšķirības rāda pakāpenisku pāreju no vienas izloksnes uz citu, veidojot plūdenas, nevis strikti iezīmētas robežas, par raksturīgām dziļo tāmnieku areālam var uzskatīt šādas mūsdienās fiksētas pazīmes:

- 1) garo patskaņu / divskaņu zudums infinitīvu piedēkļu zilbēs;
- 2) patskaņa *ę* (*// e // a*) lietojums nomenu gala zilbēs vairākos locījumos;
- 3) patskaņa *ę* *// e* lietojums 2. konjugācijas vienkāršās tagadnes / pagātnes un 3. konjugācijas vienkāršās pagātnes verbu gala zilbēs;
- 4) nebalsīgo līdzskaņu pārvēršanās par (pus)balsīgiem vārda vai priedēkļa beigās.

Tā kā uzskaitītās parādības mūsdienās aktīvi tiek lietotas pamatā Ancē un Dundagā, bet pārējās pētāmajās izloksnēs to lietojums ir sarucis vai zudis vispār, autore rosina vai nu dziļo tāmnieku izlokšņu areālu sašaurināt, tajā ietverot tikai Ances un Dundagas izloksni, bet Popes, Puzes, Ugāles, Zlēku, Piltenes un Ziru izloksni klasifikācijā pieskaitīt nedziļajām tāmnieku izloksnēm, vai arī – nešķirt tāmnieku izloksnes dziļajās un nedziļajās vispār, jo, kā rāda promocijas darbā gūtie rezultāti, 21. gadsimtā atšķirība starp abām

tāmnieku izlokšņu grupām ir kļuvusi nenoteikta un neizteiksmīga. Būtu lietderīgi visu tāmnieku izlokšņu teritoriju no jauna iezīmēt ar stāvoklim atbilstīgām lingvistiskām izoglosām vai arī robežas noteikt pēc vismaz vienas / divām raksturīgām pazīmēm. Ņemot vērā straujo pārmaiņu tempu ne tikvien tāmnieku, bet arī citās latviešu valodas izlokšņu grupās, iespējams, būtu jāapsver ģeolingvistikā lietoto terminu – ģeolekts un reģiolekts – piemērošana tradicionālo valodas teritoriālo paveidu – izlokšņu / dialektu – apzīmēšanai.

Tēzes

1. Promocijas darba „Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās un morfoloģiskās sistēmas dinamika” zinātnisko un praktisko nepieciešamību nosaka pieaugošās globalizācijas tendences izraisītā reģionālo valodas paveidu nivelēšanās, modificēšanās un potenciālā izzušana. Kā rāda teritoriālo dialektu dinamikas pētījumi 21. gadsimtā, iespējams, jau drīzā nākotnē par Latvijas izloksnēm varēs runāt kā par lingvistiskiem reliktiem, kuru iezīmes saskatāmas nelielas daļas latviešu runā.

2. Izloksnes nivelēšanos veicina skološanās, dzīvesvietas maiņas un aktīva saziņa ar citu novadu pārstāvjiem, kas vairāk raksturīga jaunākajai paaudzei. Tā kā vecāko izloksnes pārstāvju pārvietošanās un izglītošanās iespējas nereti bijušas ierobežotas, viņu runā izloksne saglabājusies labāk, taču, nenoliedzami, arī dziļo tāmnieku izlokšņu dzīvotspēja ir apdraudēta, ja vien neaktualizēsies izlokšņu pārmantošana no paaudzes paaudzē.

3. Būtiska loma lībisko izlokšņu izcelsmei ir somugru tautai lībiešiem – no viņu valodas latviešu valodas dialektos ieviesušās vairākas lingvistiskās parādības: neuzsvērto gala zilbju patskaņu zudums, (pus)balsīga troksneņa rašanās vārda vai priedēkļa beigās nebalsīga troksneņa vietā, verbu formu vispārināšana, gramatisko dzimšu nešķiršana u. c., kas ne vienmēr droši saistāmas tikai ar lībiešiem. Pētot Lībiešu krasta iedzīvotāju runu, atklājies, ka lībieši un viņu pēcteči nerunā tik dziļo tāmnieku izloksni kā citi blakus dzīvojošie tāmnieki. Tas skaidrojams ar to, ka piekrastes joslu vairāk nekā Kurzemes iekšzemi skārusi iedzīvotāju migrācija, tāpat sava loma bijusi skolai.

4. Dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās īpatnības labāk saglabājušās dundadzieņu un ancenieku, bet mazāk citu t. s. dziļo tāmnieku runā. Tas sevišķi spilgti izpaužas gala un piedēkļu zilbju vokālismā.

5. Viena no raksturīgākajām parādībām dziļo tāmnieku izlokšņu morfoloģijā ir sieviešu dzimtes sarukums. Regulārāk un aktīvāk vīriešu dzimtes formu vispārinājums un citas dialektālās īpatnības ir sastopamas Dundagas izloksnē; tās reģistrētas ne tikai vecākās paaudzes runā – ģimenēs ir vērojama izloksnes īpatnību pēctecība jeb pārmantojamība. Pārējās pētāmajās izloksnēs ar sieviešu dzimtes zudumu saistītās valodas īpatnības sastopamas sporādiski un galvenokārt atsevišķu vecāko informantu runā.

6. Pētījumā apstiprinājies pieņēmums: jo tālāk uz Kurzemes ziemeļiem runāta tāmnieku izloksne, jo dziļākas ir tās īpatnības. No astoņām (Popes, Zirū, Piltenes, Zlēku, Ances, Dundagas, Puzes, Ugāles) promocijas darbā pētītajām izloksnēm autore noteikusi parādības, kas varētu kalpot dziļo un nedziļo tāmnieku izlokšņu šķīrumam:

- a) garo patskaņu / divskaņu zudums infinitīvu piedēkļu zilbēs;
- b) patskaņa *ę* (*// e // a*) lietojums nomenu gala zilbēs noteiktos locījumos;
- c) patskaņa *ę* *// e* lietojums 2. konjugācijas vienkāršās tagadnes / pagātnes un 3. konjugācijas vienkāršās pagātnes verbu gala zilbēs;
- d) nebalsīgo līdzskaņu pārvēršanās par (pus)balsīgiem vārda vai piedēkļa beigās.

Mūsdienās tās pamatā saglabājušās Ancē un Dundagā, bet citur parādās sporādiski. Tāpēc autore piedāvā dziļo tāmnieku izlokšņu areālu sašaurināt vai atteikties no agrākā to šķīruma dziļajās un nedziļajās izloksnēs vispār.

Avotu un literatūras saraksts

Avoti

1. 2008. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Piltenē.
2. 2010. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Zirās.
3. 2010. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Zlūkās.
4. 2012. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Piltenē.
5. 2014. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Ugālē.
6. 2014. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Popē.
7. 2017. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Ancē.
8. 2019. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Dundagā.
9. 2022. gadā promocijas darba autores ierakstītie audiomateriāli Puzē.
10. 2003. gadā ierakstītie audiomateriāli Dundagas novadā LU FF rīkotajā ekspedīcijā.
11. 2014. gadā ierakstītie audiomateriāli Dundagas novadā LU HZF rīkotajā ekspedīcijā.
12. 2015. gadā ierakstītie audiomateriāli Dundagas novadā LU HZF rīkotajā ekspedīcijā.
13. LaVI mat. – LU LaVI izlokšņu arhīva materiāli (1954.–1966. g.).
14. HZF fon. mat. – LU HZF izlokšņu fonotēkas materiāli (1960.–1972. g.).
15. Nacionālās mutvārdu vēstures (NMV) krājuma audioieraksti (20. gs. 80., 90. gadi).

Literatūra

1. Ābele, A. (1926). Piezīmes par Dundagas izloksnes fonētiku. *Filologu biedrības raksti*. VI. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 22.–30. lpp.
2. Ābele, A. (1927). Par Rucavas izloksni. *Filologu biedrības raksti*. VII. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 112.–128. lpp.
3. Ābele, A. (1929a). Dundagas izloksnes intonācijas. *Filologu biedrības raksti*. IX. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 168.–198. lpp.
4. Ābele, A. (1929b). Gramzda draudzes izloksne. *Filologu biedrības raksti*. IX. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 89.–113. lpp.
5. Ābele, A. (1934). Vēl par tāmnieku sekundārajiem garumiem. *Filologu biedrības raksti*. XIV. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 114.–115. lpp.
6. Abley, M. (2003). *Spoken Here: Travels Among Threatened Languages*. Toronto: Random House Canada.

7. Ablijs, M. (2017). *Tā viņi te runā. Ceļojumi pa apdraudētām valodām*. Tulk. M. Poļakova, zin. red. I. Druviete. Rīga: LVA.
8. Adamovičs, F. (1925). Dundagas izloksne. *Filologu biedrības raksti*. V. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 125.–142. lpp.
9. Adamovičs, F. (1926). Dundagas izloksne. *Filologu biedrības raksti*. VI. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 63.–69. lpp.
10. Adamovičs, F. (1927). Dundagas izloksne. *Filologu biedrības raksti*. III. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 97.–109. lpp.
11. Ādamsons, E. (1934). Vainižu izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XIV. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 76.–98. lpp.
12. Ādamsons, E. (1959). Vārdu sarukšana Vidzemes lībiskajās izloksnēs. *Veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 267.–268. lpp.
13. Ariste, P. (1958). Ливы и ливский язык. *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateaduste seeria*. = Известия Академии наук Эстонской ССР. Серия общественных наук. VII köide. Nr. 1. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk. 36–46.
14. Asaris, J. (1996). Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*. 18. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 38.–42. lpp.
15. Auer, P., Hinskens, F. (1996). The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica*. 10. Berlin: De Gruyter, pp. 1–30.
16. Auer, P. (1998). Dialect levelling and the standard varieties in Europe. *Folia Linguist.* 32 (1–2). Berlin: De Gruyter, pp. 1–9.
17. Auer, P., Hinskens, F., Kerswill, P. (eds.) (2005). *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Auns, M. (1994). Lībieši rakstīto vēstures avotu ziņās (līdz 13. gadsimtam). *Lībieši*. Sast. K. Boiko. Rīga: Zinātne, 7.–15. lpp.
19. Avoti (2016). *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Sast. A. Stafecka, L. Markus-Narvila. Atb. red. A. Stafecka. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
20. Bezzenberger, A. (1885). *Lettische Dialect-Studien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht's Verlag.

21. Bičole, L. (1934). Pūres izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XIV. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 44.–52. lpp.
22. Bielenstein, A. (1863a). *Handbuch der lettischen Sprache. I. Grammatik*. Mitau: Fr. Lucas' Buchhandlung (Iwan Rochlitz).
23. Bielenstein, A. (1863b). *Lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen. Erster Theil. Die Laute. Die Wortbildung*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung (Harrwitz und Gossmann).
24. Bielenstein, A. (1864). *Lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen. Zweiter Theil. Die Wortbeugung*. Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung (Harrwitz und Gossmann).
25. Bielenstein, A. (1892). *Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des praehistorischen Lettenlandes*. St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
26. Blumberga, R. (2013). Lībieši 19.–21. gadsimtā. *Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra*. Blumberga, R., Mekeleins, T., Pajusalu, K. (sast.). Rīga: Līvõ Kultūr sidām, 169.–204. lpp.
27. Britain, D. (2009). Language and Space: the Variationist Approach. *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation*. Auer, P., Schmidt, J. (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 142–163.
28. Britain, D. (2013). Geographical Dialectology. *Research Methods in Sociolinguistics*. Holmes, J., Hazen, K. (eds.). Oxford: Wiley, pp. 246–261.
29. Bušmane, B. (1989). *Nīcas izloksne*. Rīga: Zinātne.
30. Bušmane, B. (2008). Salikteņi Dundagas izloksnē. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 12(1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 47.–58. lpp.
31. Būga, K. (1961). *Rinktiniai raštai*. III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
32. Chambers, J. K. (2002). Studying language variation: an informal epistemology. *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 3–14.
33. Chambers, J. K., Trudgill, P. ([1998] 2004). *Dialectology*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
34. De Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library.
35. Del Gaudio, S. (2022). The North Ukrainian dialect of Vyšneve in the East Slavic context: towards a final description. *Dialectologia et Geolinguistica. Journal of the*

- International Society for Dialectology and Geolinguistics*. 30. Berlin / Boston: Walter de Gruyter, pp. 23–49. <https://doi.org/10.1515/dialect-2022-0002>
36. Draviņš, K., Rūķe, V. (1955). *Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden*. 1. Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre. Lund: Slaviska institutionen vid Lunds universitet.
37. Draviņš, K., Rūķe, V. (1956). *Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden*. 2. Wortbildung, Deklination und Komparation. Lund: Slaviska institutionen vid Lunds universitet.
38. Draviņš, K., Rūķe, V. (1958). *Verbalformen und Undeklinierbare Redeteile der Mundart von Stenden*. Verben, Adverbien, Präpositionen und Präfixe, Partikeln, Konjunktionen. Lund: Slaviska institutionen vid Lunds universitet.
39. Dravniece, S. (2008). *Dundagas izloksnes teksti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
40. Druviete, I. (2017). Priekšvārds. *Tā viņi te runā. Ceļojumi pa apdraudētām valodām*. Tulk. M. Poļakova, zin. red. I. Druviete. Rīga: LVA, 13.–15. lpp.
41. Endzelīns, J., Mīlenbahs, K. (1907). *Latviešu gramatika*. Rīga: K. I. Zihmaņa apgādība.
42. Endzelin, J. (1922a). *Lettische Grammatik*. Riga: Kommissionsverlag A. Gulbis.
43. Endzelin, J. (1922b). *Lettisches Lesebuch. Grammatische und metrische Vorbemerkungen, Texte und Glossar*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
44. Endzelīns, J. (1927). Kuršu pēdas rietumu Vidzemē. *Filologu biedrības raksti*. III. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 5.–7. lpp.
45. Endzelīns, J. (1938). *Latviešu valodas skaņas un formas*. Rīga: Latvijas Universitāte.
46. Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
47. Endzelīns, J. (1954). Latviešu valoda Vidzemē. *Valodas un literatūras institūta raksti*. III. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 125.–136. lpp.
48. Endzelīns, J. (1970). Par latviešu un lībiešu valodas savstarpējo ietekmi. *Baltistica*. VI(1). Vilnius: Mintis, 7.–10. lpp. = Endzelīns, J. (1980). Par latviešu un lībiešu valodas savstarpējo ietekmi. *Darbu izlase*. III sēj. 2. daļa. Rīga: Zinātne, 424.–428. lpp.
49. Endzelīns, J. ([1912] 1974). Par seno kursu (jeb kuršu) tautību un valodu. *Darbu izlase*. II sēj. Rīga: Zinātne, 454.–465. lpp.
50. Endzelīns, J. ([1921] 1979). Par tāmnieku vārdu. *Darbu izlase*. III sēj. 1. daļa. Rīga: Zinātne, 89.–90. lpp.

51. Endzelīns, J. ([1923] 1979). Kuršu pēdas rietumu Vidzemē. *Darbu izlase*. III sēj. 1. daļa. Rīga: Zinātne, 355.–357. lpp.
52. Endzelīns, J., Hauzenberga, E. (1934–1946). *Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. I–II. Rīga: Kultūras fonda izdevums.
53. Ernštreits, V. (2011). *Lībiešu rakstu valoda*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, Līvō Kultūr sidām.
54. Ernštreits, V. (2022). Lībiešu valoda. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5259-lībiešu-valoda>
55. Ēvalde, L. (1940). Piltenes un Ziru pagasta izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XX. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 36.–58. lpp.
56. Graudiņa, M. (1958a). Laidzes un Kandavas izloksne. *Valodas un literatūras institūta raksti*. VI. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 257.–296. lpp.
57. Graudiņa, M. (1958b). Dažas seklo tāmnieku izlokšņu īpatnības. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis*. 10 (135). Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums, 57.–66. lpp.
58. Graudiņa, M. (1964). Laidzes un Kandavas izloksne. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Valodas un literatūras institūta raksti*. VIII. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 143.–292. lpp.
59. Graudiņa, M. (1972). Dažas mainīgās un noturīgās dziļo tāmnieku izlokšņu fonētiskās īpatnības. *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam 1873–1973*. Rīga: Zinātne, 151.–170. lpp.
60. Grauds-Graudevics, Ž. (1927). Ugāles izloksne. *Filologu biedrības raksti*. VII. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 12.–30. lpp.
61. Heeringa, W., Hinskens, F. (2014). Convergence between dialect varieties and dialect groups in the Dutch language area. *Aggregating Dialectology, Typology, and Register Analysis: Linguistic Variation in Text and Speech*. Szmrecsanyi, B., Wälchli, B. (eds.). Berlin / Boston: De Gruyter, pp. 26–52.
62. Heine, B., Kuteva, T. (2005). *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
63. Kagaine, E. (2007). Dažas somugriskās ietekmes un paralēles salikteņu un vārdu savienojumu modeļos. *Linguistica Lettica*. 16. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 31.–44. lpp.

64. Kagaine, E. (2008). Vārddarināšanas modeļi ar *-apakša* un *-pakaļa* Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemas*. 2. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 619.–627. lpp.
65. Krautmane, L. (1936). Popes pagasta izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XVI. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 108.–129. lpp.
66. Krautmane, L. (1940). Puzes pagasta izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XX. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 6.–30. lpp.
67. Krautmane-Lohmatkina, L. (2002). *Pope un kaimiņizloksnes*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
68. Laumane, B. (2007). *Rucavas izloksnes dzīvotspēja. Rucavā, tur Paurupē... Etnogrāfija, folklorā, valoda*. Liepāja: LiePA, 363.–378. lpp.
69. Leikuma, L. (2015). Pirmais monogrāfiskais apcerējums par latviešu valodas izloksnēm – A. Becenbergera Lettische Dialekt-Studien (1885). *Tarmēs – Europos tautų kultūros paveldas. = Dialects – Cultural Heritage of European Nations*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
70. LKI – Lietuvių kalbos institutas (2014). *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*. Vilnius: Briedis.
71. LVDA progr. (1954). *Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programma*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
72. LVDA (1995). *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika. Kartes*. Rīga: Zinātne.
73. LVDA (1999). *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika. Karšu un komentāru autores B. Bušmane, B. Laumane, A. Stafecka*. Rīga: Zinātne.
74. LVDA (2013). *Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika. Apraksts, kartes un to komentāri. Izstrādājis un publicēšanai sagatavojis A. Sarkanis*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
75. LVDA (2021). *Latviešu valodas dialektu atlants. Morfoloģija I. Karšu un komentāru autores I. Kurzemiece, L. Markus-Narvila, A. Stafecka*. Rīga: Zinātne.
76. LVDA (2022). *Latviešu valodas dialektu atlants. Morfoloģija II. Sintakse. Karšu un komentāru autores Kurzemiece, I., Markus-Narvila, L., Stafecka, A., Vulāne, A.* Rīga: Zinātne.
77. Markus-Narvila, L. (sast.) (2008). *No Sventājas līdz Ancei: Latviešu izloksnes Rietumkurzemes piekrastē 20. gs. beigās / 21. gs. sākumā*. Liepāja: LiePA.

78. McMahon, April M. S. (1994). *Understanding language change*. Cambridge: Cambridge University Press.
79. Mikulėnienė, D. (2020a). Issues of periodization: dialectological thought, methodological development and ideological turns. *Lithuanian dialectology profiles: problems and findings*. Vilnius: Institute of the Lithuanian Language, pp. 8–37.
80. Mikulėnienė, D. (2020b). New trends in Lithuanian dialectology: multimodal research model. *Acta linguistica Lithuanica*. 82. Vilnius: Institute of the Lithuanian Language, pp. 11–33.
81. Mīlenbahs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV. Rīga: Kultūras fonds.
82. Mīlenbahs, K. (2009). *Darbu izlase: 2. sēj.* Sast. I. Druviete, zin. red. S. Lagzdīņa. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
83. Mīlenbahs, K. (2011). *Darbu izlase: 2. sēj.* Sast. I. Druviete, zin. red. S. Lagzdīņa. 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
84. Milroy, L. (2002). Introduction: Migration, contact and language change – Working with contemporary speech communities. *Journal of Sociolinguistics*. 6(1). Oxford: Blackwell, pp. 3–15.
85. Mitlers, V. (2015). *Dundznik valad*. Kubalu skolas–muzeja raksti. III. Mežsaustere: Kubalu skola–muzejs.
86. MLLVG (1959). *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
87. Nilsson, J. (2009). Dialect change? *Nordic Journal on Linguistics*. 32(2). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 207–220.
88. Nilsson, J. (2015). Dialect accommodation in interaction: Explaining dialect change and stability. *Language and communication*. 41. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 6–16.
89. O'Rourke, P., Pajusalu, K. (2016). Livonian features in Estonian dialects. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*. 7(1). Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus, pp. 67–85.
<http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2016.7.1.03>
90. Ozola, I., Markus-Narvila, L. (2021). *Valoda. Laiks. Lejaskurzeme*. Liepāja, Rīga: Liepājas Universitāte, LU Latviešu valodas institūts.

91. Pajusalu, K. (2013). Salacas lībiešu valoda. *Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra*. Blumberga, R., Mekeleins, T., Pajusalu, K. (sast.). Rīga: Līvõ Kultūr sidām, 287.–301. lpp.
92. Pajusalu, K. (2014). Verbal categories in Salaca Livonian grammar. *Valoda: nozīme un forma 4. Kategoriju robežas gramatikā*: LU Humanitāro zinātņu fakultātes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 119.–135. lpp.
93. Paula, L. (1927). Zlēku izloksne. *Filologu biedrības raksti*. VII. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 31.–55. lpp.
94. Perea, M. P. (2007). Dialectalization or the Death of a Dialect: The Case of the Catalan Subdialect Spoken in the Costa Brava. *Dialectologia et Geolinguistica. Journal of the International Society for Dialectology and Geolinguistics*. 15. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, pp. 77–89.
95. Pīrāga, M. (2006). *Skrundas izloksnes apraksts*. Liepāja: LiePA.
96. Plāķis, J. (1927). Kursenieku valoda. *Latvijas Universitātes raksti*. XVI. Rīga: Latvijas Universitāte, 33.–124. lpp.
97. Plāķis, J. (1936). *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. 1. daļa. Kurzemes vārdi*. Rīga: Latvijas Universitāte.
98. Poiša, M. (1985). *Vidzemes sēliskās izloksnes*. 1. Rīga: Zinātne.
99. Putniņš, E. (1935). Svētciena izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XV. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 55.–79. lpp.
100. Putniņš, E. (1976). Über den Schwund des Genus Femininum in der Mundart von *Svētciems* im Lettischen. *Baltistica*. Nr. 12 (1). Vilnius: Mokslas, S. 51–62.
101. Putniņš, E. (1985). *Svētciena izloksnes apraksts*. Rīga: Zinātne.
102. Raģe, S. (1967). Dialekts. *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*. 1. sēj. Rīga: Zinātne, 383. lpp.
103. Rudzīte, M. (1958). Ziemeļvidzemes izloksnes Braslavā, Vecatē, Bauņos un Vilzēnos. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta raksti*. VI. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 101.–256. lpp.
104. Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
105. Rudzīte, M. (1970). Par uzsvāra vietu salikumos tāmnieku izloksnēs. *Baltistica*. VI(1). Vilnius: Mintis, 93.–115. lpp.
106. Rudzīte, M. (1993). *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*. Rīga: Zvaigzne.
107. Rudzīte, M. (1994). Latviešu un lībiešu valodas savstarpējā ietekme. *Lībieši*. Sast. K. Boiko. Rīga: Zinātne, 288.–319. lpp.

108. Rudzīte, M. (1995). Latviešu valoda Kurzemē. *Kurzeme un kurzemnieki. Kurzeme. 2. grāmata*. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 69.–75. lpp.
109. Rudzīte, M. (1996). Latviešu un lībiešu valodas kontaktu atspulgi. *Baltu filoloģija*. 6. Rīga: Latvijas Universitāte, 3.–7. lpp.
110. Rudzīte, M. (2005). *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
111. Rūķe, V. (1939). Latviešu izlokšņu pētīšanas darbs. 1918.–1938. *Ceļi*. IX. Rīga: Ramaves apgāds, 20.–42. lpp.
112. Rūķe, V. (1940a). Kurzemes un Vidzemes lībiskais apgabals. *Filologu biedrības raksti*. XX. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 75.–128. lpp.
113. Rūķe, V. (1940b). *Programma izlokšņu aprakstiem*. Rīga: Ramaves apgāds.
114. Rūķe, V. (1947). Latviešu valodas atlants. *Zviedrijas Latviešu Filologu Biedrības Raksti*. Stokholma: Zviedrijas Latviešu Filologu Biedrība, 62.–131. lpp.
115. Stafecka, A. (2013). Latviešu valoda: dialekti un izloksnes. *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 253.–266. lpp.
116. Stafecka, A. (2021). Possible traces of Finnic influence in Latvian subdialect phonetics and morphology. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*. 12(2). Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus, pp. 73–93. <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.2.03>
117. Stender, G. F. (1783). *Lettische Grammatik*. Zweite Auflage. Mitau: Johann Fried. Steffenhagen.
118. Stenders, G. F. (2015). *Latviešu gramatika. 1783*. Tulk. Z. Frīde. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
119. Strelēvica-Ošiņa, D. (2014). Latviešu valodas lībiskais dialekts daiļliteratūrā, tulkojumā un sabiedrības uztverē: daži aspekti. *Linguistica Lettica*. 22. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 261.–276. lpp.
120. Strelēvica-Ošiņa, D. (2018). Kam ir dzimte? Kam pieder dzimte? *Dzīves lingvistika. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim = Linguistics of Life. A Festschrift in Honour of Jānis Valdmanis*. Krājuma redaktore Inita Vītola. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
121. Šmite, E. (1954). Latviešu dialektoloģija un tās turpmākie uzdevumi. *Valodas un literatūras institūta raksti*. III. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 113.–123. lpp.

122. Šmite, E. (1958). Vidus un lībisko izlokšņu saskare Dauguļos. *Valodas un literatūras institūta raksti*. VI. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 5.–99. lpp.
123. Tenisons, Ē. (1990). Senie lībieši un Kurzemes lībieši. *Onomastica Lettica*. Rīga: Zinātne, 41.–51. lpp.
124. Tenisons, Ē. (1994). Arheologu domas par lībiešu izcelsmi. *Lībieši*. Sast. K. Boiko. Rīga: Zinātne, 16.–33. lpp.
125. Thomsen, V. (1890). *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse*. København: Blanco Lunos.
126. Trudgill, P. (1983). *On Dialect: Social and Geographical Perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
127. Trudgill, P. (2003). *A Glossary of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
128. Trumpa, E. (2010). „Karte des lettischen Sprachgebiets” (1881) – pirmā latviešu valodas dialektu karte. *Baltu filoloģija*. XIX (1/2). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 79.–102. lpp.
129. Trumpa, E. (2012). *Latviešu ģeolingvistikas etīdes*. Rīga: Zinātne.
130. Valtere, E. (1938). Pērkones izloksne. *Filologu biedrības raksti*. XVIII. Rīga: Filologu biedrības izdevums, 123.–135. lpp.
131. Vanags, P. (1997). Divskaņa au varianti visvecākajos latviešu rakstos – fonētikas vai rakstības jautājums? *Savai valodai. Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis, 282.–295. lpp.
132. Vēri, E. (1994). Īss lībiešu valodas apraksts. *Lībieši*. Sast. K. Boiko. Rīga: Zinātne, 267.–287. lpp.
133. Vēvere, D. (2009). *Piltenes izloksne*. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
134. Vēvere, D. (2011a). *Ziru un Zlēku izloksne salīdzinājumā ar Piltenes izloksni*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
135. Vēvere, D. (2011b). Ziru, Zlēku un Piltenes izloksne mūsdienās. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Letonika starpkultūru kontekstā*. Latvijas Universitātes Raksti. 776. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 24.–32. lpp.
136. Vēvere, D. (2013a). (Piltenes) izloksnes prestižs jaunākās paaudzes runātāju apziņā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 8. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 144.–151. lpp.

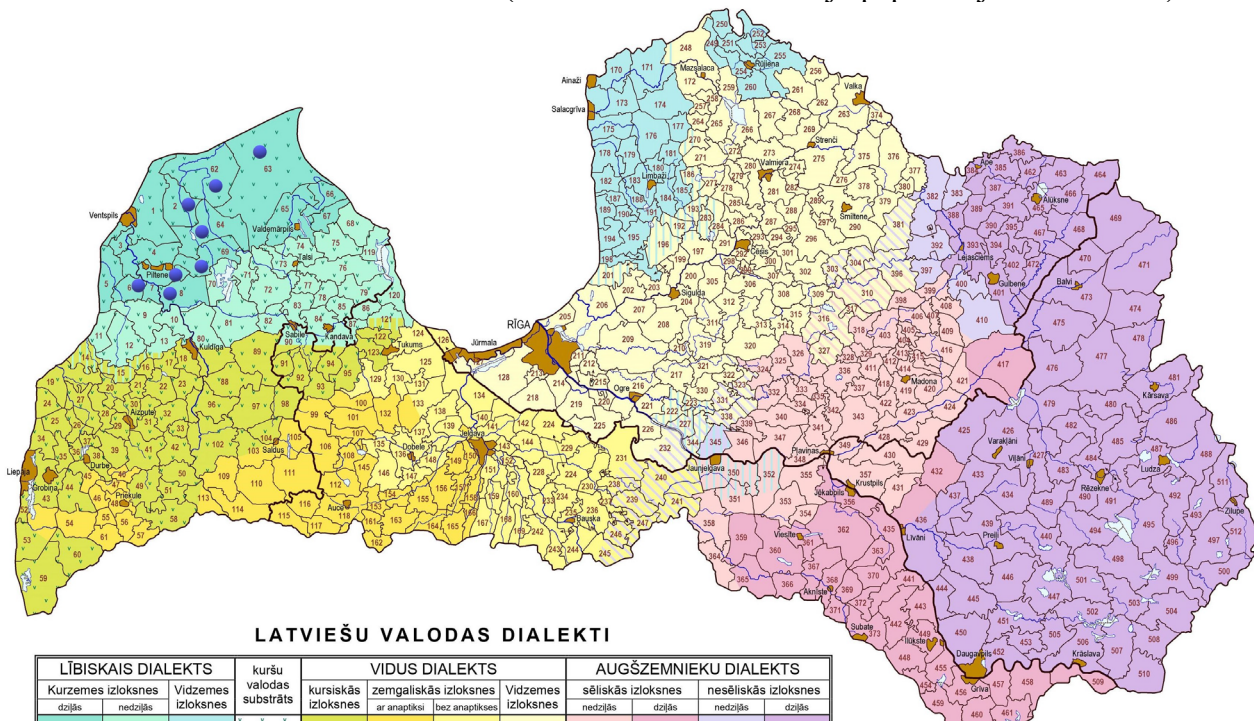
137. Vēvere, D. (2013b). Piltenes izloksne dažādu paaudžu runā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 17(1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 261.–266. lpp.
138. Vēvere, D. (2014). Lībiskā dialekta Kurzemes dziļās un nedziļās izloksnes: daži jautājuma teorētiskie aspekti. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 18(1). Liepāja: Liepājas Universitāte, 298.–308. lpp.
139. Vēvere, D. (2016a). Sociolingvistiski novērojumi dažās tāmnieku izloksnēs. *Via scientiarum*. 3. Ventspils, Liepāja: Ventspils Augstskola, Liepājas Universitāte, 140.–147. lpp.
140. Vēvere, D. (2016b). Lībiskais dialekts. *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Sast. Anna Stafecka, Liene Markus-Narvila. Atb. red. A. Stafecka. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 212.–263. lpp.
141. Vēvere, D. (2017). Tāmnieku izlokšņu īpatnības Dundagas novada iedzīvotāju runā. *Diždundaga. Apcerējumi par Dundagas novadu*. Sast. J. Kursīte. Rīga: Zinātne, 71.–85. lpp.
142. Vēvere, D. (2019). Patskaņu un divskaņu zuduma un ar to saistīto fonētisko pārveidojumu noturīgums dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 23(1/2). Liepāja: Liepājas Universitāte, 201.–207. lpp.
143. Vēvere, D. (2020a). The main phonetic and morphological features in the deep Tamian (Tāmnieki) subdialects of the Livonianized dialect nowadays. *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*. T. 26. Šiauliai: Šiauliai University, P. 173–183.
144. Vēvere, D. (2020b). Fonētisko īpatnību dinamika dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 24(1/2). Liepāja: Liepājas Universitāte, 199.–209. lpp.
145. Vēvere, D. (2021a). Lingvistisko īpatnību paralēles kursiskajās un dziļajās tāmnieku izloksnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 25(1/2). Liepāja: Liepājas Universitāte, 171.–179. lpp.
146. Vēvere, D. (2021b). Patskaņa *ę* lietojums nomenu, verbu un adverbu gala zilbēs: dziļo tāmnieku izlokšņu piemērs. *Valoda: nozīme un forma 12. Gramatika un valodas apguve*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 227.–239. lpp. <https://doi.org/10.22364/vnf.12.15>
147. Vēvere, D. (2022). Par Lībiešu krasta (*Līvōd rānda*) iedzīvotāju runāto tāmnieku izloksni. *Valoda: nozīme un forma 13. Gramatika un valodas prasme*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 225.–242. lpp. <https://doi.org/10.22364/vnf.13.15>

148. Vītso, T. R. (1994). Lībiešu valoda pārējo Baltijas jūras somu valodu vidū. *Lībieši*. Sast. K. Boiko. Rīga: Zinātne, 258.–266. lpp.
149. Vītso, T. R. (2013). Lībiešu valodas pamatiezīmes. *Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra*. Blumberga, R., Mekeleinens, T., Pajusalu, K. (sast.). Rīga: Līvõ Kultūr sidām, 267.–286. lpp.
150. VPSV (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Bušs, O., Joma, D., Kalnača, A., Lokmane, I., Markus, D., Pūtele, I., Skujiņa, V. (sast.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
151. Zemītis, G. (2013). Lībieši. Senākā vēsture (10.–16. gadsimts). *Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra*. Rīga: Līvõ Kultūr sidām, 95.–131. lpp.
152. Zirnīte, M. (2011). *Lībieši Ziemeļkurzemes ainavā*. Dabas aizsardzības pārvalde.

Pielikumi

1. pielikums

1. karte. Pētāmo izlokšņu attēlojums latviešu valodas dialektu kartē (kartes elektronisko versiju papildinājusi D. Vēvere)

LATVIEŠU VALODAS DIALEKTI

LĪBISKAIS DIALEKTS		kuršu valodas substrāts	VIDZEMES DIALEKTS		AUGŠZEMIŅIEKU DIALEKTS			
Kurzemes izlokšnes	Vidzemes izlokšnes		kursiskās izlokšnes	zemgaliskās izlokšnes ar anaptilkses / bez anaptilkses	sēliskās izlokšnes	nesēliskās izlokšnes		
dziļās	nedziļās				nedziļās	dziļās	nedziļās	dziļās

M. Rudzīte. Darbi latviešu dialektoloģijā. — Rīga: LU, 2005. — 1. priekšlapa.

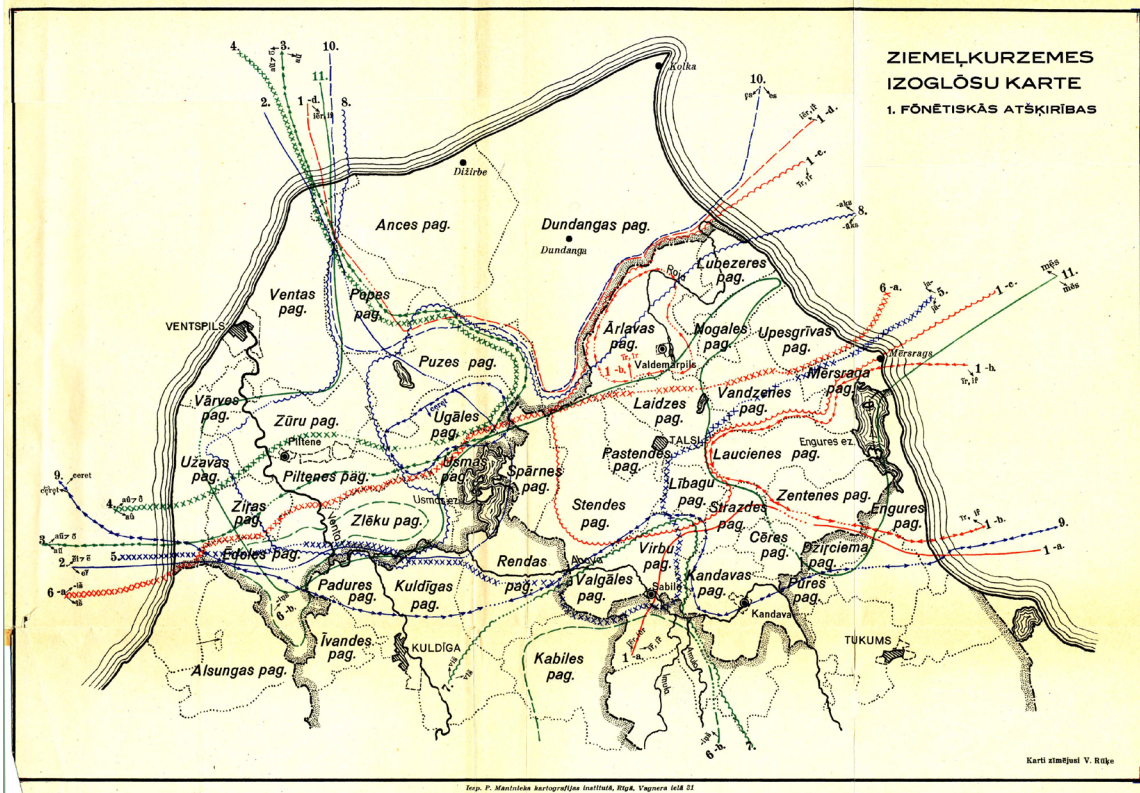
2. pielikums

2. karte. Latviešu valodas dialektu izoglosu karte (Bienenstein 1892, VI karte)

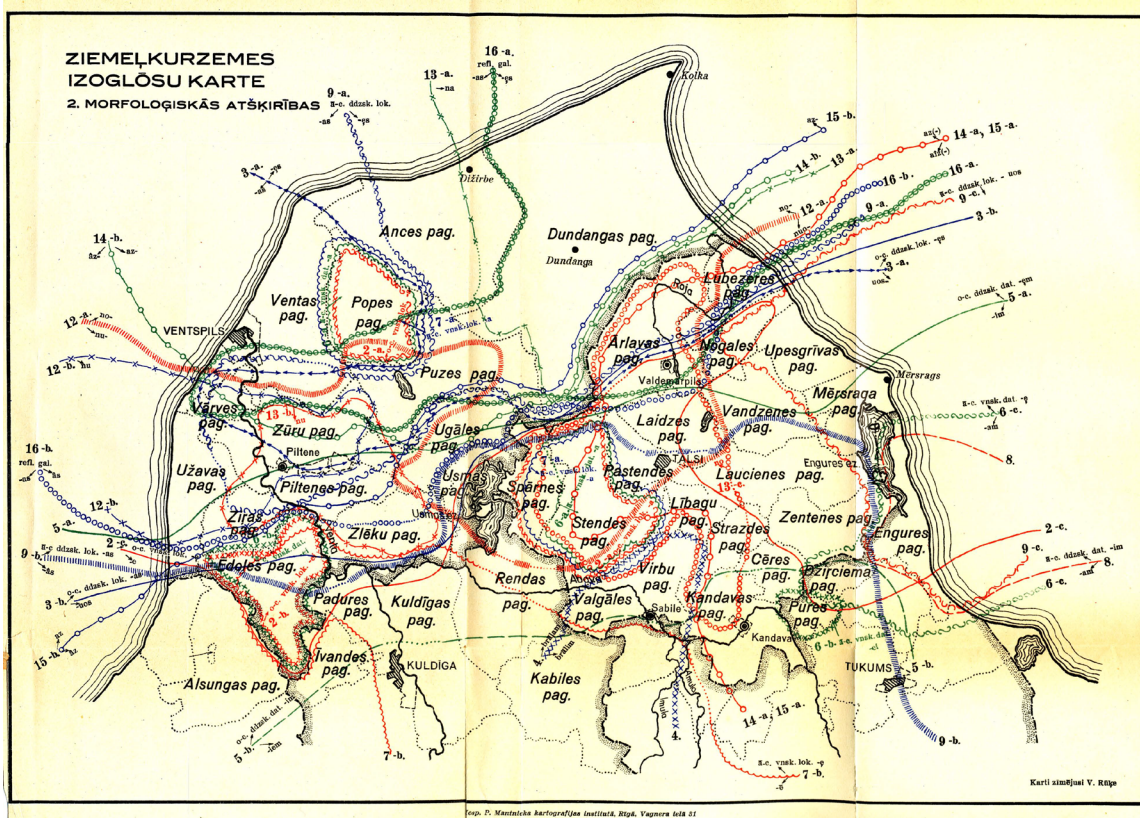
3. pielikums

3. karte. Ziemeļkurzemes izoglōsu karte. Fonētika (Rūķe 1940a)

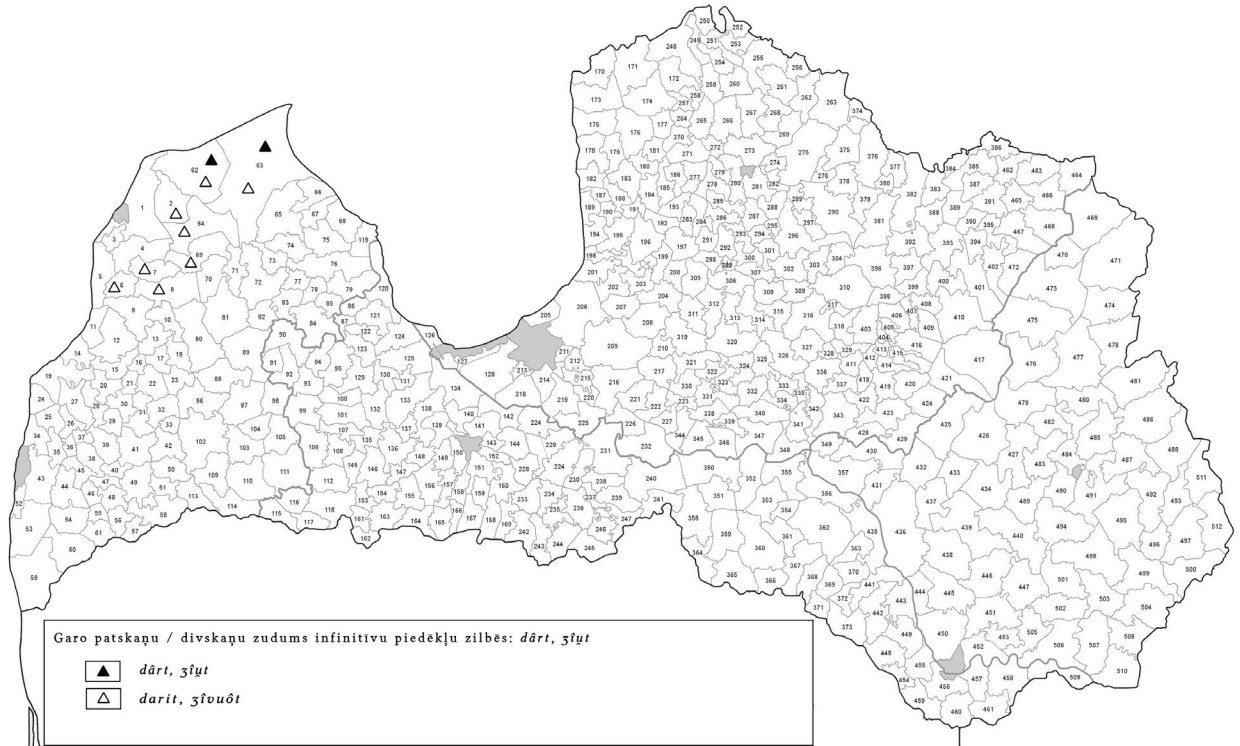
4. pielikums

4. karte. Ziemeļkurzemes izoglōsu karte. Morfolōģija (Rūķe 1940a)

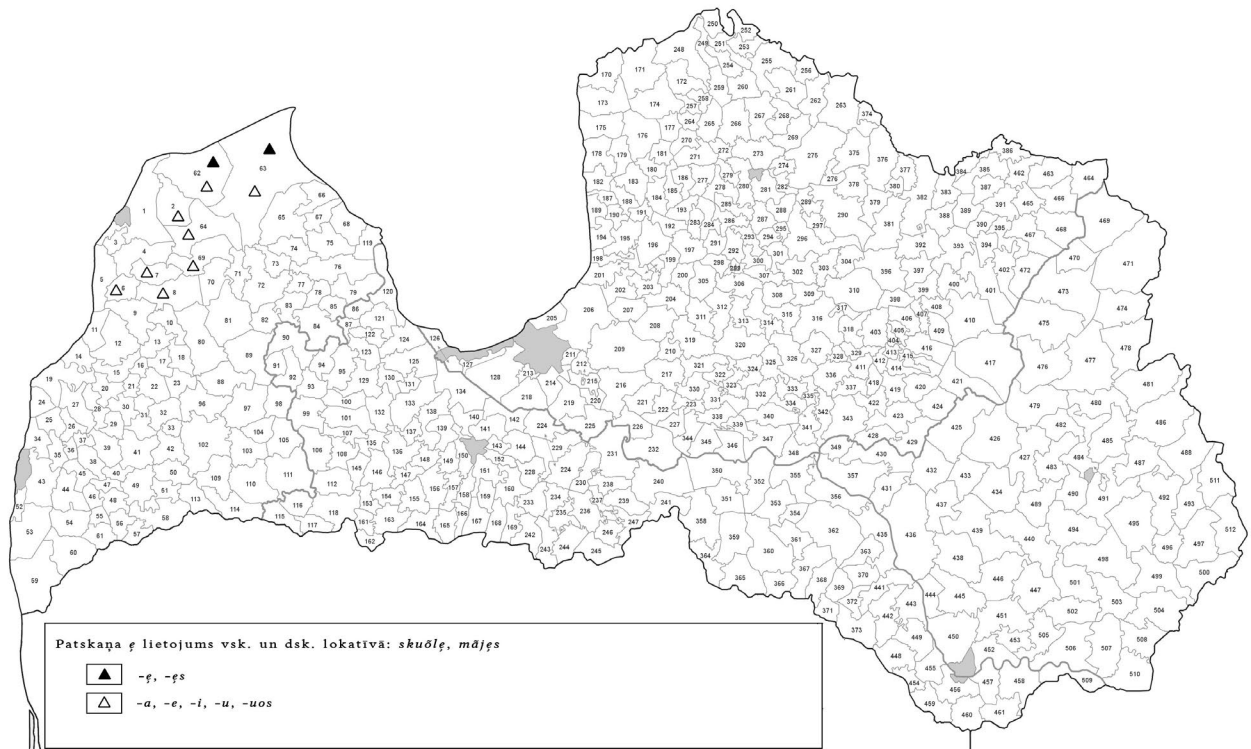
5. pielikums

5. karte. Garo patskaņu / divskaņu zudums infinitīvu piedēkļu zilbēs
(kartes elektroniskās versijas veidotāja – D. Vēvere)

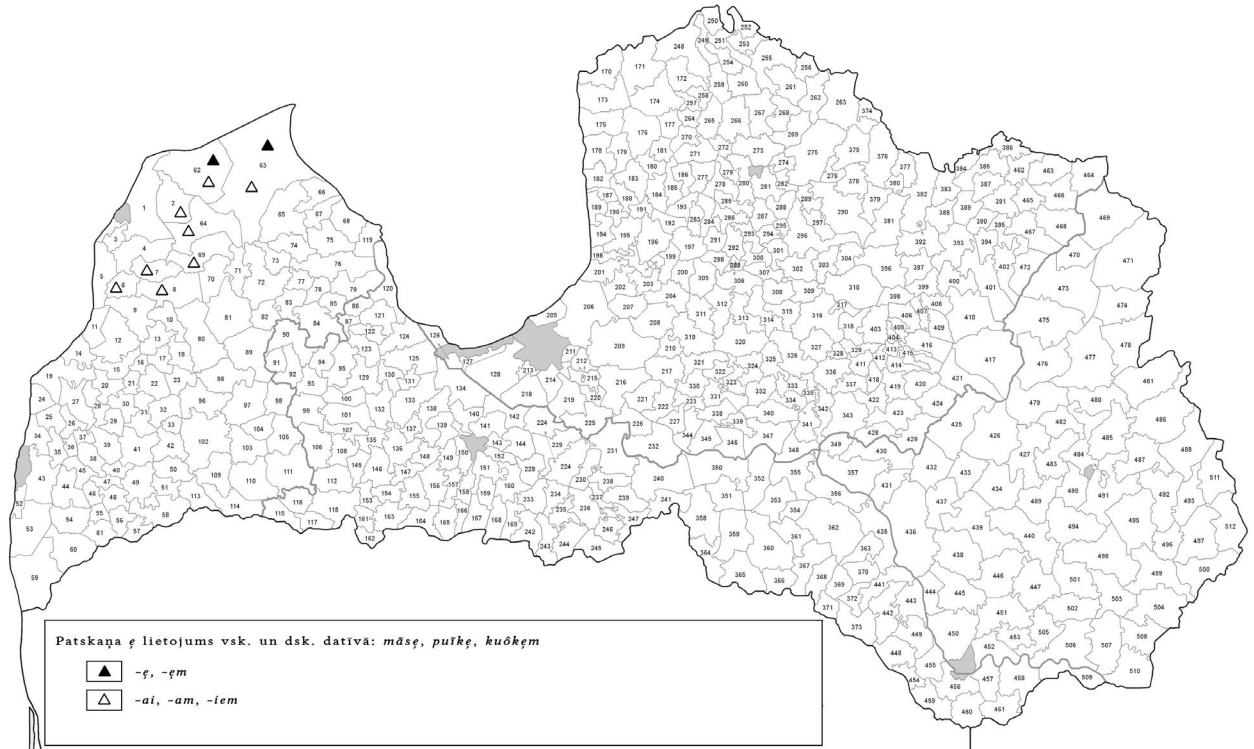
6. pielikums

6. karte. Patskaņa ģ lietojums vsk. un dsk. lokatīvā
(kartes elektroniskās versijas veidotāja – D. Vēvere)

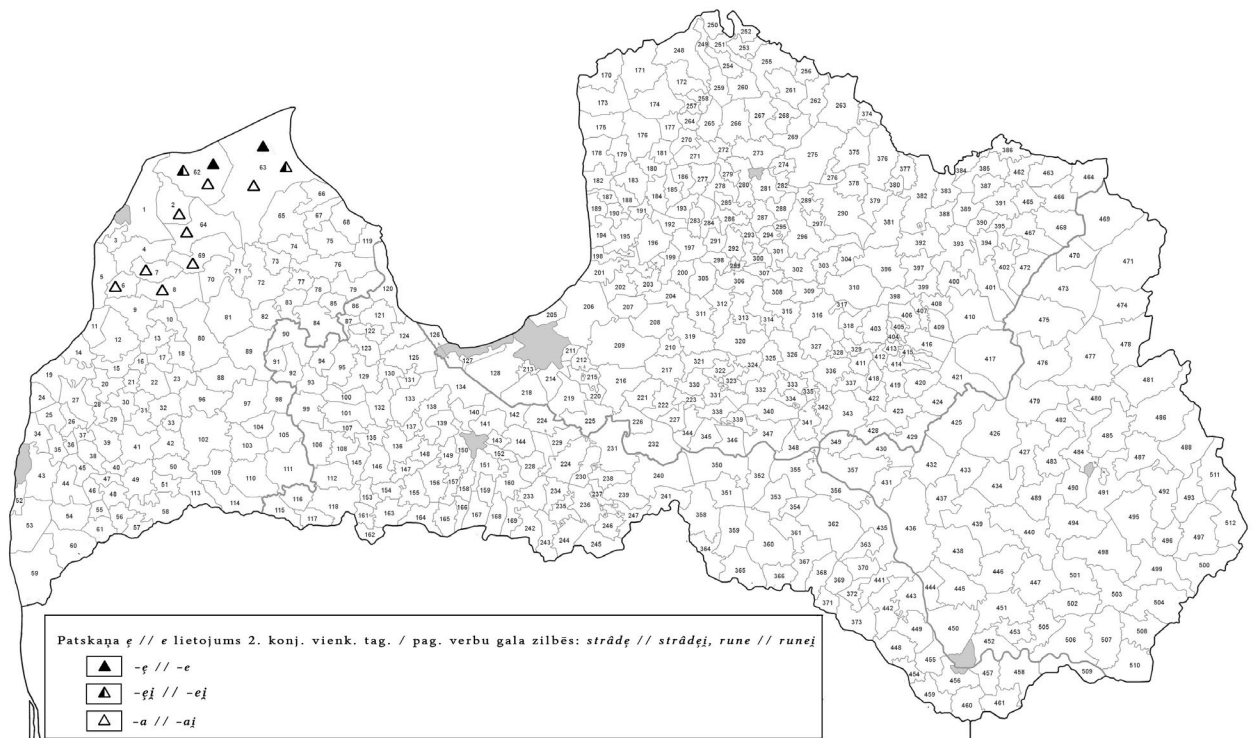
7. pielikums

7. karte. Patskaņa ē lietojums vsk. un dsk. datīvā
(kartes elektroniskās versijas veidotāja – D. Vēvere)

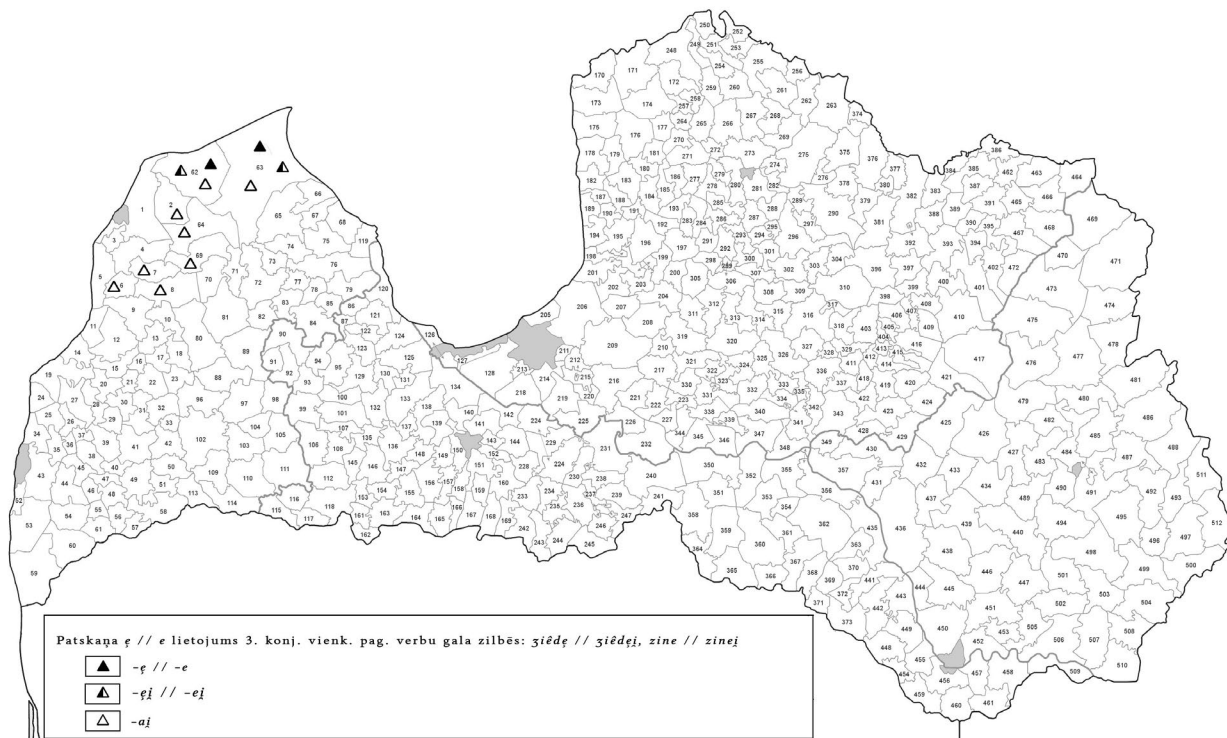
8. pielikums

8. karte. Patskaņa ē // e lietojums 2. konj. vienk. tag. / pag. verbu gala zilbēs
(kartes elektroniskās versijas veidotāja – D. Vēvere)

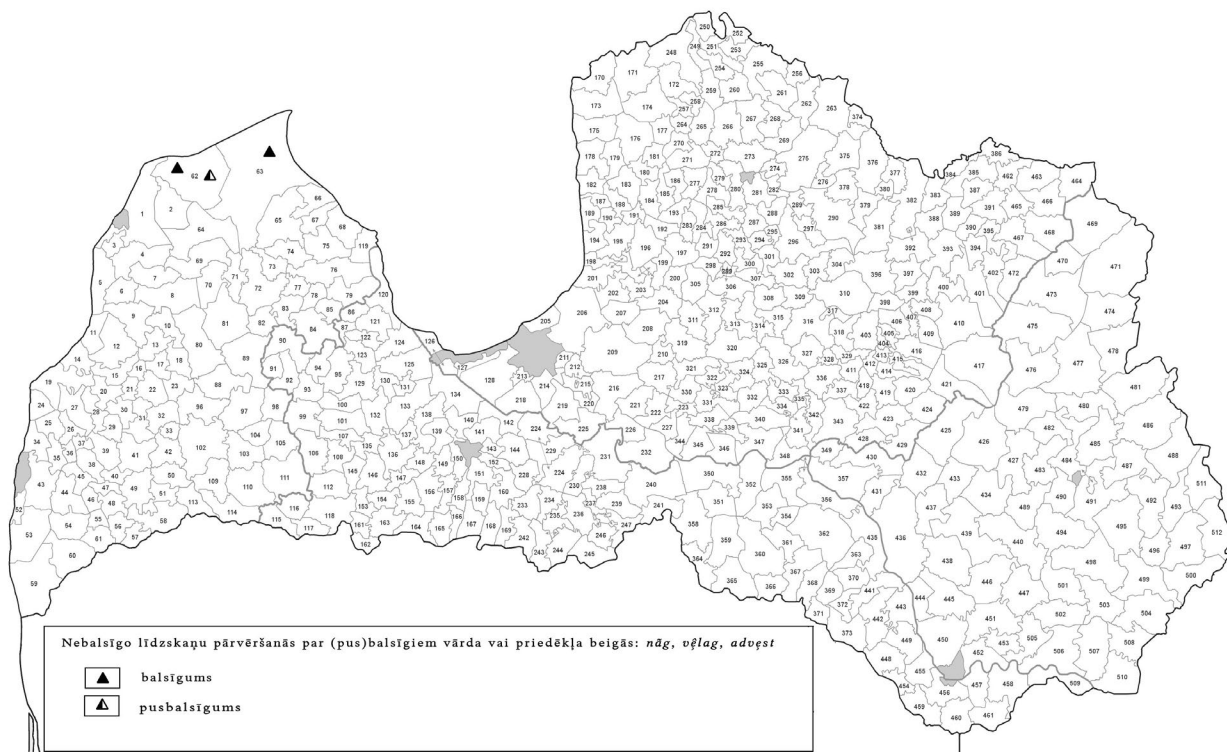
9. pielikums

9. karte. Patskaņa e // e lietojums 3. konj. vienk. pag. verbu gala zībēs
(kartes elektroniskās versijas veidotāja – D. Vēvere)

10. pielikums

10. karte. Nebalsīgo līdzskaņu pārvēršanās par (pus)balsīgiem vārda vai priedēkļa beigās
(kartes elektroniskās versijas veidotāja – D. Vēvere)

Piltenes izlokšnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2008. gadā)

Siev., dz. 1924. g.:

ta jaū bij zaļum̄ball̄s, uñ ta jaū bij te Baū:ļ līcē bij šaūsmig smuķ. uñ kâ taūrnīk spēleĭ. uñ vaī diēniņas āra! gāĭ uñ ziēdaĭ, uñ dañcuoĭ. uñ šaūsmig smuķ. šite Baū:ļ līcē. tuŕ jaū bij šaūsmig smuķ, kad iēus ziēdeĭ, uñ apkārt tuō saliņ tuŕ iēkšēñ te piē áz vēcuo skuō:l iēkšēñ, kuŕ iŕ.. kuŕ tagad i tā liēla feŕm, tuŕ iēkša, tuŕ Baūļuōs. tuŕ jaū šaūsmig smuķ bij tas Baū:ļ līcs. ārkārtig skaīst̄ bij iskuōpc, uñ tâ:d saliņ bij, uñ tad tuŕ iēkšēñ bij tâ:d suō:l apkārt. uñ dañcuoĭ, uñ gāĭ, ka baīl. uñ ta bij ta vēcā magziņ klēĭ, kas tuŕ iŕ, kuŕ tagad zīvuō piē Āģēriēm tuŕ iēkšēñ. tuŕ tač braūc pat Uīmañs āreñ uñ daliĭ siēvañ drāniņs, uñ šaūsmig smuķ bij. uñ mēs bērn akaĭ ka gāĭ, ka piēcpacmitaīs maiĭs bij, gāĭ uz Krītkal̄:n, kuŕ i tas liēlaīs kal̄ns. tuŕ tač sapulcejas viš pagasĭ ļaū:ds, uñ kūr uguñckūrs, uñ siēvañ dēu drāniņs uñ abbaĭvuoĭ pagasĭ val̄:d, uñ šaūsmig smuķ bij. [..]

ta jaū katŕ nedeĭ bij jabraūc pagasĭ cilvķēkañ viēnañ pār uz Zūrañ pēc laīkraksĭ, uñ tas bij jaizneša pa mājañ viš pagasĭ jaūnuñ. uñ tas bij katrañ pa nedeĭ ja-izdaŕ. tā apkārt nuō māĭ, nuō māĭ iēt apkārt. uñ viēnreīz m̄n nuōzēñ pēc tuō laīkraksĭ pakaĭ, uñ šaūsmig vēĭš, uñ ta bij Zū:rs pluōsc tuŕ, uñ pāriēt pārēñ uñ nekas. tagad braūc atpakaĭ uñ abgāž muñs laī:u. paš gañdrīz piē paš māl. līz šuo viēĭ brīd ār nuō Veñĭ. ārprâc! ta bij šaūsmig! [..]

Siev., dz. 1926. g.:

Ziēmsvētĭks katŕs savas mājas. sataīsiĭ eglīĭ. eglīĭ muñs bij mūžig. tad Ziēmsvētĭk vaķaŕ piŕmaīs gāĭiēnc muñs bij uz bazničs eglīĭ. mēs akaĭ kaīmiņ bēņ viš sapulcejas. kas nu gribeĭ iēt, mēs viš gāĭ. es katŕ gād gāĭ uz eglīĭ. te Piltene uz eglīĭ. uñ tad iēt mājas, tad nu akaĭ savas mājas. piē uōtŕ kaīmiņ kaūt kuŕ akaĭ bērn sa-iēt. akaĭ sviñ tâlâk Ziēmsvētĭks. dikĭ smuķ bij.

⁹ Daļa tekstu ir iepriekš publicēti: Vēvere 2009; Vēvere 2011a; Vēvere 2016b; Vēvere 2022.

vaī, kâ mañ patīk! uñ es skuōļē gāi, kuōrē ziēdaj nuô uōtŗ līz beī:g klaš. viš iēmâcijas. biļ garigas ziēsms biļ jamâcas. uñ mēs af.. uñ svētkuôs, uñ tâ-pat skuōļē biļ jaziēd visâ:ds vaļsc ziēsms uñ viš biļ jâ... mañ dikī patīk ziēdat. mañ tē's biļ laps ziēdatais. [..]

Liēldiē:ns akal mēs mājas svinej. mēs viš krāsuōi uō:ls. tuōreiz tâ-pat krāsuōi a krāsañ. biļ tâ:ds uō:l krās biļ. sakrāsuōi visâ:ds uñ tad gāi.. biļ liē:ls šūpuļs. uñ tuñ akal viš sapulcejas piē tiēm liēleñ šūpuļeñ uñ šūpuōjas, ka baļl. iššūpuōjas viēnc, uōtŗs, uñ tad uō:ls tâ-pat ritinaj. uñ kas šūpuōi.. vaī nu kâc pašūpuōi tēu, tañ iēdēu uō:l. pašī'm mājas biļ vistiņs, uō:ls netrūķ. uñ tâ mēs svinej Liēldiē:ns. Liēldiē:ns svinej, tâ-pat viš svētk̄s svinej trīs diē:ns. uñ nedrīkstej pa svētkiēm ne strâdat, ne-kuô. mân māt ne-atļāu pat skaliñ pārgriēst. viņ teīc, tuô nedrīkst darit svētkuôs. ka tas būs.. viš ruôķ jasadeziñ, ja tuô daris. tâ muñs biļ, tâ:d likuñ.

Ziru izloksnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2010. gadā)

Vīr., dz. 1931. g.:

te jaū veļls kâ:d dešmit reīz mañijas nuôsaūkuñ. „Liēkn” biļ, pat tâd „Liēkn” pēdejuô kolhoz sauc. uñ ta biļ Brīva.. „Brīva Veñt”. uñ ta biļ „Sârkanais karuôks”. uñ viš sârkañ viēn tik biļ. [..] sârkañs karuôks uñ veļl karuôks uñ...

diēze miēzš uñ raūze uñ maļ uñ... vār ūdeņs uñ lej viñs uñ teciñ uñ uñ raūze uñ uñ lej mučas iēkš uñ... tâ tas iēt uz priēkš.

veļls saziñ kâ:ds trīs nedeļs vajzej diu nedeļs... kamēr tu vī:ņ nuôžaūde 'izzāvē'. grūt nuôž.. ta.. tas laikmēc i samañnic. nau vaīrs viēc, kuñ nuôžaūde tuôs miēzš kviēšš.

tuñ mazuôs miēzš vāig kâ:d máz graūdiñ i. laī vaīrak tiē graūdiñ, liēlâks saļduñs i. a liēliēm miļc graūdiēm jaū neiznâk tâ.

tagat iñ grūf. višuf jaū af tiēm mazbuļļiēm af tiēm koñbañiēm vī:ņ tuñ kuļ, uñ tiē viš iñ uz laūk, kuļ šķūņuoš, neved labib iēkš, tiē viš i piēlijuš uñ ne'kas. sūc.. tas âls a ne'kas nau. nau vaī(r)s tâ:d zīu, kas biļ kadreīz. ta jaū nuô pañt jē:m uñ kuļmašīns kū:l šķūņuoš. tâ biļ labib. kas ta šī i labib?! tagat tâ maī:z tâ baļtmaī:z tâ viš pel kuôp. pā:rs diē:ns jaū sapeļis. viš

jaû tas graûc i sapelejs. kuô tu uz laũk vaŕ kult̃.. a tiem koŃbaĩŃiêm?! tuŕ takš ne'kas nau. kal̃tiŃ kal̃te tač vaĩ: nau. tas viš i izñciês graûc. sũdig jaû tagat i.

ãtrãk jaû nevaĩzeĩ kal̃tet. ta jaû biĩ šķũŃuôs iêkš. tâ biĩ jaizmanãs ka.. ka var iêvešt šķũni iêkš uŃ.. kaût tiê gãĩ pa nak̃ vêd iêkš vakaruôs vę:l rĩtuôs.. rĩtuôs nevaŕ – ta i raš. nu višãd gãĩ. bet šĩ jaû vaĩ: nau labib, kuô tagat daŕ. aŕ mãksligiêm ari saziŃuôĩ, uŃ ne veļšs tuŕ nau. tâ iŕ.

mãn puše biĩ desmit hektãr arãnzê:m uŃ kãd četŕ piêc hektãr plã:u biĩ uŃ mežš biĩ klãt. kãd septiŃ hektãr.

kriêu iênãc, uzbruk̃ çêsmit çêsmit çêsmitã gada uŃ vãciêc çêsmit piŕmãja gada izziŃ ãr vĩ:Ńs veļšs. uŃ ta biĩ miêrs kã:d gã:d, uŃ tad biĩ apakaļ̃ kriêvs. çêspiêkta biĩ apakaļ̃. uŃ ta sãkas akaļ̃ baŕdaks. issũtĩšaŃs uŃ apciêtinãšaŃs uŃ muôcĩbs sãkãs uŃ ta sãkas.. çêsmit devita gada sãkas hoļhozs uŃ ta jaû biĩ galig izñcib. ta jaû ciľvêkiêm biĩ bã:d nã:v. vĩŃ jaû ne'kuô nenuôpeľniĩ vaĩrs. tuŕ moļļãjas uŃ Ńoŕkãjas uŃ lamãjas uŃ.. viš tuŕ saiêt kuôp. ja teu vaĩg dã:rb, teu jaiêt pruôm kaũ kuŕ VeŃtmala pruôjaŃ tuŕ, kuŕ, veļšs Ńeš, tuŕ jaiêt piê dã:rb pruôm.

kã jaû.. kã jaû samã:l uŃ jãu iêkš uŃ mĩcij uŃ pa nak̃ iêrũg uŃ uôtre diêne cep. krãsŃs biĩ tâc kã šis priêkšnaŃs. krãsŃs.. te dũrs.. iêkuriŃ uŃ šãũĩ iêkš uŃ taĩs kuķuļš uŃ cep. priêkš nedeļ̃ iscep. dãrps jaû biĩ ka baĩl aŕ veļšs.

Vĩr., dz. 1941. g.:

tad jaû vareĩ nuôduôt viļš šite biĩ.. Êduôle biĩ.. šitã.. nu te piêŃêm viļš, uŃ ta vĩ:Ń tuŕ kãrš uŃ vêrþ, vareĩ ziũs dabuôt uŃ tad aũd paš nuô zijaŃ visãc sêks uŃ drêbs viskaũkuô. [..] mēs jaû aŕ gãĩ skuôla, pašãušt viļš drêb biĩ uŃ.. sãk iêt skuôla, dã:ž veļ a paštalam̃ gãĩ.

vęctêys kadreĩz Kaũkãza diênejs. tas biĩs pa kalôdnačik̃ Kaũkãza. kã ta muŃs skãĩtas?! policij?! ta biĩ milics. tuŕ biĩ kalôdnačiks. Kaũkãza diênej. atnãc te ziŃuôt. šite kaũkuŕ Laũkmuĩže. te a biĩ tâd muĩž. Laũkmuĩž. tuŕ viš ziŃuôĩ. uŃ tad ãb dũ a tẽv te.. tẽys diênejs, uŃ tad viŃãŃ piêšķiŕt i kaũkãd zê:m. tad ustaĩsijuš te mãĩ. UļmaŃlaĩka. tad jaû UļmaŃs nãcs pret

laūksaīmnīekīēm. te jaū aŗ tuō māĭ ustaīsiĭ ta.. viēns gaļs istaīsic i ta strādniēkiĭm. tas tā pusmāĭ pa velĭ bĭjs. uĭ uōŗ priēkš sāu žĭvuōšaĭ. lēt tā māĭ iznākuš.

kadreĭz jaū vareĭ ābuōls aūzet nuōduōt. sagādaĭ uz tĭ:rg vēd. es aĉeras. te piē Veņzavaĭm biĭ tiļc gāĭ pār Veņtaĭ. kuōk tiļc. uĭ tad tēus vēd a ziŗgiĭm pruōm uz Pilteĭn ābuōls aĭndelet. a gaŗnicaĭm. ta jaū kilograma nesvē:r. ta mērs biĭ tāt. mišiĭ tāt.. buĭduļs. tad tā biĭ gaŗniĉ. a gaŗniĉaĭm pārdē:u.

tad biĭ vāciēš ustaīsiĭjuš kniĭpeļdaĭmb. gāĭ aūkš nuō Veņzavs tiļt uz Pilteĭn. nuō kuōkiĭm tāt salikc tā. saūc pa kniĭpeļdaĭmb.

D. V.: kapēc pa kniĭpeļdaĭmb?

viš nuō kuōkiĭm biĭ salikc tāt. šitā kuōks piē kuōk tā.

ta taĭk tuŗ braūc, ka vaŗ izbraūkt. viš tā.

tuŗ takš tā pĭ:l velĭ i tagat. Veņzavs pĭ:l. tuŗ tas tiļc biĭ piē tuō pĭ:l. tā tuŗ velĭ tagat i.

D. V.: vešēl?

jā jā. tuŗ kadreĭz biĭ kriēvlaĭka sliĭmniĉ tuŗ biĭ. taĭ pile. uĭ tagat tuŗ biĭ tād liēl staļļ uĭ tuōs nuōārdij.

te jaū kadreĭz biĭ daūz māĭs.

D. V.: kuŗ palik?

tās jaū kriēvlaĭka viš nuōārdij. nāc meliorācij pār. ta biĭ plāns uzlikc, tik uĭ tik māĭs januōārd, ta dabuj prēmĭjs.

D. V.: kapēc vĭ:ŋ ārdij?

jataĭs biĭ ģerevŋ. ta ciēma taĭsiĭ ģerevŋ. [...] ta ka kriēv biĭ.. Kriēvĭja.. ģerevŋ.. iēl pa vĭ:d. tā jaū te aŗ vaĭzeĭ taĭsit.

kadeĭz jaū kriēvlaĭkuōs, tad jaū nedrĭksteĭ iēt klāt, tad tuŗ biĭ ruōbežsā:rg. tad tiē aĭzgāĭ pruōm, tad jaū vareĭ iēt klāt. es jaū aŗ kadeĭz Pāviļuōsta strādaĭ, uŗbejas tuŗ biĭ paŗ dĭdelĭst. paŗa jū:rs mala ta ka. aĭz taĭm apseĭm, tuŗ taĭ laūka, biĭ jūr. mēs tuŗ ūrb uŗbuĭms biĭ. tad tiē ruōbežsā:rg tuŗ miĭ. tiē nāc piē muĭms televĭzoŗ skatitiēs. mēs teĭc: „palaiž jūrmala nuōpeļdētiēs kārsc!” „Нельзя!” nu, kuō ta, pārpeļdes pār, duōma, uz Zviēdriĭ?! Муļķ!

Vīr., dz. 1922. g.:

te jaû vāciēš biġ piġn mâ:ls. uñ ta ka gāġ pēc kapitulācijs, tad jaû akaġ kriēu karaspēks sanāc iēkš viš. [..] uñ tiē jaû.. tiē jaû netaūpij. tiē jaû ka nāc iēkšēñ, tiē jaû viš kuô. tūlitas viš šūplāc āra. viš ār. viš izvañdij uz grīd, isspeř. kas iř deriks, tas kabate iēkšē. ka nāk istabe iēkšēñ, pistuôl jaû ruôk. piřmuô stuñ tuô pistuôl iēkšēñ, ta nāk paš nuô pakaġ. duôma, ka te iř piġls a bañdītiēm, ka nu tik, nu tik nāks iēkš uñ uñ uñ uñ bruks viņiēms viřs vaġ kuô nu tâ:d.. briēsmig tâd ne-usticamīb.

četrdesmita gada jaû ka biġ piřma issūtišañ, ta es biġ Tārgale. Tārgaġs aerodrôm taġsij. tad uôtre diēne, ka biġ tā issūtišañ, ta pajūg.. tuř biġ, nemaz neziñ, cik tuř biġ cġlvek sazīt uñ cik tuř biġ pajūg, kad taġsij tuô aerodrôm. uñ ta tik uôtra diēne rež, ka tuř ziřg staġga bez vīřm. tiē jaû nuôlasit uz Vařsij viš pruôm. uñ ta pēc tañ kād nedeġ ta sākas kařlaġks. vāc uzliduôjuñ biġ.

tad a kazañ nekrāmejas. piřmas kâ:zs parādijas, kad nāc iēkšēñ tiē bēgġ nuô Ukraġ:ns, nuô kuriēns vī:ņs žiñ iēkša tuôs. nu ka vāciēc atkāpas, tad ņēm lġz tuôs iēžvuôtaġs. tad kâ:zs parādijas.

čigaiņ... kuř ta čigaiņ nau bijuš. braūka apkārt čigaiņ. veselġ famġlij. viš ratuôs iēkš. suñs a lġz. uñ ta braūka apkārt. uñ siēus staġga nagluôdañs. tiēm te tâd liēl laiš pa plēciēm pār. tuř lāde viškuô iēkšē. i tabak, i maġ:z, i gā:ġ — viš, kuô tik dabu. viņiēms ar tas piř galviņš biġ tañ čigaiņañ tik liēls, ta ka dūrs tâc. uñ tuô piēstope piġl uñ, ka iēnāk iēkš, lūzas, lai duôd uzpġpet. tuô piēlāde piġl uñ uñ aġzdeziñ uñ. uñ ne'kas, viš jaû iziēt āreñ, viš tuô izlāde ār, nākuôša māja viš pras akaġ uzpġpet. akaġ vaġg tabak.

ta jaû tâd tā zakšañ biġ dikt mâz. tā viš biġ apkaruôġ. nau ta, ka tagat, tu nevař velosipē:d acstāġ piē veġkaġ nemaz ār. tad jaû kadreġz dē:u Latvijs laiķe pruôjañ piē:n te vē:d uz Veñcpġġ pruôjañ mašġns. tiē atveđ kañ:ns, nuôliēk ceġmale, velġ nuô rġc mētajas tukš kañ:ns. ne'viēns tukš kañ:ns nezuôg. ne'viēnañ nevaġg. a tagat jaû viškaūkuô paņeñm. tagat jaû vaġrs nau tā taūt, kas tad biġ. ne tā piēklājib iř, ne tas cic kas. tad jaû tâ:c apkaruô. katra pagaste biġ kārġtibsārks, uñ tas jaû tuô kārġtib uštureġ cik ne'cik.

Zlēku izloksnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2010. gadā)

Siev., dz. 1924. g.:

nu izrak̄ šitā uz laūk. tagat jaū tā vaī: neruōk. tagat jaū visim̄ iř pagrab uñ modēřņ. izrak̄ vienkārš uz laūk tik žiļ – tā kâ:d metr̄ plaī uñ cik nu katrs grib. siřpas saūc̄ Latvijs laiķe. siřpas. tuř sabē:r kartupeļs uñ tad saklâ:ĵ ař saļmiēm uñ ař zēm apmeī. ta japakoņtrôle biĵ pa.. pa ziē:m, lai nesasalst. kadreīz sasāl a, kad biĵ briēsmig āūksc. tagat tik iēt, pajēm, iēber iēkš pagrabe. tagat jaū viēglāk i. ta jaū tas viš biĵ ja-apgaļvuō. januōvâc, ja-apglaba. rudeņuoš jēm kartupeļs. vaī ta ta tā ņēm ta ka tagat, izzēñ uñ iēt lasit?! tai tēus ārkl izzīn uñ tik saūc̄.. mañ mās ař vel̄. mās. mēs a mās biĵ. tēus teīc̄ tā: meīteņ saraūĵ, saraūĵ, saraūĵ diudesmitseptitejeī Zlēkas tiřks. ta mēs iēs us tīrg! tuř aiž ciē:m paduō:m tuř tas laūkuñs biĵ. tuř biĵ muñs tiřks. ta mēs viš gāĵ us tīrg. ak kuñks kas.. luō:p biĵ uñ visâ:d saīduñ uñ, uñ, uñ, uñ, uñ sīrds biĵ visâ:ds. ak... dikī smuk̄ biĵ tuōreīz. [..]

kâ ta tuř nebij baļls. Piļtene biĵ, Zlēkas biĵ baļls, Ugāle biĵ baļls. tuř višur biĵ baļls. vaī es maz ziñ, ka es tâ:d.. uz tâdañ tâlañ balleñ vispārig jaūnibe naĵ bīis. juō es strâdaĵ veīkale, uñ ka muñs Zlēkas te biĵ kâ:d sarīkuōjuñ vaī kaū·kas te biĵ, kaū·kâ:d padarišañ, veīkalañ biĵ jaiēt a bufē uñ mañ tēkuōš jastrâda. es pat dañcuōis nebij. es tâ duōma: rô, jaūniē viš dañcuō, uñ mañ tuř tâ ař patīk tâ padañcuot uñ tâ vispārig. kas ta tuř tēu laiðis?! kas tēu laiðis?! buōdnieks pac grib iēzēřt kâ:d brañdvī:n uñ tas tuř šiverejas riņķi apkārt. katr̄ reī:z, ka baļl, viēnaļ:g vaī kas, teĵ jastāu piē bufē. jatiņguōjas. nu kuō ta?! dārps paliēk dārps.

Ugāles izloksnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2014. gadā)

Siev., dz. 1922. g.:

D. V.: jū:s tēus uņ māī kuŗ i žīmuš̄?

aŗ Ugāļe. Ugāļe nē, bet.. es neziņ, vaī Ugā:l vaī kā.. tuō es ne-ačeras vaīrs pēc dokumeņtīm, bet vīņ te ugālniēķ bij. tēus strādaļ te pa.. ka es žīm, tad viš strādaļ piē vagoū:n lādešaņ. uņ maņm bij piē saīmniēkiņ. tā māī ne-maz vaīrs naų, tas, ka broūc uz Zlēkaņ, us tuō puš, tuŗ bij, kuŗ es žīmuš i meža iēkša, tā:d „Kažuōķ” māī bij.

mēs iēpazinas lāgeri. viš tak sēdeļ uņ es. uņ muņs bij priēkša.. viņaņ bij liēls drāš̄ žuōks uņ maņ. uņ, rez, kā mūs oūkstāk spēķ savēd kuōp. mēs nezine, ka satiksiēs, bet viņaņ igoūns draūks, uņ maņ bij igāūniēī draūzeņ, juō vīņ spēļeļ akoŗdeōn, uņ es mīļ pēc akoŗdeōn, ka es gribeļ, es paŗ spēle, maņ patīkdikī. uņ tā maņ draūzeņ bij igāūniēī, uņ viņeļ bij viēns igoūns pazīstaņs. viē:n tā:d mōldovāniēī bij klīb tuŗ iēkše. vīņ zinaļ, kad būs lāb kriēų. aūkš višks bij riņķī mū:s lāgerī i. viņiēm tās skaītiļ pa viškaņ, kuŗ sēd aūkš sārg, kas tuō lāgeŗ apsārga. uņ kad vīņ uzzinaļ, kad i lāb kriēų zaļdaī, kas aūkš sēd, ka tiē i lāb, kas piēļauļi. mēs nedrīksteļ skatitiēs uz vīriēš̄ zōn, iēt klāt piē drāteņ runat. kad nāc šitā igāūniēī, viņaī nāk pretiņ igāūns. uņ viņaņ – manaņ vīraņ – akaļ bij igāūns tas droūks. uņ kā muņs te tā:l ta ka te tas staļls tik tā:l caūr tiēm žuōgiņ. viņaņ žuō:g uņ muņs. maņ iēpatikas viš uņ viņaņ es. maņ bij biziņs. es desmit gād, kamēr sēdeļ, nebij griē:zs mač. viš teīc: „kas tā paŗ meīteņ,” prasī, „a tām bizeņ?” nu uņ tas igoūns usprasī, uņ pateīc, ka latviēī. uņ es prasī, kas tas akaļ pa vīriēī. „viš vāciēc, Vol:gs vāciēc.” uņ tā mēs neziņ, vaī mēs tiks tik tūų pat ruōķ paduōt. Bet piēsņt sešta gada bij Staļinaņ.. Staļiņs vaīrs nebij. [..] uņ tad viņš teīc, ka politiskiē sēd ne pa kuō, ka jaskatas, jalaīž mājas, aņnestiļ jaduōd i.

D. V.: kā jūs aŗ tēu uņ māc runaļ? ari taī Ugā:ls izluōksne?

ja! nū, kā tad! mēs tak več ugālniēķ. vīņ tēųtēų jaū te i žīmuš̄, aūguš̄. mēs i īš̄ latviēš̄, nu. nu seņiēm laīkiēm jaū. [..]

kuō es atmiņ, tuō liētuō uņ liētuōi mān maņm uņ maņmaī tēs vel. es satīķ maņms tēų

uñ maĩms maĩm bij zĩu. maĩms tẽvaĩ maĩm es vel rezẽj. tã nomĩr viĩs simĩ. es teĩc:
vaĩbũt, ka es sasniẽks tuõ. nu rez, dikĩ grib zĩvouõt. uñ vel i mañ astuõ:ņ gãd, ta bũs.. nu ja.
vaĩrak bišķiņ kã astuõ:ņ, vel dãž mẽneš uñ astuõ:ņ gãd, tad mañ bũs.. nẽ! nu ja! bũs simc! vaĩ!
es nemaz saprast tuõ nevaĩ. [..]

kaķiñ ari visã:d rakstuĩ, tãpat kã cilvõķkaĩ. es tuõ nezinaĩ. es duõma, ka viņ vis i viẽnã:d,
bet nẽ. bet i tã:d tagat viẽ:n tã:d meļl kaķeñ i, uñ tã i sazemdeĩs tã:d mãz meļl tã:d. vaĩ! viņ raũ
uõtrañ nuõ muĩ aŗẽ! es sviẽž katrañ pa deš gabaliņ. [..] es pasviẽž katrañ gabaliņ, uñ ta es
duõd maĩ:z viņiñ, baļtmaĩ:z. iẽmẽrce kadreĩz, tad piẽliẽk krejuñ bišķiņ, udeñ uñ tã aplaĩsĩ, laĩ
bũt mitrs, citã:d saũss pa dãũz i. uñ tad Miñnaĩ tas meļlaĩs raũ uõtrañ.. viš paķeř viẽ:n mute
iẽkš, uõtrañ raũ nuõ muĩ, tresãñ, viņañ krĩt aŗ, bet viš raũ uõtrañ nuõ muĩ aŗ. tik briẽsmig
bezgã! vaĩ bũt kaķ aŗ! uñ tagat tiẽ meļliẽ maziẽ ari tã:d nejaũk. iẽziñst pẽc mãc. [..]

es paĩ i strãdaĩs.. atmiñ, ka mañ vel septiņ gãd tikaĩ bij, mẽs dabuĩ tuõ mãĩ, zẽm apakaļ.
guõtiņ bij viẽ:n. jadabu siẽns. priẽkš viņ tẽus plãu. uñ es gãĩ grãpt. mañ septiņ gãd, bet es tuõ
liẽluõ grãbekļ nemaz pajẽmt, kuĩ nu vel grãpt, aĩznest nevaĩ. tad tẽs mañ ustaĩsiņ mãz
grãbekliņ, uñ mañ jaŗrãb jaũ bij a mãz, mãz grãbekliņ. jã! jaŗrãda, nuõ bẽņũ diẽnãñ jaŗrãda!
vaĩ... tuõreĩz jaũ bij.. tad, rez, pẽc Piĩmuõ pasaũ:ls kãr sãkas akaļ tas Uõŗs ne-ĩl:g. tad
paĩstalas.. tẽs taĩsiņ tã:ds.. es jaũ skuõla paĩstalas gãĩ, ciĩ a kuĩpeñ, a papẽziñ. es jaũ
nuõskatijas: tã:d skãũdib – rõ, mañ nau tã:d! [..]

Kuĩzeme te tik briẽsmiks akceñc nau, viņ kauĩkã nuõvõķk tuõs gãls, bet tuõ jaũ sapruõt;
valuõ:d tak tã paš i. [..]

sãu valuõ:d i jaciẽ:n, bet akceñtĩ katrañ kãc iř, vaĩ tuĩ i.. viņañ mãjas tã runa, tapẽc es
viņ netiẽsa, es nekãc tiẽsneš nau – nedrĩkst uõŗ tiẽsat, katrs uzaũ:zs, kã viš grib, laĩ viš runa,
tã i viņ darišañ, ja tu nesapruõt, pagriẽziẽs uñ eĩ pruõm, vaĩ negrib saprast. [..]

runa, kã iř aũ:zs, viss iř pareĩz, kaũt tu ař akceñtĩ runa, viẽnãl:g, ja tik tẽu sapruõt. ja
nesapruõt, mẽģiñ pac, kã tu vaĩ tikt piẽ tuõ cilvõķk klãt; ne jaũ kũr katŗ dẽļ mañ bũs jamãcas
neziñ kã:d valuõ:d. nẽ!

Vīr., dz. 1923. g.:

ka nokoû cūk, tad taûks ņem âra, sagriēž uñ kauŕse. tiē drādž i. cūkpaliek â. [..]

liēl âbr bij. skruōtēt mīļ. rūž mīļ. iēraûks klât, speciâl sataisij. pa-priēkš satais tâd ţķiŗbiņ, uzlej kârst ūdeñ viŗse, iēploūce mīļ. piēliēk iēraû:g klât. uñ tad samîc mīkl mīksī, apsež kârtig. uñ uōtr diēņe viš uzrû:3s iŗ. tad kârtig samîc a ruōkañ. satais kukuļs. tad krâsni iēkša, cep. viēnreīz nedeļa cep. piēc liēliē kukuļ. katŗ diē:n ņe. mēs bij liē:l ģimeñ. katŗ diē:n pa kukulañ apêd. gâršig.

Vīr., dz. 1959. g.:

D. V.: jūs runâ tai Ugâ:ls izluōksne?

kâ:d i, tuō mēs runa. mēs ritig nemaz neziñ, kâ:d Ugâ:ls izluōksņ bûŗ ritig. kâ muñs skuōla mâc, tâ mēs runa. [..]

paniņs nuō sviēsī nâk. ka sakuļ sviēsī, tad iŗ ķēŗnpiēns. jeb paniņs tiē iŗ.

Vīr., dz. 1943. g.:

nu, kâ:d tiē vęciē vâ:rd.. tuōs jaû aŗ jūs viš ziñ. kâ buĉ pa pleksteñ sauc, ērkšķuō:gs pa krizduōleñ, kuŗu pa ķuōĉ, uñ tuō jūs ziñ viš, tiē Piltene ari. neziñ, vaŗbût, ka kâ:d vâ:rd iŗ aŗ te tâ:d tiē seņiē vâ:rd, kuō es nau žiŗdejs, neziñ, iēspējañs. [..]

viēnig vęcaistęus bij izbraucš uz.. te, ka sâkas tiē kâr kâda piēcpacmita gada, ta vîņ aĩzbrauc uz Balťkriēviļ, uñ tad vîņ deviņpacmita gada tad adbrauc atpakaļ. vęcamtęvañ bij vaĩrâķmâš, brâļ. viēns bij tâc slaveņš šitas maĩznieks Rĩga. viņañ liēls nañs tuŗ bij. viš jaû nu aŗ nomĩrs. uñ viēns bij Balťkriēviļa paliķ. es vîņš nau rezejs tâ:ds, bet mañ stâstij.

D. V.: uñ kas tai valuōdai iŗ?

nu, kas valuō:d, nu. kâ:d vîņ iŗ, tâd iŗ. tâ:d vîņ i bijuš.

D. V.: jūs teĉ – aņĉiņ vîņ vęļk viš tâ gâr.

jâ, jâ, brauc uz Vęņcpil.

D. V.: uñ vaŗbût ugâlniēkiem ari kaût kas tâc ģpaši?

ņe, nu, ugâlniēkiem es neziñ. mēs jaû aŗ tâ.. tuŗ jabût daũž vęcakañ, lai viš tuō tâ.. tâ

jaû ceñšas runat pareizâk. bet tâ jaû pat.. sevišļte piê mājām..

D. V.: bet ja kâc sveš̄ te Ugâle kaût kuô viš̄ juñs pras taî pareîza literârâ valuôdâ, uñ kâ jûs ta viņam̄ adbiļd?

es adbiļd tâ, kâ es adbiļd.

D. V.: veikalâ kâ jûs runa?

tiê pārdevejs jaû aŗ te vaĩrak jaû ugâlñiêcs. ja nu kâ:d iêbraûkuš̄ nuô kâ:d Puôp̄ i vaĩ Pûz i.

es eĶ baznica, šad tad es Veñspil̄ braûc. cik Veñspili žŗvuôĶ, tad biêžâk gâĶ. siēu biĶ. te es tâ pa reŗam̄ aŗ aĩziêt. šini baznica i kristic Ugâle. a mâcitaĶ tâ, ka es runaĶ. kâ es sak: kâ es runaĶ, tâ a visiêm, es nekuô tâ neceñšas pareîz te runat. juô veŗaks paliêk, uñ kuô tu tuŗ... tâ iŗ.jâ, es usskat, tas nekâc kaûnc uñ neguôc naŗ – kâ es runaĶ, tâ es runa; katra pagasta i sâŗ valuô:d.

D. V.: aŗ tuô vaĶg leŗuôtiês, ka citâdâk runa?

sava ziŗa, jâ, kapêc nê, tâ iŗ seņ:č te runajuš̄. kapêc nê. kapêc gañ nu mañ bûŗ.. es akaļ viê:n, ka gâd iêt us priêkš̄, us priêkš̄, vel̄ kaû-kuô mañnit.

D. V.: uñ veñtiņ̄ kas iŗ?

nu, veñtiņ̄ jaû iŗ.. es pateĩkš̄, ka liŗi:g tiê. muñs Ugâ:l te nekuô daũŗ ne-atšķiras.

D. V.: tad, kad sâķ skuôla iêt, nebij̄ grūŗ rakstit?

tiê diktâĶ kadreîz saûcamiê ka biĶ tâ:d, kâ dikteĶ, tâ rakstiĶ. kâ runaĶ, tâ jaû nerakstiĶ, nê. mañ nebij̄ nekâ:d tâ:d nuôsliêc rakstit bez galuôtnem̄. tâ izrûn jaû nekuô daũŗ ne-atšķiras, viênig tās galuôtns. es neziñ, mañ problê:m nekâ:d nebij̄. galuôtnes, mañ liêkas, kļû:ds nebij̄, drĩzâk kaû-kuŗ cituŗ – vaŗbûŗ kâc koŗmats. nu, es nerakstiĶ „es bĩ”, es rakstiĶ „biju”, es nerakstiĶ „iês”, es rakstiĶ „iêsim”. mañ naŗ nekâ:ds problê:ms – es vaŗ tâ runat i tâ vaŗ.

D. V.: naŗ grūŗ tad, kad iŗ jaruna aŗ galuôtnem̄?

naŗ ne-kas grūŗ. vaŗ pateĩkt „runat”, vaŗ pateĩkt „runât”.

Rĩga ka kadreîz kaû-kuô pras kâ:d iê:l, kâ kuŗ aĩzbraûc, ta viņ jaû jût – nuô turiê:ns – smaĩ:d, ka nuô turiê:ns, tâ iŗ, jâ. [..]

maņ liēkas, ka viš i ļuōī lāb, ne-kuō nevaig zaūdet uņ ne-kuō piēlikt uņ atņēmīt. [..]

es neziņ, kas te nuō Ugā:l, es te pazīst uņ ari praš vīriēm, kaņ i aūkstakas izglītī:bs, nevarē teikt, ka kau-kas būt tā briēsmig maņijjēs. vařbut tiē, kas nau adgriēzušjēs Ugāle, tiē gaņ i maņijjušjēs, juō es ziņ klasbiēdr, kas palikzīvuōt Rīga, viņam jāu iř sterīls valuō:d viš. te tāt Hārs iř, kas ař aūkstaka izglītīb, tas ne-atšķiras. uņ vel viēns iř maņ klasbiēdr, kuōpa aūgam nuō bērņips, viņš iř bījs vaduōšuōs dārbuōs, pēdeja viņam dārbviēf bij pař tuō valuō:ds inspektōr, a maniņ ka runa, ne-kuō ne-atšķiras. tā, ka viņš kau-kuř, tad viņš, jā, mā:n viš tuō.

nu, kas i tiē ugālniēk, tiē iēzīmītiē, kas nuō seņčiēm, nu, tiē jāu kā vēcāk. vařbūt cic ceņšas modērnāk runat. tas atkarīks, kā:d tā izglītīb.

D. V.: kā juņš liēkas, kā skuōluōtajiēm skuōla vaig runāt ař bērņiēm – vař tajā izluōksnē vař labāk tuōmēr tuō literāruō?

aī, es neziņ, maņ liēkas, ka vaizēf tuō uņ tuō. skuōla jāu pareī:z literāra valuō:d, tā:d i vajažig, pař cik laiķ viš maņas. bet tuō vēcūō, tuō jāu, kas jāu grib, kas ceņšas, tas jāu tuō ģimene saglaba. kuř tad skuōla tā:d speciā:l priēkšmef iēlikf uņ tuř mācit, tā:d es neziņ, kā viš te izmaksajas. kuō tuř sevišķē aīzrādīt – ne-kā:d rāšanas, ne-kas nevař būt. nu, vařbūt vař pateikt ař, ka jaruna iř tā pareīzāk, ka tuō vař tikaī mājas, tā vařbūt. tuō viš vař mājas saglabat, bet skuōla tuōmēr iř jaruna tā uņ jaraksī. [..]

nu, vel iř kā:d ēdiē:n... nu, iř tāt ēdiēns, kuō es ne-ēd. tuō saūc pa moļļ. tuř i kařtupeļ a putraimiņ samīciē kuōpa. maņ siēu vīņ saūc pa bukstiņbiēzputř. mān seņč vīņ saūc pa moļļ.

vis-pīrms mazliēt ūdeņ, putraī:ms pavār, tad tuō rugušpiē:n iēkša uņ pavār, pamaī:s, lai tā viš nesa-iēt daūz, uņ putř gatau, sā:l piēliēk.

Siev., dz. 1955. g.:

vařbūt atsevišķē vā:rd, jā, bet tā diēzgaņ pareī:z.

kādreīz jāu kau-kas pasprūk, kāc vārc jāu pasprūk.

galuōtņs ceņšas apraūt; pīrms buřta š parasti buřtu ņ ne-izrunā – nesaka viņč, bet saka viš, nesaka meītiņ, meītiš; darbī:bs vā:rds neluōk^a – saka nevis es iēšu, bet es iēs.

izluōksņ uñ dialekc i bûtībā viēnc uñ tas pac, tas iř valuō:d, kas iř raksturī:g kâdam̃..

dažreīz arī pat viēnām mājām atsevišķ vāř bût, tuř runā mazliēt atšķirīgi.

es pac a sēu istiēk – nu jaū aīzgāi ugālniēk dialekta.

Siev., dz. 1957. g.:

a mañ iř tâ iñtresaiñ. mañ iř.. vėđėkla mañ iř jėlgauniēc. viņ runa ļuōti pareī:z. uñ tad jaū aūtomātisk viņai piēskaņuōjās, ja. dēls mañ ari, nu.. viņč arī, ka adbraūc, viņš runā tâ, kâ mēs. tajā ģimenē tad mēs tâ, nu, mañ liēkas, ka neviēns nepiēduōmā piē vārdiēm uñ piē izluōksnes neviēns nepiēduōmā. bet, nū, kad iř kaūt kuř vāi kâc svešaīs, ja, nuō citas puš, ja, tad uzreīz kaū-kâ tâ valuō:d, mañ liēkas, ka izmaiñās tuōmēř. ař bēřniēm, ař mazbēřniēm arī tâ-patās. nu, es neteiķš, ka tâ būf tâ, nū, pilñi:g tâ izluōksņ tâ:d, kâ:d viņ i vėciēm cilvėkiēm, ja. tuōmēř i tiē jaūnvā:rd nākuš klāt, uñ, uñ, uñ, uñ, uñ vissjaū tuōmēřiř izmaiñiēš daūz maz. uñ vel kas iř – juō vāřrāk lasi, ja, tad arī tâ valuō:d tuōmēř aīziēt. [..]

ta ka iř, ka kâdreīz kaū-kuř aīzbraūc, es ęsu žiřdējusi, kad saka: „nu, kâ tu runā. kâ tu runā?!” tâ juōcīgi, vāi ne?! viņiēm tas liēkās tâ, nu, isklaūsās pilñi:g aplañ. ta ka mañ znuōc adbraūc uz Ugā:l uñ, uñ sāk mācitiēs. viņam pilñi:g likās, ka tas iř.. viņam aūsīs griēzās, ja. viņč nuō Ladgāls puš nācs iř, ka tuř tuōmēř.. vāi tuř iř usvoař vārdiēm citādāk vāi kâ, vāi citādāk, bet citā izluōksnē. viņiēm iř usvoař vārdiēm savādāk, ja, viēns uñ tas pac vārc iř kaūt ař literā:r pareī:z uzrakstīc, bet viņš skañ citādāk. ta kâ, nu ja, piēlāguōjās diēm-žēl. [..]

mañ iř jāpiēduōmā ari, vāi tagat es tâ kaū-kâ mazliētiņ būtu tajā tāmniēk izluōksņ, mañ japiēduōmā, nu, piē tâ, kâ es.. lai es runātu tâ, kâ te runa, kâ vāizēf runāt te, nevis literā:r pareī:z. [..]

es acėruōs nuō vėcās mañmas tādus vārdus, kas mañ iř palikuši atmiņā. tuō pašu koñmiņš, ja, tâ bļuōdiņa kaūt kâda. tad liķ drānu. tâ biļ tâ lupatiņa, ař kuō slaūk galdu. nu, tad tiē vāciskiē vā:rd, pruōtañs, kas nāc: gařdīnes, jořģīnes. jořģī:ns i dālijas. iř žiřdēc, ja? bet kas tad vel tâ:d iř?! nu, kaū-kas vel tâc iř. uñ ta mañ patīk viēnc tâc teīciēns, mēs te biblioteka kâdreīz savā starpā tâ smejamiēs, ka iř tâc tas tīrakaīs, kas nuō manas vėcāsmañmas nākuš.

viņai brauc ciemiņ nuô Rī:gs, ta vīņ sak: ja-uzņeņ istab iř, juô būs ar nuô Rīgas. es kadreiz [nevar saklausīt]: ja-uzņeņ grī:d, juô būs āra ciemiņ nuô Rī:g. tāt muņs te tas tā klīst, vismaz mana ģimene tā i – ja-uzņeņ istab – ja-usslaūka, ja-izmazgā vaī kā. januôrīdā traūki – januôvāc galc vaī kas. cūkrāceņ – kartupeļi, kas duōmā tāt sīki. nu, tas maņ vaīrak nuô vēcasmaņms paličs atmiņā iř. [..]

jā, runā ar pareīz a galuôtneņ, tad es arī, pruôtaņs, runāju pretī, adbild, nu, it kā pareīzi, maņ tā liēkās. bet ja viņč runā tajā izluōksnē bez galuôtneņ, tad atkal maņ liēkās, ka es arī runāju bez galuôtneņ ar tuō cīlvēķ, ja. muņs ģimenē. tu tuī iēs tagad uz Skābenēm, ja, tiēm maniēm radniēkiēm. tas atkal savā:d, bet ka tuōs bērnu vārdus samaziņ. muņs i, piēmēraņ, naų Nuōra, i Nuōriš, uņ Sārmiš, Vāldiš. uņ dialekē cīlvēķ jaū mēs tiēkuōtiēs vel juōpruōjām šitā runājaņ, nu, viēnc uōtru tā sauc. uņ tā i ģimene iēgājiēs, tas i mūsu ģimenē. muņs viš tiē vārdiņ iř pamazināmi. bet mana vīra ģimenē atkal visi vā:rd.. viņiēm iř galā eņs: Kristeņs, Vilņeņs, Ligitēns. [..]

ta, ka mēs paš runājaņ, liēkas teų tas nořmāli, ja. bet tad, kad es zīřdu, teīksim.. vāř runāt ļuōf nuōpiētņs liētas us skatuves. šitā, nu, Velī Skuřsteņ, ja, maņ nāk smiēkli. kau-gaņ viņa runā pař nuōpiētņām liētām, ja. viņa stāsī kau-kuō nuōpiētņ, bet tas i tik smiēklī:g. uņ tapēc ari maņ liēkas, ka tā mū:s izluōksņ ari tuōmēr i bišķiņ smiēklig citiēm vāřbūt liēkās, vaī ne? kau-gaņ daūz jaū nesapruōt. daūz kuō nesapruōt. [..]

viēglāk iř lasīt pareīzā literārajā valuōdā, juô tāmniēķ izluōksnē lasīt iř diēzgaņ grūti. uņ ja cīlvēķs naų vispār liētuōjs tuō valuō:d, uņ.. ta kā vidzemniēki uņ kas vel, kas.. rīziniēķ vaī kas.. viņi ļuōf daūz kuō nesapruōt. viņiēm i ļuōti grūti lasīt tuō grāmaī. es nuōpirk māsaī tuō Ugā:ls pagasī stāstu grāmaī, uņ viņ^a jaū arī liēlākuō mū:ž daļ^a i pavadījuš.. ļuōti grūti. vīņ sak, nu, nevař, vīņ laiž reīzēm tuōs teksē pāri. viņa sak: „es nevař”. vīņ sak: „maņ iř jāduōmā līzi tad ļuōf stiņgri”. [..]

ā, kartupeļ, jā. bet mēs saucām pař rāceņiēm manā bērniēbā. rāceņ. bet tiē iř pīlnīgi, nu, tas i cic aūks rācenis. atsevišķi rāceņc. kartupeļs sauc pař rāceņiēm. tas tā i sajaūciēs. ja tu kau-kuř aīzej zīvuōt citā viētā, tad ļuōf iētekmē. [..]

muîms îf upenes. tad mēs bêrnîbâ saûcaîm̃ êrşķuô:gs pa krizduôlem̃, tikaî pa krizduôlem̃, tagat atnâkuôt te uz Ugâ:l tad saûc paî upenêm. es tik neziî, kas îf zustrenes. tās îf upenes laîkaîm̃. es ziî, ka kaû·kuî Kuŗzemê liêtuo vîņs arî kâ zustrenes, bet kas tās îf zustrens – vaî krizduôles, tās paš̃ êrşķuô:gs, vaî tās îf upen's. uî tās es aî nevaî saprast. [..]

nê, es znuôtiî saûc pa znuôtiî reîzêm uî māsas paî māsiņu. uî mazmeîtas es reîzêm nenuôsaûcu vârdâ, bet: „meîtiî, atņes maî tuô vaî meîtiî tâ uî tâ.” tas îf tâ. nû, vîru saûc vârdâ. [..]

muîms îf stallis, jâ. muîms bija vęcaîmaîmaî.. muîms bija.. nu, viņiem̃ tâda vęcâka trîsdesmitajuôs gaduôs çelîf mâi. tad viņiem̃ atsevişķ bij cûk stallis. tad bija guôviîm, bet tas vis kuôpâ skaitîjâs stallis. paî kûti nesaûca neviêns.

Siev., dz. 1964. g.:

îf jaû tâ latvieş literârâ valuô:d, kuî saglabâ dažas tās izluôksņs îpatnî:bs, nu, druôši viên, ka izrunâjuôt vârdus uî garuôs, îsuôs pacskaîņs, platuôs, şaûruôs, galuôtņs. [..]

nu, pużiņiem̃ gaî i citâdâk rûn, vîņ tâ garâk vęlķ tuôs vâ:rds, mēs tik gâr nevēlķ. [..]

neviênc jaû neduômâ, vaî tâ îf izluôksņ vaî naų, runâ viênkârş. tâ jaû nenuôruna, tagat mēs izluôksne runas, tas taču te muîms piêrasc. [..]

ja runâ, piêmêraîm, piîteniêks vaî târgalîniêks, es jaû vîņ sapruôt. bet nu i dâż vâ:rd, ku Ugâle teîc citâdâk. vęncpiîniêk tuî raksî taîs avîzes: „cilķeks”. es naų ziŗdeîs, ka ugâlîniêk tâ teîkî, ugâlîniêk teîkî: „ciļvķeks”. bet nu sapruôt jaû sapruôt tuô vis. uşminiêk, Ugâle, nu, tuî kaû·kas liżîks. ta, ka braûc uz Puôp, ta vîņ tâ akalî stiêp garâk tuôs vâ:rds: „nu lâb jaû îr”. tiêm tâ bişķ citâ:d, bet saprast jaû sapruôt. tiê vâ:rd jaû tuî.. uî ja kâc tuî aî bişķ atşķiras, nu, tuô jaû pęc koîteksî tuô jaû sapruôt. bet tâ paš̃ runaşaî i bişķ citâdâka. [..]

maî omaîm teîc mêrpuķ vâirâk nekâ pęl̃., lai gaî pęluşķ aî. pęluşķ vîņ saûc, bet.. bet omaîm teîc mêrpuķ. lai gaî tâ taînt, kas žîvuôj muîms blakaîm, vîņ a bij ugâlîniêk, vîņ teîc: pęluşķs. [..]

a kuô maî bij bêrnîbâ darîşaî, tiê teîc kobiş. [..]

mēṁmēļs paras̄ iṛ tãc vėĉãĉaks. kadreĩz, ziñ kã, omaṁm pa mēṁmēļ i saũkuš̄. bet tas, kã ģimene iėsaĉ. mañ ģimenė teĩĉ omaṁm uñ opaps.

Siev., dz. 1967. g.:

D. V.: uñ kã jũs runã aṛ bėrniėm?

nu, ceñšuõs runãt literãri, bet kad iṛ vaĩrãk tiėk runac, nu, nuõteĩkĩ, ka runãizluõksne ari. nu, tã. bet, teĩksim̄, veñtiņizluõksnė, ugãlنيėk izluõksnė, es pat neziñ, kã. nu, ta ka mės te smejamiės: iṛ tã vidėjã žimĩ viš, ja, muṁs taĉ žimĩc nau šini puse. uñ tuõ ari, ka Añcpõk mãciņ latviėš̄ valuõ:d, ta viņ ari stãstĩ, kã:d piėmė:r minei, kad nu sãkuṁskuõla vispãr nevaĩzėĩ mãcĩt bėrniėm žimĩc, ja. bet Veñcpĩls puse, ja, šitã Kuṛzeṁs puš bėrņ jaũ nepruõt pateĩkt, juõ viėnmėṛ iṛ tã videja žimĩ. nu, tã tas iṛ.

D. V.: uñ kã jũs a saviėm vėĉvėĉãĉkiėm runãiz?

mañ õmĩ bij nuõ Veñcpĩls. uñ nu laĩkaṁ drusciņ bĩs i citãdãk, ļuõĩ dauz tã:d vãc vã:rd tuṛ iėkša, juõ viņãi.. viņs maṁm tã bij runãjuš, tã:d tiė vãciskiė vã:rd. tã:ds akaļ ciĉ vã:rd s liėtuõģi. uñ uõtra õmĩ i viėtėjã te ugãlنيėc, nu, laĩkaṁ jaũ runãjaṁ tãdã valuõda, bet paṛ tuõ duõmãjaṁ, es duõmãģi, ka nė.

D. V.: vaṛbũt juṁs iṛ paliĉs atmiņã kãc vãrc, tiė sėņiė vã:rd, kuõ tagat vaĩrs neliėtuõ?

nu, ģršķuõ:g – krizduõ:ls, tas i tas slavėnaĩs. es pat tã nevaṛ pateĩkt uzreĩz kã:ds vã:rds. ne-ė, es ne-acėruõs tagat momeñtã:l, ja kãdreĩz iėnãkĩ prãta, tad varėĩ, bet tagat tã. [..]

tãpat kã jaũ mės te runajaṁ a tiėm bėrniėm, nu, ceñsas jaũ. ne jaũ nu tã. bėrniėm taĉ jãmac i pareĩ:z runat.

D. V.: kapėc? kas iṛ pareĩ:z uñ kas nepareĩ:z?

latviėš̄ valuõda, literãra valuõdã.

D. V.: vaĩ izluõksņ nepareĩ:z?

nu, it kã nevarėĩ teĩkt, ka izluõksņ nepareĩ:z. nu, ja jaũ tagat tiė ladgaļ tik ļuõĩ cĩnas pa tuõ valuõ:d, nu, kapėc ta laĩ mės necĩnituõs nuõ viė:ns puš, vaĩ ne?! tiėš tã! [..]

nu, sapulĉės, pruõtaṁs, ka piėduõmã, kã tu runa, bet, nu, nuõteĩkĩ, kad ja klaũsĩtuõs uñ

iêraksîtû tuô rûn, tad nuôteik̄ bûf izluôksņ kaût kū parâdîtuôs, es duômaj, ka tâ bûtu.

D. V.: kas ugâlniêk̄ runâ raksturîks ī?

siêviêš, vîriêš zîm̄t ne-izmañtuô, galuôtn̄ nuôraušañ uñ nesaskaņuo zîmte uñ luôcijuma vâ:rds, nu, tâ tas varēf bût. kaû:gañ, nu, kaïmiñ ciêma nuôteik̄ tapatas. kaû:gañ ja paskatas pužiñs uñ añçiñs, nu, tad Diêus neduôd saprast tuô, kuô vîñ sak.

D. V.: tiêšam̄ tâ ī?

jâ, tâ ī. ari tagat. kas te tâ:d vēcâk̄ pa-aû:z i gadijîs runât. vaî diêniņas! mēs jau laïkam̄ te runajam̄ tuômêr, ka mūs vaî saprast. muñs tas i tâ:d niañs, bet..

D. V.: bet Duñdaga kê runâ?

es neziñ. nu, vaî ta nau kaû:kas lîzîks taî añçiñ valuôda, nu, tas ī uz tuô puš. ta mēs bûf duñdzîñ, tâ tik zirdeç, bet es ne-ēš saskârusiês, mañ nau bîs tâ. bet āf pužiñiem īf diêzgañ pamatig saskañsm̄ bijuš, uñ kaïmiņuôs tâ tañî muñs zîvuôj kadreîz. vaî diêniņas! uñ uôtr̄ kaïmiñtañî a bij nuô turiê:ns. nu ta mēs parunasiñ pa sâv muô:d, kê saka. nu, tad ne-kuô! diêz vaî ladgaļ klât tam̄ visañ...

D. V.: uñ kê Zlêkâs runâ, Piltene?

mañ ī draû:g nuô Zlêkam̄, tiê runâ.. vîñ i nuô cituriê:ns, vîñ runa tâ diêzgañ latvisk̄ parê:z. nezinu. tiêšam̄ nepruôt teikt. it kê vîñ īf tuvâk muñs, bet laïkam̄ nau ta saskañsm̄ bijusi. tâ īf.

D. V.: uñ kê:d juñs īf attiêksm̄ pret dialek̄ izmañtuôšañ grâmatâs, televîzijâ, avîzes?

ja dik̄ uzbâž tuô dialek̄, mañ liêkas, ka viñš ta tracê drusciñ. bet, nu, vařbut ka tad atsevišķuoš raïdijumuôs, kê:d atsevišķ̄ televîzij vařbut reïzeñ lai iêt āf.

D. V.: bet jûs lasijuš kaût kuô īf veñtiñvaluôda?

īf lasîc, bet grûti lasam̄s, ja runa pa veñtiñvaluô:d. tas Ziêsm̄ Friçs, ja, kas tas bija. nu ja. tuôs zejuôliš kad lasa, nu, diêzgañ pagrûf saprast, kas tūf īf. ta laïkam̄ tâ ta îsta veñtiñvaluô:d īf. Vêlt Skuřsteñ ari ceñšas, ja. â, nu, „Aûtobusa nuôklaûsitas saruñ:s”, jâ, diêzgañ grûf lasas. āf aûš ja zîrd, tad i grûtâk, vaî ne, bet lasît nemaz nau tik viêgļ, ustveft tuô izlasîtuô, tâ jasak̄ i.

D. V.: uñ kâ juñs šķiēt, ja cilvķeks runā izluōksnē, vai viš iř vęcākās pa-aũ:zs cilvķeks, ař mazāk izglītĩ:b vai laũciniēks, vai tāt, kas ciē:n sãu valuō:d, iř patriōc?

parasĩ jaũ vęcāk cilvķķ runa vaĩrak izluōksnē. tã vis-maz sastapusiēs iř. jaũniē cilvķķ jaũ nu ceñsas runat tuō, kuō es eř zĩrdejuš, ka nu tai pareĩzaja latviēšvaluōda, teĩksim tã, nu, ka tã vis-vaĩrak, bet nezinu. [..]

nu, meļļēns, mēž zemeñs, avenes, brũkleñs, žērvēns, lãceñs nuō puřvãĩ. vistiņũuō:gs vel iř tã:ds meļñs lĩzĩks meļļeneñ.

D. V.: tãs nau tãs paš zileñs?

nē, zileñs i kaũ-kas cic.

D. V.: vistiņũuō:gs...

nu, meļñas mēlleñs, mēlleñs reĩzeñ i tã:ds meļñã ks, kuōš meļña krãsa. mãn maĩm tãs saũc pa vistiņũuōgañ, es neziñ, kapēc, vařbũt, ka iēsaũkc bērnibã viēnkãrš iř tã.

D. V.: nu, tãs i tãs pašmēlleñs.

tãs pašmēlleñs, jã, bet vĩņs nau tãdã zilã krãsa, vĩņs i kuōš, kuōš meļñ:ns. reĩzēñ iř tã starp mēlleñeñ. zileñs jaũ iř tiē.. tãs aũkstas, kas puřvouōs ari uñ puřũ malas. tãs pa-visoñ ciē uō:gs iř.

D. V.: vařdeñ nau vel savãdãk nuōsaũkuñ?

nu, pař ķobiņ vĩņ saũc.

D. V.: uñ vel iř tã:d zãļ, kuō vel citãdãk saũc.

tritoñ.

D. V.: tritoñ?

tritoñs – astaĩnaĩs abiniēks.

D. V.: bet pař tã:d nãģ?

ã, pa nãģ ař iř saũkc, bet vaĩrãk tas ķobiņš vispãr. nu, tas tã mũs: ģimene. es zinaĩ, ka nãģ saũc, jã. ka tagat pateĩc, ta es acerejuōs, ka tã ari sak.

D. V.: bet tã i, mañ liēkas, ciř vař:d, tã:d zãļ vaĩrãk.

nu, tad tã zaļa vař:d i. [..]

buřkaņraũs jeb sklaņdraũs. jã! iņtresãņĩ, mãn õm teĩc – kupeņraũs. zin, ka sklaņdraũs, jã. uņ žuoņraũs mãn õm arĩ vėl teĩc, jã. juõ viņai maņm bij.. ak Diẽus, es tuõ vĩņs maņm ne-maz rezẽjuš ne-ẽs. vĩņ i teĩkuš – žuoņraũs. nu, tiẽ veņcpĩlņiẽk, jã.

Popes izloksnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2014. gadã)

Siev., dz. 1919. g.:

vĩņ teĩc tã: „Mĩlda, tu aĩzeļ uz pagrab, uņ puzdiẽnaņĩ izvãris rũšrãciņš.” es aĩziẽt uz pagrab, jaũns meĩteņš. es isskatijas – tuĩ ir karťupeļ uņ viš kas. bet tã:d rũšrãciņš... es neņeņ, kuĩ tã:d ir. es stãu pagrab uņ raũd. juõ es neziņ, kas i rũšrãciņš. vĩņ nevaĩ sagaĩdit mãn atpakaļ, saĩmņiẽc sũt uõťr meĩĩ, lai nãk skatitiẽs, kuõ es daĩ taĩ pagraba. es sẽž uņ raũd. es iẽt iẽkšẽ, saĩmņiẽc teĩc: „nu, kapẽc tu raũd?” es teĩc: „bet es, saĩmņiẽc, neziņ, kuĩ i rũšrãciņš.” vĩņ sãk smiẽtiẽs tagad. „pajem kriẽci uņ aĩzeļ pẽc rũšrãceņiẽm, nu!” nu, kã es tuõ vaĩ saprast, kas tas ir?! [..]

kã tu tuõ maņ vaĩ pateĩkt, kã nuõraũj, nu, maņ i jaruna tã, kã es runa. [..]

es nemaz tuõ neziņ, ka maņ bũt ari citãdek jã-adbĩld, tã es runa tagat aĩ juņš. [..]

muņš jaũ valuõ:d nemaĩnas, mẽs jaũ tuõ neziĩrd, kã mẽs runa, mẽs jau runa tã, kã mẽs runa, vaĩ mẽs iẽt veĩkala vaĩ kas. [..]

viẽnigaĩs, kas muņš i, muņš nau.., mẽs ne-uzruna siẽviẽc ne vĩņ, bet viš. [..]

Puze jaũ ļuõti nuõrauj galuõťņš. es neziņ pa Ugã:l, maņ liẽkas, ka Ugã:l vis-noĩmãlãk runa, tuĩ i tã:d izglĩtuõjuõš cĩvõķk, nau ta, ka mẽs.

Siev., dz. 1929. g.:

kã jaũ mẽs te runa, tã jaũ mẽs te runa; aņceniẽkiẽm pašiẽm sãu, pužiņiẽm ari sãu valuõ:d, savãdãk tiẽ galuõťņ vaĩ kaũt kã tã izteĩksņ. [..]

kadreĩz vãriļ tãda, nu, kuĩ diũ spaĩ:ņ iẽt iẽkša, putŗ izvã:r. putrai:ms iẽliẽk taĩ katla, uņ iẽleļ tuõ ũdeņ karťstuõ iẽkšã mucĩņe, uņ tad tuõ rugušpiẽ:n iẽliẽk tuĩ iẽkša.

Siev., dz. 1944. g.:

jā, viš viētejiē mēs tā runa, kā jaṁ.. nu, bet, ka jaū kau·kuŗ braūc uņ iēt, nu gribas jaū runat parēzāk ari. runa jaū parēzāk. jā, bet mūs jaū tū·līt var atšķirt. mūs jaū visuŗ atšķiŗ. es aizbraūc uz Rīg piē dakteŗ, o, jūs jaū nuōteikŗ nuō Veņcipŗ i. jā, kaūt aŗ tu runa, grib izrunat nu parēzak, bet atpazīst jaū mūs. pat us sanatorij mēs aizbraūc Jaūnķemeruōs. nu tuŗ akaŗ mūs piēķē:r, mūs ābs dīṁs a Liļļijs. piēķē:r, ka mēs i nuō Veņcipŗs puš. uņ tā mūs aŗ aīcinaj, vīņ teiŗ: „jūs atnāk piē mān isspriēstiēs”, tā, kas vīņ biļ, fizioterapeiŗ, jā, „jūs atnāk viē:n diē:n ābs dīṁs isspriēžas a mān pa jū:s izluōksņ.” bet tā muŗms ne-iznāc isspriēstiēs – mēs jaū aizbraūc mājas. [..]

gribeļ jaū iēt diēzgaņ, nū, mācitiēs pēc skuō:ls pa šuve, bet ne·kas jaū ne-iznāc. maņ bi jakuōp mājas piē.. omaņm paliķ uz guļc, uņ maņ biļ jak-uōp vīņ, uņ jastrāda pa mājsaīmniēcs biļ jaū nuō sešpacmit gadēņ, ka pabeŗ:z Puōp̄s skuō:l, tū·līt jaū pa mājam strādaļ. guō:ṁs biļ, cū:ks biļ, aīc biļ, ganuōs gāļ uņ vis-kaūt kuō. uņ, uņ, uņ.. uņ ne-kuŗ netiķ nekādas skuōļes. uņ tad aizgāļ strādat laūķbrigāde. strādaļ laūķbrigāde. nū, uz laūķ viš kuō dariļ. ta, ka mēs teiŗ: stādiļ kaŗtupeļs uņ vis-kaūt kuō, kuō kolhōza liķ darit, feŗmas, gaņ visuŗ. uņ pat guō:ṁs slaūkt feŗma uņ, uņ.. uņ pēc taņ, ka pārcēlas uz Puōpi.. ā, veļ Vēdē, es dīṁ gād nuōstrādaļ bibliotēka. muŗms biļ bibliotēk Vēde atvē:r, kuŗ dīṁ trīs reĩ:z nedeļa. ta tuŗ es pastrādaļ dīṁ gād. uņ, uņ, uņ.. uņ ta pēc taņ maņ piēzīm Liņda. tā i jaūnaka – septiņdesmit treša gada. uņ tad mēs pārcēlas. vīņaī biļ gadiš, ka mēs pārcēlas uz Puōpi. uscē:l šite ciēmaī. Vēde nuōlikvideļ viš mājs muŗms. negribuōt. gāļ melorācijs visuŗ pār. uņ muŗms biļ māļ tiēš.. trāpijas vēca māļ, kuŗ iēt melorācijai biļ ja-iēt pār ceļiēm, visuŗ, uņ grāviēm, uņ viš.. uņ muŗms iēstāstī tani laīka kolhōz priēkšniķ iēstāstī, ka viš pārcēsiēs uz ciēmaī, uņ viš šituō mazuō ciēmiņ Vē:d viš likvides, uņ viš aīziēs uz ciēmatiēm. uņ maņ vīrs bi šofeŗs te kolhōza. uņ katŗ vakaŗ biļ vīņš braūc mājas aŗ smaguō mašī:n, uņ, uņ kolhōz priēkšniķ pateiŗ: „jūs aŗ mašī:n mājas nevar braūkt, juņms japaŗceļas iŗ uz Puōpi zīvuōt, lai mašī:n stāveļ kolhōz garāža!” uņ tad ari, nu kuō, mēs jaū:n piēkriī. muŗms cēls mājs visiēm te pa strīp preti uscē:l uņ cē:l, uņ, jā, pārcēlas viš uz Puōp̄. uņ māļ nuōjaūc. omaņms aizgāļ.. nu, kuŗ, omaņm ne-kuŗ ne-aizgāļ, omaņms paņēm lĩ:z, vīņ iņvali:d tepat uz Puōpi. vēcvecmāmiņ.. tiē jaū biļ nuōmiŗ.. tā biļ nuōmiruš jaū.

uñ a bērnī^om, visi^om. uñ izduōmaj – bērnīm ari viēglak būs – tepat skuō:l i, lāb, tuvak, nebūs jabraūka Vēd, tu^o pa.. līz vēli^om vakari^om uñ agri^om rītar^om bij jabraūc a^o kolhoz smaga^om mašīnām us skuōlu. uñ tā viš pa^ocēlas uz Puōpi. [..]

uñ pēc tam pārcēlas uz Puōp, tad aizgājdārzniēciba strādat. strādaj dārzniēciba. uñ, uñ, uñ tad mān piērunaj, la^o k^o:ds.. k^o:d gadi^o pastrāda vis^o fē^om. tu^o bi vis^o fē^om mu^ons ari liē:l diēzga^o tu^o bij. uñ aizgā^o uz vis^o fē^om pastrādat gadi^o, bet tas ⁱevīl^okas li četri^om gadi^om vis^o fē^omā. uñ, uñ, uñ tad vairāk nevarē^o veselips dē^o – mugu^o s^ope^o, kā^os s^ope, ru^o:ks s^ope^o. ļuōt smaks da^ops tu^o bi. nu, viš smagiēdarbi, k^o jaū kolhoz^o visu^o laū^ok brig^o:d uñ, uñ dārzniēcib viss tu^o viss bi uz ruōka^om, uñ tā pa^ocēlas apaka^o uz da^ozniēcib. uñ tad šit^o te Āri^o strādaj aptiēka, un Āri^o aizgā^o peñzija, uñ tā piērunaj mān, la^o es iēt vī^ons viēta aptiēka. uñ es aizgā^o vī^ons viēta aptiēkastrādat, nu, pa sanitār. tepat Puōpe bi aptiē^o tepat preti^om tu^o, ku^o mēs bij, tu^o tagad i^o a^ombula^onč, uñ tu^o bi aptiēktani la^oika. uñ tad tu^o nostrādaj uñ samazina^o tu^o šta^oc pēc gad^oe^om tad, ka, brīva Latvij^o ta^op, ja. tad samazina^o tu^o šta^oc, es tu^o sanitār dabu^o a^oziēt pruōm, pali^ok tika^o aptiēkars vie^ons pac, kas nu tīrij^o uñ viš darij pa^o. uñ tad mān p^oe^oņem bāra strādat. te bi bārs šini tel^opa. uñ tu^o bij dū:rs, uñ tu^o, ku^o mēs gā^o pu^oķveikal^o, tu^o bij, ku^o nā^oc iēk^oša bāra. uñ te bij vi^otuu tu^o vel^o tu^o.. tu^o ta stūri bi dū:rs, uñ tu^o bi vi^otuu, ku^o tagad pu^oķveikal^os i^o. uñ tad es strādaj te k^o vi^otuus strādniēc uñ apka^olpuōtaj, juō apka^olpuō^o gā^o:ds uñ vis-ka^oūt kuō darij, kas bi dara^oms. uñ pēc tam aizgā^o peñzija. ma^o piēnācpeñzi^os gād – piēs^ont piēc gād – kad vare^o iēt peñzija, uñ aizgā^o peñzija. nu, uñ tagad peñsionārs. gal^ove^ona^os vis-ka^oūt kuō. es smejuōs, ka plaš profi^ol da^orbiniēc. [..]

pure^ons jaū ļuōt ga^ošsig, puōre^ons mēs saūc, tiē ga^oššē guōvi^om dik^o. mēs jaū neš mājas pure^ons, bij^ot^o:ds.. mēs pa puōrene^om saūc. nuō p^oļavam vai nuō.. grā^oma^oļuōs aūg. uñ, uñ neš mājas. tuōs plūc, la^o guōvi^om bū^o zē^ol^oņaks sviēc. mēs tā:ds dē^o klāt guōvi^om, la^o ēd. bet kas vel^o tāc va^o būt, es tā neva^o iēduōmatiēs va^oirak a zē^ol^oņi^om ziēdi^om. [..]

ak, ābuōli^oņc! ābliš. mēs teic ābliš. „sap^oļau^o ābli^o guōvi^om.” tas jaū i^o vē^olak, pēc Jā^oņē^om, mu^ons paras^o p^oļā^o. [..]

nu, tās paš^o krizuōle^ons, bubre^ons, jā^oņuō:gs. kas vel^o pa uōga^om?! zeme^ons. ave^ons. uñ tad i sprāze^ons meža. vī^ons i līziks mežzemenē^om, bet vī^ons i^o sal^odas. ari ta, ka mežzemenē^om vi^oni^om lapi^ons,

bet viņi aūg tuvak piē zēms klāt. uñ vīņš ļuōti gařšiks iř. vīņ tādas akmeņainas malas vaīrak aūg tādas, kuř i graņī jeb kaūt kas tāt. uñ tāt:ds muņš Vēde bij ļuōtī daūz tas sprāzeņš. mēs teīc: „iēt sprāzeņš salasit!” bet kāt vīņš parēt:z saūc, es neziņ. [..]

mañ Džeks vīņš izruōk. suņš. nu, džeks vīņš istrēņka. uñ tad mēs bāt iēkšā tuōs kuřmkaūšuōs šituōs te.. mañ i tas smiřdigaīs.. te siēus vīņ saūc pa smiřdiguō kuōk – plūškuōk. tad tuōs zārs iēbāt iēkša tuōs kuřmrakumuōs. uñ viņiņm tas nepatīk. tad ař vīņ iēt.. bet vīņ iēt akaļ tātāk. vīņ iēt, zēņ uz kaīmiņiēm, jā. uñ maņš suņš ař zēņ uz kaīmiņiēm vīņš pruōm. tikmē ruōk, ruōk, kamē mana dārza nau, a kaīmiņiņm iř. [..]

vaī, diēviņ! vis-mīlake putņmañ Puōpe iř zviřbuļ. tiē mū:s māļ apsēduš: zviřbuļ, zīlič, ciēlaus. bezdliņ. bezdliš. storķš. strazdiš. kas ta vel muņš i?! zīlič iř. sařkaņkrūtiņ. ziēma tiē muņš i daūz. ciēlaū, cīruļs. vēč vārņš. vēč vārņ piē muņš tuř i. žagač muņš iř mū:s ciēma. [..]

nu, tad i jasagrāb siēns. vaī! muņš tuř.. tuř jaū daūz iř. jasagrāb iř, jasakraūļ iř puķšuōs. a drēbeņ i.. piēmēraņ.. sava laīka, ka muņš bij a ziřgiēm, ka mēs vēd tuō mājas bērniba. tad jaū a ziřgiņm braūc pakaļ siēnaņ. a ratiēm. rede:ļs salīk gař malaņ ratiņm, uñ kādām bij jataīs vėzuņš bij. siēu grāt:b, uñ.. plāņčkiņš, kuō saūc. tuōs sagrāt:b tāt kuōpa tuō siēt:n. uñ tad bij ja-uzvalle. ta, ka teīc, mēs uzvalle tuō siēt:n, nu, laī i tāt šaūraks. uñ tad vīr a daķšam tuō tuř sastū:m kuōpa, taīsij gubiņš. uñ a zīrg piēbraūc piē gubiņaņm uñ krāu iēkša raīuōs, uñ, uñ, uñ taīsij vėzuņš. tuř jaū a tuō siēt:n bij liēt:ls darišaņš. tuř jaū ne-maz tuō viš nevař isstāstit. uñ atkaļ, ka bij jakraūļ, ka nāt liēt viřsu. tad steī:z uñ krāu tanuōs zārduōs, kāt teīc.. mēs tuř vēd, tad teīc – ārduōs jakraūļ iř. tad akaļ steīzgas, sakrāu ārduōs vel tuō siēt:n, laī viš žūst. tad, ka akaļ laps laīks, viš žūst uñ žūst. uñ ta vaig vāt vīņ kuōpa. kad bij saūs kaūt rudeni, kaūt pa zīēt:m braūc pakaļ. uñ ta viš saūs stāveļ tanis ārduōs. [..]

pusnakī i pusnaks. bet muņš i.. pēcpusdiēt:n saūc pa paūķer. „paūķer ja-aīziēt uz, uz veīkaļ.” tāt bi pēcpusdiēt:n. palaūnag laīks bij. padēu palaūnag piēcuōs apmēraņ vakarē. tas bi palaūnaks. paūķers. palaūnaks. uñ tad bij vakriņ.

Siev., dz. 1944. g.:

januôpļauņi, jasagrâb, jasavâc uņ jâ-atveđ mâjas. a ziŗg, aŗ kuô:r vêđ mâjas. tagat jaũ nê vaĩrs, bet.. kuôr°. tas i tâc ustaĩsic ta ka tâc.. tâ:d kaste, bet a tâdam̃ restiteĩ tikaĩ. uņ tuŗ meŗ siēniņi, uņ ta sabrada. es stâveĩ iēkša, sabradaĩ. vęcaĩstęus tikaĩ meŗ aũkša, kamęŗ viņam̃ vęzum̃s piĩns. [..]

ne-kuô netaĩ:s. maĩ Ńaũsmig smeķe ruguŃpiēnc, es tâ-pat isstreb. [..]

ruguŃpiēna sasmaĩciĩ iēkšâ rupmaĩ:z uņ sâ:l klât. tas i drupatmaĩ:z. vaĩ, kas vėl gaŗŃsigaks vaŗ bũt! ciŗ liēk cukur̃ klât. nē, es aŗ sâ:l. nu, viēnreĩzeĩ! nu-pat pagaĩŃnedeĩ ē:d. [..]

es kad aĩzgāĩ tehnikuma, tad jaũ viŃ tik smejas pa maniĩm, ka jaũ galuôtnęs nuôriĩ. [..]

vaŗbũt, ka kaũt kuŗ piē dakteriĩm, ka tâ citâdak, bet, nē, nē, piĩnig, kâ runa, tâ runa. [..]

muĩms i gaļvęnas tās galuôtnęs, tuôs jaũ mēs nuôrijaĩm: es iēt, tu iēt, viņ iēt, nu mēs iēs. tâ tač mũ:s ziĩnta Kuŗzeĩm. [..]

es neziĩn, tas veĩtiĩņč jaũ muĩms tuômęŗ tâ ģsti nau. tiē iŗ akaĩ drusk̃ citâdâk. reŗ, ka klaũsas, ka runa tâ, nu, a puķiteĩm kas Ńęmas. [..] tuômęŗ viņ veĩtiĩņ valuôda, uņ maĩ tuômęŗ patĩk, ka viņ runa. viņiēm tuômęŗ iŗ citâdâk akaĩ veĩtiŃ. tiēŃi, tiēŃi, kas i. mēs i puôpiĩ. nu tuômęŗ, tuômęŗ kâc gabaliĩņč iŗ.

mēs teĩc aņčiĩ. atkaĩ i sâu valu ô:d. tuôs ē kaũ-kâ vaĩrak vęĩk. maĩ adbraũc brâleĩn, nu, tiē, kas te biē:ŗ piē maniĩm braũc. tu-lĩt jaũ jũt, ka viņiēm iŗ citâdâk.

D. V.: kuô jũs duôma paŗ izluôksņ grâmatas vaĩ fiĩmas, raĩdijuũs?

maĩ patĩk! maĩ patĩk. es duôma, ka tâ:d i jalaĩŗ vaļa. tâ:d i jalaĩŗ. tiē i jalaĩŗ vaļa tiē raĩdijuĩm uņ tiēŃam̃ iŗ. nē, bet sapruôt, kas iŗ jaũ ari kâ:ds nu sâus draũ:gs vaĩ kas i nu patĩk klaũsitiēs. biĩ akaĩ raĩdijuĩms veĩtiĩņ valuôda viŃ uņ tâ. es duôma, ka viņ iŗ jarâd, lai ziŗdeĩ uņ lai zinaĩ, ja. â, uņ tas maĩ biĩ teĩkc! kaũ-kuŗ, kuŗ es klaũsijas, ka pat viē:n isteĩc tâ: „vaĩ, es pat dusmuôjas us teviĩm, ka tu aŗ maniĩm grib runat ta ka tâ literârak grib runat. es gribē, ka tu runa tâ, kâ tu runa savas mâjas.” [..] lai katŗs runâ sava izluôksne, sava valuôda, sava ziĩnta valuôda, jâ. [..]

pruôtaĩms, ka sprũk! vakaŗ uzrakstĩĩ kaĩtiĩņs, jâ, atkaĩ: „reŗ, cik es i smuks!” tagat tâ-pat.

[..]

mañ bij tâ:d viê:n sarûn. nu vîņ mañ kaût kuô stâsî: „ceriņš, tu tuôs ceriņš tuŗ..”
kaû-kuô prasij mañ. es sak: „nu, kas tiê, ku..” „ap-žēliņ, nu, kliēdeŗš!” vîņ sak.

Dundagas izloksnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2015. un 2019. gadā)

Siev., dz. 1931. g.:

strādeļ mājas, gāļ ganēs. nuô piēc gād večam gāļ ganēs. bij jagañ aīc. tuŗ tâc aplaûks bij,
uñ vîņ bij jagañ. tâ viš laiķ es i ganēs. uñ ka nāc liēlāks, ta bij jagañ guôus. [..]

ta jo mēs dikī ziēdeļ. tapēc es pulķs ziēsms ziñ. Latvijs taûīziēsms viš es ziñ. tuŗ jau
neziñ, kuŗš i, kuŗš nau. [..] ziēdais i pulķ. vel tagad es ziēd reīzam. [..]

mañ bij taûrniķ-muskañî kâ kâ:zs. vīrmāî gribē dēlam, ka i taûrniķ. viņam bij dikī lâb
pazīstamš Bluņbērgs uñ.. uñ mañ nopūt taûrniķ. uñ tâ vel viš teīc, ka tik dikī nau pūc neķuŗ
taûrnieķ ta ka manēs kâzes. [..]

maī:z nau grūî cept. kas ta tuŗ: nuô vakaŗ iēliēg ieraû:g, nuô rīî samīc. bez raû:g viš jau
rû:g, pac nuô sēu rû:g. abre iēķš uñ.. vaīrāk kâ stuñ:d kukeļî krāsne jacep uñ maī:z gataus.

bet nu jau vaīrs necep. nau jau nozî:m, nu ju vaī nau maī:zkrâs. šim māja jau nau
maī:zkrâs. mañ tuŗ piē „Dižaiņî” bij maī:zkrâs. rāûš a cep krâsna. sklañdraûš i cept, plātmaī:z
i cept, pīrag cept, nu, kuô tik vajag, viš iscep. [..] es sâķ cept maī:z, ka mañ bij kâ:d četpacmit,
piēpacmit gād, mājas maī:z mīce. neļiķ neķuô klât. neķuô. tagac jau met. bet viš nau tik
gaŗšiks tuômē. [..]

skâbputŗ vārē. ka zê:r tad, ka gāļ us pļau pruoîm pļau. skâbputŗ tâ vā:r ūdeñ, kâ:d saūî
iēmeđ putrai:ms un, ka vāras, ielaiž rûgušpiē:n tâ, lē:n laiž viŗs, ta viš saraûjas kuñķļes.
gaŗšiks tâc.

D. V.: uñ kâ tuôs dižraûš cept?

nu ruzu mīltiñ samīc ciētâķ, piēliēķ kâ:d bišķ sviēsî klât uñ samīc, uñ izruļļē apaļ, uñ
uzluôc mals tâ riņķē. uñ kuô liēķ iēķšē: kartupeļš a piē:n vaî nuô krejuñ kaû-kuô piēliēķ klât uñ

tad buřkâ:ns ař krejuř uř cukuř klât, uř tad pârkaĩs a kanê:l, ja iř, kař nau, tař ja-istiêk a tuô pař. buřkânař jaũ gař liêk krejuř klât. [...] kâdreĩz jaũ ciř liķ, kad [neřbi] kařtupeļ, biřķĩtiņ piêliêk mařna. tad viņiņ citâ:d i gařř. bet neřliêk jaũ ař.

Vĩr., dz. 1947. g.:

D. V.: kuô jũs nuô sâu bêrnib aĉeras? kâ:d bi bêrnib?

Vĩr.: bêrnib? kas tuř – bêrnib kâ bêrnib.

D. V.: nu, bet nu jastrâda a bi?

Vĩr.: nu, bet, bez řaũbař. skuõle gâi taĉ, koũkâ:d drê:b vaig, kuô mugre viļkt. grâmaĉ tâpat bi jařerk kař reĩ:z. nebi, ne! saglabe nuô mâs tuõs skuõ:ls grâmaĉ. ta tiê a veļ řtiņme. uř tad kolhõza řepte. a zĩrziņ broũĉ, diřgrâpkļ grâ:b.

D. V.: a kas i tas diřgrâpkļs?

Vĩr.: diřgrâpkļ? tâ:d řelzgařls uz riĩņiņ. zâr lêi, uř tad braũĉ, veļķ. zĩřks veļķ, uř ja tas i piļls viř, ta paceļ aũķř.

D. V.: nebi a ruõkař jařrâb. tuõ jaũ nevařeĩ a ruõkař viř.

Vĩr.: a ruõkař, ne, kuř tad a ruõkař?! veĉ pļoũi. bi tâpat muřs zĩrgveļkařpļauĩmaři:ns. veĉ tuř liêk vaļeņ, ta kârsc, duņdeř ka i. uř tad veĉ gul pa diê:n, pa nakĩ liêk vaļe. puĩkař jařrâb akaļ pa diê:n. pa diê:n sagra:b. tad i brigâ:d, kas viņs.. vĩ:r kraũiņ tupeřas ‘siena gubâs’, tupeřes, tâ viņ teĩĉ, uz lařař. n“ocêrt bêrzi:ņis jeb aļķř, koũkuô tâ:d nuõliêk ařpakřa, sakroũi viřs. uř tad uz vaķařpuř akaļ i javiļciņ us řķũ:n a zĩ:rg. aņeť tupeřař striķ riņķe, uzmeĩņ viê:n gâl. viens i zĩřgař piê rĩkeņ piêsiêĉ, uõť a piêsiên, uř tad laiř pruõi us řķũ:n. tâc tas dârps. citâdâk, nu, tâ iņtrešaņĩ, viřâ:d. nu, tuř tâles pļâus pruõjař, kas bi Vĩdriř lêi, Mazvĩdriř lêi, uř tuř vaļks teĉe. uř ta bi jaķeř vê:ř a reĩzeņ. uđiņžuřķ a trâpe. viřâ:d i biņs. tiê veĉ tiê palĩķ pa nakĩ. tiê kad braũĉ, ka sâķ tas pļâuřaņ, tad.. ka beĩzas pļâuřaņ, tad mâjes. Kořk aĩzveđ. mēs ju pãrejiê te akaļ braũĉ uz brigâ:d, tad jaũ viř braũĉ mâi. [...] tad bi tiê siẽs te saneř tuõ êdme, ta nuõmeť zeme, uř tad lai viņ tuř neřmeř. vaļķũdiņ jaũ neze:r. zĩřgfeřm bi, te Mazaņĩ, maņ bi ja-iêť us tũreņs pêĉ zĩ:rg, uř tad tuř tas zĩřkkuõpeņ tas

siēv, tas vāre skāpputŗ, tuŗ, la ūdeņs nau jāzēŗ.

D. V.: tas bij laps?

Vīr.: jā! kas ta puīkaņ?! puīks sazeras vaļkūdiņ. cik ta tuŗ tas dārps?!

D. V.: āl a paš taīsi?

Vīr.: jā, tuō jau brūve, bet tas jau bi tâ dikŗ reŗ.

D. V.: us svētkiēm?

Vīr.: Jāņem. tad jau tuōs Jā:ņs a nevēle ne-kuō dāūz svīnt.

D. V.: kapē?

Vīr.: nu, es neziņ. kriēu laiķe tâ bij. ta nezare ugiņkūr kurat, uņ, uņ, uņ tâ. nau tâ, ka tagat mēs ka liēk vaļe. tad jau bij citādak. es neziņ, kapēc aīzliē:ŗ. kas.. es neziņ, tuō es neziņ.

D. V.: nu, Ziēmsvētk jau a nebij, va-ne, kādreiz?

Vīr.: nē, Ziēmsvētk, vaī diēniņ, te, kuŗ Ziēmsvētk!? tad jau gāi.. tad bij vis tiē svarigākiē dārb, kas bij jādaŗ pa Ziēmsvētkiēm. meŗ kâu-kuŗ bij, kuŗ nociŗst. baļķ javeŗ uz gāer plaĉ. tad traķtoras, slēpeņ aīzmūgre, uņ veĉ peritaŗes, sariŗaņ vēzuņs. kâ citādāk ouķš dāps, a ruōkaņ mēs taĉ riņne aūķš. nu, Jaūngad, jā, tas bi! tuō vēle svīnt. maņ liēkes, ka tas viŗes laiķes i biŗs, ka Joūngac i biŗs svinaņs.

Ances izloksnes paraugi

(audio ieraksti veikti 2017. gadā)

Vīr., dz. 1937. g., un siev., dz. 1955. g.:

D. V.: ganuōs aŗ bi ja-iēt?

Siev.: kâ aŗ ganiēm, tu ari ganuōs gāis?

Vīr.: ganas? ne-ŗ! guō:ŗs i aīzŗi:ns uz apluōk. tiē muņs diēzgaņ tâ:l bi jazēŗ. pā:r kilomeŗŗ trīs. pruōm, a-paķaļ, tad es puīk i ŗi:ns.

Siev.: nu, maņ vēŗas mājas es bij gāis ganas, jā.

Vīr.: ŷuō:g i riņķe. [...] pa mūs-puŗ te laiķaņ neviēns nau ganas gāis, ziņ. viŗiņ bi ŷuō:g.

Siev.: nu, tad jau bij ŷuō:g tani laiķe. maņ maņm kuōŗ tēŗ, jā, nu, ta maņ bi jalŗz ŗi.

Vīr.: vēlag piē Teēf, ka vaīraks nebi tiē saīmniēk viš, nebij vaīs luōp tepat. pataīs tās staļļdū:rs vaļe, tepat upmāle viš plāus tiē viš i.

Siev.: nu ja, mēs a tādās.. piē ups bi plāus. višuf bi žuô:g, jā, tik izlaī:d āra. dīž nebij tâ ganas ja-iēt.

Vīr.: palaī:d guô:īs āra, laī vaī iēt.

Siev.: zīrks tâ-pat, jā.

Vīr.: žuô:g ap-kārt tâ:d mušs nebij.

Siev.: aītas aī. aīc bi kuōpa aī, nu, viš kuōpa.

Vīr.: aīc, jā. nu, vēlak te mušs piē Teēf bi speciāliē. nu, kuōp aīc. ne ju mūs paš aīc, ta ju viš pus-ciēms savēd piē Teēf šķūna vīns.

Siev.: nu, es ziņ, jā, ka mēs a vēd tās aīc.

Vīr.: jā. uī tad pa diēnaīn nāc ganit. ka vēlag i aīf gaīns vēnc te tâc vēcaīs vīrs.

Siev.: bet jušs taīn aītaīn bi tâ:d maz žuô:g riņķi, ja, taīn aītaīn bi tâ:d? laī netiēk vīn āra, rez, tâ:d.

D. V.: uī vilk nenāc nuô mēž?

Siev.: vilk višuôs laīkuôs i bijuš.

Vīr.: kas, vilk?

Siev.: jā.

Vīr.: voī, diēniņ!

Siev.: dauž bijuš i.

Vīr.: Teēf šķūne vilk viē:n nakī tiēs iēkše, ziņ, kuô tad. piēc, seš aīc.. taīs rīt nuô rīf vaļa ganuôs vaļa dū:rs, laīs us.. piēc, seš aīc guļ zeme. vilks pa uōtraīn puše pa dureīn i pa siēn-paīf tiēs iēkša, ziņ, šķūne, uī.. viēne gale stāu vaļ, viēne gala bi kau-kāc.. [..] tas viēns galīs vaļa, ziņ, dū:rs vaļa, ziņ, vilks pā:r, iēkša, ziņ, uī.. zīrks n^uoplēs tepat upmāle viē:n gād, ta ju bij šaūsmig, ziņ. Aīnce tepat zīrks, tâ:d jāunzīrks, vaī nē, ziņ.

Siev.: nu ja, zī:rg jaū stāve āra.

Vīr.: kâ, nu, zī:rg viš nakī āra. [..] četŗ, piēc vilk bi ciēmiņ, vīn taīsņ reze, ziņ, gaī laīs

sûn vîrs, kuô ta tas vilks.

Siev.: muñs vis- apkârt mēž i. mēs i žvôuôs mežuôs iekša.

Vîr.: viē:n gād bi šaûsmig uznācs, bet tagad.. vis-pār vilk jaû te bijuš i. pēdeja laika laikañ nemân. ta kadreiz kau-kuô jût, ta pazûd, nu, kau-kâ tad akal tâ. i nošaüc kadreiz kâc, ziñ. Āgrs jaû a kâ:d i nošāys te.

Siev.: nu, tanis laikuôs, jâ, bij, jâ. viš māj bi pilns, uñ aîc višiem bij staļļuôs. [..]

Vîr.: [..] meže, ku aîc žvê, diē:ns laike, ziñ, [..] bij tad, piemērañ, pa plinī, siēu mâce rīkuôtes. pa diē:n vilks tepatas, [..] māj luô:g, vilks iekš aîf bara, ziñ, tad paķeť plinī uñ pa luô:g: bloūkš! vilks nuôst, vaî nê, zin. uñ aîf ar aîskrēj, aîte bi rīkļ puš, [..]. lâb, ka tâ trâpes, vîņ têt, mâjas nebut ta rezes, ta.. ta ju bi vilk višes males, viš mēž pîll te a zvêriem.

Siev.: ta ja^u nebij tiē zvê:r tik daūž taîs mežuôs. vaî tad te bij lieliē zvê:r, nebij?

Vîr.: ta ja^u bij reť, jâ.

Siev.: reť bij.

Vîr.: tâ:d cûks bi reť, briē:ž, nu, ta ju bi mâz. a pēde laika akal cûks staige pa pa pa pa.. gať ištāb priekš, vaî ne.

Siev.: nu, meščûks jaû bi daūž.

Vîr.: nenormâ:l. ta ja nedrīkstej šaût.

Siev.: nu ja, ta bi ja-saūze. [..]

Vîr.: [..] reť, ka rež kâ:d cûk pa mūs-puš, ziñ. briē:ž, tiē ju vel i. tiē akal skrēj mašīnā vîrs citañ, te pagašgād cik ta maši:ns te nesaskrêjas, nesasiēs.

Siev., dz. 1955. g.:

un tad akal, ka Mārtiņ bij, mēs gāj Mārtiņuôs. mēs paš i gājuš Mārtiņuôs pa ciē:m riņķe nuô māj uz māj. tēys, mūstēys, tas jaû bij viens traks vîrs. tas jaû višur nāc līz. te sagērbas un ta iēt te, te ta ka tas strīp bi, piē višiem pēc kārī. uñ tad tuť usciēna uñ kuô nu. tad kadreiz tâ nebij, tad viš cilvêk lai:d iekš mâjas. tagad jaû i baîl vêt dû:rs vaļ, uz Mārtiņbēņ rēķiñ piē tēu vaî iēnâkt neziñ kas iekš. bet tad, tad ta nē. uñ Liēldiēnas akal gāj, mēs ka maziñ bij. ta

viên-mēr, ziņ, nāk māi, uņ tad jaū ari muņs maīm šūu? nē! tā Jū:l šūu. muņs, maziņ meiteņiņ a šūu kâ:ds pus-priekšāutiņs, tād bi. uņ tad, ka iēt us ciē:m, tad siēn viēn-mēr tuō priekšāutiņ priekš. nāk māi, i uōliņs, pîrag uņ kas nu i saliēs, kuō nu. te jaū tad sarunac i, ziņ, ka mēs viēn-mēr gāi nuō rītiņ pērt. tagat jaū viš ceļas laiēig aūkš, lai ne-viē:n nedabu nuōpērt. a tad tiē vel guļ, uņ ta klušam pataīs dū:rs vaļe, eļ nu iēkš, nu nuōpē:r vīņ. uņ tas akaļ tâ: „kuō ta tu lai:d iēkš, kuō ta tu lai:d iēkš?” bet nu rīf jaū agr tiē iē aūkš, bet mēs tâ... tâ iņtresaņt i.

D. V.: uņ uō:ls bij jakrāsuō daūz, ja?

ja! uņ nebij, tu ziņ, ta jaū tâ:ds krāsviē:ls ne-kuō nē. a tām sīpuōlmizaņ. es tagad cik gāds krāsuō aē sīpuōlmizaņ. nu, es i daūz vel kuō isprōveis: a melleņ zapī, aē upeņ zapī, daūz kuō es isprōveis, bet nuō tām sīpuōlmizaņ tas atkarajas, kâ tu vīņs iēliēk iēkš tuōs uō:ls. pagaišgād maņ žēl i, ka tik daūz jasakrāsuō, uņ tu vīņs ne-apē:ds – kuē tu krāsuōs piēsņt, sēsņt uō:l:s, ja. piēmēraņ, iznāk diudesmit uō:ls, nuō sīpuō:l mizaņ tu vaē katē uō:l savādak ustaīsit. kâ viš pilp. uņ akaļ atkariba, cik tâ mīz ilg ta ūdeni. uņ nuō putraimiņ uņ nuō viš, nuō viš-kaū-kuō vaē tâ:d, nu, iņtresaņt ustaīsit. pac skaēas uņ brīnas. tagat šuōgad ari: „nu kuō tad tas i krāsuōc?” es teiē: „nu, pateiē, nuō kuō tad tu duōma, nuō kuō?” „eļ, ne-vaē būt!” es teiē: „nu, kâ ne-vaē būt, ka, roku, viš taēsņ tâ i, nu!” tuē i tâc ta ka piēlips tas, nu, tas sīpuōlmiziš. tâc mas brūns pleķs. pārejaīs viš savādak. viēnc tikaē tâc mas oēnameēc i. bet smuk, smuk, nu, viš, kuō vaē. tikaē izduō:m vaig, iē jaū.. kuō es te, pagai, es aiēmiēs, kas tas bi.. nuō kuō maņ iznāc tas peļēkaīs?! arōņij sīrups. nuō arōņij sīruē. ne-iznāk saēkaēs uō:ls. nuō arōņij sīruē iznāk peļēks. piē uō:l viš piēķēē piē tuō čaūmaļ. nu, vaē tas čaūmaļ sastāus i tâc, ja, viš paliēk peļēks tâc, nu.. ta ka nesmuk ta vēc uō:l. uņ nuō arōņij zapī akaļ iznāk savādāk. nuō sīruē iznāk savādaks uņ nuō zapī iznāk savādaks. nuō kaiē iznāk savādaks uō:l krāsuōjuēs.

D. V.: a biēteņ naē mēģinac?

maņ netik. uņ tad tu sapruōtiēs, vel jaū tâpatas ari. a biēteņ jaū aē iznāk smuk. a melleņeņ akaļ iznāk katē savādāks. uņ buēkaņiēm aē iznāk. a buēkaņiēm aē iznāk. nu, tas i tâc ķēps. kadreiz es te izmēģinaēs viš kuō. vel kuō es te Kīijaē rādiē. Kīijē teiē: „baēg smuka uō:l!” mazmeiētiņaņ. bet kas tas bij? tas iznāc.. vo tad tas nebi a tiēm putraimeņ? ne klāt sēj,

ne-kuô. kâ, vot, es ne-ačeras, kâ tad bi, vaî ta.. uô:l bij ta ka kařsc, ta ka mitřs. uñ tad es iêlîk tuôs putraîmuôs, tiê putraî:m bij tiê jeb es ne-ačeres. es lîk, nu, iêkš tuô mařl iêkš. ař bij baî:g iñtresañ uô:l. tâ, ka viš-kaû-kas jaû vař. lařs es te i tîns klât, vizbuliř lařs. tad akał i smuķ. sniêgpulķsteņ. uñ tad pavasaruôs meža i tâ:ds zâ:ls, viš aûg tâduôs ķemuruôs, uñ viš viš-suligakaîs. viš ari viš-caûr ziê:m, bet pavařař laîkañ viš izdał tuô sұл âra. uñ tuôs ari piêliêk klât, uñ riřig paliêk tâ:d zâl, cik gâr tuô lařiņ tu piêliêk, grûtak viš i piêtît, bet akał iñtresañc iznâk. sû:ns.. sûnas mēs i likuř, tas ari tâc, tâc, tâc.. jâ. vaîrak jaû pavasari.. jâ, sniêgpulķsteniř. uñ tad, rež, viņaiñ laîkañ tas suliš iř, vîņ tuř.. nu, kuô ta tuôreîz.. nê, tas nebij. i tâ:ds krâsviê:ls, bet tas jaû nau tas, dabiřk vajag, vai nê, nuô dabiřkañ viêlañ, nevis nuô tâdañ krâsviêlañ. nu, kas i tagat. Saniř, meitenc atvêd riřig tâ:d pačiņ. uñ ta kadreîz, nu mañ i caûr laîkañ, večaiñ mäsai vîrs braûc jûra, uñ tad piřmaîs bij, kuô viš atvêd, tâd papîriņ. a kreppapî:r akał vař ustaîsit, kâ:d tik tu grib uô:l. nu, pruôtañs, izvâ:r uô:l, uñ tuô kreppapî:r biřķiņ saslapinas. kâ:ds krâs tik tu vař. bet tad tas ari vêd tâ:d, tâ:d papîriņ bij, uñ viņaiñ tik biřķiņ tas galš bi ja-iêslapiñ ûdeni, uñ tad tu pačka kâ:d tu grib jeb, nu, patuř aûkša, laî papîłst, ta viš piłst visâc us tuô uô:l vîrs tas, kâc nu tas raîbumiř. vaîrak tâ:ds, tâ:ds, nê-ê, lařs ne-kâ:ds tâ:ds mēs nau likuř.

D. V.: kâ Jâ:ņs svinei?

voî, voî, voî, voî, Jâ:ņs, ka svine! tu sapruôtiês.. es pat ne-ačeras, tepat âra, sêta, tad vêl nebij tâ kļau. kuôks es te dauž iêstâdijs, kamêř žîvuô. adbraûc, atnâc tiê vî:r, uñ vîņ tuô uguñskûr us.. es pat ne-ačeras, tad es tâc sîkaks bi. tuô uguñskûr vîņ aûksî, bet kâ tuô uguñ vîņ tuř aûkš dabuj? vaî vîņ a tâ:d kârî aizdežinaļ? tas uguñskûrs te bij aûksc. uñ tâ:ds uguñskûrs jaû kařs Jâņes. piêmeřañ, sazâģe malķ, ja, uñ paliêk tâc, kuô ne-vař ne pačcîřst. tagat jaû modeřn pařzâģe ař ař zâģ us pušem, a tad tuôs dižuôs klučs acstâļ priêkš Jâņiem viš. nu uñ ta, ka Jâ:ņ nâc, ta vîņs viš saneš, kuř nu uguñskûr nu gribeļ, tad taiřij. tad jaû tâ pa iêkš ne-viêns Jâ:ņ nesvine. âr tuř izneš gal:d, tuř bi žeramaîs, êdamaîs, muzîk.. muñs te tâc Edgařs iř, es jaû pac a spēle: mañ i akořdeõns, siñtizâtõrs. [..] tad akał Jâņes viš sanâc te. kas nâc, tas nâc a sâu aliņ jeb a.. âls jaû te bi sabrûveç mučaiñ tad. nu, us tiem Jâņim vo tu bi

pîrāks isceps vo plācmaî:z, kâ:d 'zakuck'. ta ju muode viēn-mēř tiē siļķs bi. siļķ a krejuņ jeb akalā sālīc siļķs. uņ guŗķ, kas bi jau:n, jau:n, ka teīc, iēskābēī, iēmarineġ, ātriē guŗķ, kâ vīņs saūc, ja. tad jau galc bi.. tad vīņ dīu, trīs diē:n te ņēmas, tuōs Jā:ņs soine.

Puzes izloksnes paraugi

(audio ieraksts veikts 2022. gadā)

Siev., dz. 1929. g.:

nu ka pavašaf iēt āra us step, braūc viš pruōjaņ us step strādat, tad maņ vīņ izvēlejas.. kriēveņ patīk, patīk, ka es vā:r, uņ maņ bi javā:r viņeņ ēst. maņ bi jabraūc pašāņ pēc produkteņ: bij kartupeļ, grūbas uņ, uņ kaūt kâ:d gāļ. nu, uņ tad vārij tâ:ds zuņs, uņ, uņ miļt bi, miļt tâ:d, ruņiē miļt, nuō tādīeņ kâ jau tāisij nūdeļs. es vel āceras, ka izruļle tâ:ds, vīņ ciēt tâ:d.. tā mīkļ tač i.. kad nevar sagriēst a nāz, tad a cīr ņeņ, uņpiēž tâ uņ sagriēž. uņ vīriēņ tâ gařšuōj, ka bij.. viē:n diē:n bij klimņps, uōtr diē:n bij nūdeļs, uņ mēs istiķ – viš bi lāb. uņ gaļa kâ kūr reī:z bi, kadreīz bi tāt, var rezet, ka tas nau, nau kaūc – ka viš pac i nobeīzes. nu, višā:d bi. viē:n vašaf guōu bi iēkrituš āka iēkš. kameř izviļķ ārē, tâ:d viš atved muņs tâ:d, nu, liē:l galv, kas nu javā:r maņ akalā i. nu, maņ tiē.. muņs bi latviēš puīks ari. af tuō, kuō es aņrecejās, tas maņ bi tāt draūks, uņ ta viņāņ bi draūks. tiē uz dakřaņ ņeņ uņ soiliņ āra: mēs tâ:d ne-ēdis. es teīc: nu, kuř jūs paliks – ja-ēd viēn tik būs! uņ pa vašaf, ziņ, kâ:d i gāļ uņ goļu, tārņ meīas iēkře. es saciřf uņ liķ iēkř aūksta ūdeni, ka sāk vāritiēs, t'e tārņ viš nāc us aūkř – tuōs nuōsmeļ uņ nuōleļ ciē ūdeņ, kameř vāirs nau ne-kas, uņ izvāriņ, uņ ē:d zuņ maņ māņ puīš viš laīzidames, uņ tāt mēs i istikuš.

uņ tad es gāi.. tad es i guōus dauņz slaūcs. ta mēs tiķ piē guō:v slaūkřaņ. uņ tuř viš Lařvijs siēus bi slaūcejs. mēs bi kâ:ds ařtuōņpacmit siēus slaūc guōus. tuř ari kriēveņs bij. nu, tad jau, tad a tuō istiķ. bi maī:zs gabaliř kabata, uņ piřma guō:v iřlaūc, tuō mās nuō spaī:n piēzē:r klāt, uņ tas bij, tas bi pa-ēdiēns. uņ ja kâ:d diē:n nebi lāb dūš vaī kâ-kuř ne-aīzgāi, tad bij tukř, tukř vēdeřs. kad vaīzē tuō.. es teīc – tuř es af piēniņ tiēšaņ es i sāus bē:rns izaūzinejs. bi liēlāk, ka lēi ārē, acstāi, kâ:d pus-litr acstāi spaīni, tuō uz ruōķ uņ iēt uz mājaņ. lāb gabaļ

ja-iēt bi. es duōme, ja nu nākš̄ mañ preīm̄, uñ tuř ja bi dāž bi tâ:d priēkšniēk̄, kas, kas pamef̄ a ruōk̄: nu, nekuō nevař darit. bet ciř jaũ rēķinaĳ, cik mēs nuōzēř pa tuō diē:n, cik mēs i slaūcej, uñ trīs-reiz pa diē:n slaūc̄, uñ cik mēs izzēř. uñ tas akaļ viņiēms liēls zuduņs. bet, nu, es i pateīciks, ka mēs varē tuō piē:n tâ zēřt, uñ, uñ pārneš mājas. ta ju tâpat beigas, kad pa ziē:m, tad iēslaūc̄ pudele. pudel̄ eliķ.. te tâ garañ kabař bi ustaīsiř. uñ iēt mājas, satiēk priēkšniēk̄, neviēns nekuō neziñ, mēs iēt a sāju pudel̄ uz mājam̄. tâ viš gāĳ, uñ tâ visiēm bi.. tas biĳ taj laīka tâ muņs tuō mēs i iēmāciņšes tuō, kas.. sēĳ kau-kā i ja-izvēļk. uñ lāb viēn bi.

Lībiešu runas paraugi

(audio ieraksti veikti 2003. gadā)

Siev., dz. 1925. g., Kolkā:

[jūs esat lībiete?] – jā, es ešū lībiēte.

[jums varbūt pasē arī ieraksts, nē?] – nē, mañ nau, tad tâ nuōpiētņ ari bi. tā ař bi brīĳ izvē:l. varēĳ.. nu, ka es izņē:m paš.. nu, kuō tagat pārņē:m tās paš brīva laīkā. uñ tad prasĳ, vař iērakstit – lībiēř vař latviēř, uñ es tâ nebi sagatavuōjusiēs us tuō. es nezinu. nu, uñ mañ.. uñ kad tuō paš izdeĳ, viņ sak̄: „nu, tas jaĳ viēnaĳga – iērakstisiñ latviēř.” es sak̄: „nu, labi.” jā, bet iř iēraksř daũziēm tepatas viētejiēm.

[lībiski runājat?] – nu, ļuōti maz. mañm ļuōř lāb runaĳ lībisk̄ uñ vēcāmañm, uñ tâ, bet mañm jaĳ nu i miruš – nuō aštūņdešmit aštūōtā gada mañma mira. uñ tad vaīrāk saprař – tagat nau, ař kuō parunatiēs. tâ es sapruōt pa kuō, jāsak̄, runajiēt, kas tas tēmac iř, bet, nu.. ta tâ runāc̄.. nau, ař kuō runat, nau jaĳ vaīrs te viēns, viēns lībiēc̄. [..] nu, kaūt kâ:d lībiešu, jāsak̄, sakne višiēm vel̄ iř gañ-drīz šitaĳ pa-aũzeĳ, kas tagad žīvuō tâduōs līžīguōs gaduōs kâ es, uñ tâ. bet runāt jaĳ tuō-mēř maz. uñ te jaĳ ļuōř daũž arī iēbraūcēĳ i – meklē darbu. te jaĳ viēnīgā viēř, ziĳrūpniēk̄. tiēk apstrādāř tās zīus, uñ tad žīvuō daũž sveš̄ cilvķēk, nu, kas nau viētejiē, uñ kas nau ne nuō zveĳniēkiēm viņiēm kas, ne nuō lībiēšiēm nekas. tagad jaĳ tâ samaīsiĳusiēs viš i kuōpa. bet, nu, apmērañ kâ:d trīzdešmit, kâ iř nuō tiēm sešdešmit biēdriēm, tâ:d, kañ vēcāk̄ iř bijuš̄ lībiēš̄, uñ kas iř, mācēĳ uñ sapratuš̄. nu, tâ mēs te maz-liēt kuōpa vel̄ turamiēs, bet valuōda

jaṃ nau.

Vīr., dz. 1928. g., Kolkā:

jâ, nu, tuġ jaṃ trīs bāk̄s iġ jūra pēc kârġ, bet tagac vaīs nau paliċs neviēns. tas, kas bi krašta, tuō aġ jaṃ iēskaluōi iēkš a tiēm vętraġm. [...] tas jaṃ nebi Kolġks bāk̄. bet tad bi us tâ:d pluōsġ taīsij uguġnskūr. tas pluōsc bi nuō-ęġkuruōc jūra, uġ dezinaj uguġnskūr, laġ tas kųġs nuōgrimst zem zēm. tâ tuġ bi. [...] vidu iġ aġmeġ, piġls višuġ a aġmeġim. [...] juō aġmeġs vęd tâ: pa vašaġ vęd a laġvaġm, ziēma – a ziġġim pa lęd. [...]

kâdreġz taj puġves daġz zęrveġns. [...] jâ, kâdreġz pat zęrveġns neġlâṃ lašit, uō:gs, melleġns, brūkġeġns, tâ:ds. [...] iġntrešaġiġ izveġduōjiēns iġ tas meš – viētaġm tâ:d kaġġar i, tâ:d smiġš uzbęrumġ jeb akaġ tâ:ds lęis. [...] nu, kâdreġz biġ vęl tâ, cik es aġeruōs, Vġdale Vġdġls kaġġns, uġ tad tuġ i biġs vęġ tâd vęċs kuġ vraks tad bi. kâdreġz tiē iēbruceġ, kas šite nâkuš – vâciēš –, uġ ġâġ iēkaruōt libiēš zēm, uġ tad tiē kųġ paliġ. vraks. [...] kųġ jaṃ bi taīsġ ne nuō priē:ž, bet tiē bi nuō uōzuō:l. uōzuōls it-kâ nesapūst. [...] tas piērâ:d tuō, ka šiteġ i bijuš uōzuō:l mēž. tâ zinâtniēks stâstij. pēc taġm uznâċs i viġrsu jū:r uġ viš nuōskaluōi. vaġ tâ i biġs vaġ nau, nu, tas i cic jaġtâjuġms.

tikaġ nuō jū:r pârġtik. vašara zvejuō, pa ziē:m vęd uz bāk̄ aġmeġs, vęd atkaġ nuō mēž būġmateriâ:ls uz jū:rs. tad sęġ tâ:d pluōsġ, sasęġ.

tad jaṃ zġṃs vę:r nevis tagat us viġbiġm, bet tad uz ūkaġm sęġ.

paš jaṃ vis-kaġkuō cep. maġ:z cep paš, zġṃs kųpinaj, buġ kųpinaj, nu, višâda vęġda.

nâġ mala, ja jūs ġrib daġz mâs zġṃs, jasak. tad jaṃ izviġk tuō laġṃ krašta, uġ tad nuōklâġ tâ:ds vęċs maġs zeme. laġ tuōs zġṃs dabuġ âra nuō tġkġiēm, tad bi japuriġm tâ: kaġġs gala uġ purina šitâ, trġciġm tâ. zġṃs išiġ uz viē:n maġs, nuōkraġiġ. tad sagra:b, nuōskaluōi, nuōmazġaj tuōs zġṃs. uġ tad bi tâ:d nešaġġruō:z us pġġġim. sešdešmit, seġtiġdešmit kilogrâ:m ġruōzuōs ġâġ iēkše.

tikaġ bi tâ: ja teġ bi jaġnaġs zvęġsrġks ustaġsic, piġmuō-reġz a tuō, nu, iēt zvejuōt. tad, kad tu satġk siēviēġ, tad tu adġriēžas atpakaġ. jâ, ta atneš nelaġ:m. tad tâ uzmanġjas uġ ġâġ a tiēm jaġniēm zvęġsrġkiēm, laġ nesatikġ.

Siev., dz. 1934. g., Kolkā:

tad jaḡ libiēc aḡ libiēf tiē jaḡ viši runāi, piēmēraḡ, tēḡs un tēvaḡ višas māsas, uḡ viši runāi libiski. viḡiēm bēḡni, gaḡ māsas bēḡni, mēs jaḡ vaiḡrāk nemāk. nemākaḡ.

viḡi sākuma jaḡ gāi aḡ tīkliēm zvejuōt mazas laiḡiḡas. pa-višaḡ maḡc večaistēḡs jaḡ kādreiz saḡ, ka viḡ aḡ ai:r laiḡiḡaḡ gāi viḡs. uḡ tad i bijuḡ tā:d zēḡēlniēk jeb kā viḡ saḡ, a tādiēm viḡ braūkai. bet, nu, tēḡs kad biḡ, tad jaḡ biḡ tā:ds mazas motōrlaiḡiḡs tā:ds trīs, kā viḡ biḡ uz viē:n laiḡiḡ, trīs vīri brauc a tuō laiḡiḡ.

biḡ tādas, kā saḡ, vabas saḡiḡ, ja, tādi, uḡ us tiēm žāvēja tuōs tīklus. ižāvēi, uḡ tad svēdiē:ns vaḡaruōs, tad kad iēt jūrā, tad iēt vaḡarā ḡeḡm nuō tāḡ vabaḡ nuōst tuōs tīkls tagat. ḡeḡm uḡ liēk uz ruōk katḡ tā:d viē:n.. viēnaḡ iḡ piē tīkliēm klāt iḡ, kā ta tas nu iḡ, vaḡ pateikt, vaī, vaī, vaī, vaī, vaī, koḡķis, ja, koḡķis viēna gala, uḡ uōtra gala tiēk siēc akmeḡs. uḡ tad tuōs koḡķus viḡ kuḡ i, tuō tik meḡ pā:r pa ruōk, tad atkaī viḡ paš tiē zvejniēk piēsiēn ik pa laiḡ akmeḡ.

Jāḡuōs biḡ luōti skaīsti, rez, večuōs laiḡuōs. tad gājaḡ jūrmala uḡ kaīra šeīt seḡduma kūraḡ uguḡskūr. tad viḡ tas jūrmaī bi skaīsta, viēna uguḡskuḡs, uōtra. uḡ tad gāi skaīst viēns nuō uōtḡ jaūniē. es jaḡ bi tā:d māz meīteniī, es vēl tuō tā ačeruōs. uḡ tiē večākiē viḡ, puīš uḡ meīc tad nāc nuō turiē:n us šejiē:n līguōdaḡ, uḡ tad atkaī gāi uz nākuōšuō, uḡ tā atkaī tuḡ, viḡ gāi aplīguōt. uḡ laiḡas tīka ispušḡuōtas a meījām, uḡ skaīsti. tagad jaḡ tas vaiḡrāk tāc naḡ.

nu, zvejniēkiēm bi, ka viḡiḡm.. gāi tad uz buēm, ja [...] nūiēt uz buēm, uḡ tad tā:ds māš buīḡs piḡms Jāḡiēm, uḡ tad krāsnī ceḡa. uzliḡ us plātes, ja, uḡ krāsnī. vaī, vaī cepeškrāsnī vaī.. vaī liē:l tā:d krāḡs bi, tad jaḡ bi. uḡ tāš buīes saliḡ vis-piḡms tā, istīrī uḡ tad saliḡ us.. kā nu es juḡms vaḡ pateikt, nu, tā:d dēli, ja, paḡeḡsiḡ vaī us kādu krēšļ. tā meḡna puḡe viḡsu, tuō baīta tā lai abžūst drušciḡ saūlītē. uḡ pēc tam ḡe:m uḡ liḡ us tuō plāti, uskaīsiḡ sā:l us tiēm, viḡsu krejumiḡ vaī kuō, krāsnī iēkša. tas biḡ tāc ēdiēns. tas biḡ tiēš ēdiēns libiēš vaiḡrāk. tas biḡ nuōtēkti us svētkiēm tāc uz Jāḡiēm. tad jaḡ nebī tā:ds smaīks maīzīc uḡ tādas. tikaī pa liēliēm svētkiēm ceḡa maḡma. ta mēs dauḡ bēḡḡ – mēs i tēvaḡ seḡtiḡi bēḡni ḡimeḡ. seḡtiḡ bēḡni: čēīras māsas uḡ trīs brāļi.

„tā nekad, bērniņ, jūra ne-ej, paņē m̄ kâ:d kuš̄kiņ, ja, puķī t̄ vaī zālī t̄, vaī kuô, pīrmuô-reīz ka tu iēt jūra!” uñ tad velti neš jūrmala te – vaī tu iēt peldētiēs vaī, vaī tâpat pīrmuô-reīz, tad aīz neš kâ:d vel t̄ jūrmala.

Siev., dz. 1913. g., Mazirbē:

[jūs šeit esat dzimusi?] – zīmušī, ja, trīspačmite gada, tūkstuôt deviņsiñt trīspačmite gade es i te zīmuš. mēs i lībiēši – m̄n vēcā k̄ i līvi.

[jūs arī lībiski protat?] – es ne-kuô vaīs nepruô t̄. ka jau zīvuô t̄ te, tad jau.. uñ tad, ka mēs atnāc atpakaļ, tas i deviņpačmite gade, ta ja viš bi latviēš bi. skuôla gā t̄ latviēš. bij gā kâ:d lībiēš stuñ:ds bi, bet vaī ta muñs, bērni m̄, bi kâ:d iñtreš vaīrāk...

[ar vecākiem jūs sarunājāties lībiski?] – vēcā k̄ jau paš save starpe sarunā lībisk, es viš saprā t̄, kuô vī runa, bet es pa t̄ neva t̄ runat. jā, es saprā t̄. vī runā t̄.. nāc vī t̄.. rād, drā ū: g nāc.. runā t̄.. lī: v valuôda runā t̄, jā.

[toreiz te bija daudz lībiešu?] – tuôreīz bi vaīrāk. ja pēc tuô kār, kad pēc tuô Pasa ū: ls kār, ka mēs jau viš bi izzī t̄ āra, ta deviņpačmite gada mēs tīkām atka l̄ mājas. ka mēs tīk mājas, muñs bi viš nuô-ārdī t̄ – nebi ne mā t̄, nekas nebī t̄, ne stā l̄s, ne it-nekas nebī t̄ paličs, viš i nuô-ārdī t̄, jā. tā. ta ne-kâ:d zī ū, nekuô lāb nau reze(i)s pasa ūle. tāt i bī s bēndiē: ns, bi kaš taī s pēc Pasa ū: ls kaš bi trīspačmite gade. tā. uñ ta aka l̄ tīē kār, kas nāc pā: r – aka l̄ izzeñ āre, ka nāk a paka l̄, uñ lāb, ka tā bū: d i paličs.

Vīr., dz. 1917. g., Pitragā:

kā i gā s? nu, vē ja t̄: n! višā: d grū t̄ gā s i, jā sak. kā jau nuô bē ņ diēna m̄. nū, vē lāk jau gā t̄ viē glāk. ka jau biš̄kiņ tuôs kuš̄s (?) uñ motōr te bij, jā sak, vaīrāk mehanizec, ta jau gā t̄ viē glāk. pīrmuô jau gā t̄ grū t̄. [un no kāda vecuma jūs jau ar zveju nodarbojāties?] es jau nuô bē ņ diēna m̄. [..] pa kapte t̄: n bi ar. zī ūs bi višā: d. nu, labāk zī ūs bi, zuš uñ laš̄ kē: r, uñ reñģs tâpat kē: r, brē tliņ s. zuš uñ laš̄ jau zveja dažreīz gadijas laps luôms. viēna rīta toñ n, izvē l k̄ kâ:d toñ n āra zušu. uñ aīzlec jūra apaka l̄ tīē zuš pā: r pa lai ū, bo t̄ pāri. jā, nu, višā: d i gā s.

es faktisk̄ lībiēc̄ i, tā māt̄ lībiēt̄ bij. [māte lībiešu valodu arī prata?] nu, praī, jā. [runāja?] jā. [un jums ar mācīja?] es jau ne-atmiņ, es jau tad maziš bi, māt̄ maziņ atvêd šuŕp uz Laīviļ atpakaļ. [..] nu, ziņtiē lībiēs̄, uņ lībiēs̄ valuô:d praī, jā, viš. [ā, jums dzimta lībieši, ja, jūs sakat?] jā, jā. maņ paše ar iērakstic „lībiētis” – māt̄ i lībiēc̄ bījs. [a, jūs tikai viens bērns ģimenē bijāt, ja, tad?] jā. [..] [tad lībiešu daudz te bija?] līu bi, bet nu.. tuŕ piēkrašte jau bi, te jau izzīn kaŕlaīka āra viš nuô piēkrasī. vāciēs̄ izzīn āra.

Vīr., dz. 1937. g., Košragā:

es skaitas nuô lībiēšiēm – tēus maņ i lībiēc̄, uņ māt̄ i laīviēt̄. [..] paše ar maņ i lībiēc̄, bet es iērakstij tikai viēna ziņa tikai tapēc, ka.. juô maņ tēus ir lībiēc̄, uņ māt̄ i laīviēt̄. uņ tuōreīz, kad te sākas šitas te jaņpadračs ar tiēm lībiēs̄ kraštiēm [..] uņ tad visiēm večiēm lībiēšiēm [..] ja es piēņēņ tuô toūtib uņ tuô tičib, tad es varej rakstit paše. nu, pa cik maņ tēus i lībiēc̄, ta es iērakstij paše, ka es i lībiēc̄. bet maņ būtibā tas nepatīk vairāk. tapēc kâ, kâ laī tuô pašak, tapēc kâ.. tâ:d muļķib – es i laīviēc̄ gāl gala. parasī tēus praīa runāt lībisk̄ ļuôti lab. nuô ā līz vē.

māt̄ več̄ palīk̄ več̄, vīņ teīc̄: „Voļdiņ, kuô tu, dēliņ, skraī:d pa pasaū:!!?” tad es atnāc̄ us šejī:n.

tad, kad atļāu iēt muņs jūrâ, kuraņ kaīraņ, tad mēs zvejuôjām, guôda vârc, piēc̄, seŕtiņ, aštuôņ, deviņ laš̄ diēnâ. laš̄u. maņ liēlâkaīs laš̄ i bījs diŕpacmit kilogrâ:m, vot, tâ:d, nu, mīlzeņ, kuô knap̄ var panest, jā. uņ tagad nau iēnekas, juô tagad vašaras, nū, pavašari jau muŕ:ds saliēk, stāuvâds, tīkļs saliēk ik pa pus-kilometr̄ jūrâ viša jū:r plaīuņ, garuma. i tīkļ, uņ viš tās zīus tiēk isķēfī. jā, uņ tagad i.. ja dabuī mēnesi viē:n laš̄, tad i bedova, o!